

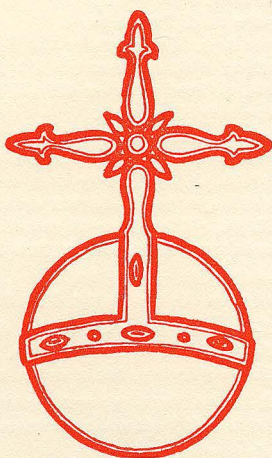

SVINNEGARNS, ENKÖPINGS-NÄS
OCH TEDA KYRKOR
I UPPLAND
AV
INGRID ROSELL

Svinnegarns kyrka från
öster. Foto 1962.

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UPPLAND

BAND XI. HÄFTE I
ÅSUNDA HÄRAD
SÖDRA DELEN

AV
INGRID ROSELL

VOLYM 111

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1966:

- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 6: 50.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 7 kr.
» (51) Band II, *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 6: 50.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 2: 50.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 4 kr.
» (86) Band III, h. 3. *Amiralitetskyrkan i Karlskrona*. Med register till Bd III. Pris 25 kr.
» (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr.
» (87) Band IV, h. 2. *Karlshamn*. Pris 17: 50 kr.
» (93) Band IV, h. 3. *Sölvesborg*. Med register till Bd IV. Pris 40 kr.
» (90) Band V, h. 1. *Översikt av landskapets kyrkokonst*. Pris 30 kr.
» (106) Band V, h. 2. *Generalregister till Blekinge. Bd I—V*. Pris 15 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 4 kr.
» (104) Band I, h. 2. *Inlands Södra härad, sydvästra delen*. Pris 25 kr.
» (95) Band II, h. 1. *Inlands Nordre härad, södra delen*. Pris 25 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 8 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 6: 25.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 5 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde), Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 2: 75.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 6 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 6 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 5 kr.
» (42) Band II, *Rute Setting*. Med register till Bd II. Pris 8 kr.
» (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 13 kr.
» (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 6 kr.
» (66) Band IV, h. 2. *Halla ting, norra delen*. Pris 9 kr.
» (68) Band IV, h. 3. *Halla ting, södra delen*. Pris 10 kr.
» (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting, nordvästra delen*. Pris 25 kr.
» (97) Band IV, h. 5. *Kräklinge ting, sydöstra delen*. Pris 34 kr.
» (101) Band IV, h. 6. *Tillägg, rättelser samt register till Bd IV*. Pris 15 kr.
» (105) Band V, h. 1. *Garde ting, södra delen*. Pris 25 kr.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 5 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 8: 50.
- HÄRJEDALEN. (91) Band I, h. 1. *Svegs tingslag, nordvästra delen*. Pris 23 kr.
» (103) Band I, h. 2. *Svegs tingslag, södra delen*. Pris 15 kr.
» (107) Band I, h. 3. *Svegs tingslag, östra delen samt register till Bd I*. Pris 20 kr.
- MEDELPAD. (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 5 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Med register. Pris 8 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 6 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 10 kr.
» (92) Band I, h. 3. *Glanshammars härad, sydvästra delen*. Pris 41 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 1: 25.
» (96) Band II, h. 1. *Luggude härad, sydvästra delen*. Pris 38 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I, *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 6 kr.
- STOCKHOLM. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. *Församlingshistoria*. Pris 5: 50.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. *Byggnadshistoria*. Pris 7: 50.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. *Inredning och inventarier*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. *Byggnadshistoria*. Pris 10 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. *Fast inredning, inventarier och gravminnen*. Med register till Bd II. Pris 19 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. *Församlingshistoria*. Pris 6: 50.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrkä*. 2. *Konsthistoria*. Pris 6: 50.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka. S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 5 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 6: 25.
» (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 2: 75.
» (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 2 kr.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. *Församlingshistoria*. Pris 6 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. *Konsthistoria*. Med reg. till Bd VI. Pris 6 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 6 kr.
» (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 8 kr.
» (89) Band VII, h. 3. *Sofia kyrka*. Pris 12: 50.
» (109) Band VII, h. 4. *Högalids kyrka*. Med register till Bd VII. Pris 20 kr.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 3 kr.
» (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässeby kyrkor*. Pris 13 kr.
» (102) Band VIII, h. 3. *Brännkyrka, S. Sigfrids och Enskede kyrkor*. Med reg. till Bd VIII. Pris 25 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppsholmskyrkan*. Pris 5 kr.

(Forts. på omslagets 3:e sida)

SVINNEGARN, ENKÖPINGS-NÄS OCH TEDA KYRKOR I UPPLAND

av

INGRID ROSELL

SVERIGES KYRKOR
KONSTHISTORISKT INVENTARIUM
VOLYM 111. UPPLAND BAND XI:1

*på uppdrag av Kgl Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien
utgivet av Sten Karling, Armin Tuulse och Per-Olof Westlund*

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag
STOCKHOLM 1966

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

*På omstående sida: Åsunda härads sigill 1600
(Riksens ständers beslut 1600, RA)*

FÖRORD

De tre kyrkor söder om Enköping, som beskrives i detta häfte, ingå i Åsunda härad, vilket omfattar ytterligare tre kyrkor. Beskrivning av dessa senare har påbörjats och kommer att publiceras i ett kommande häfte. Manuskripten till här publicerade kyrkor har utarbetats av fil. lic. INGRID ROSELL. Arbetet, till vilket förberedelser påbörjades 1961, förelåg i manuskript 1966. Slutgranskning av manuskripten har skett i samarbete med undertecknad TUULSE.

I fältarbetet har stort tillmötesgående visats av församlingarnas präster, kyrkoherdarna PER KÖNDELL och CARL GUSTAF BERGMARK. Även övriga kyrkliga befattningshavare inom församlingarna har beredvilligt lämnat bistånd vid arbetet i kyrkorna.

Författarens genomgång av arkivalierna har i hög grad underlättats genom att landsarkivarien i Uppsala, fil. dr BIRGER LUNDBERG, generöst låtit henne inlåna material till Krigsarkivet. Härför framföres ett djupt känt tack.

Vid bearbetningen av det insamlade materialet har värdefullt bistånd lämnats av ett flertal specialister på olika områden. Textilbeskrivningarna har granskats och kompletterats av fil. dr AGNES GELJER. Rörande träskulpturer har betydelsefulla uppgifter lämnats av fil. dr ARON ANDERSSON och fil. lic. RUNE NORBERG. Beskrivningen av Svinnegarns begravningsvapen har granskats och kompletterats av fil. lic. ÅKE NISBETH. Beträffande datering av medeltida sköldformer har fil. dr NILS LUDVIG RASMUSSEN rådfrågats. Medeltida latinskt pergamentsfragment har tolkats av fil. dr TONI SCHMID. För sålunda visad generös hjälpsamhet framföres ett varmt tack.

Uppmättningsarbetet i kyrkorna har utförts av ingenjören JOHN SÖDERBERG 1955, 1962 och 1966.

Stockholm i oktober 1966

STEN KARLING

ARMIN TUULSE

PER-OLOF WESTLUND

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE

Övriga förekommande förkortningar i överensstämmelse med förkortningsregistret
i Nordisk familjebok, 3:e uppl.

- AFRITNINGAR = Afritningar af Kyrkor och Kyrko-vapen i Upland. Ms i KB, sign. F. 1. 3:a och b.
Teckningarna utförda åren 1680—1685 av Antikvitetskollegiets tecknare Johan Leitz och Petrus Helgonius. — I tryck utg. av Erik Vennberg under titeln: Johan Hadorphs resor: Afritningar af Kyrkor och Kyrkovapen i Upland 1676—1685, Sthlm 1917.
- ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.
- G. BOËTHIUS = G. Boëthius, De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand, Sthlm 1921.
- BSt = K. Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
- dens. = densamme.
- dlr = daler.
- DOMKAP. = Uppsala domkapitel och dess arkiv.
- ELGENSTIERNA = G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, I—IX, Sthlm 1925—36.
- ERICI = E. Erici, Inventarium över bevarade äldre kyrkoglar i Sverige, Sthlm 1965.
- GSstplr = Guld- och silverstämplar, Svenskt silversmide 1520—1850, IV, Sthlm 1963.
- HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK» = opaginerade anteckningar i 8:o av Johan Hadorph, före 1955 inbundna i slutet av PER MON. III.
- HERDAMINNE = Upsala ärkestifts herdaminne 1—3. Upsala 1842—45; 4, 1893.
- IHRFORS = E. Ihrfors, Uplandia sacra, 5 bd 1894—99. Ms i VHAA.
- INV. = inventarieförteckning.
- KB = K. Biblioteket, Sthlm.
- kh = kyrkoherde.
- KLINGSPOR = C. A. Klingspor, Anteckningar under resor i Uppland, UFT bd II, Uppsala 1877—90.
- KR.PROT. = kyrkorådsprotokoll.
- KÄLLSTRÖM = O. Källström, Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer, Sthlm 1939.
- LILJEGREN = M. Liljegren, Stormaktstidens gravkor, Sthlm 1947.
- LSt = K. Lantmäteristyrelsens arkiv, Sthlm.
- LUKI = Lunds universitets konsthistoriska institution.
- LUNDBERG = E. Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940.
- LÖFGREN = A. Löfgren, Det svenska tenngjutarehantverkets historia. Del 1, bd 1—3, Sthlm 1925—50. ms = manuskript.
- NORDIN = Nordinska samlingen, ms i UUB.
- PALMSKIÖLD = Palmskiöldska samlingen, ms i UUB.
- PER. MON. = J. Peringskiöld, Monumenta Sueo-gothorum antiqua et recentia. I—X. Ms i KB.
- PROT. = protokoll.
- PÄ = Pastorsämbetet.
- RA = Riksarkivet, Sthlm.
- RABÉN = H. Rabén, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock, Sthlm 1934.
- RAÄ = Riksantikvarieämbetet, Sthlm.
- RÄK. = räkenskaper.
- SD = Svenskt diplomatarium 1—6 (t.o.m. år 1335) och (ny ser.) 1—4 (åren 1401—20). Sthlm 1829—1946.

SHM = Statens Historiska Museum, Sthlm.

SNABBINV. = en preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kulturhistoriskt värde, utförd under åren 1917—1932. Samtliga snabbinventeringslistor förvaras i ATA.

Ett ex. har tillställts varje inventerad kyrka samt vederbörande domkapitel.

stpl, stplr = stämpel, stämplar.

ST. PROT. = sockenstämmoprotokoll.

SVK = Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg. på uppdrag av VHAA, Sthlm 1912—

SV. RUNINSKR. = Sveriges Runinskrifter, utg. av VHAA, Sthlm 1900—

ULA = Landsarkivet i Uppsala.

UPMARK = G. Upmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

UPPS. UTST. = Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala 1918. Katalog. Uppsala 1918.

UUB = Uppsala Universitetsbibliotek, Uppsala.

WESTIN = Westinska samlingen, ms i UUB.

VHAA = K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm.

VIS.PROT. = visitationsprotokoll.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd. Sv. f. = svensk fot (29,7 cm). Samtliga mått äro, där ej annat anges, i cm.

Väderstrecken förkortas: N S Ö V.

Silberstämplar tydda enl. UPMARK och GSstplr.

Tennstämplar tydda enl. LÖFGREN.

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl = Blekinge

Bo = Bohuslän

Dr = Dalarna

Ds = Dalsland

Go = Gotland

Gä = Gästrikland

Ha = Halland

Hr = Härjedalen

Hs = Hälsingland

Jä = Jämtland

La = Lappland

Me = Medelpad

Nb = Norrbotten

Nä = Närke

Sk = Skåne

Sm = Småland

Sö = Södermanland

Up = Uppland

Vb = Västerbotten

Vg = Västergötland

Vr = Värmland

Vs = Västmanland

Ån = Ångermanland

Ög = Östergötland

Öl = Öland

INNEHÅLL

	Sid.
Svinnegarns kyrka	3
Enköpings-Näs kyrka	78
Teda kyrka	149

REDAKTIONSSEKRETERARE: INGRID ROSELL
FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES, TAGNA AV
SÖREN HALLGREN 1962—66

BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH EXCERPTER
FÖRVARAS I ATA

ÅSUNDA HÄRAD

AV

INGRID ROSELL

Fig. 1. Svinnegarns källa med kyrkan i bakgrunden. Teckning till Suecia-verket o. 1670. KB.
Svinnegarn Well with the church in the background. Drawing, ca. 1670.

SVINNEGARNNS KYRKA

UPPLAND, UPPSALA LÄN, ÅSUNDA HÄRAD
ÅSUNDA STORKOMMUN

UPPSALA ÄRKESTIFT, TRÖGDS OCH ÅSUNDA KONTRAKT

Beskrivningen utförd av INGRID ROSELL, avslutad 1966.

KÄLLPUBLIKATIONER OCH BEARBETN.: AFRITNINGAR, pl. 121 (kyrkan 1681 från SO, begravningsvapen). — N. AHLNUND, Svinnegarns källa, Rtg 1922, s. 59—76 (berör även kyrkan). — Uppsatsen utökad och publ. i: Svensk sägen och hävd, Sthlm 1928, s. 53—112. — G. BOËTHIUS, s. 105—110, 113. — ERIC, s. 184. — O. JANSE, Kyrka och källkult i Svinnegarn. Några anteckningar ur Otto Janses efterlämnade papper. Utg. av I. WILCKE-LINDQVIST, Arv 1959, s. 194—196. — W. KARLSON, Studier i Sveriges medeltida möbelkonst, Lund 1928, s. 58 (offerstock). — KÄLLSTRÖM, s. 264. — E. LUNDBERG, s. 583 f., 589. — RABÉN, s. 48. — J. SANDSTRÖM, En gille-urkund från medeltidens slut, Namn och bygd 1914, s. 187—194. — SV. RUNINSKR. VIII, s. 357—368. — Upps. UTST., nr 192, 192a.

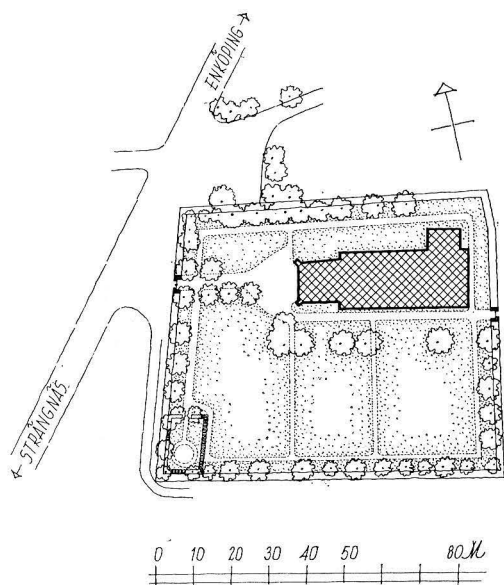

Fig. 2. Kyrkogårdsplan, 1:2 000. Uppm.
J. Söderberg 1955.
Plan of churchyard.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: KB: M. ASCHANEUS, *Investigatio Antiquitatis*, s. 93 (F. b. 12, brand 1602, offerstock, mynt funna i denna, krucifix); Teckning av Svinnegarns källa med kyrkan i bakgrunden för E. DAHLBERG, *Svecia antiqua et hodierna*; HADORPIUS »ANNOTATIONSBOOK», opag. (F. f. 10, kyrkobyggnad, nattvardskärl, gravhäll nr 1, källargrund förmodl. till gillestuga); PER. MON. I, s. 252, IV (F. h. 1,4, inskr. å gravhäll nr 1). — UUB: NORDIN, vol. 39, s. 93 verte (uppbörden 1531)¹; PALMSKIÖLD, vol. 204, s. 249; 227, s. 529 (ritn. till begravningsvapen nr 1) vol. 276, s. 871 (brand 1602), s. 875 ff (källan); Svenska minnesvärdar saml. av STJERNMAN, s. 247 (S 23, inskr. å gravhäll nr 1). — ATA: IHRFORS, 1: 2, s. 583 ff (med laveringar av kyrkan från S, kyrkoplan, brudbänk, gravhäll nr 1, runsten); INV. 1829; ant. rör. äldre byggnadsdetaljer i kyrkan av E. EKHOF 1902, därtill hörande ritn. av E. EKHOF och K. A. BERLIN 1902 (4 bl.); rapport om konservering av predikstol och begravningsvapen av W. PETTERSSON 1914; om öppnande och undersökning av Falkenbergiska gravkammaren 1934 av P.-O. WESTLUND; om orgeln av E. ERICI 1939; om påträffade runstensfragment av S.B.F. JANSSON 1949—61; skr. ang. rest. 1950—55; ang. äldre byggnadsdetaljer påträffade vid rest. av E. BOHRN 1951, därtill hörande ritn. (2bl.); ang. konservering av orgeln 1956; ang. inläggning av varmluftsanläggning. 1956; fotos av kyrka, inredning och inv. — BSt: Restaureringsförsl. av ark. B. SCHILL 1944 (med 1 ritn.); skr. ang. rep. av yttertaket 1949—50; ang. omputsning av ytterväggarna 1950; ang. nya fönster 1952—54; uppm. av fönster och försl. till nya fönster av ark. C. H. BERGMAN 1954 (4 bl.); försl. till värmeläggning. av BAHCO, fastst. 1956 (2 bl.). — LSt: Kartor över Svinnegarn: ägoredovisn. av obekant förrättare, odat. (före 1690, B 59, 2¹); ägomätning. av J. LEITZ 1724 (B 59, 12¹).

KYRKANS ARKIVALIER: ULA: RÄK. 1583—1603 (i P I nr 1), 1695—1729 (L I nr 1, 2, i C nr 1), 1737—1872 (L I nr 3, 4, 6, 7, 9, 11, 13); st. PROT. 1740—1845 (K I nr 1, 2, 3; i Tillinge kyrkoarkiv: K I nr 4, 7); vis. PROT. 1750, 1755, 1771 (i K I nr 1; i Tillinge kyrkoarkiv: K I nr 1, L I nr 2); INV. 1739, 1746, 1755, 1787, 1790 med tillägg 1796, 1812 (i K I nr 1, 2); »Nomina benefactorum defunctorum» omkr. 1500, medel-

¹ För Svinnegarn redovisas: »För klockan gaffs Sillff X2IX löde marc».

Fig. 3. Karta över Svinnegarns kyrka och källa.
(Odat., före 1690). LSt.

Map of Svinnegarn Church and Well. (Undated, prior to
1690.)

tidsurkunder (P I nr 1); ant. om storklockans omgjutning 1751, om skänkta ljuskronor 1751, kontrakt rör. ny orgel 1766 med urspr. disposition (i K I nr 1); ant. om gåvor och rep. av kyrkan 1776—96 (i K I nr 2); ant. och handl. rör. rep. av kyrkan 1811—30 (i K I nr 3). — PÅ, Svinnegarn: RÄK. 1873—1939; KR. PROT. 1918—1964; ST. PROT. 1863—1932.

Av handl. rör. Svinnegarns kyrka i DOMKAP., ULA, märkas: pastoratshandl. 1400-talet — 1900 (E V, 134, 1—4). Innehålla bl. a. RÄK. 1660—80; VIS. PROT. 1702, 1746, 1790, 1846, 1854, 1862, 1877, 1886, 1895; ant. om rep. 1810—29; skr. om rep. 1766, 1768, 1823. — Adliga gravar 1707—1758 (F VI: 4). — Yngre handl. förvaras i DOMKAP.

Svinnegarn nämnes 1303, då ärkebiskoparna Nils Alleson och Olof besökte kyrkan (SD nr 2218). År 1313 bortbytte drotsen Knut Jonsson jord till ärkebiskopen Nils Alleson (SD nr 1906). I förteckningen över den s. k. sexårsgården 1314 redovisas för Svinnegarn och Teda en avsevärt mindre summa än för Enköpings-Näs (SD nr 1946). Att en rik uppblomstring har ägt rum under de följande århundradena omvittna uppbörderna av klockskatten 1531 och Gustaf Vasas konfiskation 1545, då Svinnegarn lämnade silver till betydande belopp (NORDIN, vol. 39, s. 93 verte, KÄLLSTRÖM, s. 264).

Kyrkan är belägen vid landsvägen Enköping—Strängnäs 7 km S om Enköping. Under medeltiden, då Svinnegarnsviken sträckte sig längre in i landet, låg kyrkan närmare Mälaren. Ej långt från kyrkan ligga den forna kungsgården Huseby samt gården Haga, vilka båda ha betytt åtskilligt i kyrkans historia. Strax intill Huseby ligger den s. k. Haraldshögen, som sannolikt har varit en tingshög. På Husebys ägor ligger Svinnegarns källa, tack vare vilken socknen blev en vallfartsort och kyrkan en betydande pilgrimskyrka.

Källan är belägen ungefär 1 km S om kyrkan nedanför väderkvarnsbacken vid Mälarens tidigare strandlinje. Källan tillhörde våra berömdaste och mest betydande offerkällor. I en skrift från 1566 nämnas Svinnegarn och Vadstena tillsammans med berömda vallfartsorter som Rom, Jerusalem och Santiago de Compostela. Kulten vid källan går tillbaka till hednisk tid. Med kristendomens införande kristnades källkulten. Ett stort krucifix restes vid källan, som fick namnet Helga korskällan. Trefaldighetsafton samlades stora skaror vid källan, där en offerstock (s. 72) stod uppställd för deras gåvor. Fornminnesområdet kring källan undersöktes 1934—35 under ledning av Gunnar Ekholm.² Härvid framkom, att källan i N hade omgivits av en segmentformad stenmur, som i SV sammanhängde med yttermuren till en husgrund. Huset har sannolikt tjänat som enkelt härbärge för pilgrimmer och torde härröra från 1400-talet. Vid Västerås riksdag 1544 förbjöds pilgrimsfärderna och avskaffades offerstockarna. I kyrkans RÄK. redovisas dock ännu vid 1700-talets slut medel, som influtit vid källan (RÄK. 1762, 1770, 1796). Ännu 1833 utfärdade K. Maj:t en kungörelse, i vilken prästerskapet uppmanades att bekämpa vantron och vidskepelsen vid källan.

Följande i texten nämnda gårdar ligga i Svinnegarns sn: *Haga, Huseby*.³

KYRKOGRÅDEN

Kyrkogården har rektangulär planform (fig. 2). Den är uppterrasserad S om kyrkan, där den har sin största utsträckning. På en karta i LSt, daterad till före 1690, är kyrkogården markerad som en romboid (fig. 3). — Kyrkogården är omgärdad av en gråstens-
 MUR kallmur av valda och kluvna block, utan tak. Murens utseende framgår av en teckning av Svinnegarns kyrka och källa till Suecia antiqua et hodierna (fig. 1) samt av ovannämnda karta. År 1713 undergick muren en omfattande reparation (DOMKAP., INV. 1713). Dess spåntäckta »takhufvar» borttogos 1797—98, varefter den flerstädes nedfallna muren reparerades av dalkarlen Håll Anders Andersson (ST. PROT. 1740, 1797—98, INV. 1746, RÄK. 1800). År 1864 utgick betalning till grenadjären Sköld för omläggning av 123 ½ famnar stenmur (RÄK.). — Kyrkogården planerades 1901 enligt ett förslag av trädgårdsmästaren C. A. Blomqvist (ST. PROT. 1900—1901). Längs muren samt på kyrkogården växa lind, lönn, kastanj, alm och ask. Av dessa torde de äldre träden härstamma från 1772, då trädplantering påbörjades genom Carl Posses⁴ föranstaltande (ant. efter vis. PROT. 1771).

STIGLUCKOR Stigluckor finnas, en i V, en i Ö, uppförda av tegel, putsade samt avfärgade i ljusst gul färgton (fig. 5). Senast renoverade vid en restaurering 1950—55 (KR. PROT. 1951). Genomgångar med tryckta rundbågar; valmade sadeltak. Dubbelportar, svarttjärade, på yttersidan panelade, med järnbeslag, de Ö med sicksackmönster. Stigluckorna

² G. EKHMOLM, Helga korskällan i Svinnegarn. En medeltida vallfartsort, Rtg 1937, s. 19—27. — E. WADSTEIN, Svinnegarn, ett gammalt kultcentrum i Svealand, urhem för sveanamnet, Rtg 1937, s. 28—54.

³ Under en period på 1800- och 1900-talet benämnd *Ingeborg*.

⁴ CARL POSSE, f. 1719, † 1791. Hovmarskalk, ägde *Haga* i Svinnegarns sn. — G.m. HELENA ULRIKA FALKENBERG, f. 1732, † 1800, dotter till översten Henrik Falkenberg och Anna Maria Mörner.

Fig. 4. Kyrkan från SV. Foto 1962.
The church from SW.

sannolikt senmedeltida. En dylik valvbåge påträffas hos en stiglucka i Bladåker, daterad till omkr. 1500 (SvK, Up III, fig. 408). Stigluckor med dylika valvbågar förekomma ävenledes i Dalarna, bl. a. i Torsång (SvK, Dalarna I, fig. 473). Enligt Sueciateckningen samt ovannämnda karta i LSt hade kyrkogården vid 1600-talets slut en stiglucka i S. På 1740-talet förfärdigade man nya stiglucksportar, varvid de äldre lämnades till Huseby gård (RÄK. 1740—41, INV. 1746, 1755). Muraren Granlind, Enköping, rappade och vitlimmade stigluckorna 1801 samt målade portarna i en blå färgton (RÄK.).

Av gravvårdar på kyrkogården må nämnas en gravhäll av gråsten, inmurad i N GRAVVÅRDAR kyrkogårdsmuren. Inskr.: IVXTA. / PII. / IOH: GESTRIN.⁵ / OSSA. / N: 1758. / D.D. IX IAN: 1820. / IOH. 14. 19. (= Härintill den fromme Joh. Gestrins ben. Född 1758. Död den 9 jan. 1820. Joh. 14.19.).

⁵ JOHAN GESTRIN, f. 1758, † 1820. Komminister i Tillinge och Svinnegarn 1796.

KLOCK-
STAPEL

Spår av grund till en nu försvunnen klockstapel iakttages på en höjd c:a 100 m NV om kyrkan. Att en klockstapel varit här belägen bekräftar Sueciateckningen, som visar en stapel av klockbockstyp (fig. 1). Ävenledes Hadorph omnämner »Backen widh stapelen» (»ANNOTATIONSBOOK»). En ny klockstapel byggdes 1699.⁶ År 1739 voro klockorna flyttade till tornet (INV.).

Vid kyrkan har tidigare stått en bod, uppförd 1780 på Carl Posses, Haga, bekostnad (ST. PROT.).

KOLERA-
KYRKO-
GÅRDAR

Till kyrkan ha hört tre smärre begravningsplatser av tillfällig natur. Under koleraepidemi invigdes 1834 tre särskilda kolerakyrkogårdar (ST. PROT.): 1) på »Gamla Haga mossäng» för Haga gård och dess underlydande, 2) på den s. k. Haraldshögen för gården Ingeborg (Huseby) och dess underlydande, samt Svinnegarnsby och Laggårbo, 3) på Lundby äng för Rörby, Strand, Åkerby, Lundby och Hof.

KYRKOBYGGNADEN

PLAN OCH
MATERIAL

Kyrkobyggnaden är salformad, bestående av långhus, som även inrymmer kor; torn i V och sakristia i N (fig. 4—8).

Byggnadsmaterialet består av valda gråstensblock. Tegel har använts i gavelrösten (munkförband), torn (munkförband), sakristians valv, portal- och fönsteromfattningar. Tornets övre del av trä. Oputsad sockel av gråsten. Yttermurarna äro putsade och avfärgade i en ljus gul färgton med slät, vit puts i fönsteromfattningar och blinderingar. Ytterputsen förnyades och avfärgades vid restaureringen 1950—55, varvid fogarna strökos med cement; å sockeln borttogs putsbeklädnad (KR. PROT. 1950—51). Vid restaureringen framkom, att fogningen inom tegelmurverket var så omsorgsfullt utförd, att murverket från början synes ha stått oputsat (ATA, rapport 1951; fig. 24). Kyrkans tidigare ytterputs torde härröra från 1765, då bygg- och murmästaren Schultzberg betalades för rappning samt avfärgning i gul färgton av yttermurarna (RÄK.; DOMKAP., SKR. 1766).

Långhusets och sakristians gavelrösten ha tegelblinderingar. Långhusets Ö röste (fig. 5): kors med ändplattor på horisontal bård, flankerat av fyra rakt avskurna nischer, av vilka två längre, utgående från den horisontala bården, samt två kortare ovanför bården. Ovan korsarmarna tvenne rundlar. Korset är ej centralt placerat i gavelröset utan förskjutet åt S. Gaveln inramas av ett trappstegsvis stigande strömskift delvis avskuret i ytterkanten. Under korsblinderingen ett horisontalt strömskift samt därunder fyra rundlar. De senare framtagna vid restaureringen 1950—1955 (ATA, rapport 1951). Under det horisontala strömskiftet i röstets N del ett kors med ändplattor, flankerat av

⁶ HERDAMINNE, III, s. 188.

Fig. 5. Kyrkan från Ö. Foto 1962.
The church from E.

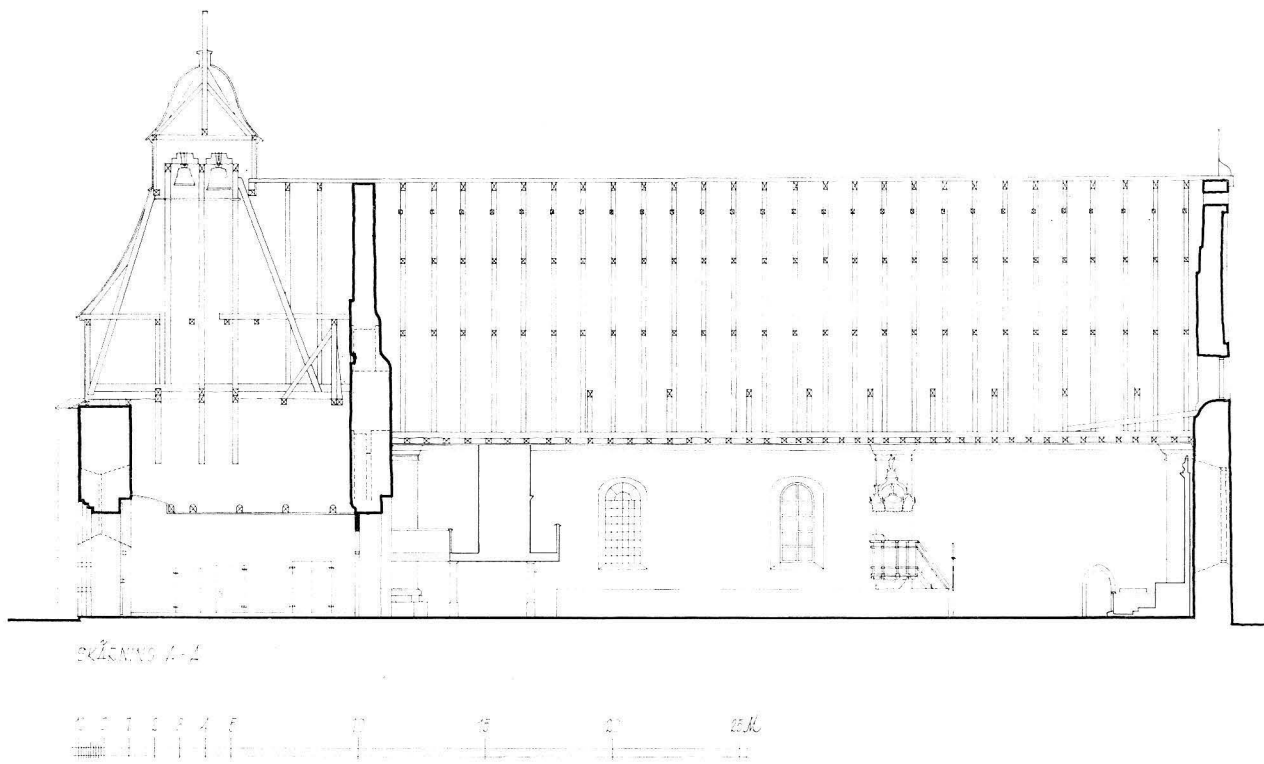

Fig. 6. Längdsektion mot N, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955.
Longitudinal section looking N.

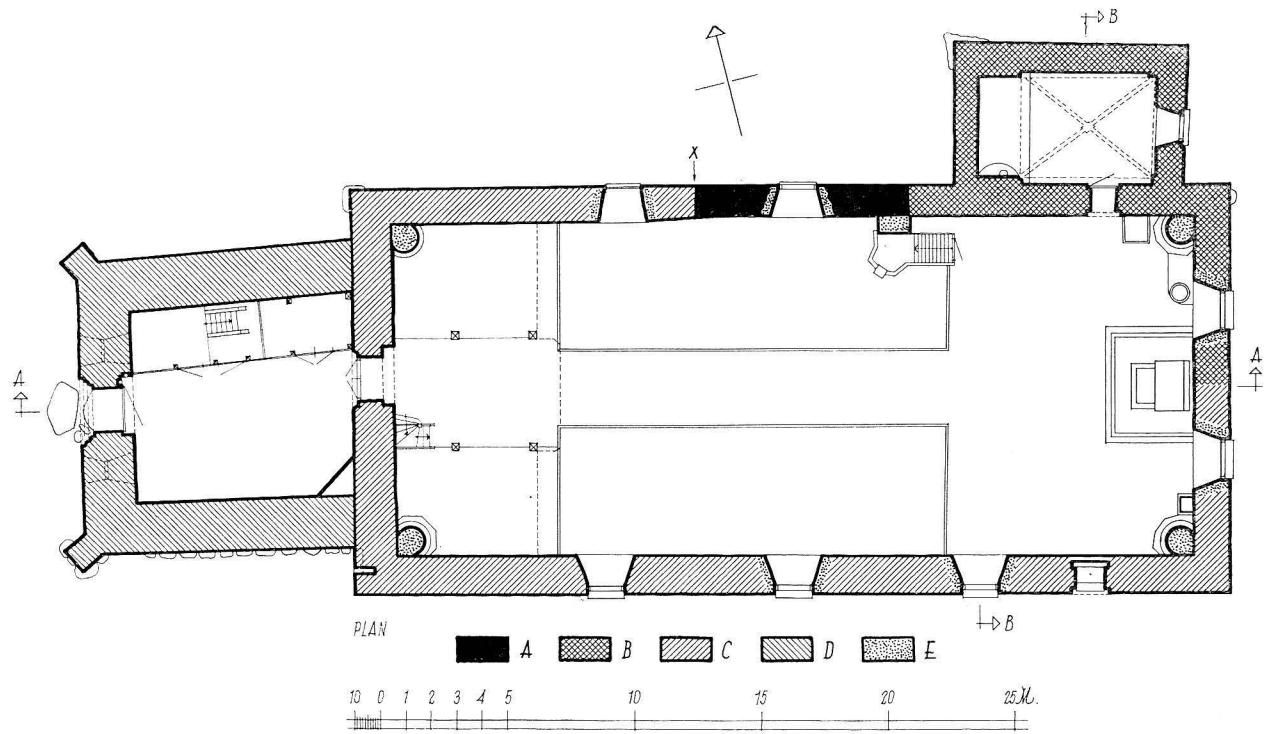

Fig. 7. Plan, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955.
Plan.

tvenne snedställda, sköldformade blinderingar. Framtogs vid ovannämnda restaurering (ATA). Långhusets V gavelröste (fig. 8—10): kors på horisontal bård, flankerat av tvenne rakt avskurna nischer samt inramat av ett trappstegsvis stigande strömskift. Korsarmarna och strömskiftet delvis avskurna. Därunder ett strömskift samt tre horisontala bårder, bestående av axmurning, slät bård samt strömskift, löpande fram till en muröppning i röstets S del (s. 16). På dennas S sida en rundel. De båda gavelrösternas blinderingar ha omsorgsfull tegelbehandling med dels glättade dels ryggskurna fogar. Rundad, hårdbränd formsten förekommer i blinderingarnas kanter. Sakristians gavelröste: kors på horisontal bård (fig. 26).

I tornets SV och NV hörn strävpelare av tegel (fig. 32). Tornets S och N mur ha vardera en ankarlut, bestående av tvenne böjda järntenar.

FÖNSTER

Långhus med kor har fem relativt höga, rundbågiga fönsteröppningar, tre i S-muren, två i N-muren och två i Ö gavelmuren (fig. 4—5). I Ö gavelröstet en mindre rundbågig fönsteröppning. Vid restaureringen 1950—55 insattes i fönsteröppningarna blyinfattat glas, indelat i små rutor, enl. förslag av ark. Carl Hampus Bergman och Nils Grafström⁷ (BSt). Enl. inskr. å fönstren bekostades detta arbete av enskilda donatorer. Karmar och spröjsverk av svart- och gråmålat trä, i N-murens V fönsteröppning av järn. Solbänkar av svartmålad plåt. Nuvarande fönsteröppningar, frånsett S-murens V fönsteröppning, upphöggs i samband med arbeten 1737—39 på Henrik Falkenbergs, Haga, bekostnad.⁸ S-murens V fönsteröppning tillkom 1808, då den här belägna S-ingången igensattes (fig. 14, RÄK.). Ö gavelröstets fönsteröppning omnämnes 1781 som en muröppning till kyrkvinden, som skulle förses med en lucka (ST. PROT.).

Spår av äldre igensatta fönsteröppningar finnas i V gavelmuren samt i långhusets båda gavelrösten ovan kyrkans innertak. Vid restaureringen 1950—55, då putsen avknackades från yttermurarna, blottades vidare igensatta fönsteröppningar i S-muren och Ö gavelmuren. V gavelmurens S del har en rundbågig fönsteröppning med hög och smal dageröppning, igensatt i inre smygen mot kyrkorummet (fig. 11). Ensprångig omfattning av tegel, skrånande yttre smyg; i dageröppningen järngaller, av vilket övre delen är bortbruten. I inre smygens övre del ovan innertaket fragment av kalkmålningar (s. 42, fig. 36). Övre delen av en motsvarande fönsteröppning i V gavelmurens N del iakttages ovan innertaket (fig. 8). Fragment av kalkmålningar i inre smygen, dageröppningen stängd av tornets N-mur. Inre smygarna till ovannämnda båda fönsteröppningar synas ha vidgats. I Ö gavelmurens S del synes ovan innertaket övre delen av en bred, rundbågig

⁷ NILS HELMER ELIAS GRAFSTRÖM, f. 1901. Ark. vid Sthlms stads stadsplanekontor 1931.

⁸ Ant. till series pastorum, fogad till vis. PROT. 1746; INV. 1746. — HENRIK FALKENBERG, f. 1681, † 1754. Överste, ägde Haga i Svinnegarns sn. — G. 1 m. ULRIKA BONDE, f. 1688, † 1724; g. 2 m. ANNA MARIA MÖRNER, f. 1699, † 1767, dotter till överstelöjtnanten Hans Mörner och hans 2:a hustru Helena Fleming.

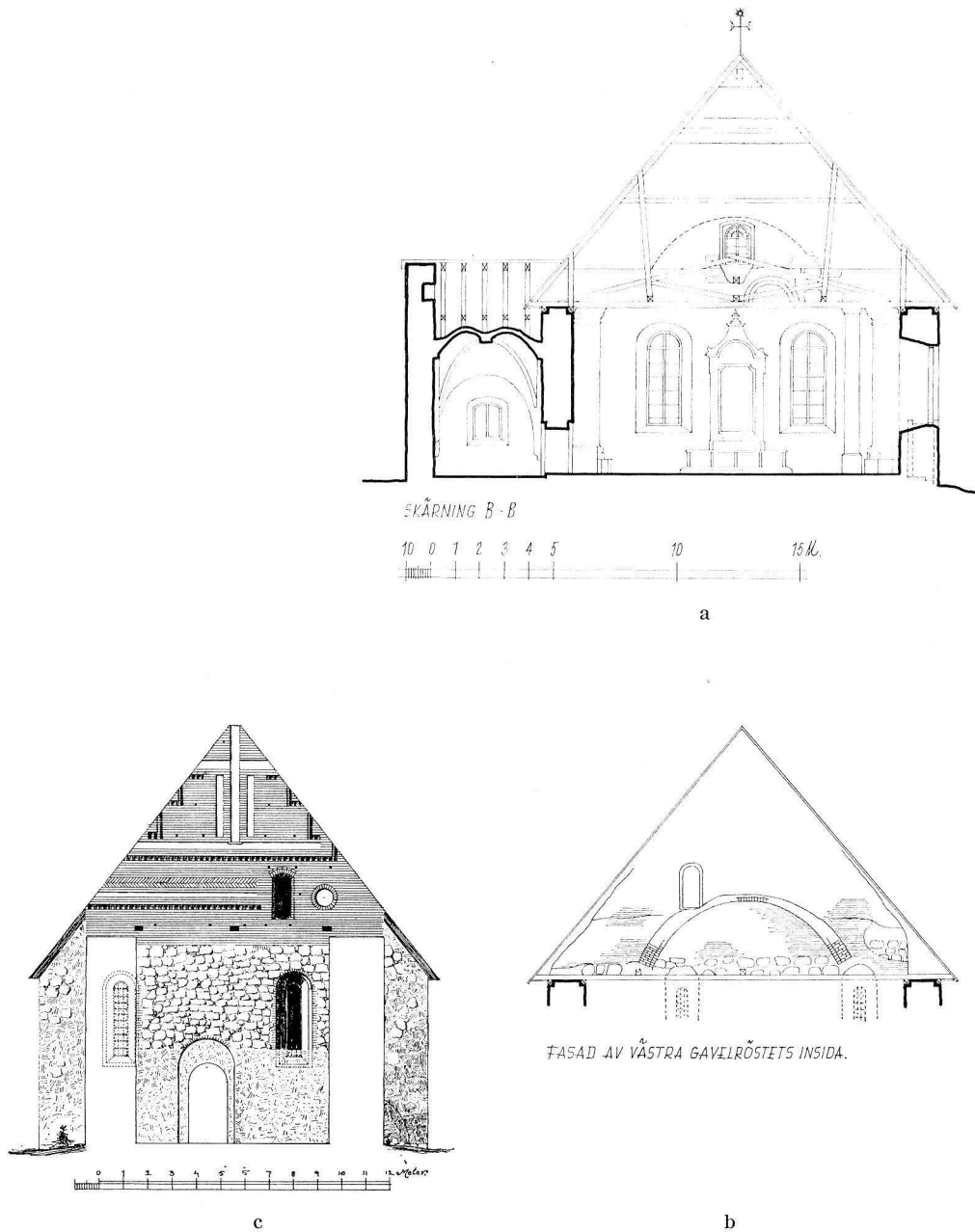

Fig. 8. a. Tvärsektion genom koret mot Ö; b. V gavelröstets insida, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955, ändr. 1966. c. V-gaveln, tvärsektion genom tornet mot Ö, 1:300. Uppm. E. Ekhoﬀ och K. A. Berlin 1902.

a. Cross section of nave looking E; b. Inside of W gable; c. W gable, cross section of tower looking E.

fönsteröppning med dageröppningen igensatt i yttre smygen (fig. 12). Fragment av kalkmålningar å den ensprångiga omfattningen samt i inre smygen (s. 42, fig. 37). Vid restaureringen 1950—55 blottades spår av sistnämnda igensatta fönsteröppning, ett stort Ö-fönster förskjutet åt S (fig. 15, 16 nr 7). Detta har tillkommit i samband med kyrkans utvidgning åt S och V (s. 32). Rakt under blinderingen i gavelmurens N del framkom vidare spår av en mindre rundbågig fönsteröppning (fig. 16 nr 8). Det är här sålunda fråga om korfönstret under kyrkans andra byggnadsperiod, då Ö-gaveln var smalare (s. 27). Under den långa byggnadsperiod under vilken kyrkan utvidgades åt S och V, lät man den lilla kyrkan med sitt korfönster stå kvar. I den utvidgade delen av gavelmuren upptogs ett stort korfönster för att ge ytterligare ljus åt den utvidgade kyrkan (fig. 15, 16). Detta förhållande torde ge en förklaring till det senare fönstrets ocentrala placering (jfr Enköpings-Näs kyrkas korfönster, s. 84). I S-muren blottades spår av äldre byggnadsdetaljer, å fig. 14 numrerade 1—6. Av dessa torde nr 1, 3 (?), 4, 5

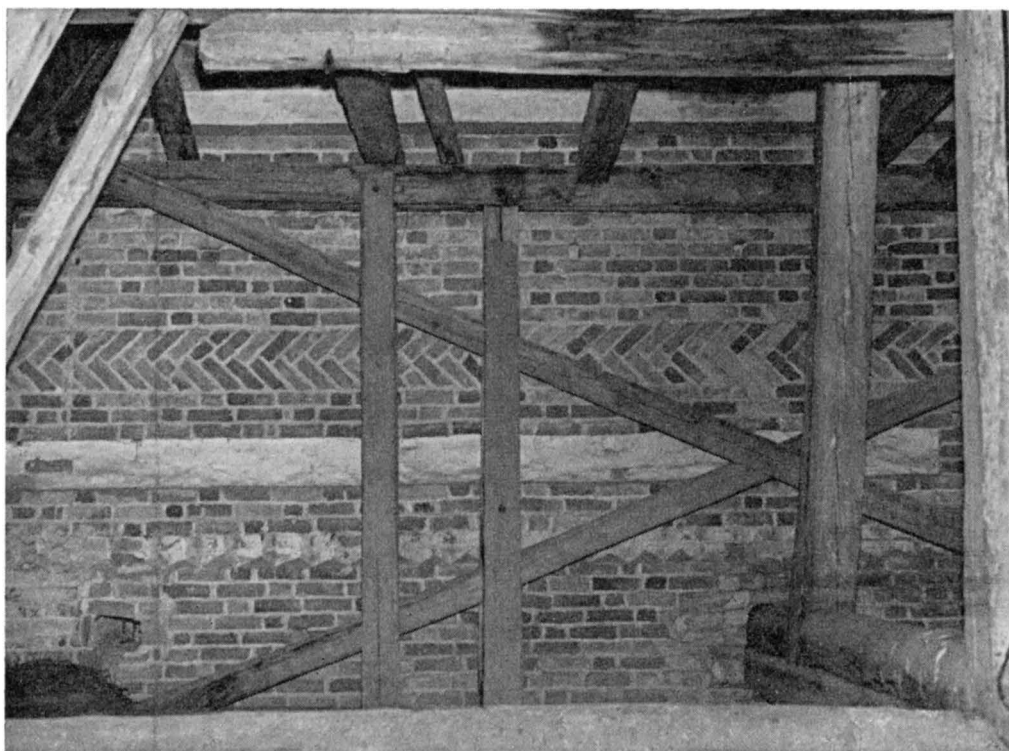

Fig. 9. Tegelornering åt V gavelröstet. Detalj. Foto 1965.
Ornamental brickwork on W gable; detail.

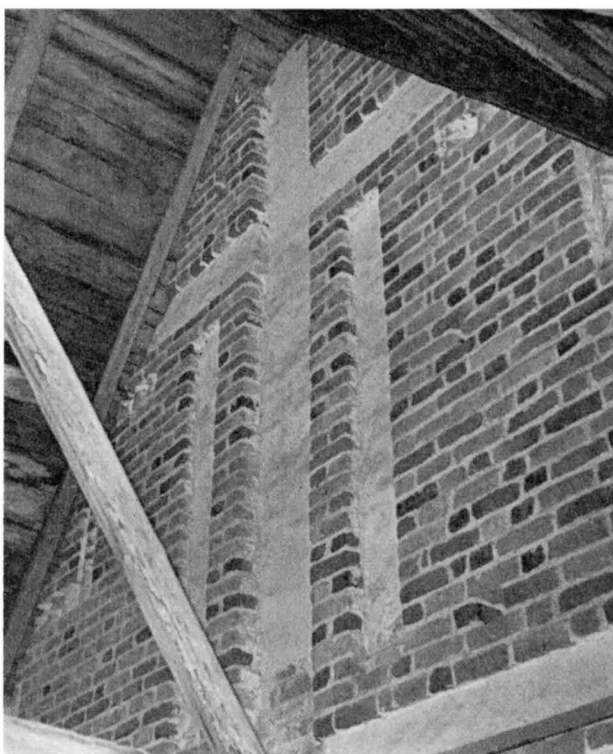

Fig. 10. Tegelornering å V gavelröstet. Detalj. Foto 1965.
Ornamental brickwork on W gable, detail.

och 6 härröra från igensatta fönsteröppningar (5 o. 6 å fig. 13). Nr 1, 4 och 6 synas ansluta sig till en indelning av kyrkan i 5 travéer (s. 25) och ha upptagits i samband med utvidgningen å S och V. Nr 5 torde vara upphuggen under 1600-talet för att ge ljus å en vid S-muren placerad predikstol. Byggnadsdetaljen nr 2 härrör från en igensatt S-ingång. En teckning av kyrkan 1681 i AFRTNINGAR (fig. 19) visar fyra fönsteröppningar (nr 3, 4, 5 o. 6) i S-muren samt den större fönsteröppningen i Ö gavelmuren.

Ingången mellan torn och långhus är svagt spetsbågig med ensprångig omfattning av tegel (fig. 17). Ingången är ej centralt placerad i V gavelmuren utan förskjuten å N. Portöppningen har efter upptagandet blivit minskad. I ingången dubbeldörr av gråmålat trä med antikglas, av träspröjsar indelat i små rutor. I ett bågfällt ovanför dörren ävenledes insatt antikglas. Den nuvarande ytterporten i tornets V-mur har samma mått som ovannämnda portalomfattning och har sålunda ursprungligen tillhört ingången i V gavelmuren.

Rundbågig korportal i S-muren med ensprångig omfattning av tegel (fig. 18). Igen-sattes med tegel 1774 i inre murlivet (RÄK.). Dörr, klädd med svartmålad plåt, ornerad med pålödda blommor.

INGÅNGAR

KORPORTAL

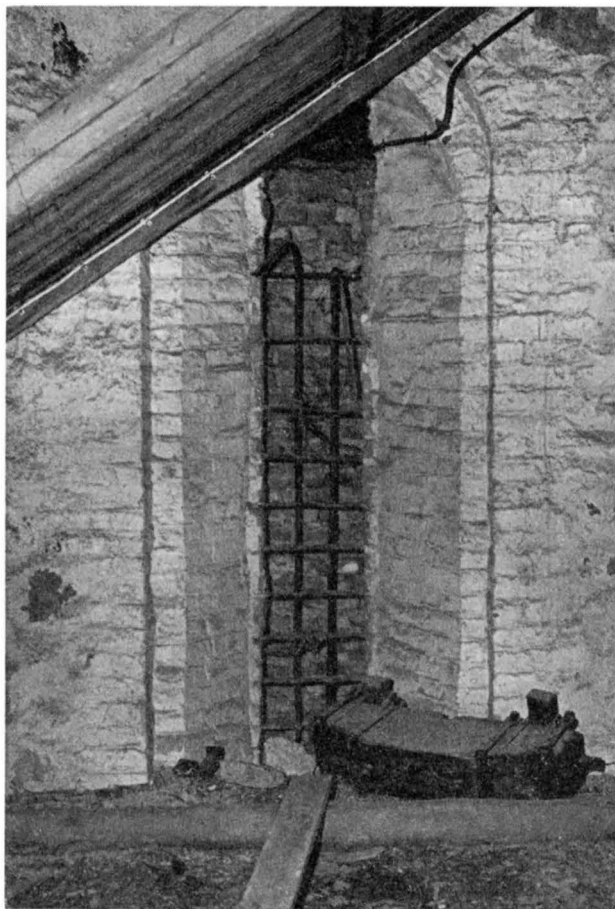

Fig. 11. Äldre fönsteröppning i V-gaveln med rester av järngaller. Sedd från tornets inre. Foto 1965. S. 12. Old window in W gable. Internal splay with remains of iron grille. Seen from inside the tower.

En tidigare ingång i S-murens V del igensattes 1808 (ST. PROT. 1808, VIS. PROT. 1846; fig. 14). Framför denna var före 1770 ett vapenhus beläget (s. 35, fig. 19).

DÖRRÖPP-
NING I V GA-
VELRÖSTET

I V gavelröstets S del finns en stickbågig öppning med rätvinkligt språng för dörr mot torn och kyrkvind (fig. 8, 21). Under öppningen en rad bjälkhål. Dörröppningen har med största sannolikhet lett till ett pilgrimshärbärge på kyrkvinden. Det var icke ovanligt, att stora vindsvåningar till kyrkorna utnyttjades för olika ändamål, ss. magasin o. dyl. I detta fall torde kyrkvinden ha använts som natthärbärge för de stora pilgrimskaror, som Trefaldighetsafton samlades vid Svinnegarns källa. En byggnad, som sannolikt nyttjats som enkelt härbärge för pilgrimmer, fanns även vid källan (s. 6). En del av en valvbåge samt ett bjälkhål i V gavelmuren S om tornet kunna sättas i samband med dörröppningen (fig. 20). De synas härröra från en uppgång, förmodligen en träställning

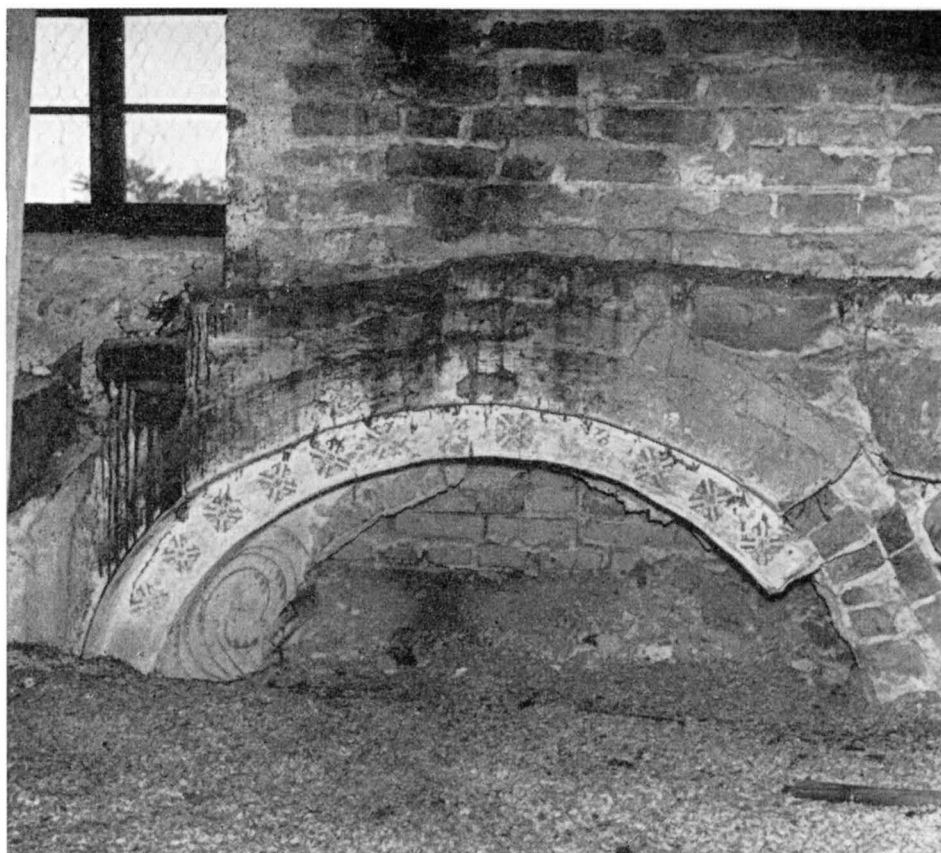

Fig. 12. Äldre fönsteröppning i Ö-gaveln. Inre smyg och omfattning med fragment av kalkmålningar. Sedd från kyrkvinden. Foto 1965. S. 12.

Old window in E gable. Internal splay and surround with fragments of painting. Seen from church attic.

med trappa, till härberget. En dylik anordning ger ävenledes en förklaring till varför V-portalen och dess flankerande fönsteröppningar äro förskjutna åt N. Fönstret i Ö gavelröstet, tidigare en muröppning med lucka till kyrkvinden (s. 12), har måhända även varit en dörröppning till härberget.

Muröppningen i V gavelröstet har varit föremål för forskares intresse. Vid en undersökning av kyrkan 1902 förband sålunda Emil Ekhoff muröppningen med en försvarsanordning vid kyrkan och ville tolka bjälkhålen som spår efter en skyttegång (rapport i ATA). Otto Janse påvisade vidare i några efterlämnade anteckningar, utg. av I. Wilcke-Lindqvist 1953,⁹ ett samband mellan muröppningen och källkulten i Svinnegarn. Denne

⁹ O. JANSE, Kyrka och källkult i Svinnegarn. Några anteckningar ur Otto Janses efterlämnade papper. Utg. av I. WILCKE-LINDQVIST, Arv 1959, s. 194 ff.

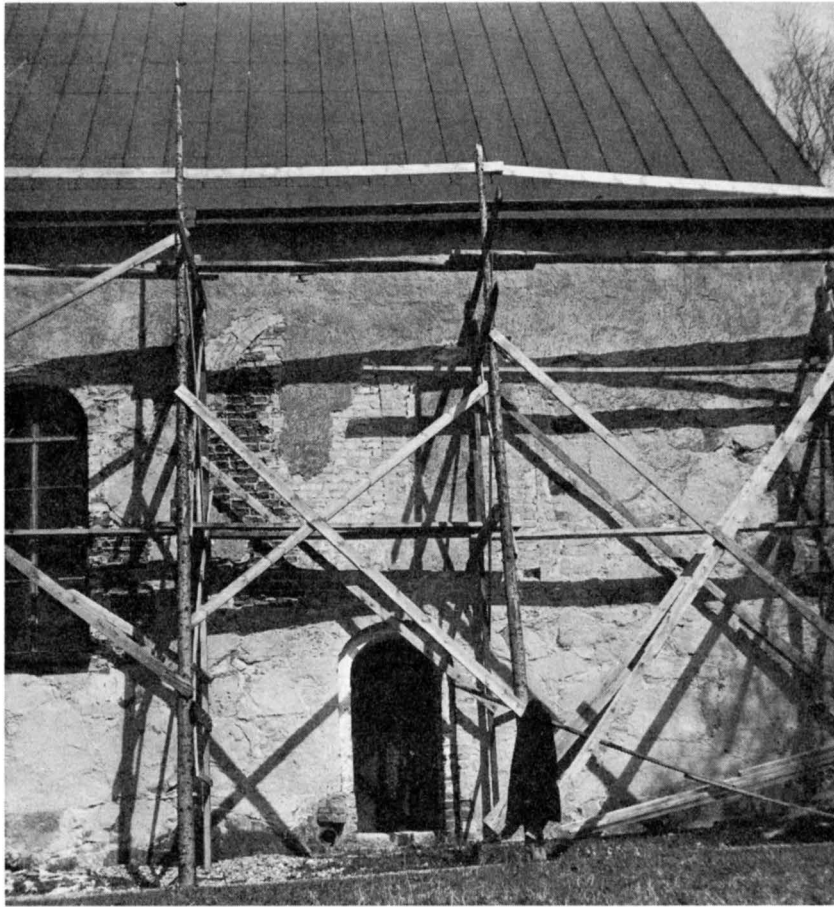

Fig. 13. Spår av två äldre fönsteröppningar ovanför korportalen (nr 5 o. 6 å fig. 7).
Foto E. Bohrn 1951, ATA.
Traces of two old windows above the chancel doorway (nos. 5 and 6 in fig. 7).

Fig. 14. Äldre byggnadsdetaljer, blottade vid yttre restaureringen 1951. S-muren. Uppm. E. Bohrn
1951, ATA.
Old details of building, revealed during external restoration in 1951. S wall.

Fig. 15. Ö-gaveln, då putsen avknackats vid yttre restaurering 1951. Foto E. Bohrn 1951, ATA.

E gable after the plaster had been removed during restoration in 1951.

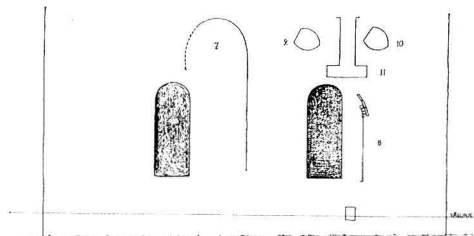

Fig. 16. Äldre byggnadsdetaljer, jfr fig. 14. Ö-gaveln.
Old details of building, cf. fig. 14. E gable.

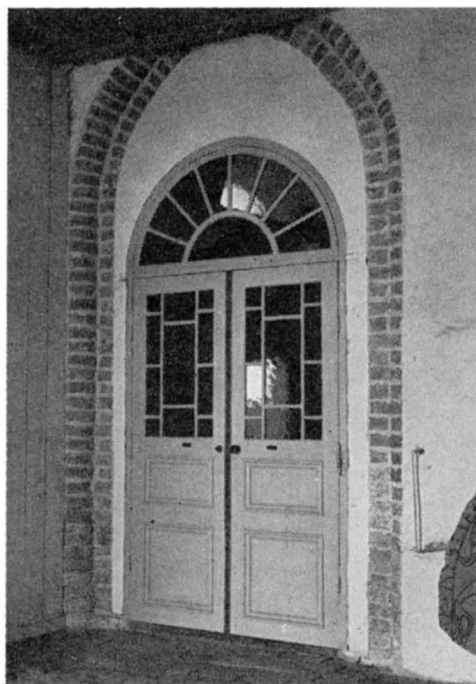

Fig. 17. Ingången i V-gaveln. Foto 1965. S. 15.
Doorway in the W gable.

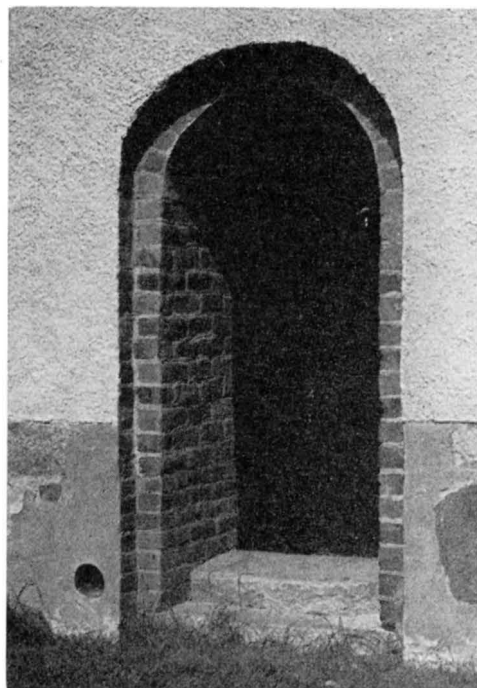

Fig. 18. Korportalen i S-muren. Foto 1962. S. 15.
Chancel doorway in S wall.

framställde här möjligheten, att muröppningen och en utanför denna belägen balkong eller altan tjänat som yttre predikstol. Liknande predikstolar finnas i Perugia, Bologna och Pistoia (a.a., s. 195). Vid Strängnäs domkyrkas N sidokor finns ett s. k. predikotorn, avsett för friluftspredikningar (SvK, Södermanland I, s. 308 ff.) Härtill kan fogas att högt belägna muröppningar även använts till förevisande av någon helig bild eller kyrkans relikier. En sådan anordning är känd bl. a. från en finsk kyrka.¹⁰ En avbildning av en kyrka i Güstow, Pommern, visar en muröppning, försedd med trätak, som torde tjänat dylikt ändamål.¹¹

YTTERTAK

Långhuset har sadeltak (fig. 4). Belades med svartmålad plåt 1892 på S sidan, vid restaureringen 1950—55 på N sidan av taket (ST. PROT. 1891, RÄK. 1892, KR. PROT. 1950). Dessförrinnan hade långhuset spåntak, tidigast påträffat 1719 (RÄK.). Vid gavelröstena svarttjärade i nedre änden konturerade vindskidor av trä; svarttjärade hammarband. På Ö gavelnocken en smidd korsformig spira, krönt av strålsol, tillkommen 1827 (RÄK.). —

¹⁰ JANSE a.a., s. 195.

¹¹ Die BAU- UND KUNSTDENKMÄLER der Provinz Pommern, II, Stettin, II, Stettin 1901, s. 50.

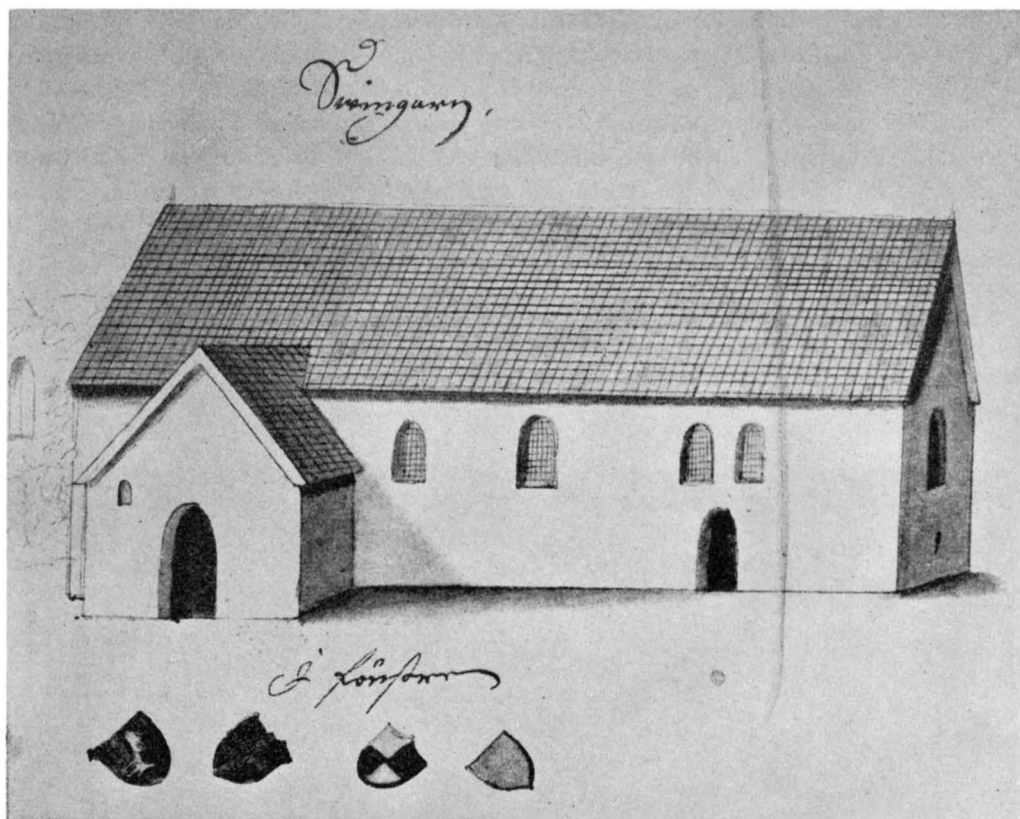

Fig. 19. Kyrkan 1681. Efter AFRITNINGAR.
The church, 1681.

Takstolarna härstamma från tiden efter 1602, då kyrkan »är Brunnen af wådeeldh».¹² Yttertaket, som ödelades vid denna brand, återuppfördes på Henrik Falkenbergs, Haga, bekostnad (s. 12, not 8; INV. 1746). Vid ombyggnaden av takstolarna torde dessa rätats, varvid korsblinderingen överst i Ö gavelröset förskjutits åt S samt blinderingarna å långhusets båda rösterna avskurits i yttre kanterna. År 1770 ombyggdes S sidan av takstolar och yttertak (RÄK. 1770; DOMKAP., skr. 1766, 1768). Ännu en ombyggnad av yttertaket ägde rum 1826—27, varvid »dessein til kyrkotakets ombyggnad och kostnadsförslag» upprättades av Fredrik Blom¹³ (ST. PROT., RÄK.).

¹² Fb 12, M. ASCHANEUS, Investigatio Antiquitatis, KB. — INV. 1746 uppgiver, att »Kyrckan af Liungeld blifwit afbränd».

¹³ FREDRIK BLOM, f. 1781, † 1853. Den senare svenska nyklassicismens och empirearkitekturens främste arkitekt. Har bl. a. uppfört Rosendals slott, Skeppsholmskyrkan, Amiralitetshuset och kastellet på Skeppsholmen.

INTERIÖR

Kyrkorummet täckes av en plafond av pärlspontade bräder, målade i grå färgton (fig. 22—23). Indelad i två kvadratiska fält med smala diagonalställda lister. En enkel trälist förmedlar övergången mellan plafond och vägg. Plafonden tillkom 1900 enl. förslag av målaren Gerlin (ST. PROT. 1899, RÄK. 1900). Dessförinnan hade kyrkorummet pappspänt tak, härrörande från en inre reparation 1878 (s. 38). Även tidigare hade kyrkan plant innertak, förfärdigat på Henrik Georg Falkenbergs¹⁴ bekostnad, sedan valven hade nedfallit efter branden 1602 (s. 21, INV. 1746). — Väggarna putsades och vitkalkades senast vid restaureringen 1950—55 (KR. PROT. 1955). Vid en inre reparation 1900

¹⁴ HENRIK GEORG FALKENBERG, f. 1637, † 1709. Vice president vid Göta hovrätt, vice landshövding i Älvsborgs län, Närke och Värmland. — G.m. CHRISTINA ELISABET NATT OCH DAG, f. 1653, † 1701, dotter till kammarrådet Gustaf Persson Natt och Dag och Christina Ulfsparre.

Fig. 20. Spår i V-gaveln S om tornet, sannolikt efter uppgång till pilgrimshärbärge på kyrkvinden.
Foto 1962. S. 16.

Traces in W gable S of tower, probably of a staircase up to a pilgrims' hostel in the church attic.

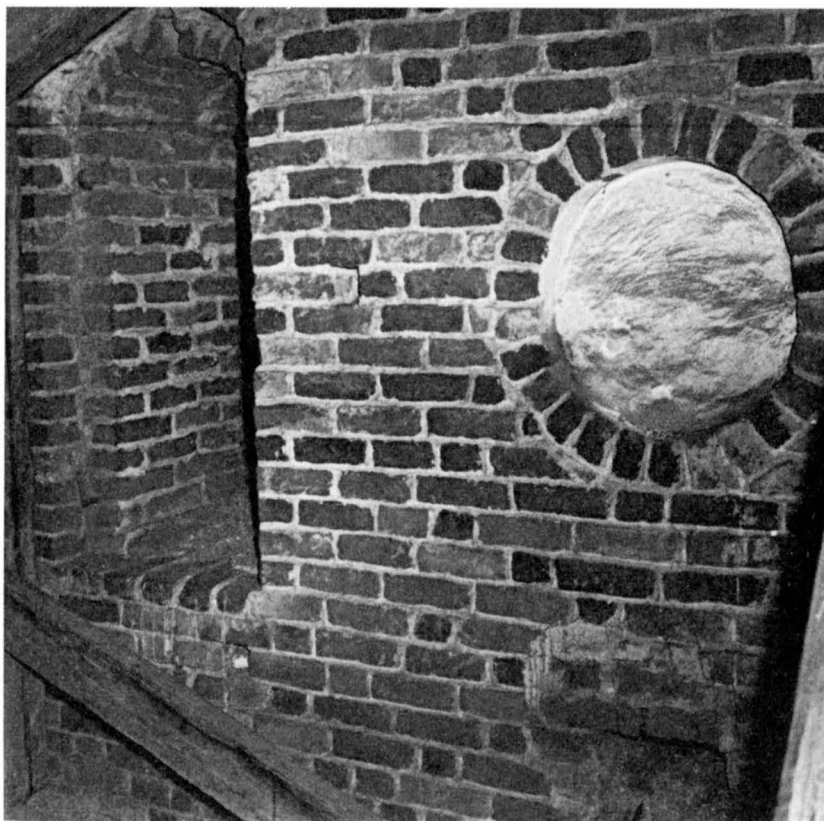

Fig. 21. Dörröppning i V gavelröset, sannolikt till pilgrimshärbärge på kyrkvinden. Foto 1965. S. 16.

Doorway in W gable, probably leading to a pilgrims' hostel in the church attic.

dekorerade målaren Gerlin väggpartierna under fönstren med kvadermålning samt i koret med växtornamentik (st. PROT. 1899, fotos i ATA). Grova, rundade kolonner i kyrkorummets hörn samt på N väggen bakom predikstolen. Tillkomna i samband med reparationer 1737—39, då Henrik Falkenberg (s. 12, not 8): »lätit förfärdiga uti hwart hörn en halfrund pelare, marmorerad till stor Zirat».¹⁵

Golv av tegel, delvis av medeltida format (c:a 14 × 28). Sandsten runt altarringen samt framför bänkkvarteren i koret; gravhällar i kor och mittgång (s. 62.) Bänkkvarteren ha golv av trä, inlagt 1878 (s. 38). — Till nytt golv i kor och mittgång skänkte Henrik Falkenberg (s. 12, not 8) nytt tegel i samband med arbetena 1737—39.¹⁵ 200 tegel till kor och mittgång anskaffades 1786 (RÄK.). År 1819 beslöt man omlägga tegelgolvet i mittgången (st. PROT.).

¹⁵ Ant. till series pastorum, fogad till vis. PROT. 1746; INV. 1746.

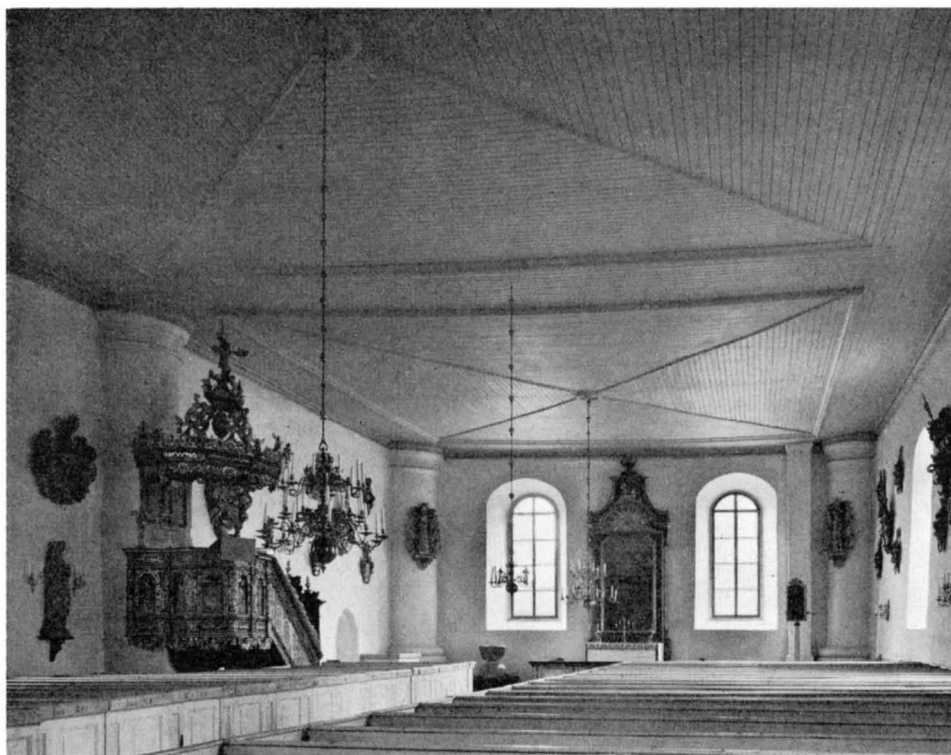

Fig. 22. Interiör mot Ö. Foto 1965.
Interior looking E.

ÄLDRE
TEGELVALV

Kyrkans äldre tegelvalv skadades vid branden 1602 (s. 21). Dessa ha »sedan nidfällt, efter kyrkian länge stått hwalflöös» (HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK»). Insidorna av långhusets båda gavelrösten bära spår efter dessa valv: å V gavelröset murrester efter bortbrutet valv, en c:a 0,6 m tjock bågformad murskiva med valvanfang (fig. 8, 25); å Ö gavelröset ett bågformat, ljusare parti av muren (fig. 8). I bågfälten fragment av kalkmålningar (s. 41, fig. 35) samt å Ö gavelröset spår efter brand. Enligt valvspåren har kyrkan haft ett c:a 8,5 m brett huvudskepp. Å ömse sidor om detta c:a 2 m breda sidopartier (fig. 8). Bidrag till en lösning av frågan rörande dessa sidopartiernas utformning ge arkivalierna, enl. vilka kyrkan har haft »ofärdiga pelare», vilka borthuggits på 1730-talet (s. 23). Huvudskeppets valv synas ha försträvat av i innerrummet indragna väggpelare. I stället för strävsystem vid yttermurarna framträdde under sengotiken ett nytt system med försträvande väggpelare och släta yttermurar. Då väggpelarna erhöles sådana dimensioner, att särskilda sidorum med egna valv kunde bildas, kan kyrkotypen karakteriseras som en väggpelarkyrka. Denna typ intar en mellanställning mellan den treskeppiga

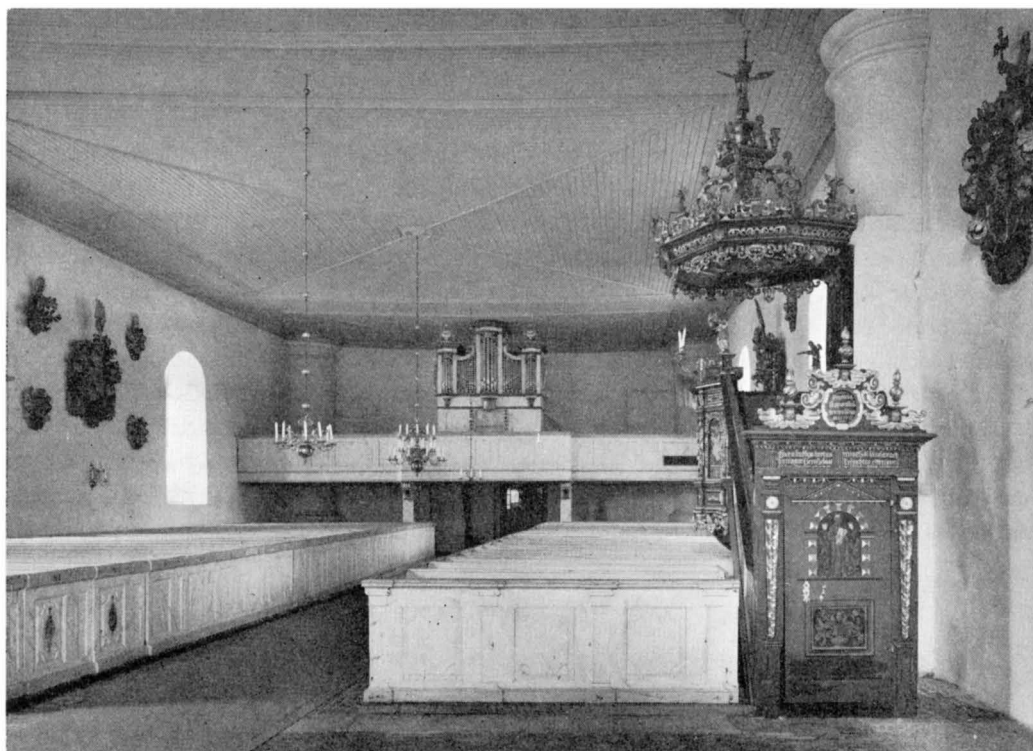

Fig. 23. Interiör mot V. Foto 1965.
Interior looking W.

hallkyrkan och den enskeppiga salskyrkan.¹⁶ Eventuellt ha sidopartierna i Svinnegarns kyrka varit konstruerade såsom i Finströms kyrka på Åland. Här äro sidorummen förbundna med varandra medelst rundbågiga öppningar i väggpelarna, varvid sidopartierna få sken av sidoskepp. Tamás Sárkány har i ett arbete rörande Finströms kyrka på Åland, vilket föreligger i manuskript, karakteriserat denna som en murpelarkyrka samt tecknat dess samband med kontinenten. En tvärsektion mot Ö av Finströms kyrka visar samma valvprofil som valvresterna i Svinnegarns kyrka (fig. 8; jfr BÜCHNER a.a., s. 11).

Placeringen av fönsteröppningarna i Svinnegarns kyrka under detta skede antyda, att kyrkorummet har varit indelat i fem travéer (fig. 14). Vi äga ej kännedom om valvens närmare utformning. I Finströms kyrka har huvudskeppet längsgående tunnvalv med skenribbor, som efterbilda stjärnvalv, sidorummen tvärställda tunnvalv. I väggpelarkyrkor förekomma eljest tvärställda tunnvalv i förening med stjärn- eller nätvalv (SÁRKÁNY, a.a., s. 13, 29).

¹⁶ J. BÜCHNER, Die spätgotische Wandpfeilerkirche Bayerns und Österreichs, Nürnberg 1964, s. 9.

ÄLDRE
INNERTAK

Ovan nuvarande innertak finnas spår av bärkonstruktionen till ett äldre, högre liggande innertak: å Ö gavelröstets insida en avsats, på vilken ett platt trätak synes ha vilat (fig. 35). Avsatsen å V gavelröstet är dold av murresterna efter valven.

ÄLDSTA
KYRKAN

Delar av den äldsta kyrkan kvarstå i långhusets N-mur (fig. 7, 60 A). Vid restaureringen 1950—55, då putsen avknackades från yttermurarna, blottades en murskarv i N-muren 2,15 m Ö om dess V fönsteröppning (fig. 24, vid x å fig. 7). Denna anger den äldsta kyrkans utsträckning åt V. Muren Ö om denna skarv är tunnare samt uppmurad av mindre stenar än övriga murar. Svinnegarns kärnkyrka har i likhet med flertalet upplandskyrkor under medeltiden sannolikt haft ett smalare kor, möjligen med absid. Å N yttermuren synes ej någon skarv efter ett kor. Å N innermuren däremot finnas Ö om pilastern bakom predikstolen vissa ojämnheter i murverket, som kunna härröra från en dylik skarv. Förmodligen hade kyrkan plant innertak eller öppen takstol. Kyrkor av ovannämnda typ ha kunnat rekonstrueras i dessa trakter och dateras till tiden: 1100-talets slut — 1200-talets början (G. BOËTHIUS, s. 61 f). Ytterligare underlag för en datering av Svinnegarns kärnkyrka till omkr. 1200 ger dopfunten i kyrkan från samma tid (s. 53). Kyrkan var ganska liten och kan i likhet med många kyrkor i Uppland för-

Fig. 24. Murskarv i N-muren (vid x å fig. 7) efter det äldsta långhusets utsträckning mot V. Foto E. Bohrn 1951, ATA.

Joint in masonry in N wall (at x in fig. 7) along the limit of the oldest nave towards W.

Fig. 25. Spår av äldre tegelvalv å V gavelröstets insida. Foto I. Rosell 1965. S. 24.
Traces of older brickwork vaulting on inside of W gable.

modas ha varit en gårdskyrka, förmodligen till den forna kungsgården Huseby. På Husebys ägor ligger Svinnegarnns källa och till denna gård hade kyrkan även annan anknytning, som senare skall visas (s. 32).

Vid restaureringen 1950—55, då putsen avknackades från Ö-gaveln, blottades i N delen av denna äldre tegelblinderingar; rakt nedanför dessa spår av en igensatt rundbågig fönsteröppning (s. 14, fig. 5, 16). Vidare framkom, att byggnadsmaterialet i N delen av muren utgöres av tegel, i S delen av gråsten (fig. 15). Av ovanstående kan slutas, att en äldre kyrkas Ö-gavel har införlivats med den nuvarande Ö-gaveln. Den äldre gaveln härör från ett utvidgat kor, som byggts runt det smalare romanska koret, varvid en rektangulär byggnad av salskyrkotyp bildats (fig. 7, 60 B). Salskyrkotypen utbreddes sig i N

UTVIDGNING
ÅT Ö

Fig. 26. Sakristian från NO. Foto 1962. S. 30.
Vestry from NE.

Svealand under 1200-talets andra hälft, där domkyrkorna i Strängnäs och Västerås spelade stor roll som förebilder. Om kärnkyrkan till Strängnäs domkyrka erinrar sålunda Tierps kyrka från 1200-talets slut eller tiden omkr. 1300.¹⁷ Vanligen erhöles äldre kyrkorna salskyrkokaraktär genom att koret förlängdes och utvidgades till samma bredd som långhuset, såsom även var fallet i Teda (s. 161). Underlag för periodens datering ge förutom plantypen tegelblindingarnas sköldar (fig. 5). Deras säregna korta, rundade form var en relativt kort tid omkr. 1300 i bruk. Typen kan betraktas som en övergångsform mellan de höga 1200-talssköldarna med avrundade hörn och de korta, breda 1300-talssköldarna med vassa hörn. Motsvarande form har en sköld å en kalkmålning från

¹⁷ A. TUULSE, Der Kernbau des Doms zu Strängnäs und sein Umkreis, Antikvariskt arkiv 25, Sthlm 1964, s. 49.

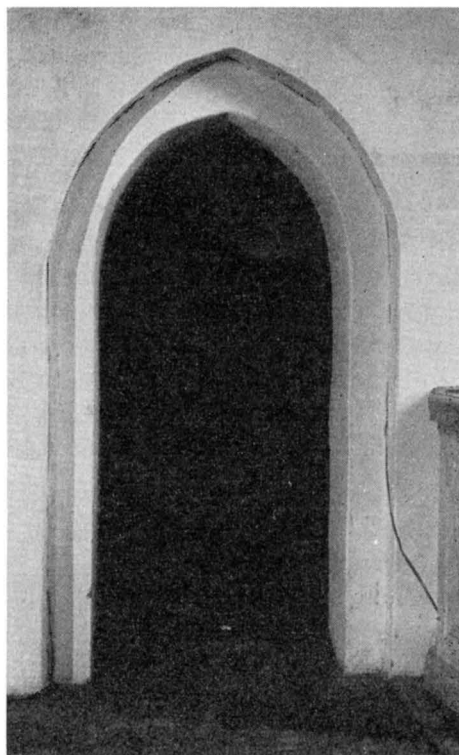

Fig. 27. Sakristians ingång i korets N-mur. Foto 1965.
Entrance to vestry in N wall of chancel.

Fig. 28. Smidesbeslag på sakristians dörr. Foto 1965.
Escutcheon on vestry door. Medieval ironwork.

omkr. 1300 i Riddarholmskyrkan i Stockholm (SvK, Stockholm II, s. 84, fig. 67)¹⁸. En framställning av S Örjan å sakristiedörren till Kungslena kyrka i Västergötland, daterad till omkr. 1300, har vidare en sköld av samma korta, rundade typ.¹⁹ De sköldformade blindingarna voro vanligen försedda med adelsvapen eller ärkebiskopens emblem. Detta stöder antagandet, att kyrkan har varit en gårdskyrka.

SAKRISTIA I samband med utvidgningen åt Ö har sannolikt sakristian i N blivit uppförd (fig. 26). Byggnadsmaterialet är gråsten med gavelröste, valv och omfattningar av tegel; i gavelröset tegel i munkförband. I Ö muren en stickbågig fönsteröppning, som enl. RÄK. synes vara upphuggen till sin nuvarande storlek 1748. Järngaller, blyinfattat glas samt svartmålad träram; solbänk av svartmålad plåt. Byggnaden täckes av sadeltak, belagt med svartmålad plåt. I nedre änden konturerade vindskidor av svarttjärat trä; svarttjärade hammarband. Å gavelnocken en smidd spira. Taket ombyggdes 1822, varvid även takstolarna reparerades (RÄK.; DOMKAP., rep. 1810—29).

Ingången från koret är ensprångig, spetsbågigt avslutad (fig. 27). Dörr beklädd med svartmålad plåt; fyrsidig nyckelskylt samt dörringsbeslag, vardera med fyra liljeornament (fig. 28). Sakristians inre består av ett större kryssvälvt rum i Ö bredvid ett smalare tunnvälvt i V, det senare sannolikt nyttjat som förrådsrum. Samma planform påträffas hos sakristian till Jumkils kyrka i Uppland (G. BOËTHIUS, s. 113). Kryssvalvet med fasade halvstensribbor och rektangulär platta i hjässpunkten vilar på rundbågiga sköld- och gördelbågar (fig. 29). Väggar och valv vitputsade. Golv av tegel, i det tunnvälvda rummet av medeltida format. Golvet i det senare rummet höjer sig ett trappsteg över golvet i det kryssvälvda rummet. Tegelgolv inlades 1961; dessförinnan golv av trä från 1955, vilket emellertid angreps av röta (KR. PROT. 1961). Även tidigare har sakristian haft trägolv (ST. PROT. 1784). — År 1784 beslöt man igenfylla en källare under sakristians golv samt i dess ställe uppmura en dylik ovan golvet i sakristians V del (ST. PROT.).

DONATORER
TILL
KYRKAN
OMKR.
1450—1530

Rörande de följande medeltida förändringarna av kyrkan finns en arkivalisk källa av största betydelse: en volym i kyrkoarkivet (P I nr 1, fig. 30), innehållande en namnlängd med titeln »Nomina benefactorum defunctorum» (= Namn på avlidna välgörare). I handskriften förtecknas på 14 blad namn på frälse och ofrälse från 1400-talets mitt till omkr. 1530. Josef Sandström har i en uppsats 1914 redogjort för handskriften och velat tolka den som en gille-urkund från medeltidens slut²⁰. Detta tillbakavisas emellertid av Nils Ahnlund, enl. vilken den redovisar donatorer till kyrkan: »Medeltida synodalstadgar, så de av 1472 för Skara stift, föreskriva uttryckligen att namnen på kyrkornas donatorer

¹⁸ Förf. tackar förste antikvarien NILS LUDVIG RASMUSSEN för detta påpekande och värdefull hjälp med sköldens datering.

¹⁹ E. LUNDBERG, Sankt Örjans bild å Kungslena kyrkdörr och dess förhållande till äldre medeltida smidesdekoration, Hammare och fackla, IV, 1932, s. 30 ff.

²⁰ J. SANDSTRÖM, En gille-urkund från medeltidens slut, Namn och bygd 1914, s. 187—194.

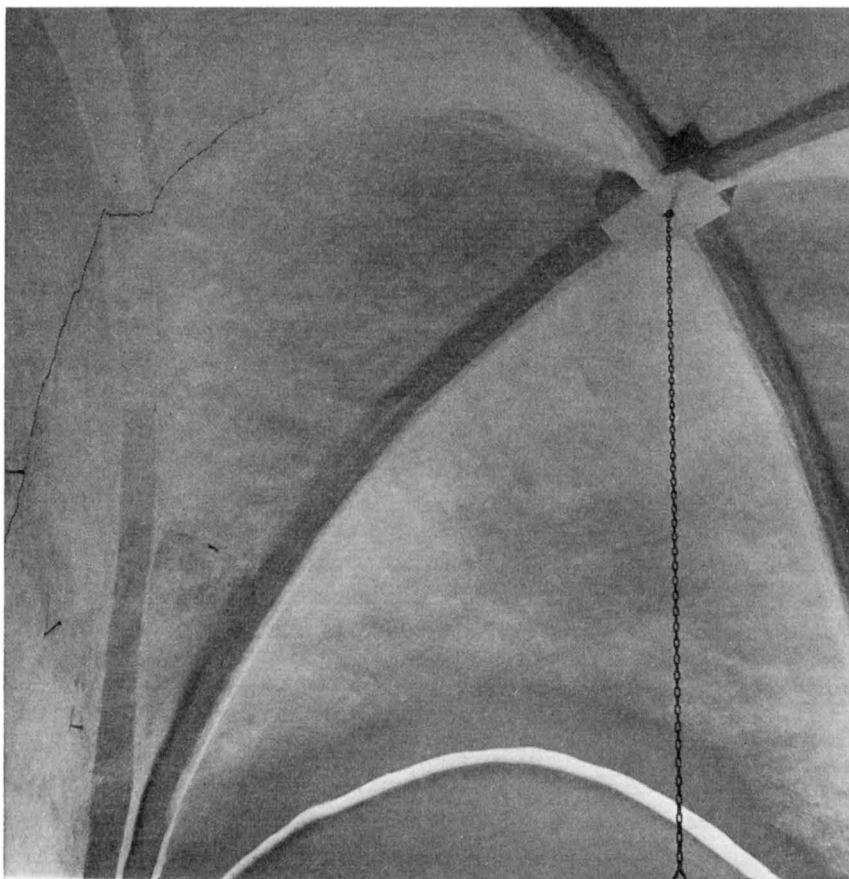

Fig. 29. Sakristians valv. Foto 1965.
Vaulting in vestry.

»nomina defunctorum benefactorum» skola uppskrivas i bok och uppläsa efter slutad predikan». ²¹

Det äldsta daterbara namnet är Brita Magnusdotter till Fällnäs (†1450), som innehade Haga gård i Svinnegarns sn. Gården övergick därefter till Karl Knutsson och dennes dotter Magdalena. I längden påträffas den senares man Ivar Axelsson Tott ²² jämte

²¹ N. AHLNUND, Svinnegarns källa, Rig 1922, s. 59—76.

²² IVAR AXELSSON TOTT (THOTT), f. omkr. 1420, † 1487. Svenskt och danskt riksråd, pantinnehavare av Gotland och en tid medregent åt sin svärfader konung Karl Knutsson.

dennes broder Erik Axelsson Tott.²³ Vidare möter man av Sparre-ätten Fader Ulfsson²⁴ och hans hustru Elin av Ängsö, deras dotter Birgitta Fadersdotter samt sonhustru Kerstin Nilsson Oxenstierna, g.m. Nils Fadersson Sparre, vilken innehade Hjulsta i Enköpings-Näs sn (s. 104, not 11). Flertalet frälse, tillsammans ett tiotal, och de flesta ofrälse kunna knytas till Svinnegarn och bygden däromkring. Landskapen runt Mälaren äro vidare talrikt företrädde. I längden märkas även namn, som kunnat hänföras till Norrland samt två till Norge. Prästerna representeras bl. a. av Erik²⁵ och Olof²⁶ i Tillinge, Nils i Enköpings-Näs samt Olof²⁷ i Teda. Rörande de i längden redovisade adliga namnen funnos enl. Hadorph Tott- och Sparrevapnen samt därtill ärkebiskop Jacob Ulfssons vapen (en örnfot) i kyrkans Ö fönster (»ANNOTATIONSBOOK», avritade i AFRITNINGAR). Av allt att döma hade korfönstret glasmålningar med vapensköldar såsom de nu försvunna glasmålningarna i Riala kyrka i Uppland (SvK, Up I, s. 612 f). Ahnlund förmodar, att en utvidgning eller förändring av kyrkan under Jacob Ulfssons tid kan sammanställas med ovannämnda namnlängd. Som komplement härtill må framhållas, att Jacob Ulfsson, ärkebiskop 1470—1514, sannolikt giver nyckeln till såväl namnlängden som kyrkans förändringar under dennes tid.²⁸ Huseby bortbyttes under medeltiden till ärkebiskopsstolen.²⁹ På denna gårds mark var Svinnegarns källa belägen. Ärkebiskop Jacob Ulfsson, känd som gynnare av vetenskap och konst, var av allt att döma den drivande kraften bakom Svinnegarns kyrkas avsevärda förändringar under dennes tid.

Donationerna till kyrkan kunna sättas i samband med källkulten vid Svinnegarns källa. Källan gav kyrkan karaktär av offerkyrka och pilgrimskyrka. Medel som insamlades vid källan, tillföll kyrkan (s. 6). Aschaneus (a.a.) antecknar 1614, att kyrkan är en »Land och namno kunog kyrk i Swerijke» och fordom varit »een mächta gamall offerkyrkia». Med den tilltagande vallfarten till källan under 13- och 1400-talen ökades behovet av en större kyrkobyggnad, som kunde hysa de väldiga människoskarorna.

UTVIDGNING
ÅT S OCH V
KYRKAN
VÄLVES

Under ovannämnda skede utbyggdes kyrkan åt S och V till en mer än dubbelt så stor salformad vallfartskyrka med tegelornerade gavelrösten och svagt spetsbågig V-portal (fig. 60 C, 7). I denna byggnad införlivades den äldre kyrkans N-mur och Ö-gavel. Dörr-

²³ ERIK AXELSSON TOTT(THOTT), f. omkr. 1417, † 1481. Riksföreståndare tvenne gånger.

²⁴ FADER ULFSSON. Riksråd och riddare. Son till Ulf Bengtsson till Lagmansö i Vadsbro sn (Sö). Den förste kände ägaren till Ängsö. Medlemmar av den s. k. Ängsösläkten levde in på 1500-talet.

²⁵ ERICUS, kh, verksam i Tillinge och Svinnegarn 1535—1552, kontraktsprost 1543—1550. Under E:s tid lades Svinnegarn, som tidigare var ett särskilt pastorat, under Tillinge.

²⁶ OLAUS NICOLAI, kh i Tillinge, omnämnd 1374 och 1438. Var även ärkebiskoparna Petrus, Birgers och Henriks kansler i 26 år.

²⁷ OLAUS, kh i Teda 1489.

²⁸ HERDAMINNE, I s. 10.

²⁹ Huseby hade under medeltiden varit bortbytt till ärkebiskopsstolen men var i början av 1500-talet åter kronogods (J. A. ALMQUIST, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, I:2, Sthlm 1931, s. 675).

först erhållit ett enklare, sannolikt platt trätak (s. 26). Delar av dettas bärkonstruktion ovan nuvarande innertak (fig. 35). Taket synes ha varit lagt strax under dörröppningen i V gavelröstet och tjänat som golv för det pilgrimshärbärge, som sannolikt var här beläget (s. 16). Fin puts med glättad yta ovan valvresterna å N delen av V gavelröstets insida omvittnar ävenledes, att kyrkan före välvningen har haft ett högre liggande innertak.

Som ovan visats, finnas spår av äldre tegelvalv å gavelrösternas insidor (s. 24, fig. 8, 25). Då man ej har kännedom om valvens närmare utformning, har man i dateringsfrågan närmast att lita till vad som kan utläsas av fragmenten av kalkmålningar ovan kyrkans innertak (fig. 35—37). Dessas tillkomst på 1480—90-talen ger även övre tidsgränsen för periodens datering (s. 43). Nedre gränsen angiver Jacob Ulfssons (ärkebiskop 1470) ovan nämnda förbindelse med Svinnegarn samt förekomsten av hans vapen i korfönstret (s. 32). Ett passionsaltarskåp från omkr. 1500 synes ha anskaffats som avslutning på byggnadsföretaget (s. 48). Från samma skede härröra gavelstycken till en korstol, sekundärt använd till brudbänk i kyrkan (s. 72).

Som nämnts i samband med kyrkans äldre tegelvalv (s. 24), kan Svinnegarns kyrka under ovannämnda skede karakteriseras som en väggpelarkyrka. Välvningen av Finströms kyrka på Åland av samma typ dateras av Tamás Sárkány till 1400-talets andra hälft och kan möjligen preciseras till tiden 1463—94 (a.a., s. 31). Valvresterna i Svinnegarn, som kunna hänföras till nära nog samma tidsperiod, äro ett värdefullt komplement till vår kännedom om kyrkotypens utbredning i Norden. Typen är framför allt känd från Mellaneuropa. Joachim Büchner har utgivit ett särskilt arbete om die »Wandpfeilerkirche» i Bayern och Österrike under sengotiken (a.a.). Under 1400-talets andra hälft fick denna kyrkotyp en särskild utbredning i detta område och blev här mer än i andra tyska landskap karakteristisk för sengotiken. Typen kom här i synnerhet till användning hos mindre städers och landsortens kyrkor samt hos vallfartskyrkor, där en särskild byggnadsaktivitet ägde rum under sengotiken. Beträffande det övriga Tyskland är väggpelarkyrkans utbredning ej utredd. Kyrkotypen synes via det östra Östersjöområdet ha överförts till Norden, varvid tiggarmunkarna säkerligen hade stor betydelse som förmedlare av denna arkitektur. Tegelorneringen å Svinnegarns kyrka (s. 8, fig. 5, 9—10) tyder på förbindelser med Pommern och Mecklenburg. I dessa landskap påträffas strödda exempel på väggpelarkyrkor. I Nikolaikirche i Wismar i Mecklenburg äro sålunda långsidorna ledsagade av kapellartade utrymmen, övervälvda med kryssvalv. Samma system har kommit till användning i kyrkorna i Hohenkirchen och Gressow i Mecklenburg, i den senare kyrkan blott på södra sidan.³⁰ Som Boëthius har påvisat, påträffas Svinnegarns kyrkas orneringsschema hos landskyrkor i Pommern och Mecklenburg.³¹ Korset i Svinnegarn med sina flanknischer har sålunda en motsvarighet i Wildberg i Pommern,³² dess

³⁰ K. SCHMALTZ, Die Kirchenbauten Mecklenburgs, Schwerin i. Mecklb. 1927, s. 59 f, s. 68.

³¹ G. BOËTHIUS, s. 108 f.

³² Die BAU- UND KUNSTDENKMÄLER der Provinz Pommern, II, Stettin, I, Stettin 1900, s. 77.

rundlar i Gammelín och Steffenshagen i Mecklenburg.³³ Den pommersk-mecklenburgska stilen fick i Finland en särskild utveckling. Gavelorneringar å kyrkor i Nyland och Egentliga Finland tyda sålunda på förbindelser med det pommerska området. Typen kan representeras av kyrkan i Sandow i Pommern.³⁴ Svinnegarnns ornering har i Nyland motsvarigheter i V-gaveln till Borgå kyrka, uppförd på 1450-talet. Under 1400-talets senare del anslöt sig tegelorneringen i Laitila kyrka till Borgå. I Masku och Rusko kyrkor påträffas ävenledes liknande tegelorneringar från 1400-talets senare del.³⁵

I samband med ovannämnda utvidgning har sannolikt ett nu försvunnet vapenhus blivit uppfört vid kyrkans S sida (fig. 60 C). Avtryck av denna byggnads takfall synes å ett foto från 1934 i ATA. Enl. *AFRITNINGAR* hade vapenhuset rundbågig portöppning i S-muren, en liten nisch vid ingångens V sida samt sadeltak (fig. 19). Succiateckningen, som härvidlag ej synes så pålitlig, visar en vapenhusbyggnad av samma höjd som långhuset (fig. 1). År 1770 berättas vapenhuset ha nedrivits, varvid tegel från byggnaden dels skulle försäljas, dels sparas till golv i tornrummet (ST. PROT.).

VAPENHUS

Ej lång tid efter ovannämnda arbeten synes man ha börjat bygga tornet i V (fig. 60 D, 32). Dess murar ligga ej i förband med långhusets V gavelmur. Dess innermurar visa ett murverk, bestående nederst av en sockel av gråsten (c:a 1,5 m), därovan tegel i munkförband till en höjd av c:a 1,5 m ovan långhusmurarna. Ovanpå tegelmurarna en överbyggnad av trä, c:a 3,5 m hög. I tornets V-mur två stickbågiga fönsteröppningar med djupa yttre smyggar, tillkomna 1765—66 (fig. 31 se nedan). Fönstren av bly- och järnspröjsar indelade i små rutor; solbänkar av svartmålad plåt. Kyrkans nuvarande huvudingång är belägen i tornets V-mur, spetsbågig med tvåspråkig, kapitälbandad omfattning av tegel (fig. 31). Ytterport av svartmålad plåt, rundbågig samt högre än portöppningen; har ursprungligen suttit i ingången mellan torn och kyrkorum (s. 15). Porten är ornerad med bucklor i genombrutet arbete och ormar samt har dörring i form av två drak huvuden, vända mot varandra och stor nyckel (fig. 33—34). Enl. Hadorph har porten haft otaliga bomärken, ditskurna av dem, »som hafwa blifwit bättre af sina krankheter» (*ANNOTATIONSBOOK*). Tornet har huv med inåt svängd profil, krönt av en åttasidig lanternin av svarttjärat trä med förgyllt kors. Lanterninen har 8 ljudöppningar med träluckor. — Tornets bottenvåning inrättades 1807—08 som vapenhus, varvid innertak av bräder förfärdigades samt golv av tegel inlades (RÄK., ST. PROT.). I rummets N del utrymmen för värmeanläggning samt trappa upp till tornet. Ny trappa förfärdigades 1781 (RÄK.).

TORN

³³ Die KUNST- UND GESCHICHTSDENKMÄLER des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin, III, Schwerin i. M. 1899, s. 10; IV, Schwerin i. M. 1901, s. 524 f.

³⁴ I. KRONQVIST, Die mittelalterliche Kirchenarchitektur in Finland, Finska fornminnesföreningens tidskrift 1948, s. 70 ff, fig. 56, 57.

³⁵ SUOMEN KIRKOT, Finlands Kyrkor, Turun arkkihiippakunta I, Helsinki 1959, s. (241); II, Helsinki 1961, s. 43, (175), 180, (201).

Fig. 31. Kyrkans huvudingång i tornets V-mur. Foto 1962.
Main entrance of church in W wall of tower.

Avsaknaden av förband mellan torn och långhus, tegelorneringen samt fönsteröppningarna i långhusets V-gavel (fig. 8) visa, att tornet är tillbyggt efter utvidgningen av kyrkan åt S och V (s. 32). Enl. fragmenten av kalkmålningar i ovannämnda fönsteröppningars smygar har tornet tillkommit efter kyrkans dekorerings med kalkmålningar (s. 42). Underlag för tornets datering ger vidare portalen i tornets V-mur av en typ, som förekommer vid 1500-talets början (s. 35, fig. 31). Enl. källor från 1600-talet blev tornet icke fullbordat. Hadorph uppgiver sålunda (»ANNOTATIONSBOOK»): »Ett stort steentorn hafwer () Westra gafveln varit fordom funderat och mycket dher på bygdt, men sedan stannat». Å ovannämnda 1600-talskarta i LSt avbildas det stympade tornet (fig. 3). AFRIKNINGAR framställer tornet som en ruin med en fönsteröppning i S muren (fig. 19). Sueciateckning-

Fig. 32. Kyrkan från V. Foto 1962.
The church from W.

en däremot, som härvidlag är mindre tillförlitlig, framställer tornet som en låg, sadeltäckt byggnad (fig. 1). — År 1739 var tornet iståndsatt, så att klockorna där kunde upphängas (s. 74). År 1750 beslöt man igångsätta arbeten å tornet, varvid tegel skänktes från gården Haga till tornets förhöjning. Varje bonde åtog sig att framföra 1 000 tegel till platsen, varje torpare 350 tegel (vis. PROT. 1750, ant. 1751 i K I nr 1). Åren 1765—66 inkläddes träöverbyggnaden, som var mycket förfallen, med nya bräder och spån, tornets inre reparerades, två fönsteröppningar upptogs i tornets V-mur. Arbetet utfördes under ledning av byggmästaren Schultzberg, Västerås (DOMKAP., skr. 1766, 1768). År 1823 anhöll församlingen om besiktning samt kollektmedel till reparation och tillbyggnad av

kyrkotak och torn (DOMKAP., skr. 1823; ST. PROT. 1923). Den »dessein til kyrkotakets ombyggnad», som 1826 i samband härmed upprättades av Fredrik Blom, omfattade sannolikt även tornet (s. 21, not 13). Någon ombyggnad av tornet synes dock enl. arkivmaterialet ej ha verkställts. VIS. PROT. 1846 uppgiver sålunda, att tornet var gammalt, och att man avsåg att ombygga detsamma.

GRAV-
KAMMARE

Under kyrkans kor ligga tvenne gravkammare för resp. ätterna Falkenberg och Duwall. Den Falkenbergska gravkammaren under N sidan av koret anlades av Henrik Georg Falkenberg några år före dennes död 1709 (s. 22, not 14; DOMKAP., INV. 1713). Från koret leder en trappa av tegel ned till gravkammaren; golv av tegel, täckt av valv (DOMKAP., Adliga gravar 1707—1795). Nedgången till gravkammaren täckes av en gravhäll (nr 3, s. 62), tidigare av en trälucka (Adliga gravar). Gravkammaren öppnades och undersöktes 1934 under ledning av dåvarande amanuensen P.-O. Westlund (rapport i ATA). I samband härmed kalkrappades väggarna och insattes galler samt en ny lucka för gluggen till källaren. Kistor och kistrestor ordnades (s. 72). — Den Duwallska gravkammaren under S sidan av koret är förmodligen anlagd av Jacob Duwall ³⁶ († 1684). Den är »icke hwälfvd, men med jernstänger under, och kiocka planckor der uppå till tak» (Adliga gravar, se även Gravskrank s. 72). Från koret leder en trappa av sten ned till gravkammaren. Nedgången till gravkammaren »utan sten, allenast en Trä Lucka» (Adliga gravar). Täckes nu av en gravhäll (nr 4, s. 62).

RESTAU-
RERINGAR

Utom ovan omtalade ändringar genomfördes en restaurering av kyrkans inre 1878: väggarna omkalkades, taket pappspändes, nytt golv av trä inlades i bänkkvarteren, läktaren målades, altartavlan renoverades, en värmeugn insattes (ST. PROT. 1877—78, RÄK. 1878). — Långhustakets N sida och tornhuven belades 1891 med plåt (ST. PROT.).

År 1900 restaurerades kyrkans inre: kyrkans nuvarande plafond av pärlspåntade bräder förfärdigades, väggarna målades, varvid väggpartierna under fönstren dekorerades med kvadermålning samt i koret med växtornamentik av målaren Gerlin (foto i ATA 1952), predikstol, vapensköldar, taylor m. m. renoverades av artisten C. Wilhelm Pettersson³⁷ (ST. PROT. 1899—1900, RÄK. 1900). — Under åren 1950—55 genomfördes succesivt en serie restaureringsarbeten, omfattande såväl det yttre som det inre av kyrkan (KR. PROT. 1949—50; handl. o. ritn. i ATA o. BSt.): långhustakets S sida belades med plåt, ytterväggarna erhöilo ny putsbeklädnad, varvid yttre portalomfattningar i V och S samt tidigare dolda blinderingar framtogos och markerades, antikglas i blyspröjsar insattes i

³⁶ JACOB DUWALL, f. 1625, † 1684. Major, överstelöjtnants titel, landshövding i Österbotten, ägde *Huseby* i Svinnegarns sn. — G. 1 m. MARGARETA WRANGEL, † 1657, dotter av lantrådet OTTO VON WRANGEL och ELISABET VON TAUBE; g. 2 m. BIRGITTA SKYTTE, f. 1642, † 1687, dotter av assessorn Håkan Skytte och Elisabeth Ynkull.

³⁷ CARL WILHELM PETTERSSON, f. 1866, † 1954. Målare, tecknare, konservator. Utförde restaurerings- och konserveringsarbeten i över ett 100-tal kyrkor, av vilka flera på Gotland, samt i Uppland, Västergötland, Södermanland och Dalarna.

Fig. 33. Smidesbeslag på V-portalens dörr.
Foto 1965.
Ironwork on W door.

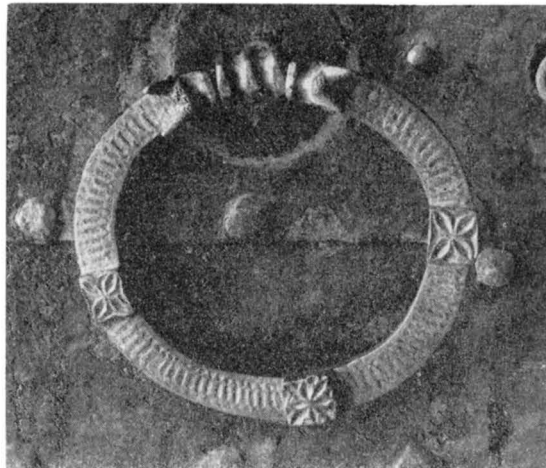

Fig. 34. Dörring på V-portalens dörr. Foto
1965.
Door-ring (Knocker) on W door.

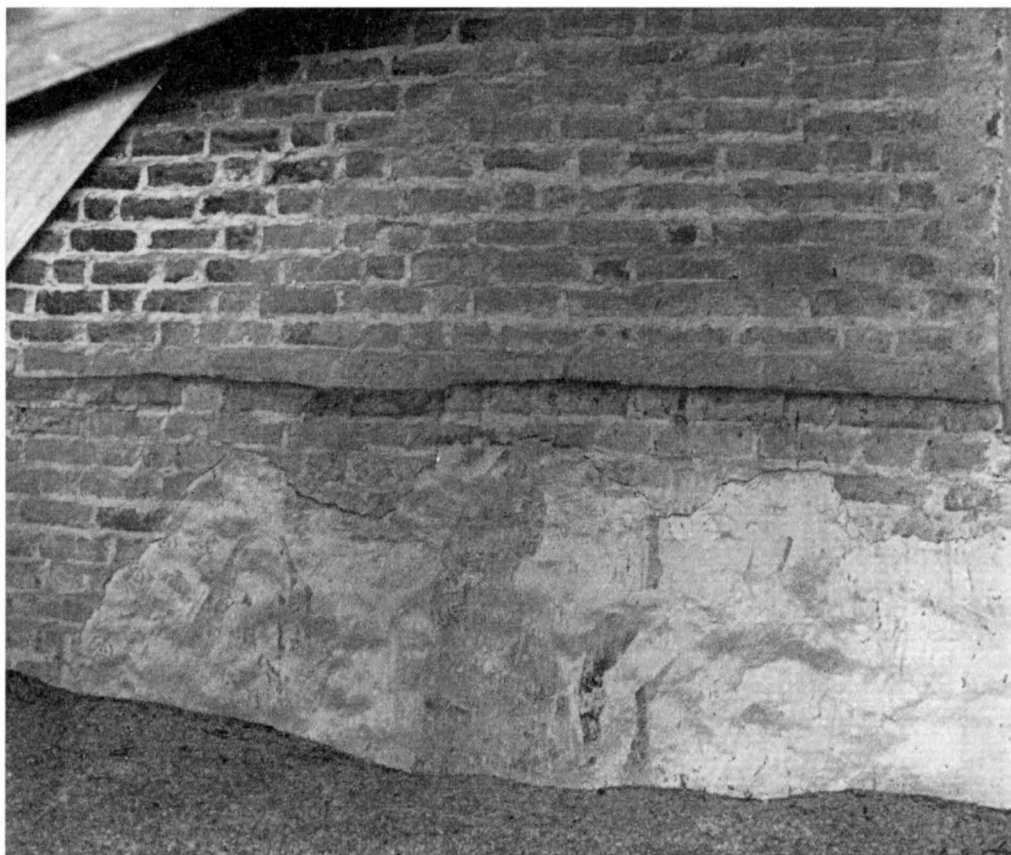

Fig. 35. Fragment av kalkmålningar (Marie kröning?) på Ö gavelröstets insida. 1480—90-talet. Foto 1965.

Fragment of paintings (Crowning of Mary?) on the inside of the E gable; 1480—90's.

fönsteröppningarna enl. förslag av ark. Carl Hampus Bergman (BSt), innerväggarna kalkputsades av byggmästaren A. Hagelin, Irsta. Byggnadshistorisk kontrollant var antikvarien Erik Bohrn.

UPPVÄRMNING Varmluftsanläggning (Termoblocanläggning) installerades 1956 enl. ett förslag av AB B. A. Hjort & Co, Enköping, fastställt 1956 (BSt). Dessförinnan uppvärmdes kyrkan av en värmeugn i koret, insatt 1878 (s. 38). År 1803 utgick betalning för ommurning av spisen i sakristian (RÄK.). En kamin svarade för dennas uppvärmning 1902 (RÄK.).

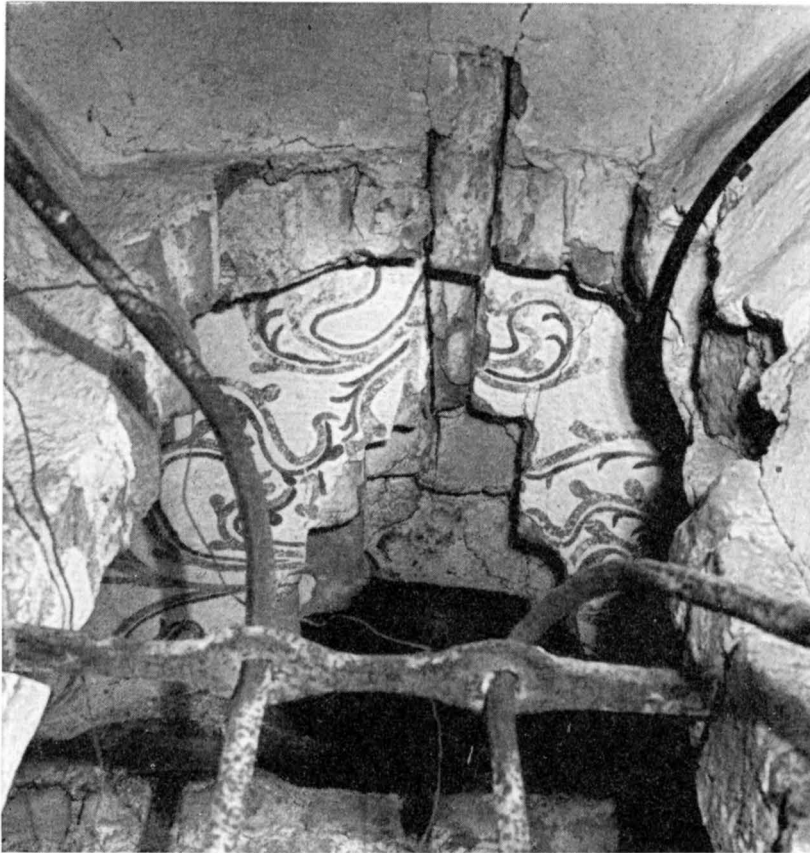

Fig. 36. Äldre fönsteröppning i V-gaveln med fragment av kalkmålningar från 1480—90-talet. Sedd från kyrkvinden. Foto I. Rosell 1964.
Old window in W gable with fragments of paintings, 1480—90's. Seen from the church attic.

KALKMÅLNINGAR

Kyrkorummet har varit dekorerat med medeltida kalkmålningar. Dessa skadades vid branden 1602 och torde ha överkalkats i samband med reparationer 1737—39 (HARDORPHS »ANNOTATIONSBOOK», s. 21, 24). Fragment av kalkmålningarna finnas å insidorna av långhusets båda gavelrösten samt i inre smygarna till igensatta fönsteröppningar i Ö och V gavelmurarna ovan innertaket (s. 12). Spår av kalkmålningar framkommo vidare vid restaureringen 1950—55.

Fig. 37. Äldre fönsteröppning i Ö-gaveln. Omfattning och inre smyg med fragment av kalkmålningar från 1480—90-talet. Sedd från kyrkvinden. Foto 1965.

Old window in E gable. Surround and internal splay with fragments of paintings, 1480—90's. Seen from the church attic.

Å gavelröstens insidor finnas fragment av figurala målningar i blått och rött. Å Ö gavelröset en figur sittande på en tronstol, troligen framställande Marie kröning (fig. 35). Fyrbladiga rosor i rött användas som fyllnadsverk mellan de figurala målningarna. Å V gavelröset eldslågor och ansikten framför ett ginungagap, troligen framställande skärselden. I inre smygarna till V-gavelns båda fönsteröppningar fragment av tjockt rankverk i svart (tidigare rött; fig. 36). Inre smygen samt omfattningen till fönsteröppningen i Ö-gaveln har fragment av tunnare rankverk samt ornamentala bårder i rött (fig. 37). Bland bårdernas ornament iakttagas snedställda eklöv, ett ganska vanligt motiv på ribbor och bågar samt i bårder. Förekommer bl. a. i Söderby-Karl och Knutby kyrkor i Uppland.

Vidare ett firsidigt ornament: i mitten ett kors, omgivet av åtta halva liljor. Ett likartat ornament i Eds kyrka i Uppland (SvK, Up VI, fig. 717—18). Kalkmålningarna tillhöra de arbeten, som kunna knytas till ärkebiskop Jacob Ulfsson och hans tid 1470—1514 (s. 32). Då fönsteröppningarna i V-gaveln med sina dekorerade fönstersmygar äro förstängda av tornet, anger tornbygggnaden vid 1500-talets början den främre gränsen för målningarnas datering. Vidare måste en viss tid ha förflutit mellan kyrkans dekore-ring med kalkmålningar och tornets uppförande. 1480—90-talen äro därför en sannolik tidsbegränsning för kalkmålningarnas tillkomst. Frodigt rankverk av samma typ som i V-gavelns fönstersmygar förekommer i de närbelägna kyrkorna i Yttergran och Övergran. I Yttergrans kyrka iakttages vidare på Ö korväggen samma motiv som å Svinne-garns kyrkas Ö korvägg: av fragmenten att döma en framställning av Marie kröning (SvK, Up VII, s. 472). Målningarna i Yttergran och Övergran, som även kunna sättas i samband med ärkebiskop Jacob Ulfsson, ha av stilen att döma utförts av Albertus Pictor eller någon i hans krets (SvK, a.a., s. 536).

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare av gråmarmorat trä, förfärdigat 1738—39 på bekostnad av Henrik Falkenberg och Anna Maria Mörner, Haga (s. 12, not 8; INV. 1746). — Altarring, rektangulär, indelad med fyllningar och kolonnetter. Marmorerad i mörkare och ljusare grått med förgyllda lister. Bröstvärn och knäfallspall klädda med röd plysch. Altarringen förmodligen samtida med altaret.

ALTAR-
ANORDNING

Altarprydnad, bestående av en oljemålning på duk av okänd konstnär, framställande Kristi himmelfärd, med ramverk av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 22, 39). Krönande entablement med Jehovahsol, liggande lamm med segerfana samt överst eldurna. Polykromi: brunt, blått, grågrönmarmorat; listverk och snideri förgyllda. Gåva 1738—39 av Henrik Falkenberg och Anna Maria Mörner, Haga (s. 12, not 8; INV. 1746).

Relieftavla av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 38). Tillhörde en tidigare altarprydnad (se nedan). Nu altartavla i sakristian. Mittpartiet upptages av en framställning av Kristi uppståndelse å ett insänkt bågfält. Flankeras av kvinnliga joniska hermer; maskaroner å hermernas nederdelar. Vid sidorna skulpterade akantusblad och voluter. Överstykke uppbyggt med voluter och krönt av tre spetsar. Å ett rektangulärt fält nedanför bågfältet inskr., flankerad av skulpterade rosor: CHRISTUS AHR DODH / FOR WARA

Fig. 38. Altartavla i sakristian. 1600-talets förra hälft. Foto 1965.
Reredos in vestry, first half of 17th century.

SYNDHER. Ovanför bågfältet: OCH WPSTANDEN FOR / WAR RETFERDIGHEET. Polykromi: blått, svart, rött, brunt, grått. Inskr., lister och delar av snideriet förgyllda. H 133, B 95. 1600-talets förra hälft. Gåva av Christina Sack,³⁸ Brunns- eller slottskapell.

Som tidigare altarprydnad omnämner INV. 1713 (DOMKAP.) tvenne tavlor fram-

³⁸ CHRISTINA MAGDALENA SACK, f. 1659, † 1732. — G.m. vice presidenten BENGT GYLLENANCKAR, f. 1646, † 1696, dotter till Carl Filip Sack och Christina Posse.

Fig. 39. Kristi himmelfärd, oljemålning å altarprydnaden. 1738—39.
Foto 1965.

The Ascension, oil-painting on the reredos 1738—39.

Fig. 40. Kvinnligt helgon (Katarina?), träskulptur från 1400-talets mitt. H 142. Foto 1965. S. 48.

Female saint (Catherine?), mid-15th century wooden sculpture.

Fig. 41. Kristus, träskulptur från altarskåp. Omkr. 1500. H 54. Foto 1965. S. 48.

Christ, wooden sculpture from a triptych; ca. 1500.

ställande resp. Kristi korsfästelse, målad på träpannå, och Kristi gravläggning. Fyra »Bilder förgylte» uppgivas i samma inv. ha skänkts till altaret av Henrik Falkenberg, Haga (s. 12, not 8). Av de båda tavlorna samt ovannämnda relieftavla anordnades under kh Olaus Hernodius³⁹ tid en altarprydnad med snidat ramverk (DOMKAP., INV. 1713).

³⁹ OLAUS HERNODIUS, f. 1641, † 1723. Kh i Tillinge och Svinnegarn 1695.

Fig. 42. Josef från Arimatea, jfr fig. 41. H 50.
Foto 1965. S. 48.
Joseph of Arimathea; cf. fig. 41.

Fig. 43. Manlig figur (Johannes?), jfr fig. 41.
H 45. Foto 1965. S. 48.
Male figure (John?); cf. fig. 41.

Efter den nuvarande altarprydnadens anskaffande omtalas de båda tavlorna vara upphängda vid predikstolen (ATA, INV. 1829; DOMKAP., INV. 1866). År 1900 beslöt man försälja den förstnämnda tavlan till VHAA (ST. PROT.). Då tavlan emellertid icke har påträffats i SHM, torde VHAA ej funnit den i sådant skick att den velat inköpa densamma. Även tavlan framställande Kristi gravläggning nu borta.

MEDELTIDA
TRÄSKULP-
TURER

Krönt kvinnligt helgon (Katarina?) med spår av förgyllning, målning och kredering (fig. 40). Bok i v. hand, h. hand avslagen. H 142. 1400-talets mitt.

Kyrkan har haft ett medeltida altarskåp. Ännu vid 1800-talets slut förvarades på vinden delar av ett altarskåp »med härliga målningar» (ATA, rapport 1914). Av dess skulpturer finnas tre st. i behåll, nu fästade vid pelare till läktaren. Figurerna ha spår av förgyllning, målning och kredering samt äro delvis svärtade av brand. Förmodligen skadades altarskåpet vid branden 1602 (s. 21). Följande skulpturer finnas: — 1. Kristus med törnekrona, bärande kors, nu avbrutet (fig. 41). H 54. — 2. Josef från Arimatea med törnekrona i händerna; halva kronan avbruten (fig. 42). H 50. Torde ha ingått i en korsfästelsegrupp. — 3. Manlig figur (Johannes) med böljande mantel; attribut saknas (fig. 43). H 45. Torde ha ingått i en framställning av Kristi begråtande. Skulpturerna, som synas ha tillhört ett passionsaltarskåp av nederländskt ursprung, kunna dateras till omkr. 1500.⁴⁰

Vid Gustaf Vasas konfiskation levererades 1545 två kronor, förgyllda, sannolikt små (KÄLLSTRÖM, s. 264). Troligtvis kronor till skulpterade Mariafigurer.

KRUCIFIX

Ett krucifix omnämnes 1614 av Aschaneus: »gambla offerstocken wid crucifixet» (Investigatio Antiquitatis, s. 93).

PREDIKSTOL

Predikstol av snidat, målat och förgyllt trä, bestående av korg med underrede, ljudtak samt trappa med bröstvärn och dörr (fig. 44). I den polygonala korgens fält nischer, omfattade av bågställningar med ornament i kassett- och våffelmönster. I nischerna äro insatta skulpturer av de fyra evangelisterna, Petrus samt Kristus som Salvator mundi. Under var och en av figurerna resp. inskr.: s. PETRVS — MATTHEV/S. EVANGLI/STE — S. MARCVS. / EVANGLISTE — SALVATO/R · MUNDI · — S. LVCAS · / EVANGLI/STEN — S. IOHANN/ES · EVAN/GLISTEN · I korgens hörn joniska hermer, varannan kvinnlig varannan manlig. Upptill och nedtill fyra profilerade lister, gesimsen med tandsnitt, fotlisten med hängande ornamentplattor, omgivna av broskverksornament. Pokalformat underrede med målad ornamentik. Mellan listerna ornament i plattskärningsteknik. — Vid korgens gesims äro fästade tvenne skulpturer av förgyllt, försilvrat och målat trä: — 1. Ängel med bok och stav. H 40. — 2. Ängel med bok och druvklase. H 40. — Predikstols-trappan har bröstvärn med målade och förgyllda profeter inom förgyllda bågställningar. Under var och en resp. inskr.: PROFETEN / · ESAIA · — PROFETEN · / · JEREMI/AS · — PROFETEN HEZE/KIEL · — PROFETEN / · DANI/EL · Å bröstvärnets N insida inskr.: DENNE PREDIC/KESTOL HAFFWER / EHRLIGG MAN / NILS BJÖRSON / MÅLA LÅTITT / MEDH SIN EGEN / BEKOSTNINGH · / 1630. — KYRKANS · INRE · / MED PREDIKSTOL / ALTARPRYDNADER / OCH VAPENSKÖLDAR / BLEF RESTAURERAD / ÅR 1900. Dörr med målade framställningar överst Mose med lagens tavlor inom snidad bågställning krönt av trekantsgavel; nederst å

⁴⁰ För identifiering och tidsbestämning av dessa skulpturer är förf. fil. lic. RUNE NORBERG tack skyldig.

Fig. 44. Predikstol, förmodligen av Hans Kantenitz. 1590-talet, kompl. omkr. 1630. Gåva 1738—39. Foto 1965.

Pulpit, probably by Hans Kantenitz; 1590's, completed ca. 1630. Presented 1738—39.

rektangulärt fält blomsterurna. Dörromfattning bestående av pilastrar med snidad ornamentik, uppbärande ett profilerat entablement med följande inskr. å tvenne rektangulära fält: HURU · LIUFLIGA · ÄRE · TINA · / BONINGAR · HERRE · ZEBAO / MINE SIÄL LÄNCHTER OCH / TRÄNCHTAR EFFTER HERRENS / GÅRDAR · PSALM · LXXXIV · II—III. Krönes av tre skulpterade änglahuvuden och kartusch med inskr.: PRESTENS / LÄPPAR · SKOLA / BEVARA. LÄRAN / · MAT · II: VII. — Polygonalt ljudtak; takets ramlist krönes av skulpterade änglar med bl. a. basuner; runt listens nedre kant hängande broskverksornament. Takets krön är uppbyggt av voluter, druvklase samt överst skulpturer av Kristus och en ängel under en gemensam krona. Under taket hänger en duva. — På väggen bakom predikstolen tvenne porträtt, målade på träpannå, det t. v. med inskr.: D:M: LVTHER; det t. h. med inskr.: D.PH. MELANCHTON. Ovanför porträtten ett snidad änglahuvud. Predikstolens polykromi: övervägande rött, blått, brunt, svart samt förgyllning. Predikstolen skänktes 1738—39 av Henrik Falkenberg och Anna Maria Mörner (s. 12, not 8; INV. 1746). Predikstolskorgen, frånsatt fotlistens hängande ornamentplattor samt underredet tillhör av stilen att döma en ursprunglig äldre predikstol. Denna utfördes förmodligen på 1590-talet av samme eller närstående mästare, som förfärdigat gravskranket i Glanshammars kyrka (RABÉN, s. 48 ff). Rabén förmodar, att dessa båda arbeten samt en predikstol från Kumla, Närke (nu i Örebro länsmuseum), äro utförda av konstnicken Hans Kantenitz,⁴¹ verksam på Tynnelsö 1602—1607. Då predikstolen enl. bröstvärnets inskr. målades 1630, försågs den förmodligen samtidigt med underrede och trappa med bröstvärn och dörr. Korgens hängande ornamentplattor, ljudtaket samt dörrkrönet ha av den sena broskverksstilen att döma tillkommit ännu några årtionden senare (RABÉN, s. 48 f).

TRÄSKULPTUR
FRÅN TIDIGARE
PRE-
DIKSTOL

En tidigare predikstol beskrives i INV. 1713 (DOMKAP.) som »gemen med gl kruus värke uppå och målade». Var uppställd i vapenhuset 1755, då man avsåg att försälja den samma (INV.). Från denna predikstol torde en träskulptur, nu fästad vid en pelare till läktaren, härröra (fig. 45). Skulpturen framställer en evangelist med vänster hand på ett barns huvud, bok i höger hand. Spår av målning och förgyllning. H 38. Av det stela framställningssättet att döma har den nu försvunna predikstolen i likhet med Teda kyrkas predikstol tillhört en grupp predikstolar i S delen av Västmanland och angränsande delar av Uppland, vilka kunna dateras till 1600-talets förra hälft (s. 175).

TIMGLAS

Timglas för fyra glas i ställ av förgyllt trä på ståndare av mässing. Inskr. på ståndarens fot: JACOB MACK / DUWALL BRIGITTA SKYTT ANNO 1666 (s. 38, not 36). H 54 (med ståndare).

BÄNK-
INREDNING

Sluten bänkinredning, gråmarmorerad (fig. 23). Gavlar och dörrar med enkla, rektangulära fyllningar; dörrarna numrerade. Smala omålade sitsar, ryggar delvis målade.

⁴¹ HANS KANTENITZ, konstnicken av tysk härkomst, verksam i Sverige 1584—1607, bl. a. vid Grips-
holms, Tynnelsö och Örebro slotts byggen. — G. UPMARK, Svensk byggnadskonst 1530—1760, Sthlm
1904, s. 29, 65. — RABÉN, s. 51.

Fig. 45. Evangelist, träskulptur från tidigare predikstol. 1600-talets förra hälft. Foto 1965.

Evangelist, wooden sculpture from an earlier pulpit.
First half of 17th century.

De två främsta bänkarna å ömse sidor om mittgången äro avsedda för socknens herrgårdar. De ha dörrar med rektangulära fyllningar med avskurna hörn, ornerade med målade och förgyllda vapen: — 1. N bänkkvarteret: Falkenberg; S bänkkvarteret: Posse (avsedda för Helena Ulrika Falkenberg och Carl Posse, Haga, s. 6, not 4) — 2. N bänkkvarteret: Svedenstierna, S bänkkvarteret: Schulzenheim (avsedda för Catharina Eleo-

nora Svedenstierna och David von Schulzenheim,⁴² Huseby). — Bänkinredningen förfärdigades i samband med de omfattande arbeten, som 1737—39 genomfördes till större delen på Henrik Falkenbergs bekostnad (s. 22, not 14). Bänkarnas fördelning framgår av en bänklängd, fogad till ett ST. PROT. 1742. Bänkarna målades 1746 på David von Schulzenheims⁴² bekostnad (ST. PROT. 1781).

LÄKTARE Läktares i V, uppbyren av fyra firsidiga gråmarmorerade träpelare (fig. 22). Vid de båda främre pelarnas kapital voluter, delvis förgyllda och ornerade med vindruvsrankor. Vid pelarna äro fästade fyra träskulpturer (s. 48, 50). Läktarbarriär gråmarmorerad med spegelindelning; framspringande mittparti. Läktaren byggdes 1768 i samband med den nuvarande orgelns tillkomst (DOMKAP., skr. 1768). Målades 1776 på Carl Posses, Haga, bekostnad (s. 6, not 4; ST. PROT. 1781).

ORGEL Orgel, byggd 1769 av orgelbyggaren Carl Wählström⁴³, Sthlm. Gåva av Anna Maria Mörner, Haga (s. 12, not 8), och efter dennas död fullbordad genom Carl Posses (s. 6, not 4) föranstaltande (VIS. PROT. 1771 med kontrakt 1766). Fasaden har tre halvrunda pipfält, de yttre krönta av eldurnor (fig. 46). Gråmarmorerad med förgyllda ornament. Dekorades 1776 på Carl Posses bekostnad (ant. i K I m 2). Orgelverk med 8 stämmor, manual och bihangspedal (urspr. disp. i kontrakt 1766, se ovan). Reparerades 1788 av Matthias Swahlberg,⁴⁴ Enköping (RÄK.), 1813 av Anders Svanström,⁴⁵ Strängnäs (RÄK.), 1827 av Gustaf Andersson,⁴⁶ Sthlm (ATA, INV. 1829), samt 1846 av Per Gullbergson,⁴⁷ Lillkyrka (DOMKAP., INV. 1846). Vid den senare reparationen utbyttes en stämman. Orgelverket konserverades 1957 av Bröderna Moberg, Sandviken (BSt; ST. PROT. 1956—57). — En tidigare orgel inköptes 1699.⁴⁸

NUMMERTAVLOR Nummertavla i förgylld ram; snidat krön med bladornament. H 118, B 58. Fästad vid en gråmarmorerad träpelare. Utökad och omgjord av en äldre nummertavla 1830

⁴² DAVID SCHULTZ, adlad VON SCHULZENHEIM, f. 1732, † 1823. Professor och direktor i barnförlossningskonsten, konungens förste arkiater. — G.M. CATHARINA ELEONORA SVEDENSTIERNAN, f. 1728, † 1797.

⁴³ CARL WÄHLSTRÖM, f. 1725. Från 1750 elev till Gren och Strähle; övertog 1765 deras verkstad och privilegium. Bl. W:s arbeten märkas orglar i Råneå, Julita och Vasa, Finland.

⁴⁴ MATTHIAS SWAHLBERG, f. 1730, † 1800. Orgelbyggare, son till orgelbyggaren M.S. d.ä. Elev till Gren och Strähle. Blev på 1760-talet kompanjon med Nils Söderström. Samarbetade med Olof Schwan.

⁴⁵ ANDERS SVANSTRÖM, f. 1766, † 1833. Violinmakare i Strängnäs. Lärde orgelbyggeri i samband med orgelbygget i domkyrkan därstädes 1804. Byggde orglar, som kritiserades för sina tekniska bristfälligheter. Bl. S:s arbeten märkas orglar i Härkeberga, Löf och Ekerö.

⁴⁶ GUSTAF ANDERSSON, f. 1797, † 1872. Jämte P.Z. Strand och J.N. Söderling den ledande examinerade orgelbyggaren under 1800-talets förre del. Bl. A:s arbeten märkas orglar i Valö, Husby-Långhundra och Åbo domkyrka, Finland.

⁴⁷ PER OLOF GULLBERGSON, f. 1780, † 1864. Mellan 1832 och 1850 verksam som orgelbyggare i Uppland och Västmanland, delvis tillsammans med JONAS WENGSTRÖM. Bl. G:s arbeten märkas orglar i Öregrund, Uppsala Trefaldighetskyrka och Gräsö.

⁴⁸ HERDAMINNE III, s. 188.

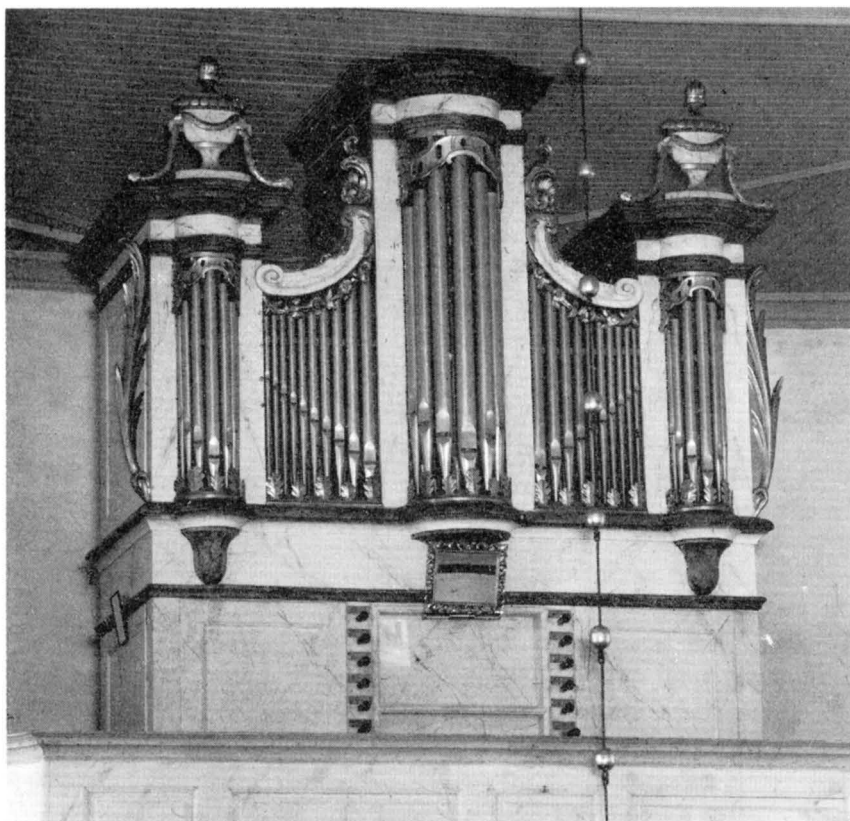

Fig. 46. Orgel av Carl Wählström 1769. Foto 1965.
Organ by Carl Wählström, 1769.

(ST. PROT., RÄK.). Denna torde vara identisk med en nummertavla, skänkt 1776 av Carl Posse, Haga (s. 6, not 4; ant. efter ST. PROT. i K I nr 2). — En nu försvunnen nummertavla skänktes 1734 av kyrkvärden Mats Gustafsson, Svinnegarnsby (INV. 1746).

Dopfunten av grå sandsten, bestående av cuppa och fot (fig. 47). Halvsfärisk cuppa, DOPREDSKAP nedtill med smal vulst; uttömningshål. Spår av borthuggen ornamentik. Rund fot med smalare hals. Fragment av målning i grågrönt å cuppa och fot. H 93, cuppans D 72, H 44. Uppställd på en murad avsats N om altaret. Cuppan omkr. 1200 av äldre mälardalstyp i likhet med dopfunten i Enköpings-Näs (s. 117). Foten senare. Möjligen är det den ursprungliga foten, som i INV. 1713 (DOMKAP.) omnämnes sålunda: »Och ofwan uti den förra (cuppan) har en annan grof och stoor trind sandsten legat, hwarpå döpelseskåhlen stådt, som nu borttagen är och ligger ut med kyrkdören». Målningens fragmenten härröra sannolikt från 1700-talet, då det var vanligt, att dopfuntar målades.

Dopfat av hamrat tenn, runt. Stplr på brättet: Π (= Johan Ersson Lang, † 1721, kanningjutare i Sthlm, verksam 1688—1721). D 64. Tidigast upptaget i INV. 1739. — Dopskål av tenn. Rund, lock med knopp. Stplr bortnötta. H 9, D 19. Tidigast påträffad i INV. 1739.

NATTVARD-
KÄRL

Kalk av silver, delvis förgylld. Bågarformig cuppa, rund, profilerad fot med gjutna bladrankor, rund nod. Inskr. på cuppens liv: TILLHÖR SVINGARNES KYRKA. Inskr. under foten: GIFVEN AF HUSEBY EGARE. I botten stplr med årsbokstaven v2 (= 1803) samt initialerna mvs (= Mårten Wahlström, silversmed i Sthlm, verksam 1807—1823). H 28. Omgjord 1806 av en äldre kalk på bekostnad av David von Schulzenheim (s. 52, not 42; DOMKAP., INV. 1846). Den äldre kalken av förgyllt silver, ornerad med »Löfwärk o-förgyllt både på kalcken och foten» i drivet arbete. Gåva Jacob Duwall och Birgitta Skytte (s. 38, not 36; INV. 1739, 1746). — Tillhörande paten av förgyllt silver. I botten samma inskr. som kalken samt stplr med årsbokstaven v 2 (= 1803) och initialerna NB (= Mikael Nyberg, † 1821, mästare i Sthlm 1781—1808). D. 15, 5. Omgjord 1806 av en äldre paten på bekostnad av David von Schulzenheim (s. 52, not 42; DOMKAP., INV. 1846). Den äldre patenen av förgyllt silver »märkt på bredden med en Cirkel och dubbelt kors uti». Gåva av Jacob Duwall och Birgitta Skytte (s. 38, not 36; INV. 1746). — En nu försvunnen kalk med paten omtalas av Hadorph (»ANNOTATIONSBOOK») ha haft följande inskr., kalken: DE VERA VITE FERT HOC VAS POCVLA VITE (Från det sanna vinträdet bringar denna kalk livets dryck). Patenen (fragmentarisk inskr.): HOSTIA SACRA (IEUE) MINOR SIT HIC OPTIM(IJ) ESUS. Vid Gustaf Vasas konfiskation levererades 1545 en förgylld kalk med paten, vikt 5 lmk 9 l. Av den betydande vikten kan slutas, att det här är fråga om prakt-pjäser. Dessutom levererades: kalk med paten, förgyllda, vikt 2 lmk 3 l; kalkar med patener, 4 st, vikt tillsammans 8 lmk 3 l (DOMKAP., avskr. av Gustav Vasas kvitto, fogat till INV. 1713, KÄLLSTRÖM, s. 264).

Vinkannor av silver: — 1. Delvis förgylld, päronformad med rund fot, snås, handtag, tumgrepp och lock med profilerad knopp. Graverad inskr. på livet: ANDERS ANDERSSON⁴⁹ ANNA OLOFSDOTTER / A⁰ 1738 / TILLHÖR SVINGARNES KYRKA. I botten stplr med åldermansranka och initialerna ISF (= Johan Steinfors, † 1796 (RÄK. 1744) mästare i Sthlm 1740—1790). H 26. — 2. Nedtill pokalformad, uppåt avsmalnande. Rund fot, snås, handtag med tumgrepp i form av en vinklase och lock med liggande lamm. Gjuten bladranka å fot och lock. Graverad inskr. på livet: GIFVEN AF HUSEBY SÄTESGÅRDS EGARE. På foten: TILLHÖR SVINGARNES KYRKA. Enligt stplr på foten tillverkad 1806 av M. Nyberg (= Mikael Nyberg, † 1821, mästare i Sthlm 1781—1808). H 35. Vinkannen tillverkad av en äldre kanna på bekostnad av David von Schulzenheim (s. 52, not 42; DOMKAP., INV. 1846). Den äldre vinkannen ornerad med drivet arbete å fot och lock; gåva av Jacob Duwall och Birgitta Skytte (s. 38, not 36; VIS. PROT. 1746).

⁴⁹ ANDERS ANDERSSON, Åkerby. Kyrkvärd.

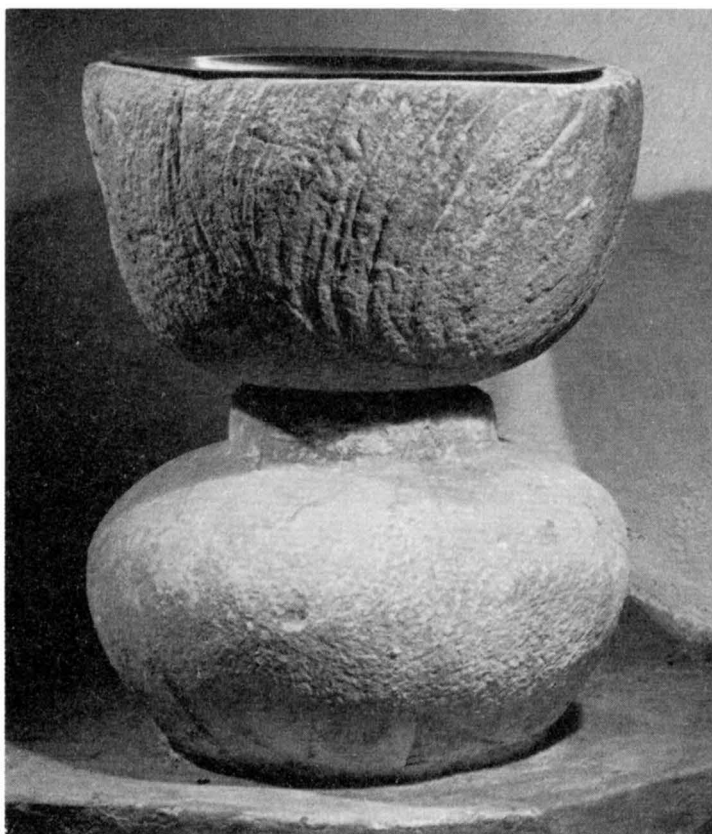

Fig. 47. Dopfont av grå sandsten. Cuppan, äldre mälardalstyp, omkr. 1200. Foten senare. Foto 1965.

Font, gray sandstone. The bowl, old Mälär-valley type, ca. 1200; foot later.

Vinflaska av tenn, åttasidig. Stplr med initialen D. Sannolikt identisk med en tennflaska, inköpt 1747 (RÄK.). H 28.

Oblatask av silver. Oval med lock. Graverad inskr på locket: JACOB MACK DUWALL / BRIGITTA SKYTT (s. 38, not 36); i botten: TILLHÖR SVINNGARNNS KYRKA. Stlpr med initialerna L S. H 4, L 9. Gåva 1666 (ATA, INV. 1829).

En tidigare oblatask av tenn med lock upptages i INV. 1739 som gåva av kyrkvärden Anders Andersson i Åkerby.

Sockenbudstyg: Kalk av silver inuti förgylld. Bågarformig cuppa, rund, profilerad fot och nod. I botten stplr: AHLIN (= Eric Ahlin, f. 1713, † 1762. Mästare 1749 i Enköping eller Norrtälje). H 17. — Paten av silver, ovan förgylld. D 10. I brunt läderfodral. Socken-

budstygget omgjordes senast 1835, då det utökades (DOMKAP., INV. 1846). Tidigare omgjort 1754 av ett äldre sockenbudstyg, tidigast påträffat i INV. 1713 (DOMKAP., INV. 1713, 1755).

BRUDKRONA Brudkrona av förgyllt silver. Med åtta spiror, krönta av knoppar. Kläppar i form av hjärtan. Inskr. inuti ringen: GREFVINNAN ANNA MARIE POSSE⁵⁰ FÖDD SWAB 1810. Å ringen stplr med årsbokstaven D 3 (= 1810). H 10, ringens D 11.

En tidigare brudkrona av silver med sex spiror med diamanter upptages i INV. 1739 som gåva av Gustaviana Christina Falkenberg.⁵¹ Man beslöt försälja densamma 1799 (ST. PROT.).

LJUS-
REDSKAP

Ljuskronor av malm el. mässing: — 1. Med 6 armar i en krans. Runda droppskålar, profilerad stam, avslutad av stor kula. H 57. 1700-talets förra hälft. Gåva av Jacob Duwall,⁵² Huseby (INV. 1739). — 2. Med 16 armar i två kransar. Runda droppskålar, rikt förgrenade armar med reflexblommor. Kraftigt profilerad stam, avslutad av stor kula. H 145. Tillverkad 1751 av klockgjutaren Isaac Rockman,⁵³ Sala. Gåva 1751 av Henrik Falkenberg (s. 12, not 8, kontrakt 1751 i K I nr 1). — 3. Med 8 armar i en krans. Runda droppskålar, armar med reflexblommor. Profilerad stam, avslutad av stor kula. Inskr. på kulan: FÖRÄRAD AF / COMMINIST: H: ABRAHAM BILFELT⁵⁴ / OCH DES K: HUSTRU / MARIA ELISABETH ÖRNSTRÖM / 1751. H 60. Tillverkad 1751 av klockgjutaren Isaac Rockman,⁵³ Sala (för 100 dlr kmt; kontrakt 1751 i K I nr 1). — 4. Med 6 armar i en krans. Profilerad stam med reflexblommor, krönt av örn, avslutad av kula. Inskr. på kulan: FÖRÄRAD AV SYSKONEN / KARL & ANNA TIBBLIN LÅNGBACKEN / ANNO 1955. H 50. — 5. Med 20 armar i två kransar. Runda droppskålar, förgrenade armar med reflexblommor; nedre kransen med tvenne ljushållare på varje arm. Profilerad stam, avslutad av stor kula. Inskr. på kulan: TILL GUDS ÄRA / TILL HELGEDOMENS PRYDANDE / OCH MIN FADER F. KYRKOVÄRDEN / CARL JOHAN JOHANSSON I SVINNEGARNSBY / OCH MIN MODER, JOHANNA MATILDA JOHANSSON, / TILL HEDER / FÖRÄRAS DENNA LJUSKRONA / HELIGA TREFALDIGHET I NÅDENES ÅR 1958 / TILL SVINNEGARNES KYRKA / AV / GERDA VILHELMINA OCH CARL ANSHELM JOHANSSON SKOGARD / ÄRA VARE GUD. Under texten graverad bladranka. H 117.

En nu försvunnen ljuskrona av järn med 6 armar upptages i äldsta INV. 1713 (DOMKAP.).

Ljusarmer: — 1. Av malm för 3 ljus (fig. 48). Rund väggplatta, S-format skaft, en-

⁵⁰ ANNA MARIA POSSE, f. 1753, † 1818. G.m. HENRIK POSSE, f. 1752, † 1803, som ägde *Haga* i Svinnegarns sn. Dotter till kaptenen Anton Gabriel Svab och Virginia Charlotta Gyllenberg.

⁵¹ GUSTAVIANA CHRISTINA FALKENBERG, f. 1675, † 1737. Ogift, dotter till vice presidenten Henrik Georg Falkenberg och Christina Elisabeth Natt och Dag.

⁵² JACOB AXEL DUWALL, f. 1700, † 1764. Ryttnästare vid adelsfanan, löjtnant vid livreg:t till häst. — G.m. EMERENTIA VENDELA SKYTTE, f. 1721, † 1748.

⁵³ ISAAC ROCKMAN, † 1760, verksam 1731—1759. Mästare c:a 1740.

⁵⁴ ABRAHAM BILFELDT, f. 1699 (?), † 1756. Komminister i Svinnegarn och Tillinge. G.m. MARIA ELISABETH ÖRNSTRÖM.

Fig. 48. Ljusarm (nr 1) av malm från 1666. Foto 1965.
Candle bracket, brass, 1666.

dast tvenne runda droppskålar. Sköldformad platta med graverad inskr.: IHS / JACOB MACK DUWALL / BRIGITTA SHÜTT / ANNO 1666 (s. 38, not 36). En krona samt tvenne korslagda palmkvistar graverade å skölden. L 39, väggplattans D 18. Fästad vid predikstolskorgen. — 2. Av mässing, två par för 5 ljus. Profilerad mittstav, avslutad av kula. Runda droppskålar, S-formade armar. Tvenne av ljusarmarna ha graverade inskr.; den ena: VÖRDADE FÄDER / UR FRAMFARNA SLÄKTEN / VÄLSIGNAT VARE ERT MINNE / GÅVA TILL SVINNEGARNNS KYRKA / HELIGA TREFALDIGHET I NÅDENS ÅR 1958 / AV GERDA VILHELMINA / OCH / CARL ANSHELM JOHANSSON SKOGARD. Den andra: GUD TILL ÄRA OCH VÅR ÄLSKADE / SYSTER AGNES VILHELMINA I KÄRLEKS/FULL HÅGKOMST. / GÅVA TILL SVINNEGARNNS KYRKA / HELIGA TREFALDIGHET I NÅDENES ÅR 1960 / AV GERDA VILHELMINA OCH / CARL ANSHELM JOHANSSON/SKOGARD. L 33, H 58.

Appliker av gjuten, ciselerad, förgylld metall. Ett par för 2 ljus. Rokokoform. H 32. Gåva av komministern Johan Gestrin (s. 7, not 5, DOMKAP., INV. 1846).

Ljusplåtar, ett par av mässing för ett ljus. Driven och punsad ornamentik kring den ovala reflexskölden samt å överstycke. H 27. 1600-talet. Upptagna i äldsta INV. 1713.

Ljusstakar: — 1. Ett par av mässing för ett ljus. Rund fot, vridet skaft med skaft-ring. Driven, punsad samt graverad växtornamentik å fot och skaftring. H 19. 1600-tals-typ. Gåva av Jacob Duwall (s. 38, not 36; DOMKAP., INV. 1713; 1739). — 2. Två par av

silver för ett ljus. Åttasidig fot, profilerat skaft, båda med gjuten växtornamentik. Under botten inskr.: TILLHÖR SVINNGARNNS KYRKA. Inristat under botten: FB (= Falkenberg). Stplr under botten: BI. H 19. Gåva av Henrik Falkenberg, Haga, 1744 (s. 12, not 8; INV. 1739, tillägg). — 3. Av tenn för ett ljus, firsidig fotplatta på fötter i form av snäckor, refflat skaft. Å foten gjuten växtornamentik. H 18. Torde vara identisk med en av tvenne tennljusstakar, inköpta 1828 (RÄK.). — 4. Ett par av mässing för ett ljus. Rund fot, profilerat skaft. H 17. Möjligen identiska med ljusstakar, inköpta 1878. — 5. Ett par av mässing för 5 ljus. Rund fot, profilerat skaft, två S-formade ljusarmar. Inskr. runt foten: GÅFVA AF HERR OCH FRU SVENSSON Å INGEBORG, JULEN 1903. H 63.

Av nu försvunna ljusstakar upptager INV. 1713 (DOMKAP.) ett par ljusstakar av »hammarteen», en ljusstake av järn för 15 ljus samt en ljusstake av järn för 3 ljus, försedd med fötter. Ett par stora ljusstakar av tenn med initialerna HF (= Henrik Falkenberg) såldes 1812 (s. 12, not 8, INV. 1739, tillägg; INV. 1790).

Lykta av glas i träram. Firsidig, av enkelt utförande. H 50. Hänger i vapenhuset. — En nu försvunnen lykta av bleck skänktes 1816 av komministern Gestrin (DOMKAP., INV. 1846).

TEXTILIER

Altarbrun av ylle, bomull och guldtråd. Symmetriskt mönster i guld, gult, vitt, svart och grått: trianglar med strålkran; i varje triangel tre kors. L 200, B 17. Från Libraria 1964.

Antependier: — 1. Av svart sammet. På mitten märken efter tidigare besättning i silver: IHS / HUF (= Helena Ulrika Falkenberg) / CAP (= Carl Arvidsson Posse, s. 6, not 4) 1792 (DOMKAP., INV. 1846). L 415, B 100. — 2. Av röd sammet. På mitten kors av guldband med broderi i guldtråd och guldpaljetter; törnekrona i guldreliëfsöm. L 200, B 102. 1800-talstyp. — 3. Av vitt handvävt ylle. — 4. Av grönt handvävt ylle. — 5. Av violett handvävt linne, mönstrat med rutor och trianglar. 3—5. L 200, B 102. Från Uppsala Hemslojd, 1960-talet. — 6. Av röd sammet. På mitten besättning av guldspets: kors med initialerna IX under korsarmarna. L 220, B 77. Till altaret i sakristian.

Mässhakar: — 1. Av röd sammet. På ryggstycket kors av guldband med törnekrona och strålsol i guldreliëfsöm; på framstycket Jehovahsol i guldreliëfsöm. Kantad med guldband. Inköpt 1821 (DOMKAP., INV. 1846). — 2. Av svart sammet. På ryggstycket kors av guldband; på framstycket Jehovahsol av guldband och guldspets. Kantad med guldband samt runt halsen även guldspets. Förfärdigad 1826 (RÄK.). Tyget skänkt av Helena Ulrika Posse, f. Falkenberg, Haga (s. 6, not 4, DOMKAP., INV. 1846); guldgaloner från två äldre mässhakar (ATA, INV. 1829). — 3. Av vitt mönstrat siden. På rygg- och framstyckena gaffelkors av rött mönstrat siden, på ryggstycket med IHS i guldbroderi. Modern.

Stolor: — 1—3. Av vit, röd och violett bomull. Vid ändarna applicerade rundlar med broderade kors i guld och färgat silke; å den violetta kors av guldband. — 4. Av grönt bomullstyg. Vid ändarna samt å mitten kors broderade i gult silke. — 5. Av grönt mönstrat siden. Vid ändarna samt å mitten applicerade och broderade kors i guld. Moderna.

Fig. 49. Bokstödstäcke tillverkat av ett större broderi från 1600-talet, troligen svenskt. Foto 1965. S. 60.

Cover, made of a 17th century embroidery, probably Swedish.

Kalkkläden: — 1. Av blommönstrat siden i rött och guld. Kantad med smal guldspets. Mått: 50 × 50. Gåva 1722 av Henrik Falkenberg, Haga (s. 12, not 8, inv. 1739). — 2. Av vitt mönstrat siden, kantad med silverspets. Mått 48 × 40. Gåva till minne av Gustaviana Christina Falkenberg (s. 56, not 51, inv. 1739). — 3. Av vitt atlassiden med broderi i guldtråd och paljetter: på mitten Jehovahsol, i hörnen kors, längs kanten ranka med druvklasar och sädesax. Broderad inskr. på fodret: NIMRODINA M.M. FRUNCK VID DESS FÖRSTA NATTVARDSGÅNG D. 30 AUG: 1829 / EVA J.C. FRUNCK VID DESS FÖRSTA NATTVARDSGÅNG D. 30 AUG: 1829. Mått 52 × 51. Renoverat av Pietas 1934 (rapport).

Predikstolskläden: — 1. Av rött ylle. På mitten broderad inskr.: HÖREN / SÅ FÅR EDER SJÄL / LEFVA. Vid övre och nedre kanten guldfrans. L 46, B 51 (utan frans). 1800-talstyp. — 2. Av vitt linne med kors samt ihs i applikation och broderi i rött och grått. Vid kanten guldband samt broderi i rött och grått. Å fodret broderad inskr.: GÅVA AV SVINNEGARNNS / SYFÖRENING ÅR 1962. L 59, B 43. Från Uppsala hemslöjd. — 3. Av violett linne, mönstrat med rutor och trianglar. L 59, B 43. Från Uppsala hemslöjd. 1960-talet. — 4. Av grön bomull; applicerad rundel med Kristusmonogram, broderat i guld och rött. Å fodret broderad inskr.: GÅVA AV SVINNEGARNNS SYFÖRENING 1962. L 57, B 37. Från Uppsala hemslöjd.

Bokstödstick (??), iordningställt av ett större broderi av ovanlig och svårbestämbar art (fig. 49). Ytan är sammansatt av små, som fjäll formade bitar, utförda av olikfärgat siden, vart och ett broderat i guld och silke med olika motiv och därefter uppfästade på vit lärft. Troligen svenskt arbete, 1600-talet. Runtom 7 cm bred guldfrens av 1700-talstyp. Mått utan frans: 37 × 45. Gåva 1745 av Henrik Falkenberg, Haga (s. 12, not 8, DOMKAP., INV. 1846).

Bokdyna, på ena sidan av blå sammet med silverbroderade stjärnor samt å mitten IHS; på andra sidan av gulbrun, urspr. röd sammet med guldbroderade stjärnor samt å mitten tvenne korslagda palmkvistar. Gåva 1829 av Eva och Matilda Frunck (DOMKAP., INV. 1846). L 52, B 46.

Bokstöd, klätt med röd sammet med guldbroderade bladrankor. Röd bomullsfrans. L 47, B 37 (utan frans).

Håvar: — 1. Indelad i fyra sektioner, varannan av blommönstrat siden i rött och guld (jfr kalkkläde nr 1), varannan av ett guldtyg. Smala guldband, guldfrens, guldtofs. Brunt skinnfoder. Försilvrad hylsa med fäste för klocka. Inskr. på hylsan: HGVF (= Henrik Georg von Falkenberg, s. 22, not 14) CEGD.⁵⁵ 1600-talet. — 2. Av svart sammet med guldband och guldtofs. Brunt skinnfoder. Försilvrad hylsa med fäste för klocka. Inskr. på hylsan: GUSTAVIANA CHRISTINA FALCKENBERGH (s. 56, not 51) ANNO 1737. Blev omgjord 1826 (DOMKAP., INV. 1866). — 3. Av grön sammet med smala guldband. Runt kanten broderi i blått silke. Brunt skinnfoder. Modern.

Mattor: — 1. Av nöthårgarn med rutmönster i blått, grått och gult. L 325, B 228. Modern. I sakristian. — 2. Flossamatta, grön med mönster i grått och brunt. L 205, B 130. Modern. I sakristian.

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

Försvunna antependier: — 1. Av rödbrun sammet med rosor och spetsar. Inskr.: IMD (= Jacob Mack Duwall, s. 38, not 36) BGSK (= Birgitta Skytte) 1666. — 2. Ett gammalt antependium med »kopa» upptages i äldsta INV. 1713 (DOMKAP.), då lagat på sidorna med brun sammet. — 3. Av svart sammet med i förgylld silverplåt utförda »Jesu namn, med Crucifix och fyra Cherubini på sidorna, samt tvänne wapn, med 5: Bokstäfwer på hwart-hera sidan» (INV. 1739). Material och besättning delvis skänkta av Henrik Georg Falkenberg (s. 12, not 8), och hans hustru, Haga, vilkas namn funnos i inskr. på antependiet (DOMKAP., INV. 1713). Sålt enl. INV. 1787. — 4. Av guld- och silvermoiré. Besättning bestående av silverfrans, tvenne vapen samt inskr.: H.G.V.F (= Henrik Georg von Falkenberg) C.E.G.D.⁵⁵ Gåva 1722 (INV. 1739). — 5. Av svart sammet med guldgaloner. Skänkt till minne av Gustaviana Christina Falkenberg⁵¹ (INV. 1739). — 6. Av grovt rött kläde; utgick ur INV. 1739. — 7. Av gul taft med guldspetsar och kors, kantad med röd sammet. Upptaget i äldsta INV. 1713 (DOMKAP.). Till altaret i sakristian.

Försvunna mässhakar: — 1. Röd, mönstrad med rosor; besättning i guld och silver. — 2. Mörkgrön med rosor och broderi; kantad med spets. — 3. Grön, mönstrad med

⁵⁵ Torde avse Christina Elisabet Gustafsdotter, hustru till Henrik Georg Falkenberg.

rosor; med snören och röda fransar. 1—3 omnämnda i äldsta INV. 1713 (DOMKAP.). — 4. Av guld- och silvertyg. Gåva av Henrik Falkenberg, Haga (s. 12, not 8, INV. 1739). — 5. Av svart sammet med breda guldgaloner; å ryggstycket krucifix; å framstycket strålsol. Gåva till minne av Gustaviana Christina Falkenberg⁵¹ (INV. 1739). — Vid Gustaf Vasas konfiskation omnämnes en »kåpa», från vilken tre förgyllda spännen borttogos (KÄLLSTRÖM, s. 264).

Av övriga försvunna textilier må nämnas ett kalkkläde med broderi i silke, kantat med guldsnören, samt ett kalkkläde med broderade rosor i rött silke, upptagna i äldsta INV. 1713. Ett kalkkläde med rosenbård skänktes 1752 av kyrkvaktaren Eric Andersson, Sthlm (INV. 1730). — En håv av röd sammet med snören samt tvenne bjällror upptages i äldsta INV. 1713 (DOMKAP.). — En brudpäll med guld- och silverblommor samt silvertofsar i hörnen och blommönstrat foder, upptages i INV. 1739 som gåva av Gustaviana Christina Falkenberg⁵¹. — Kyrkvaktarrocker omnämns i RÄK. och INV. En rock av brunt kläde med röda uppslag anskaffades 1738 (RÄK. 1738, INV. 1739). År 1776 tillkom ännu en rock (RÄK.).

Runstenar:⁵⁶ — 1. (U 778) Av rödgrå granit. Inskr., supplerad efter äldre läsningar: RUNSTENAR
 »Tjävle och Holmlög läto resa alla dessa stenar efter Banke (eller: Bagge), sin son. Han ägde ensam ett skepp och styrde österut i Ingvars här. Gud hjälpe Bankes (Bagges) ande. Äskil ristade». Med inristat kors. H 235, B 133. Sedan 1853—54 upprest i vapenhuset, fastklamrad vid väggen. Låg på 1600-talet som tröskelsten i ingången mellan vapenhuset och kyrkan. Den ursprungliga platsen okänd. Tillhörde enl. inskr. ett större monument, som måhända legat på platsen, där Svinnegarns kyrka sedan uppfördes. — 2. (U 779, fig. 31) Av grå granit. Inskr.: »Järund reste dessa stenar efter Jarl, sin son. Gud hjälpe hans ande». Med inristat kors. H 182, ristningsytans största B 117. Övre delen avslagen. Sedan 1946 upprest på kyrkogården omedelbart t.v. om kyrkans ingång i V. Låg tidigare som tröskelsten i ingången mellan sakristian och kyrkan. Vid framtagandet av stenen visade det sig, att denna till två tredjedelar var dold av muren på ömse sidor om dörröppningen. De delar av ristningen, som varit dolda av kyrkomuren, voro ifyllda med röd färg. Då denna var väl bevarad, synes stenen ha inmurats kort tid efter uppmålningen i samband med sakristians uppförande omkr. 1300. — 3. (U 780) Av grå granit. Inskr.: ». . . och Holmsten och Stenbjörn läto hugga stenen efter Est, sin broder». H 110, B 115. Sedan 1946 upprest i vapenhuset. Funnen på kyrkogården och placerad under S träpelaren till orgelläktaren, då denna byggdes 1768. Avslagen, utgör övre delen av ristningen. Stenen torde avslagits för att passa som underlag till pelaren. — 4. (U 781—782) Av ljusröd sandsten. Av fragment hoppassad del samt ett separat fragment. Inskr. endast fragmentariskt bevarad. Ornamentik, bl. a. slingor med fotformade, dubbeltåiga avslutningar och två ormhuvu-

⁵⁶ Efter Sv. RUNINSKR. VIII, s. 357 ff samt rapporter av S.B.F. JANSSON 1953—61 i ATA. — I texten angivna nr efter Sv. RUNINSKR.

den, placerade intill varandra. Den hoppassade delens största H 60, B 140. Uppställd i vapenhuset. Fragmenten påträffade 1955 under sakristiegolvet, där de lågo som stöd under syllarna, samt i en grav SV om kyrkan. Fragmenten härröra från en sten av avsevärd storlek, dekorerad med rik slingornamentik. — 5. (U 783) Av ljusröd sandsten, fragment. Av inskr. äro endast två runor bevarade. Uppställt i vapenhuset. Påträffat 1944 i en grav SV om kyrkan. — 6. (U 784) Av ljusröd sandsten, fem fragment. Av inskr. äro endast två runor bevarade. Rik slingornamentik. Uppställda i vapenhuset. Påträffade bl. a. under sakristians golv. — 7. Tre små fragment med slingornamentik. Uppställda i vapenhuset. Påträffade vid gravgrävning 1953.

GRAVHÄLLAR Gravhällar: — 1. Av grå kalksten (fig. 50). Inom en bågställning med joniska pilastrar, ornerade med bladrankor, tvenne vapen: t.v. 108 på stock (= Rosengren), t. h. sköld med två delande skuror (= Ryning). Hjälmprydnad: tvenne beväpnade armar hållande en ros. Inskr. ovanför vapnen: 1747 / I T. Inskr. nedanför bågställningen: NER · MAN · SKREFF 1 · 5 · 66 · ÅR · / THEN · 19 · AVGVSTI · MÅNAD · THET · WAR · / TÅ AFSOMNADE · IAG · ELSA⁵⁷ EN · IOMFRU · SKER / IACOP · TVRSÖ · TIL · GRESHOLM · DOTT · IAG · ÄR / MIN · MODER · HON · HETH · MATTE · RYNIGX · DOTT / OCH · IAG · WAR · THERES · YNGZSTA · DOTTER / NV · LIGGER · IAG · BEGRAFVEN · I SVINEGARN / HOS · GVD · AR IAG · ETI VTHKÅRAD · BARN / HOS · FLERE · HANS · WENER · I · HEMELRICH / OCH · FORHOPPE · MI · FADER · OCH · MODER · DICH / SAMPT · MINE · SYSKEN · / OCH · VENER · FLERE / TIL · ATT · HANS · EVIGHE · RICHE · FERMERE / THED · VNNE · OS · GVD · FADER · ALLE · SAMEN / ATT · BLIFF? HANS · BARN · TIL · EVIGTIS · AMEN. L 177, B 45. Sedan 1900 uppställd vid N-väggens V del (ST. PROT.). Låg på 1700-talet i kyrkans mittgång och tidigare vid ingången mellan vapenhus och kyrka (DOMKAP., Adliga gravar 1707—1758). — 2. Av grå kalksten. Inskr.: PHILIP: I VERS · D : 21 / CHRISTUS · ÄR · MIT · LIF · OCH / DÖDEN · ÄR · MIN · WINNING / HÄR · UTI · HWILAR / JUNGFRU / GUSTAWIANA CHRISTINA / VON FALCKENBERGH (s. 56, not 51) / FÖDD · ÅR · 1675 · DEN · 26 · MARTTI · OCH / DÖD · ÅR · 1737 · DEN · 21 · OCTOBRIS / COLOSS · 3 · V · 3 · 4 · I · ÄREN · DÖDE · OCH · EDERT · LIF / ÄR · FÖRDOLT · MED · CHRISTO · I / GUDI · MEN · NER · EDERT · LIF / CHRISTUS · UPPENBARAT · WARDER / TÅ WAREN · OCH · I · UPPENBARADE / MED · HONOM · I · HERLIGHETEN. L 244, B 116. Framför predikstols-trappan. — 3. Av grå kalksten. Märken efter fyra bärringar, inskr.: HAGA GÅRDS GRAF. L 160, B 140. I koret framför altarringen. Täcker nedgången till Falkenbergiska gravkammaren (s. 38). — 4. Av grå kalksten. Fyra bärringar, inskr.: HERR DAWID SCHULZ / VON SCHULZENHEIMS (s. 52 not 42) / OCH / FRU CATHARINA ELEONORA / SWEDENSTIERNAS / GRAF. L 197, B 135. Framför S bänkkvarteret. — 5. Av grå kalksten, fragment med inskr.: ÅT MINNET AF / NÄMDEMANNEN / P. MATSSON / DESS MAKA OCH BARN. L 60, B 45. Uppställd framför SV hörnpelaren. — 6. Av grå kalksten. Inskr.: DETTA LÄGER / STÄLLE TILKOMER / BYGGMÄSTAREN JO / HAN ALMGREN SOM SAL / AFLED D: 20 APR 1745 / OCH DES K: HUSTRO ANNA /

⁵⁷ ELSA JAKOBSDOTTER ROSENGREN, † 1566, dotter till ståthållaren i Östergötland Jacob Turesson Rosengren, ägare till Grensholm i Skrukeby, Östergötland, och Metta Ryning, † 1564, i hennes 2:a gifte.

Fig. 50. Gravhäll (nr 1) över Elsa Rosengren, † 1566.
Foto 1965.

Grave monument in memory of Elsa Rosengren, † 1566.

CATHARINA BROMAN, / SAMT DES K: ARFWINGAR / DEN RÄTTFERDIGE OM HAN / ÄN BITTIDA
DÖR, SÅ ÄR HAN / DOCH I ROLIGHET. SAP: 4:7 / OCH DE SKOLA LEFWA EWINERLI/GA OCH
HERREN ÄR THERAS / LÖN 5 c: 16 v 1747 / NO 213. L 167, B 128. Uppställd i vapenhuset.
— 7. Av grå kalksten. Inskr. skadad, kompletterad enl. inv. 1829 (ATA): I:H:S: / FRÅN
VERLDSSENS STORM / HVILAR HÄR UNDER I LIFSTIDEN DYGD / SAMMA MATRONA / CATARINA /
ANDERS/DOTTER FÖDD I SÄTTERSWIKS HAGA / DEN 8. JUNIJ 1702 /. DÖD AF ELEMENTERNES
/ FÖRSKRÄCTA HOOT PÅ GRÖNSÖFJARDEN / D. 26 AUG: 1752. / CHRISTUS ÄR MITT LIIF. OCH /
DÖDEN ÄR MIN WINNING / PHIL. I. c. 21.1! L 167, B 107. Uppställd i vapenhuset. Låg tidi-
gare på kyrkogården (ATA, inv. 1829).

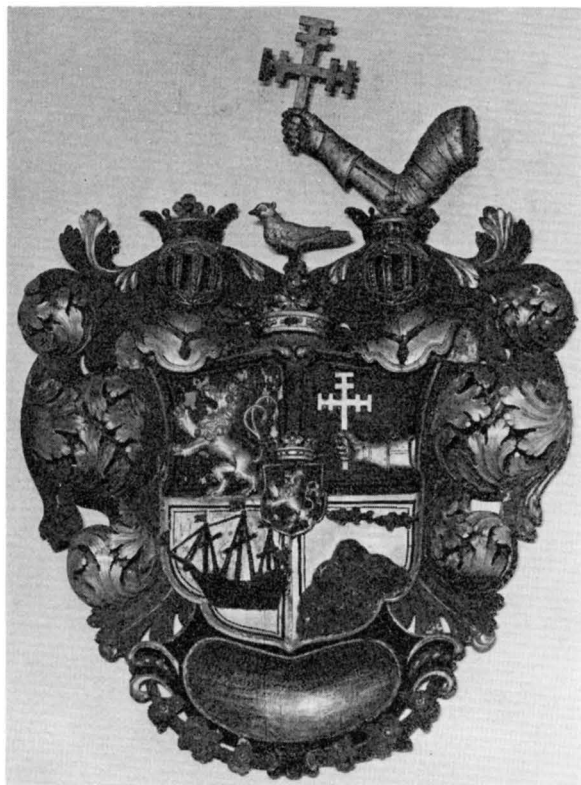

Fig. 51. Huvudbaner (nr 1) över Jacob Duwall, † 1684. Foto 1965.
Jacob Duwall's † 1684, funeral coat-of-arms.

BEGRAV-
NINGSVAPEN

Begravningsvapen över följande personer äro uppsatta i kyrkan:⁵⁸

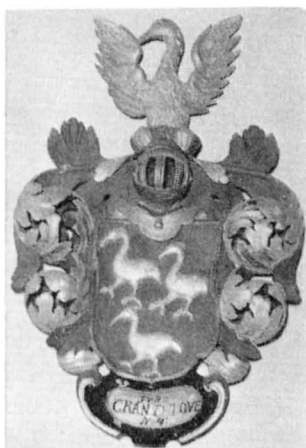
1. Landshövdingen, friherre Jacob Duwall (s. 38 not 36).

A. *Huvudbaner* av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 51). Vapen för friherrliga ätten nr 64 Duwall. Hjälmtäcke av stora, grova akantusblad. Hjälmprydnad: bevärpad arm hållande riksäpple, fågel. Nederst kartusch med inskr.: KONGL MAYZ WÅRALLERNÅDIGSTE/
KONUNGS OCH HERRES FORDOM TROO MAN OCH LANDS / HÖFDINGE ÖFWER ÖSTERBOTTEN,
DEN HÖGWÄLBORNE HERRE H JACOB / DUVALL, ARFFRIHERRE AF MACKERSTOUN, FRIHERRE
TILL LODWYCKA HERRE TILL / SAGGADE, KONGSBROO OCH HUSEBY GÅRDH, ÄHR FÖDDER
HIJT TILL WÄRLDEN ÅHR / 1625 DEN 25 SEPTEMBRIS UPPÅ SIN FÄDERNES GÅRDH KETZLINGE

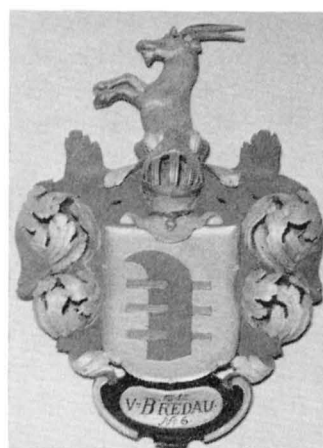
⁵⁸ För värdefull hjälp, bl. a. med identifiering och bestämning av släktsamband rörande den Duwallska ättens begravningsvapen, är förf. antikvarien ÅKE NISBETH tack skyldig. — Beträffande svenska introducerade adelsätters vapen anges blott ättens introduktionsnummer. Vapnen avbildade i C. A. KLINGSPOR, Sveriges ridderskaps och adels vapenbok, Sthlm 1890, och ELGENSTIERNA. Beskrivningar av vapnen i F. DAHLBY, Svensk heraldisk vapenbok, Sthlm 1964.

a. Fäderne, nr 3, Nisbet.
a. Paternal, no. 3, Nisbet.

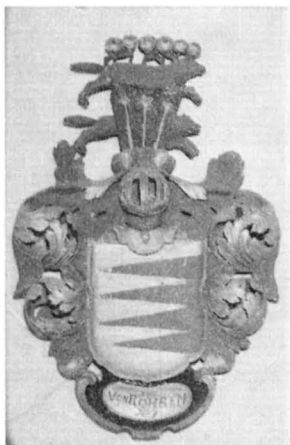
b. Fäderne, nr. 4, Crantstone
b. Paternal, no. 4, Crantstone.

c. Fäderne nr 6, von Bredau.
c. Paternal, no. 6, von Bredau.

d. Fäderne nr 5, von Leisten
d. Paternal, no. 5, von Leisten.

e. Fäderne nr 7, von Rohren.
e. Paternal, no. 7, von Rohren

f. Fäderne nr 8, von Arnheim.
f. Paternal, no. 8, von Arnheim

Fig. 52. Anvåpen för Jacob Duwall. Foto 1965.
Funeral coat-of-arms for Jacob Duwall.

I UPLAND / OCH WÄNDELL SOCHEN, AFSOMNADE I HERRANOM ANNO / 1684 DEN 7 JANUARY UTHI STOCKHOLM. H c:a 250.

B. *Anvapen* (16 st) till detta huvudbaner av snidat, målat och förgyllt trä. Hjälmtäcken: akantusblad av trä. Inskr. nederst å kartuscher. H med hjälmprydnad c:a 80.

Fäderneanor:

1. FÄDR / DÜWALL / N° 1 (inskr.). Vapen för friherrliga ätten nr 64 Duwall.⁵⁹ — 2. FÄDR / KER / NR 5 (bör vara Kerr nr 2). Kvadrerad sköld, 1 och 4 i blått fält silversparre med tre hästhuvuden i silver, 2 och 3 i rött fält tre gula kvadrater. Hjälmprydnad: hästhuvud. — 3. FÄDR / NISBET · / N° 3.⁵⁹. I silverfält tre vildsvinshuvuden i blått (fig. 52a). Hjälmprydnad: vildsvinshuvud. — 4. FÄDR · / CRANTSTOVE (Crantstone) / N° 4. I rött fält tre fåglar i silver (fig. 52b). Hjälmprydnad: fågel. — 5. FÄDR / VN BREDAU. / N° 6. I silverfält halvt rött skepp (fig. 52c). Hjälmprydnad: halv bock. — 6. FÄDR / VON LEISTEN (enl. ELGENSTIERNA v. Plessen). I silverfält två svarta vingar (fig. 52d). — 7. FÄDR. / VON ROHREN / N° 7. I silverfält fyra röda vågskuror (fig. 52e). Hjälmprydnad: strutsplym, två vargar. — 8. FÄDR · / VN ARNHEIM / N° 8. I rött fält tre tvärbjälkar i silver (fig. 52f). Hjälmprydnad: två horn.

Möderneanor:

1. MÖDR / V BERG TIL / N° 1 (bör vara v Bergen nr 1). Kluven sköld, t. v. i silverfält halv svart grip, t. h. i rött fält silverrutor. — 2. MÖDR / HOFSTEEN / N° 2. I gyllene fält röd ros med tre svarta vingar. Hjälmprydnad: två vingar. — 3. MÖDR / LODE V YNDE / N° 3. I rött fält tre klor i silver. Hjälmprydnad: tre fjädrar, flankerade av tvenne klor. — 4. MÖDR / VON NECKZ / N° 4. Delad sköld, överst i rött fält silverros, nederst i rött och svart fält snedställda rutor i silver. — 5. MÖDR / VON ROSEN / N° 5. I gyllene fält tre röda rosor. — 6. MÖDR / VON STHALEN / N° 6. I silverfält åtta röda kulor. Hjälmprydnad: tvenne horn; vid vardera fästade fyra kulor. — 7. MÖDR / DYCKER / N° 7. I blått fält fem gyllene tvärbjälkar. Hjälmprydnad: strutsplym, två vargar. — 8. MÖDR / TAUBE / N° 8. I gyllene fält halv grön trädstam. Hjälmprydnad: strutsplym.

2. Friherre Axel Duwall (son till föregående). Huvudbaner av snidat, målat och förgyllt trä. Vapen för friherrliga ätten nr 64 Duwall. Hjälmtäcke: akantusblad av trä. Å en krona mellan tvenne hjälmar en fågel. Nederst kartusch med inskr.: DEN HÖGWÄLBORNE HERRE HERR / AXEL DUWALL ARFFRIHERRE AF MACHERSTOUN / FRIHERRE TILL . . . / . . . FÖD UTHI STOCKHOLM / ÅHR 1675 DEN 21 SEPTEMBRIS AFSOMNADE / DEN 10 APRILIS ÅHR 1679 PÅ HUSEBY GÅRDH. H c:a 80.

3. Friherre Jürgen Duwall (son till Jacob Duwall). Huvudbaner av snidat, målat och förgyllt trä. Vapen för friherrliga ätten nr 64 Duwall. Hjälmtäcke: akantusblad av trä. Å en krona mellan tvenne hjälmar en fågel. Nederst kartusch med delvis utplånad inskr. Gäller Jürgen Duwall, f. 1678 på Huseby, † 16(99). H c:a 80.

⁵⁹ Ritn. till vapnen i PALMSKIÖLD, vol. 224, s. 249 DUWALL; vol. 227, s. 529 NISBET-CRANTSTONE, UUB. — Förf. tackar antikvarien ÅKE NISBETH för detta påpekande.

Fig. 53. Huvudbaner (nr 5) över Henrik Georg Falkenberg, † 1709. Foto 1965.
Funeral coat-of-arms of Henrik Georg Falkenberg, † 1709.

Fig. 54. Möderneanor till huvudbaner fig. 53.
Maternal side for funeral coat-of-arms, fig. 53.

4. Troligen över en son till Jacob Duwall. Huvudbaner av snidat, målat och förgyllt trä. Vapen för friherrliga ätten nr 64 Duwall. Hjälmprydnad: beväpnad arm hållande riksäpple, å en krona mellan tvenne hjälmar en fågel. Nederst kartusch med utplånad inskr. H c:a 80.

5. Vice presidenten Henrik Georg Falkenberg (s. 22, not 14).

A. *Huvudbaner* av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 53). Vapen för adliga ätten nr 105 Falkenberg af Bålby. Hjälmprydnad: vinge, belagd med fyr-sidigt fält med rutor i rött och silver. Nederst halv döds-kalle, bevingad. Kartusch med inskr.: KONGL: MAYTZ / TROO MAN OCH VICE PRÆSIDENT UTHI KONGL: (GIÖTHA) / HOFPRÄTT DEN HÖGEDLE OCH WÄLBORNE HERRE / H. HINDRICH GEORG VON FALKENBERG / ÄR FÖDD I STOCKHOLM A 1637 D. 7 FEBRUARY / OCH I HERRANOM SAHL AFSOMNADER I ÖSTER(GIÖTH-LAND) / PÅ SIN GÅRD BROKIN D 2 JUNY / 1709. H c:a 250.

B. *Anvapenserier*, 2 st, av snidat, målat och förgyllt trä till detta huvudbaner (fig. 54). Omgivande bladornament. Fyrsidigt fält med inskr. resp. FÄ/DER/NE och MÖ/DER/NE flankeras av tvenne putti. Överst ring av gyllene stjärnor runt blått fält med gyllene monogram. Nederst kartusch. H c:a 200. Typen, som med sina skulpterade putti, påminner om ett epitafium, är inte vanlig.

Fäderneanor:

Huvudvapen: vapen för adliga ätten nr 105 Falkenberg af Bålby. Därunder band med inskr.: VON FALKENBERG. Nederst band med inskr.: BEGRAFVEN A^o 1709. — Anvapen: — 1. v. FALKENBERG (inskr.). Vapen för adliga ätten nr 105 Falkenberg af Bålby. — 2. v. SILOW. I gyllene fält svart sköld, belagd med gyllene sparre; runt skölden tre svarta bollar. — 3. v. BLAREFELT. Kluven sköld, t. v. i silverfält röd stjärna, t. h. i grått fält röd stjärna. Över båda fälten snedställt rött spjut. — 4. v. TISENHAUSEN. I gyllene fält svart ox. — 5. v. WITTINGHOFF. I silverfält svart snedbjälke, belagd med tre musselskal i silver. — 6. v. FARRENBACH. I silverfält två tinnskuror, omramande rött fält. — 7. v. DAYKULL (bör vara Yxkull). Kvadrerad sköld, 1 och 4 i rött fält gult lejon, 2 och 3 i blått fält gul krona, genomstucken av tvenne korslagda röda yxor. — 8. VON TREIDEN. I silverfält tvenne korslagda röda pilar.

Möderneanor:

Huvudvapen: Delad sköld, överst halv manlig figur i svart, nederst rutor i rött och silver. Därunder band med inskr.: VON LÖBEN. Nederst band med inskr.: DEN 12TE OCTOBER. — Anvapen: — 1. VON LÖBEN (inskr.). Delad sköld, överst halv manlig figur i svart, nederst rutor i rött och silver. — 2. VON RAKTAW. I rött fält häst i silver resande sig på bakbenen. — 3. v. KITSCHER. I blått fält tre tvärbjälkar i silver. — 4. VON HARAW. I blått fält tvärbjälke i silver. — 5. BREITENBAUCH. I rött fält tre blå sparrar. — 6. v. MINCKEWITZ. I gyllene fält blå pegaser. — 7. v. BOSE. Kluven sköld, t. v. silverfält, t. h. gyllene fält. — 8. v. VLEITSCH. Delad sköld, överst i gyllene fält svart lejon, nederst i gyllene fält svarta hjärtan.

6. Översten Melker Falkenberg.

A. *Huvudbaner* av snidat, målat och förgyllt trä. Vapen för adliga ätten nr 105 Falkenberg af Bålby. Hjälmtäcke av akantusblad. Hjälmprydnad: vinge, belagd med fyrsidigt fält med rutor i rött och silver. Nederst kartusch med inskr.: KONGL MAYTZ / TRO MAN OCH ÖFWERSTE AF WÄSTMANLANDZ / INFANTERIE REGEMENT DHEN HÖGWÄLBORNE HERR / (D.) MELCHIER VON FALCKENBERG / (ÅR) FÖDD 1677 DEN 20 MAY OCH I HERRANOM SAL AFSOMNAT / AF SIN BLESÜR UTHI SLAGET EMOT DHE DANSKE I STADEN MA / I NORJE DEN 13 APRIL A^o 1716 SEDAN HAN BERÖMLIGEN / BEKOSTAT 4 COMPANGIER UTRYKES OCH 15 FÖR / SITT KÄRE FÄDERNESLANDH. H c:a 250.

B. *Anvapenserier* till detta huvudbaner av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 55). Uppsatta å fyrsidigt fält, omgivet av akantusverk och snedställda fanor. Nederst halv dödskalle, krönt av lagerkrans. H c:a 300.

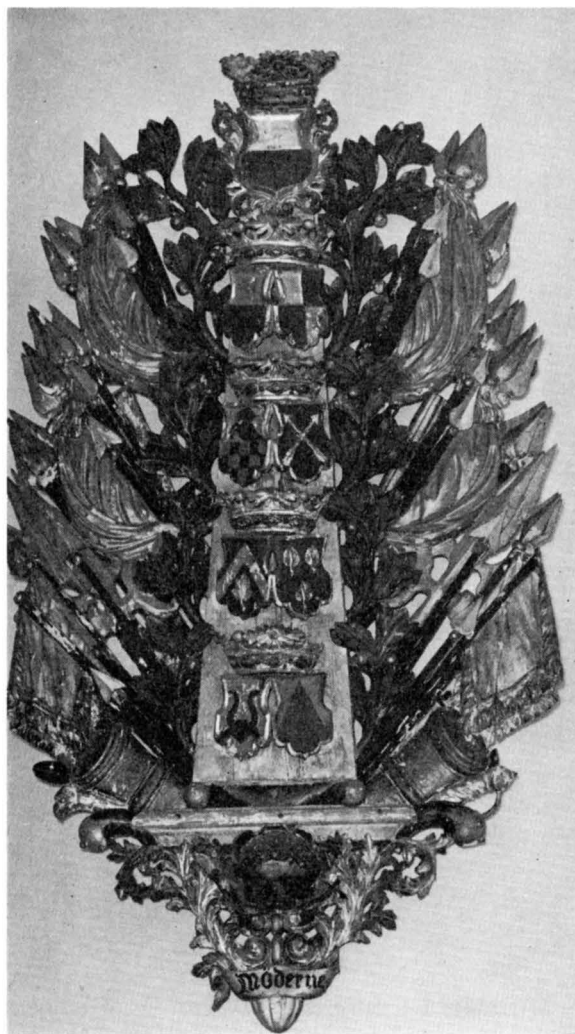

Fig. 55. Möderneanor till huvudbaner (nr 6) över Melker Falkenberg, † 1716. Foto 1965.

Maternal side for funeral coat-of-arms of Melker Falkenberg, † 1716.

Fäderneanor:

Huvudvapen: Vapen för adliga ätten nr 105 Falkenberg af Bålby. — Anvapen. — 1. Vapen för adliga ätten nr 105 Falkenberg af Bålby. — 2. Kluven sköld, t. v. i silverfält röd stjärna, t. h. i blått fält röd stjärna. Över båda fälten snedställt rött spjut (v. Blarefelt). — 3. I silverfält svart snedbjälke, belagd med tre musselskal i silver (v. Tiesenhausen). — 4. Kvadrerad sköld, 1 och 4 i rött fält gult lejon, 2 och 3 i svart fält gul krona, genomstucken av tvenne korslagda yxor (Yxkull). — 5. Delad sköld, överst halv manlig figur i svart, nederst rutor i rött och silver (v. Löben). — 6. I silverfält fyra svarta tvärbjälkar.

Fig. 56. Brudbänk med gavelstycken från tidigare korstol. Omkr. 1500. Foto 1965. S. 72.
Bridal bench. Gables from earlier choir stall. Ca. 1500.

— 7. I blått fält fyra röda sparrar. — 8. Kluven sköld, t. v. silverfält, t. h. svart fält (v. Bose?). Nederst band med inskr. FÄDERNE.

Möderneanor:

Huvudvapen: Delad sköld, överst gyllene fält, nederst blått fält med snedställda rutor (Natt och Dag). Anvapen: — 1. Delad sköld, överst gyllene fält, nederst blått fält med snedställda rutor (Natt och Dag). — 2. Kvadrerad sköld, 1 och 4 gyllene fält, 2 och 3 rött fält. — 3. Delad sköld, överst i gyllene fält halv stenbock i svart, nederst schackrutor i svart och grått (Stenbock). — 4. I rött fält två korslagda pilar (v. Treiden). — 5. I blått fält gyllene sparre över gyllene blad (Ulfsparre af Broxvik). — 6. I blått fält gyllene blad (Ribbing). — 7. I gyllene fält röd oxpanna (Oxenstierna). — 8. I silverfält blå triangel. — Nederst band med inskr.: MÖDERNE.

Fig. 57. Skulptur å gavelstykke fig. 56. Foto 1965. S. 72.
Sculpture on gable, fig. 56.

7. Översten Henrik Falkenberg (s. 12, not 8).

Epitafium i form av ett begravningsvapen av snidat, målat och förgyllt trä. Vapen för adliga ätten nr 105 Falkenberg af Bålby. Hjälmtäcke: Akantusblad. Hjälmprydnad: vinge, belagd med firsidigt fält med rutor i rött och silver. Nederst kartusch med inskr.: KONGL: MAJ:TS / TROMAN OCH ÖFWERSTE WID CAVALLERIET / SAMT RIDARE AF KONGL. / SWÄRDSORDEN DEN HÖGWELBOR/NE HERRE HERR HINRICH / FALKENBERG. FÖDD DEN 15 NOVEMB: 1681. GIFT FÖRST ÅHR 1717 / DEN 9 JUNY MED GREFWINNAN FRU ULRIKA CARLSDOTTER / BONDE, SOM DOG ÅHR 1724, OCH SEDAN ÅHR 1726 DEN / 3 MAY MED FRIHERRINNAN FRU ANNA MARIA / MÖRNER HANSDOTTER. HAN AFSOMNADE DEN 10 / FEBRUAR. 1754 OCH BLEF HÄR I SVINNEGARNNS / KYRCKA BEGRAFVEN. H c:a 250.

Tvenne begravningsvapen med vapen för ätten nr 154 Skytte af Sätra. Av snidat, målat och förgyllt trä. Hjälmprydnader: sol, flankerad av tvenne pilar. — 1. Hjälmtäcke av

trä: stora, grova akantusblad. H c:a 110. — 2. Hjälmücke av plåt: akantusblad. H c:a 80.

GRAVSKRANK Över den Duwallska gravkammaren på S sidan av koret (s. 38) var 1713 en grav uppbyggd »med stort skrank omkring» (DOMKAP., INV. 1713). År 1746 uppgives »gamla skrancket som har setat för Husbygrafwen i Choret» vara borttaget (INV.). En ny lucka till Duwallska gravkammaren omnämnes 1750 (RÄK.).

I den Falkenbergiska gravkammaren under koret påträffades vid undersökningen 1934 (s. 38) en kista av kalksten, en av kolmårdsmarmor samt rester av tre metallkistor. Benrester och kistplåtar härrörde från åtskilliga förstörda kistor. Av undersökningen framgick, att bl. a. följande personer äro begravna i gravkammaren: Henrik Georg Falkenberg, † 1709 (s. 22, not 14), Melker Falkenberg, † 1716 (s. 68), Henrik Falkenberg, † 1754 (s. 12, not 8), Henrik Posse, † 1803 (s. 56, not 50), och Ferdinand Braunerhielm, † 1870.⁶⁰ — I den Duwallska gravkammaren kistor av trä utan inskr. (DOMKAP., Adliga gravar 1707—1758).

MINNES-
TAVLOR M. M. Gustaf III:s tal 21 augusti 1772. Brun träram med förgyllning. Överstykke med bladornament samt en sädeskärve, flankerad av initialerna G III. Krönt av kors med klot. H 79, B 53. — Karl XIII:s tal den 2 maj 1810. Bred krönt träram, svart med förgyllning. H 80, B 65. — Karl XIII:s tal den 27 november 1817. Förgylld träram. H 53, B 43. — Kopia av Hadorphs avritning av kyrkan 1681 (AFRITNINGAR). Av Ivar Köndell 1951. Träram, svart med försilvring. — Series pastorum. Svart träram. H 58, B 72. — Rörande tvenne porträtt på väggen bakom predikstolen se s. 50.

Av nu försvunna tavlor upptager INV. 1787 två tal av Gustaf III. Ett porträtt av Karl XIV Johan inköptes 1832 (RÄK.; rör. tidigare tavlor se även s. 44).

KORSTOL Brudbänk av ek, omålad (fig. 56). Gavelstycken från senmedeltida korstol med kolonner nedtill avslutade av skulpterade huvuden (fig. 57). Omkr. 1500. Likartade gavelstycken har en korbänk i Veckholms kyrka i Uppland. Denna dateras till 1400-talets slut eller 1500-talets början.⁶¹

OFFERSTOCK Offerstock, bestående av en urholkad ekstock med lock; något avsmalnande mot ändarna, tjärstruken (fig. 58). Beslagen med 18 bredare och 7 smalare järnband samt tvenne järnbandsbeslag vid ändarna. Beslagen fästade med spikar med stora, oregelbundet formade huvuden. Tre stora hänglås; på framsidan tvenne märlor förmodligen efter en äldre låsanordning. L 234, H vid ändarna 51, vid mitten 63, B 46—47. Inköpt 1900 av VHAA (ST. PROT, RÄK.). Förvaras i SHM (INV. nr 11209). Tillhör den tidigaste och mest primitiva kisttypen i Sverige och Skandinavien och torde härröra från 1200-talet eller tiden omkr. 1300.⁶² En liknande kista i Gamla Uppsala kyrka. I Ransakningar om anti-

⁶⁰ FERDINAND BRAUNERHIELM, f. 1799, † 1870. Överhovstallmästare. — Ogift.

⁶¹ E. BOHRN, Veckholms kyrka, Upplands kyrkor 94, s. 148. Enligt vapensköldarna bör bänken ifråga vara utförd omkr. 1490 (R. NORBERG).

⁶² W. KARLSON, Studier i Sveriges medeltida möbelkonst, Lund 1928, s. 58.

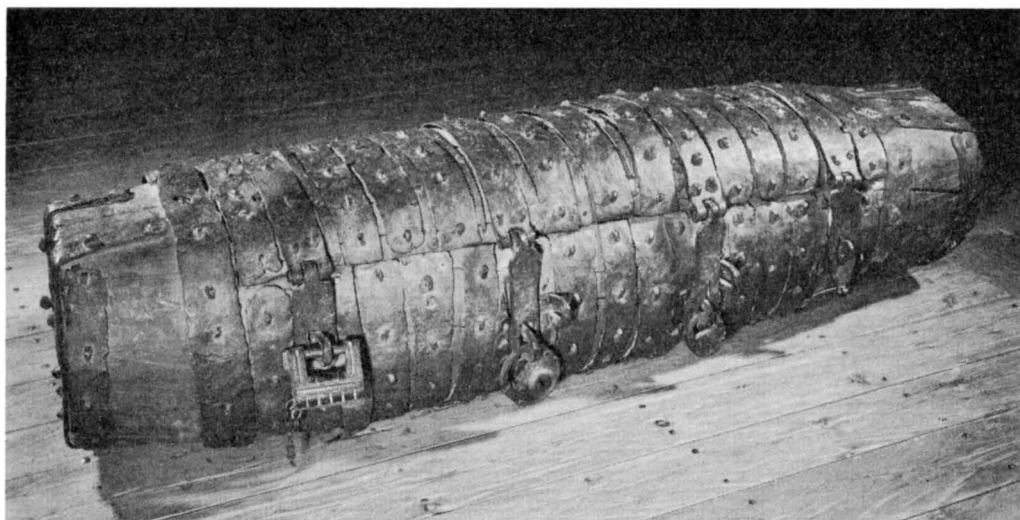

Fig. 58. Offerstock, nyttjad vid Svinnegarns källa. Nu i SHM, 1200-talet eller omkr. 1300. Foto 1966.
Offertory chest, used at Svinnegarn Well. Now in SHM. 13th century or ca. 1300.

qviteterna 1667—1684 uppgives, att offerstocken legat vid källan »hwar uthi dhe helbregdade blefne Personer hafwa sitt tackoffer gifwit». I kyrkans arkivalier påträffas 1599 »Stoken», i vilken penningar förvarades (räk.). Enligt Aschaneus var offerstocken 1614 uppställd i kyrkan vid krucifixet (*Investigatio Antiquitatis*, s. 93). Vid dennes besök i kyrkan förvarades i offerstocken ett dussintal mynt, som han avritat och beskrivit. Flertalet av mynten visade sig vara brakteater av den typ, som vanligen hänföres till Albrechts av Mecklenburg tid (omkr. 1340—1412). Mynt av denna typ präglades emellertid även under de följande regenterna.⁶³ Då offerstockarna avskaffades vid Västerås riksdag 1544, synes offerseden kommit ur bruk. Enligt Hadorph förvarades offerstocken på 1680-talet i sakristian (»ANNOTATIONSBOOK»).

Kistor: — 1. Av trä med välvt lock med offerspringa. Järnbeslagen, fyra bärringar. Ett innan- och två utanlås. H 61, L 105, B 56. — 2. Av trä. Järnbeslagen, fyra bärringar. Ett innan- och ett utanlås, märken efter ytterligare två utanlås. H 48, L 93, B 51. — Möjligen identisk med en kista, inköpt 1738 (INV. 1746). — 3. Av trä. Järnbeslagen med ett innan- och ett utanlås. H 38, L 72, B 48. Modern.

KISTOR

Ett väggur skänktes 1775 av Carl Posse, Haga (s. 6, not 4; ant. efter ST. PROT. 1781).

DIVERSE

Brevställ av fajans, grönglaserat med växtornamentik (fig. 59). Å vardera kortsidan en krona. Inskr. på baksidan: SWINGGARN / KIRKAS SAKERSTIIA / ER SINGT AF: KAKLVN X-MAKA/REN PER KIORLING. Högsta H 10, lägsta H 8, L 23,5, B 11,5.

⁶³ AHLNUND a.a., s. 69 f.

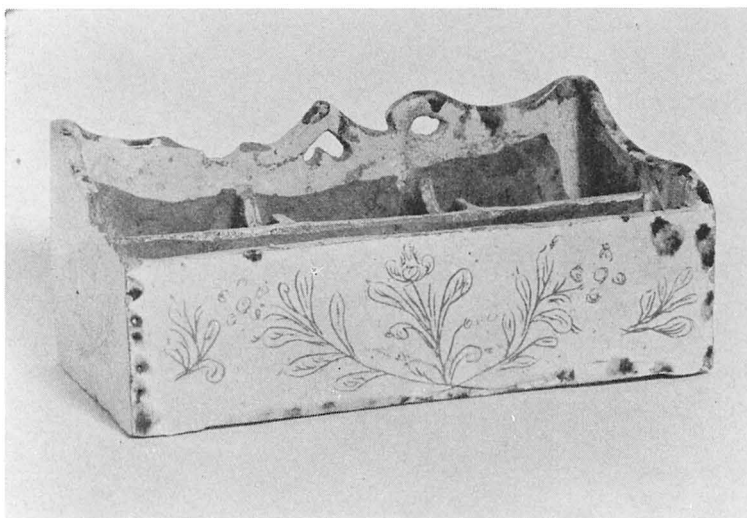

Fig. 59. Brevställ av fajans av kakelugnsmakaren Kiorling. Foto 1965.
S. 73.

Faience letter-rack by Stove-maker Kiorling.

En ny fattigbössa att nyttjas vid Svinnegarns källa anskaffades 1794 (RÄK.). Möjligen identisk med en fattigbössa, förvarad i tornet (synlig å fig. 11). — Ny straffstock tillkom 1727 (RÄK.). Nu borta.

Vid Gustaf Vasas konfiskation av kyrksilver levererades 1545 från Svinnegarn bl. a. två oljekar, oförgyllda, »Påsk-kar», förgyllt (Ordet svårförklarligt, kan möjligen tänkas syfta på en framställning i silver eller silverbeslaget trä i mindre skala av Heliga graven), hängkors med kedja, rökelsekar med kedja, förgyllt, pendant till clipeus (?) med kedja, förgyllt, Paxtavla, sannolikt oförgyllt (KÄLLSTRÖM, s. 264).

KLOCKOR

Klockorna hänga i tornet. — Storklockan har på Ö sidan följande inskr.: WID MITT LJUD, / SAMLENS FOLK I ALLA! / ATT TILL GUD, / EDER ANBEFALLA. — På V sidan: ÅR 1839 / BLEF DENNA SWINGARNES KLOCKA, / OMGJUTEN I STOCKHOLM, / AF, / SAMUEL CH: GRONWALL.⁶⁴ Runt inskr., hals och slagring vegetativa ornament, runt halsen med putti, runt slagringen med kvinnofigurer. D 105, H 85.

Då storklockan tagit skada av oförsiktig ringning, har den två gånger tidigare blivit omgjuten. Första gången 1701, då Henrik Falkenberg lät förfärdiga tvenne klockor av kyrkans då enda klocka med tillägg av ytterligare malm. (DOMKAP., INV. 1713) Storklockan hade följande inskr.: HENRICUS GEORG V. FALKENBERGH (s. 22, not 14) CUM CONJUGE SUA CHRISTINA ERICI HANC CAMPANAM IN COMMODUM ECCLESIAE ORDINAVIT. GUTEN I STOCKHOLM HOS M: MEIJER⁶⁵ 1701. OLAUS HERNODIUS (s. 46, not 39) DR: ET D. IN

⁶⁴ SAMUEL CHRISTOPHER GRÖNWALL, † 1839, verksam 1825—38. Mästare c:a 1830.

⁶⁵ GERHARD MEYER, † 1710, verksam 1695—1710. Mästare 1695.

TILLINGE ET SVINGARN (Henrik Georg v. Falkenberg jämte sin hustru Christina Erics (Elisabeth?) uppsatte denna klocka till kyrkans nytta. ATA, INV. 1829). Å klockan tvenne vapen Falkenberg — Natt och Dag (DOMKAP., INV. 1713). Andra gången omgöts storklockan 1751 av Isaac Rockman (s. 56, not 53) på Henrik Falkenbergs (s. 12, not 8) bekostnad (ant. 1751 i K I nr 1). Den försågs därvid med följande inskr.: ANNO 1751 / BLEF DENNA SWINGARNNS FÖRSAMLINGS STORA / KYRCKIO-KLÅCKA Å NYO OMGUTEN / UPPÅ ÖFWERSTENS SAMT RIDDARENS / AF / KONGL: MALJTS SWERDS-ORDEN / WÄLBORNE HERR HENRICH FALKENBERGS (s. 12, not 8) TILL HAGA / OCH DESS KIÄRA HUS FRUS / FRIHERRINNANS HÖG-WÄLBORNA FRU ANNA MARIA MÖRNERNS / BEKOSTNAD / AF KLOCK-GIUTAREN I SALA STAD MÄSTR ISAAC ROCKMAN (s. 56, not 53). Å klockan tvenne vapen Falkenberg-Mörner.

Lillklockan har på V sidan följande inskr.: HENRICUS GEORGIUS V: / FALKENBERGH IN HAGA HANC / CAMPANAM SUIS SUMPTIBUS / FUNDI CURAVIT / PASTORE OLAO HERNODIO (s. 46, not 39). Runt slagringen: ME FECIT HOLMIÆ GERHARDT MEYER⁶⁵ ANNO 1701 GLORIA IN EXCELSIS DEO. (Henrik Georg v. Falkenberg i Haga lät på egen bekostnad förfärdiga denna klocka. Kyrkoherde (var) Olaus Hernodius. — Gerhard Meyer gjorde mig i Stockholm 1701. — Ära vare Gud i höjden). Runt hals och slagring växtornament, runt inskr. på V sidan växtornament samt tre änglar. D c:a 85, H c:a 60. Jämte storklockan gjuten 1701 av malm från kyrkans då enda klocka, varvid ytterligare malm tillades (s. 74).

Elektrisk klockringning installerades 1944 (KR. PROT. 1943).

SUMMARY

I. Granite rubble church, without tower, probably with a narrower chancel terminating in an apse (fig. 60 A). Parts of the walls of this building remain in the N wall of the present church, where a joint in the masonry indicates the W limit of the original church (fig. 24). Flat wooden ceiling or open timber roof. Erected ca. 1200, probably as a manor church connected with the adjacent royal manor of Huseby.

Furnishings: Bowl of font, sandstone, old Mälars-valley type, ca. 1200 (fig. 47). Three rune-stones, two of which have been used as threshold slabs in the church, and one as the base of a gallery support (fig. 31); fragments of four other rune-stones.

II. The church extended eastwards and the chancel made straight-ended and the same width as the nave (fig. 60 B). Ornamental brickwork from the contemporary E gable uncovered during restoration 1950—55; immediately below were found traces of chancel windows (figs. 5, 16). The rounded shields of the brickwork date the period at ca. 1300.—Vestry from the same period consisting of a larger E room and smaller W room (fig. 26). The larger room has cross vaulting with bevelled half-brick ribs and a rectangular boss (fig. 29), the smaller one barrel vaulting.

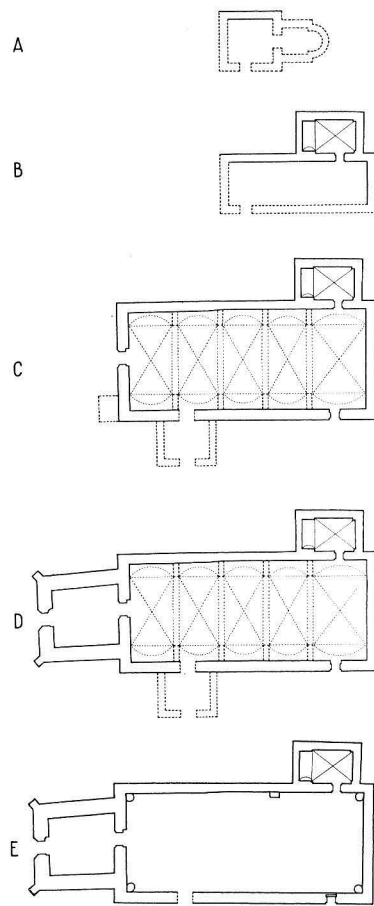

Fig. 60. Kyrkobyggnadens utveckling,
1:1 000. Av I. Rosell 1966, ritad av
J. Nõmmik.
Development of church.

Furnishings: Offertory chest, which has lain at Svinnegarn Well (fig. 58); 13th century or ca. 1300.

III. Church extended to S and W to more than twice its former size, and became a pilgrim's church. It had ornamental brickwork gables and a slightly pointed arched W doorway (figs. 60 C, 5, 8, 17). The ornamental brickwork is reminiscent of churches in Pomerania and Mecklenburg, and of Finnish churches influenced by churches in these regions. A window in the W gable and the upper parts of two windows, one in the E and the other in the W gable above the ceiling of the church, date from this period (figs. 8, 11, 12). Traces of three windows in the S wall are also from this period (fig. 14), as are the doorway in the W gable and traces of a staircase, probably up to a pilgrims' hostel in the church attic (figs. 20, 21). Before the vaulting was constructed there was a period with a simple, probably flat ceiling; parts of this construction remain on the inside of the E gable (fig. 35).—The nave was equipped with brick vaulting (destroyed by fire in 1602; see period V); traces of this vaulting remain on the insides of the gables (figs. 8, 25). Judging by the traces of vaulting, the church had a wide nave, with wall-piers projecting into the nave. Between the piers were probably vaulted rooms. These may have been united by openings in the wall-piers as in Finström Church on Åland. This type of church, the so-called wall-pier church, became common in Bavaria and Austria during the Late Gothic era. Wall-pier churches seem to have spread to northern Europe by way of Pomerania and Mecklenburg.—Vaulting and walls were decorated with paintings during the 1480's or 90's; fragments remain above the present ceiling (figs. 35—37). The paintings fix the latest date of the period. The work of construction during this period may be connected with Jacob Ulfsson, Archbishop in 1470, which gives the earliest limit of the period. A list of people who donated funds to the church ca. 1450—1530 provides the financial background of

the great extensions of the church which may be related to the many people making pilgrimages to the well.—A S porch (fig. 19), demolished in 1770, from the same period.

Furnishings: Wooden sculpture, a female saint (Catherine?) from the middle of the 15th century (fig. 40). Three wooden figures from a passion triptych, ca. 1500 (figs. 41—43). Gables of late medieval choir stall used secondarily on a bridal bench, ca. 1500 (figs. 56—57).

IV. A W tower begun, not completed (figs. 60 D, 32). Main entrance of church in W wall of tower, with pointed arch and brick double-camfered surround and capital frieze (fig. 31); beginning of 16th century.

Furnishings: Grave monument 1566 (fig. 50). Pulpit probably by Hans Kantenitz, end of 16th century (fig. 44).

V. 17th century: In 1602 the church caught fire, and the roof and vaulting were destroyed. A new roof and flat ceiling were presented to the church by Georg Falkenberg, Haga.

Furnishings: A relief picture (fig. 38) and a wooden figure (fig. 45) from a pulpit, first half of 17th century. Hour-glass, 1666, wafer case, 1666, a candle bracket, 1666 (fig. 48), candlesticks, lectern antependium, probably Swedish 17th century work (fig. 49), hatchments (figs. 51—52.)

VI. 18th century: During the years 1737—39, the church was restored at the expense of Henrik Falkenberg, Haga. "Unfinished pillars" belonging to the earlier brick vaulting were removed and new ones erected in the corners of the nave and on the N wall. The present windows were made, and new brick floors laid in the chancel and passages. Medieval paintings seem to have been limewashed.—During 1756—66, work was done on the tower and external walls.—Porch demolished in 1770.—The S entrance to the chancel (fig. 18) was blocked up in 1774 (fig. 60 E).

Furnishings: Altar decoration, 1738—39 (fig. 39), pews, 1737—39 (fig. 23), gallery, 1768 (fig. 23), organ by Carl Wählström, 1769 (fig. 46), baptismal bowl, wine flagon, textiles, lighting units, including two chandeliers by Isaac Rockman, 1751, grave monuments, hatchments (figs. 53—55), small bell by Gerhard Meyer, 1701.

VII. 19th century: Doorway in W part of S wall closed in 1808 and a window made in its place (fig. 14). Vestry roofed in 1822, and nave 1826—27, according to plans by Fredrik Blom.—Interior restored in 1878, when the walls were limewashed, the ceiling papered, a new wooden floor laid under the pews, and the furnishings repainted and renovated. In 1891, the tower cupola and the N slope of the nave roof were covered with sheet metal.

Furnishings: Communion vessels, lighting units, textiles. Great bell recast in 1839 by C. H. Grönwall.

VIII. 20th century. Interior restored 1900; new wooden ceiling, walls limewashed and decorated in the chancel with plant ornamentation under the windows, and ashlar painting.—External and inner restoration 1950—55. The outer walls were plastered, external surrounds of W and S doorways were freed from plaster, the S slope of the nave roof were covered with sheet metal, antique glass in lead came in the windows, interior was limewashed.

ENKÖPINGS-NÄS KYRKA

UPPLAND, UPPSALA LÄN, ÅSUNDA HÄRAD
ÅSUNDA STORKOMMUN
UPPSALA ÄRKESTIFT, TRÖGDS OCH ÅSUNDA KONTRAKT

Beskrivningen utförd av INGRID ROSELL, avslutad 1966.

KÄLLPUBLIKATIONER OCH BEARBETN.: AFRITNINGAR, pl. 122 (kyrkan 1681 från SO). — ERICI, s. 44. — S. GARDELL, Gravmonument från Sveriges medeltid, I, Sthlm 1945, s. 399. — KLINGSÖR, II, s. 73 ff. — KÄLLSTRÖM, s. 168. — LILJEGREN, s. 82 f, 107, 110. — SV. RUNINSKR. VIII, s. 347. — UPPS. UTST., nr 49, 391, 594, 691, 896a, 954, 955, 998. — M. ÅMARK, Sveriges medeltida kyrkklockor, Sthlm 1960, s. 27.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: KB: HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK» (F. f. 10, uppgifter om vapen m. m.); PER. MON., IV, s. 18 (F.h. 4, avritn. av gravhäll och runsten). — UUB: NORDIN, vol. 39, s. 93 verte (uppbörden 1531)¹ PALMSKIÖLD, vol. 275, s. 1017 f. (minnestavla, porträtt m. m.). — LUKI: MANDELGREN'S SAML., avd. 11, pl. 324, nr 1263 (avritn. av kyrkdörr). — ATA: IHRFORS, I:2, s. 599 ff (med avritn. av kyrkan från SO samt kyrkdörr; K. AROSENIUS, avritn. av kyrkdörr 1891; INV. 1829, SNABBINV. 1917 (M. ÅMARK); restaureringsförsl. 1930 (6 blad) av ark S. BRANDEL; skr. ang. inre och yttre kalkstrykn. 1933; ang. orgeln och dess disposition 1939; rapport av J. ÖSTERLUND 1939 ang. äldre färg å fasta inredn.; skr. ang. orgeln och dess restaurering 1946—50; ang. konservering av antependium 1952; ang. el. klockringning 1952; ang. yttre renovering 1956, m. m.; fotos av kyrka, inredn. och inventarier. — BST: Arbetsbeskrivning och restaureringsförsl. 1930 (1 blad) av ark. S. BRANDEL; ritn. till glasparti vid gravkoret av N. LILJESTRAND² 1933 (1 blad); försl. till el. uppvärmn. av Älvkarleby kraftverk 1948, fastst. 1949 (1 blad); försl. till nytt bårhus av ark. K. M. WESTERBERG 1949 (6 blad); skr. ang. orgeln och dess restaurering 1949—50; ang. yttre renovering 1956. — LST: Kartor över Enköpings-Näs: ägodelning av J. A. APELSKOGH 1723 (B 17, 12¹); storskifte av J. E. EDLING 1775 (B 17, 12³); ägomätn. m. m. av C. H. BÄCK 1791—92 (B 17, 11¹). — UPPLANDSMUSEET: Fotos, tagna under yttre renovering 1956, då putsen avknackats; rapport rörande vinkällare i sakristian av A.-M. TJERNBERG 1949.

KYRKANS ARKIVALIER: ULA: RÅK. (1622) 1623—1861 (L I nr 1, 2, 4—11, i C nr 1, 2); ST. PROT. 1663 (i L I nr 1), 1686—1690 (i L I nr 2), 1793, 1796—1865 (K I nr 1, 2); VIS. PROT. 1661 (i L I nr 1), 1685—1790 (i C nr 1, 2, K I nr 1, L I nr 2); INV. 1622, 1661, nyförvärv 1623—1656 (i L I nr 1), 1662, nyförvärv 1663—1690 (i L I nr 2), 1691—1746 (i C nr 1), 1763 (med beskrivn. av kyrkan) — 1797 (i K I nr 1); ANT. OM GÅVOR TILL KYRKAN 1624—1798, bänklängd odat. (1685), ant. om gårdar i socknen c:a 1685—1886

¹ Från Enköpings-Näs kyrka lämnades: »klockan om iiiii Skp iii lispd».

² NILS LILJESTRAND, Hummelsta, f. d. kantor och folkskolärare i Enköpings-Näs.

Fig. 61. Enköpings-Näs kyrka från SO. Foto 1962.
Enköpings-Näs Church from SE.

(i C nr 1); bänklängd 1662 (i L I nr 2); prot. 1767 över auktion å vissa föremål (i L I nr 9). — PÅ, Svinnegarn: RÄK. 1861—1957 (å etiketter på pärmens fram- och baksida avritn. av kyrkan från S och N); st. PROT. 1866—1908; vis. PROT. jämte INV. 1804—1897; ritn. av kyrkans yttre murar, då putsen avknackats vid yttre renovering 1956. Av A. JOHANSSON, Enköping, kopior (3 blad).

Av pastoratshandl., insända till DOMKAP., förvaras handl. 1641—1900 i ULA: DOMKAP., EV, 99, 1—3. Innehålla bl. a. st. PROT. 1664, vis. PROT. 1705, INV. 1712, vis. PROT. och INV. 1790—1897. Yngre handl. förvaras i DOMKAP. — Av handl. rörande Enköpings-Näs kyrka i DOMKAP., ULA, märkes även F VI, 4, Adliga gravar 1707—1758.

»Næs» nämnes 1303 i samband med ärkebiskoparna Nils Allesons och Olofs visitationsresor i Uppsala stift (SD nr 2218). År 1313 omtalas Mathias som kyrkoherde i »Nes» (SD nr 1918). I förteckningen över den s. k. sexårsgården 1314 redovisas för Enköpings-Näs en betydligt större summa än för Svinnegarn och Teda (SD nr 1946).³ Kyrkornas byggnadshistoria bekräftar ävenledes, att Enköpings-Näs kyrka var den största av dessa tre kyrkor vid 1300-talets början.

Kyrkan är belägen c:a 400 m V om landsvägen Enköping—Strängnäs, från vilken en uppfartsväg leder fram till kyrkans Ö ingång.

Följande i texten nämnda gårdar ligga i Enköpings-Näs sn: *Brunnsholm, Hacksta, Hjulsta, Nybyholm.*

³ I sexårsgården redovisas: De nes XXII or. denar. De swinagarn IX or. denar, De thedum IX or. denar.»

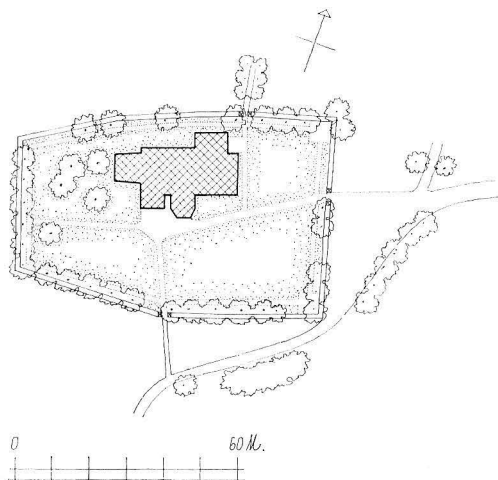

Fig. 62. Kyrkogårdsplan, 1:2 000. Uppm.
J. Söderberg 1955.
Plan of churchyard.

KYRKOÅRDEN

MUR Kyrkogården är närmast trapetsformad med största utsträckning SÖ om kyrkan (fig. 62). Nuvarande plan fanns redan 1723 (fig. 63). — Inhägnaden består av en gråstensvallmur (fig. 64). År 1625 omnämns första gången bogårdsbalkar, till vilka spik inköptes (RÄK.). Det gällde sålunda takets reparation. Mur omtalas tidigast 1628 (RÄK.). Ö kyrkogårdsmuren omlades 1753. I samband härmed borttogs ett trätak (ST. PROT. 1753, VIS. PROT. 1763). År 1798 omlades V, S samt en del av N kyrkogårdsmuren (RÄK.).

INGÅNGAR Kyrkogården har tre ingångar: huvudporten i Ö, en ingång i S samt en i N (fig. 64). Ingångarna ha vitputsade tegelstolpar med pyramidtak, täckta med svartmålad plåt samt krönta av kors. I ingångarna smidda grindar. Grindpelare omnämns 1824, då de reparerades och täcktes med järnplåt (RÄK.). I S ingången uppmurades 1853 tegelstolpar (RÄK.). Ny järngrind till denna ingång bekostades av Otto Gripensvärd,⁴ Brunnsholm (RÄK. 1853, ST. PROT. 1851, 1852).

Enligt kartor över kyrkogården 1723 och 1791—92 ha stigluckor funnits i S, Ö och N (LSt; fig. 63). Av kartan från 1791—92 att döma voro de täckta med tak. Det finns även äldre uppgifter om förekomsten av stigluckor. Sålunda spånslogs 1630 en stiglucka i S (RÄK.). År 1664 omnämns kyrkogårdsportar av tegel (ST. PROT.).

⁴ OTTO GRIPENSVÄRD, f. 1796, † 1868. Kammarskrivare. — G.m. GUSTAVA VILHELMINA CHARLOTTA WIBERG, f. 1813, † 1834.

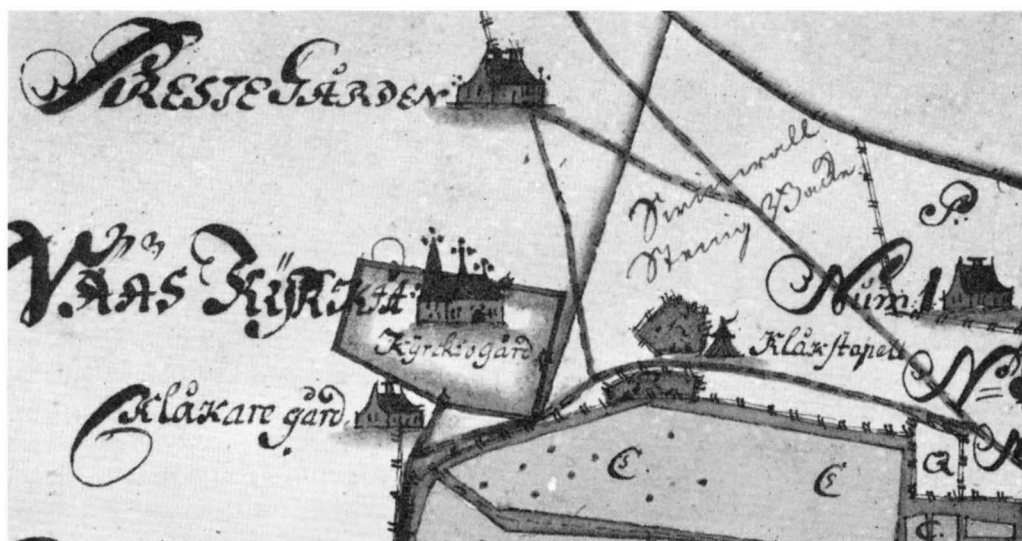

Fig. 63. Karta över Enköpings-Näs kyrka med omgivning 1723. LSt.
Map of Enköpings-Näs Church and surroundings, 1723.

Längs kyrkogårdsmuren äro lönnar planterade. Sådana planterades längs kyrkogårdsmuren 1764—65 (ant. om gåvor i C nr 1). Spridda träd — cypresser och lövträd — på kyrkogården.

År 1624 uppfördes ett nu försvunnet kyrkohärbärke av trä (RÄK.). Då det säges få sin plats bredvid det gamla, kan slutsatsen dragas, att det fanns ett ännu äldre sådant. Ett gemensamt kyrko- och sockenmagasin uppfördes 1761 i linje med S kyrkogårdsmuren (VIS. PROT. 1763). På kartan 1791—92 är denna byggnad markerad Ö om S stiggluckan. Uppgives 1890 nyligen vara riven (VIS. PROT.).

BODAR

Den äldsta klockstapeln uppfördes 1629 (RÄK.). Dessförinnan hängde kyrkans klocka i tornet (INV. 1630). Stapeln var enligt RÄK, spåntäckt och tjärad (RÄK. 1630). Den inkläddes 1666 med bräder (RÄK.). År 1697 restes en ny stapel av byggmästaren Nils Bergquist, Eskilstuna (RÄK.). Dess läge framgår av kartor från 1723, 1775 och 1791—92 (fig. 63), där den å samtliga kartor framställes som en öppen klockbock. En i RÄK. ofta återkommande utgift gällde tjära och rödfärg till stapeln. År 1799 flyttades klockorna till tornet från den då fallfärdiga klockstapel, som därefter blev nedtagen (RÄK. 1799, VIS. PROT. 1804).

KLOCK-
STAPEL

Äldre gravhällar: — 1. Av röd kalksten. L 209, B 175. — 2. Av grå kalksten. Med inhugget S. L 172, B 120. — 3. Av grå kalksten. L 172, B 118. 1—3 framför ingången till vapenhuset. — 4. Av grå kalksten. Inskr.: UNDER DENNA STEN / ÄR SALIGH ANNA GUS / TAFSDOTTER --- LIC --- P --- / NÄS BE(GR)A-EN DEN / 1(5) IUNI ANNO 1(6)—5. L 193, B 128. — 3 och 4 ligga som trappstenar till magasin vid f. d. komministerbostället. — 5. Av grå kalksten. L 186, B 121.

ÄLDRE
GRAVHÄLLAR

RUNSTEN Runsten, uppställd 1902 utanför kyrkogårdsmuren N om Ö ingången (RÄK.). Dessförrinnan inmurad i S kyrkogårdsmurens yttre sida (HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK», INV. 1829). Inskr.: »Styvjalld och slaka de läto hugga ett ståtligt minnesmärke och Arnlög efter Onäv . . .»⁵ Skadad upptill, övre v. kanten avslagen. H 155, B 72.

KYRKOPYGGNADEN

KYRKANS HUVUDELAR Kyrkobyggnaden består av långhus, som även inrymmer kor; torn i V, sakristia i NO och vapenhus i SV. Det Gyllenanckarska gravkoret, uppfört 1623, ansluter sig till kyrkan i S (fig. 64—69).

MATERIAL Kyrkans murar äro uppförda av gråsten och tegel. Tornets oputsade innermurar visa ett murverk bestående av valda gråstensblock. Tegel har använts i gravkorets murar, övre partiet av långhusets S-mur (fig. 67, s. 86), i gavelrösten, valv, dörr- och fönsteromfattningar samt vid senare ilappningar och ändringar. Långhusets gavelrösten ha påbyggts åt S med tegel av annan typ och i annan murningsteknik än det äldre teglet (fig. 68, 70, s. 86). Murarna äro utvändigt spritputsade och avfärgade i en gul ton med slätputsade, vitkalkade hörn, omfattningar och blinderingar. Ytterputsen förnyades delvis och avfärgades 1956 (s. 106). Dessförrinnan förekommer rappning av kyrkan 1771 och 1807—09 (RÄK.). Gravkoret och vapenhuset ha grå putsad sockel; övriga murar sakna sockel. Långhusets Ö gavelröste och vapenhusets gavelröste ha dekorativa blinderingar: Ö gavelröstets kors med flanknischer och rundlar stå på en horisontal bård och flankeras av friser, bestående av två sågskift, sammanbundna med varandra med sågskiftslistor (fig. 64). Blinderingen är ej centralt placerad i gavelröstet utan förskjuten åt N (s. 86). Vidare är övre och N delen av korset avskuren; i vapenhusets gavelröste tre fönsterliknande nischer, avtrappade åt sidorna (fig. 87). De insänkta bottnarna tidigare rödfärgade. Blinderingen är ej centralt placerad i gavelröstet utan förskjuten åt Ö. Förmodligen skadad och förskjuten 1626, då en del av tornmuren rasade ned på vapenhuset (s. 86). Vapenhusets blindering, tidigare igensatt med tegel, framknackades 1956 (fig. 83, s. 106). Korets och gravkorets murar förstärkta med horisontalt liggande järnband. S-formade och enkla lodräta ankarlutur markera tornets och långhusets bjälklag (fig. 74). Gravkoret har ankarlutur med spiralformig överdel (fig. 87).

Långhuset, inrymmande även kor, bildar en rektangulär byggnadskropp med en vinkel i N-muren vid sakristians V mur (x å fig. 65).

FÖNSTER Långhuset har fem relativt smala, rundbågiga fönsteröppningar, en i S, två i N samt två i Ö (fig. 64). Gröngråmålade, korsindelade karmar av trä. I de Ö och S fönstren blyinfattat glas. De Ö fönsteröppningarna med färgat glas: enl. inskr. skänkta av Enkö-

⁵ Sv. RUNINSKR. VIII, s. 347.

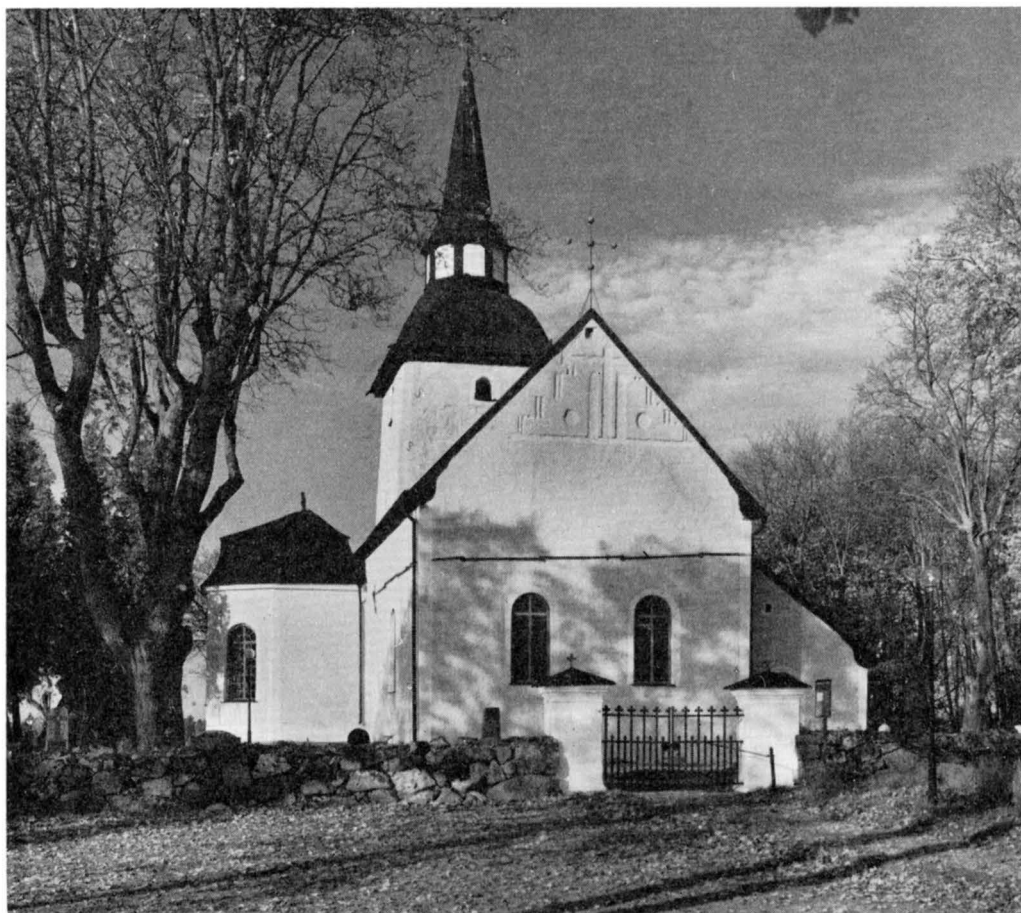

Fig. 64. Kyrkan från Ö. Foto 1962.
The church from E.

pings-Näs syförening 1939. Den S fönsteröppningen med antikglas enl. inskr. skänkt av Enköpings-Näs kyrkliga ungdomskrets 1939. Solbänkar av svartmålad plåt.

De nuvarande fönsteröppningarna upphöggs 1756 och 1758 (RÅK. 1756, 1758, vis. PROT. 1763). År 1756 tillkommo fyra fönsteröppningar, två i Ö gavelmuren och en i S-muren. Arbetet utfördes av klockaren Nordström, Enköpings-Näs. Två fönsteröppningar i N-muren upphöggs 1758 av murmästaren Eric Söderström.

Vid en restaurering 1956, då putsen avknackades från kyrkans yttre murar, framkommo spår av tre äldre igensatta rundbågiga fönsteröppningar, en i Ö gavelmuren samt två i långhusets S-mur, nu markerade med ritsar i putsen (fig. 67). Enl. RÅK. funnos tvenne fönsteröppningar i Ö gavelmuren, en större och en mindre (RÅK. 1697, 1718). En

avritning av kyrkan 1681 (AFRITNINGAR, pl. 122) visar dessa båda fönsteröppningar, den mindre i N delen, den större i S delen av muren (fig. 76). Den mindre fönsteröppningen härrör från kyrkans andra byggnadsperiod, då Ö-gaveln var smalare (s. 94). Under nästa period, då kyrkan utvidgades åt S (s. 100), lät man den äldre koravdelningen med sitt korfönster stå kvar. Den större fönsteröppningen upptogs vid det äldre korets S-mur för att ge ytterligare ljus åt den utvidgade kyrkan; (jfr Svinnegarns kyrka, s. 14). Av S-murens båda igensatta fönsteröppningar synes den Ö ha upptagits vid utvidgningen åt S. Den V stora fönsteröppningen, placerad strax intill Ö väggpilastern, är möjligen upphuggen under 1600-talet för att ge ljus åt en vid pilastern placerad predikstol. Då den ej är markerad å AFRITNINGAR 1681 (fig. 76), synes den då vara igensatt.

INGÅNG

Ingången mellan vapenhuset och långhuset är rundbågig. Mot vapenhuset ett rätvinkligt språng för dörr. I ingången dubbeldörr, gråmålad med gråarmorerade speglar, omgivna av röda och mörkgrå lister. Mot kyrkorummet en rak smyg med dörr av utvändigt järnbeslaget trä (s. 102).

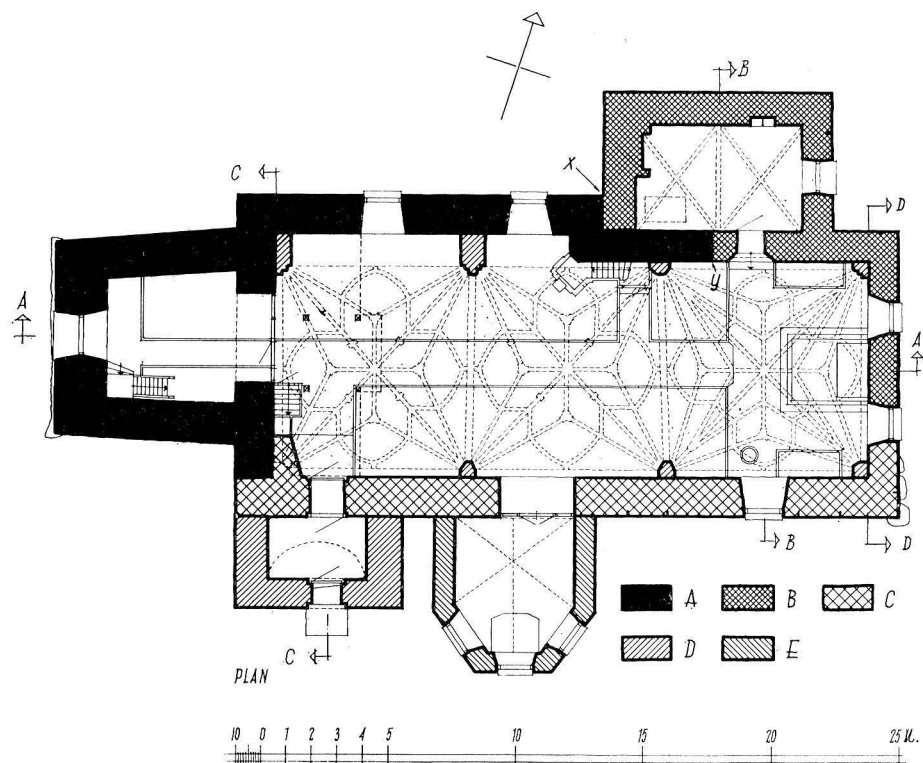

Fig. 65. Plan 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955.

Plan.

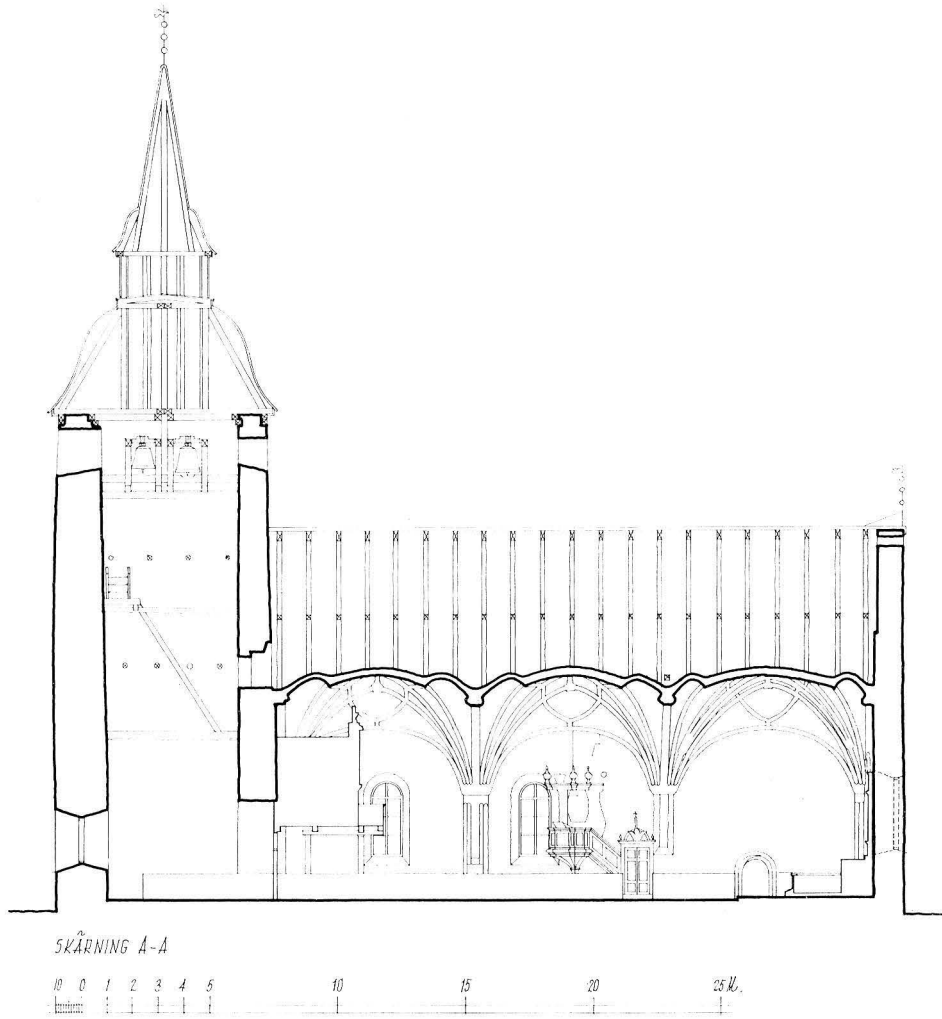

Fig. 66. Längdsektion mot N, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955.
Longitudinal section looking N.

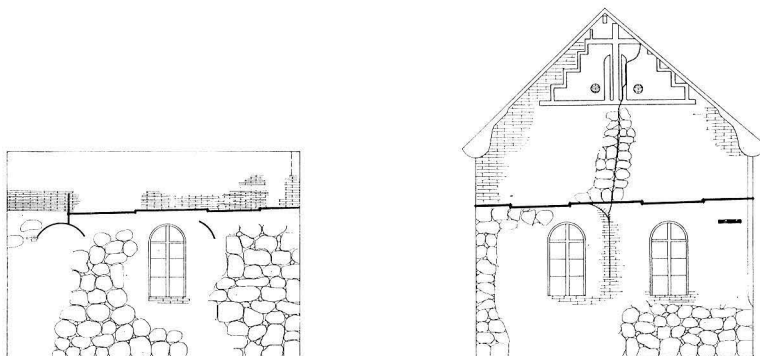

Fig. 67. Äldre byggnadsdetaljer, blottade vid yttre restaurering 1956. Ö-gaveln och S-muren. Uppm. A. Johansson, Enköping, 1956, renritade av J. Nömmik 1966.
Old details of building revealed during external restoration in 1956. E gable and S wall.

YTTERTAK

Den nuvarande takstolen restes 1806 av byggmästaren Björckström, Enköping (RÄK. 1806, ST. PROT. 1805—07). I samband härmed påbyggdes S-muren, vartill 6 000 tegel anskaffades (fig. 67). Som ovan nämnts visa ävenledes murskarvar, att gavelröstena utökats åt S med tegel (s. 82, fig. 68, 70). Påbyggnaden med tegel torde ha skett i samband med att takstolens resning ändrats vid ovannämnda reparation. Av murskarvarna samt Ö gavelröstets snett placerade blinding (fig. 64) framgår, att takstolen ursprungligen mötte tornmurens mitt. Den tidigare takstolen synes härröra från 1626, då en omfattande reparation av tak, torn och vapenhus ägde rum (RÄK.). En del av tornmuren hade nedrasat och förorsakat stor skada på långhusets och vapenhusets tak. — Taket är sedan 1888 belagt med svartmålad plåt (RÄK.). Dessförinnan hade taket spånbeklädnad, tidigast omnämnd 1626 (RÄK.). Vid gavelröstena i nedre änden konturerade vindskidor av svartmålad plåt. Takfoten inklädd med svarttjärade bräder. På Ö gavelnocken en smidd, korsformig spira med fyra klot samt flöjel, bärande inskr.: ANNO 1731. Inskr. hän-syftar förmodligen på takreparationer 1731, då även den nuvarande tornhuven tillkom (s. 90).

INTERIÖR: VALV

Kyrkorummet är täckt av tre stjärnvalv av tegel med fasade halvstensribbor (fig. 80—82). Valven vila på rundbågiga sköldbågar och väggpilastrar samt skiljas av svagt spetsbågiga gördelbågar. Väggpilastrarna i kyrkorummets hörn gå ned till golvet; nedre delen av den SV väggpilastern förlorar sig i ett kraftigt murparti. Övriga väggpilastrar avskurna på ungefär halva höjden. Pilastrarna äro dels tvåsprängiga och ha dels femsidig

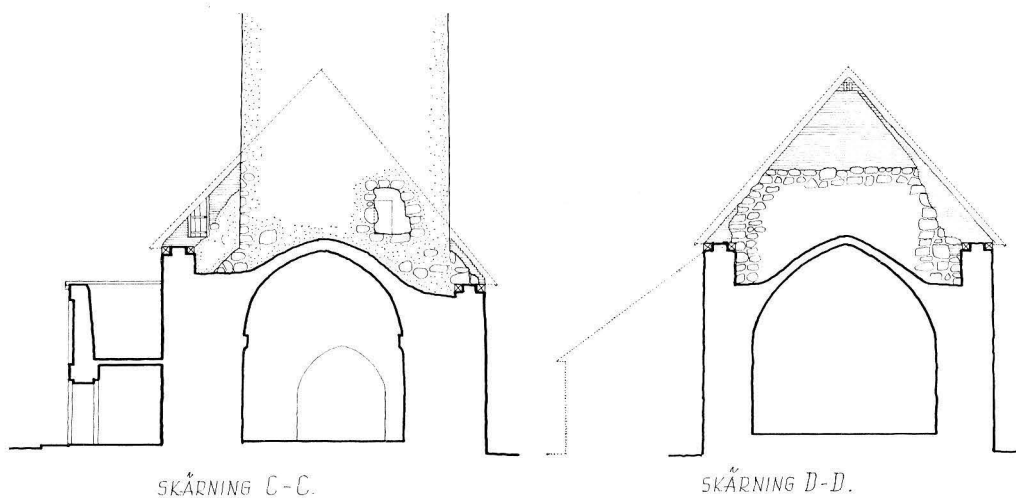

Fig. 68. Ö och V gavelröstenas insidor. Tvärsektioner mot Ö och V, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1962, korrigerad 1966.
Inside of E and W gables. Cross sections looking E and W.

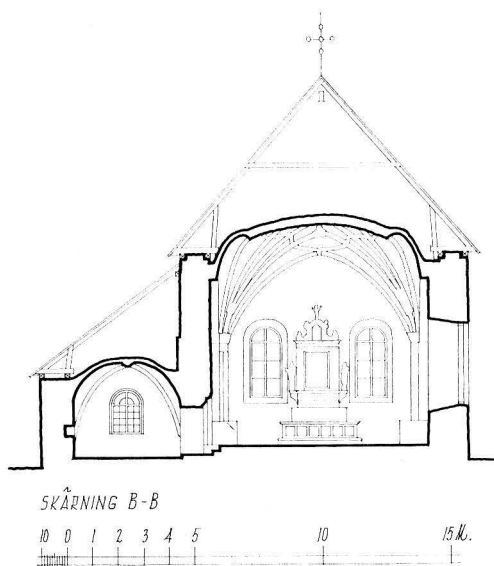

Fig. 69. Tvärsektion genom koret mot Ö, 1:300.
Uppm. J. Söderberg 1955, korrigerad 1962.
Gross section of nave looking E.

Fig. 70. Ö gavelröstets insida. Skarv efter påbyggnad med tegel åt S i samband med ändring av takstolens resning 1806. Foto 1965. S. 86.

Inside of E gable. Joint showing extent of brickwork enlargement S, in conjunction with alteration of slope of roof trusses in 1806.

och tresidig genomskärning (fig. 65). V och mellersta valven uppbäras i N av en i innerrummet indragen väggpelare, varvid valven i den V delen av kyrkorummet får samma bredd som i det smalare koret. Korvalvet är rikare indelat och finare utformat än de övriga samt ornerat med sju ansiktsmasker, utförda i puts i ribbornas skärningspunkter (fig. 80). Mellersta valvet har tre ansiktsmasker, V valvet saknar dylika. Valvanfängen i NV och SV ha fragment av medeltida kalkmålningar: ornament med trianglar i rödbrun färgton (fig. 81). — År 1933 putsades och avfärgades valv och väggar i en gulvit färgton (BSt; ang. valvens datering se s. 100).

GOLV

Kyrkorummets golv består av kalkstensplattor samt tegel längst fram i koret. I bänkvartererna golv av trä; i kor och mittgång gravhällar (s. 131). Stengolv omtalas tidigast 1645, då Axel Oxenstierna⁶ lät inlägga dylikt i koret samt å gången i kyrkan (RÄK.). Nytt

⁶ AXEL OXENSTIERNA AF SÖDERMÖRE, f. 1583, † 1654. Greve, rikskansler. Ägde *Hjulsta* i Enköpings-Näs sn. — G.m. ANNA ÅKESDOTTER BÅÅT, f. 1579, † 1649.

Fig. 71. V gavelröstets insida med spår av äldre, lägre gavelröste. Foto 1965. S. 91.
Interior of W gable with traces of an older, lower gable.

golv i bänkkvarteren inlades 1696, trägolv på kvinnfolkssidan, tegelgolv på manfolksidan (RÄK.). Åren 1758—59 inlades tegelgolv bl. a. i gången i kyrkan (RÄK.).

Tornets N och S murar ligga i förband med långhusets V gavelmur. Tornet (fig. 75) avsmalnar uppåt och har en murtjocklek av c:a 2 m i bottenvåningen; vid ljudgluggarna c:a 1,3 m. Tornets innermurar äro från och med andra våningen oputsade och visa ett murverk, bestående av stora, regelbundna gråstensblock med enhetligt murverk upp till krönet. Tornkroppen har sålunda från början haft sin nuvarande höjd. Tegel förekommer i övre delen av S muren, som nedrasade 1626 (s. 86) och återuppfördes med tegel, samt i omfattningar runt tre av ljudgluggarna.

Tornets V-mur har en stor, rund fönsteröppning, tidigast omtalad 1702 (RÄK.) samt utvidgad 1756 (fig. 75, RÄK., VIS. PROT. 1746, ST. PROT. 1755). Samtidigt utvidgades en nu igensatt fönsteröppning i S tornmuren (VIS. PROT. 1746, 1763). I tornets översta del fyra

TORN

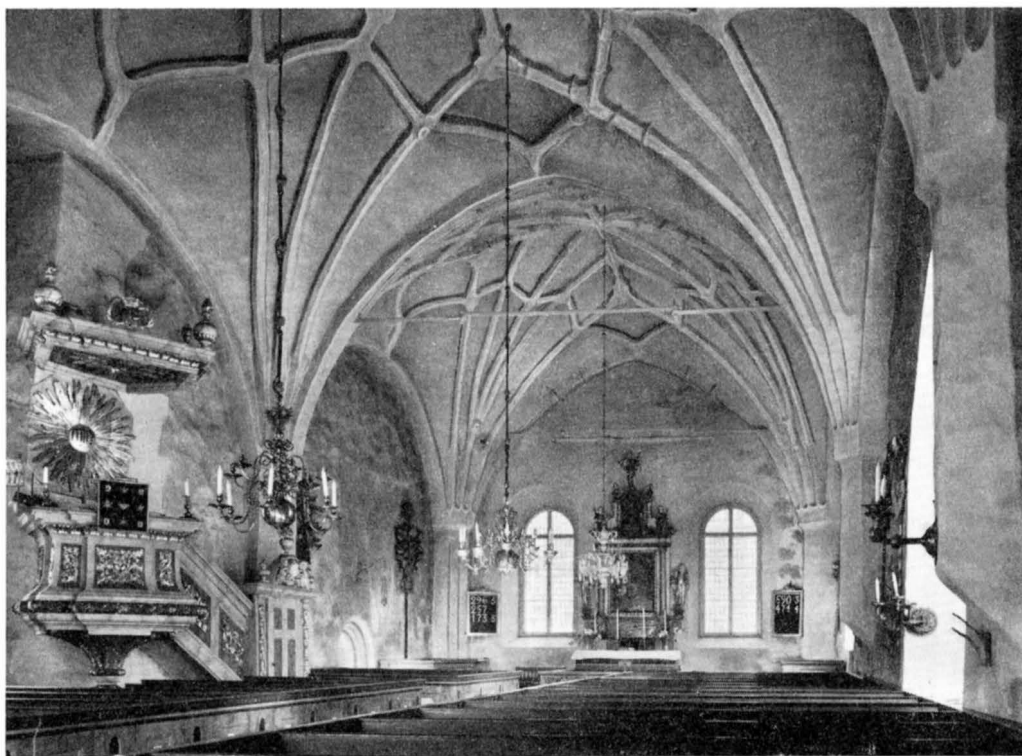

Fig. 72. Interiör mot Ö. Foto 1965.
Interior looking E.

ljudgluggar med tryckta rundbågar; tjärade träluckor. Tegelomfattningar runt S, V och N ljudgluggen visa, att dessa ha blivit utvidgade. Den Ö gluggen, som saknar tegelomfattning, har vidgats genom att man huggit bort N omfattningen. Av S omfattningen framgår, att gluggen avsmalnar något uppåt (fig. 74, jfr Yttergrans kyrka, SvK, Up VII, s. 456). Enl. RÄK. utgick 1771 betalning till murmästaren Joseph Spångberg, Strängnäs, för ljudgluggarnas upphuggning »innantill». Tornet har huv med karnisformad profil. Den krönes av en åttasidig lanternin med hög, åttasidig spira, avslutad med smitt kors och kyrktupp. Tornhuv och lanternin 1892 belagda med svartmålad plåt (RÄK.). I lanterninen åtta öppningar, försatta med vitmålad plåt. Den nuvarande tornhuv byggdes 1731—33 av byggmästaren och rådmannen Nils Bergqwist, Eskilstuna (RÄK., vis. PROT. 1746). Den tidigare tornhuv hade framspringande, gavelformade partier (AFRITNINGAR fig. 76). Större arbeten å denna tornhuv påbörjades 1689, då byggmästaren Anders Kraft skulle »halfwa tornet förändra och bräslå» (RÄK., st. PROT.). Reparationerna voro 1690 delvis utförda och bl. a. »kanterna» (de gavelformade partierna) på tornhuv borttagna (st. PROT. 1690). — Rummet i tornets bottenvåning har vitputsade väggar och plant trätak. Golvet

Fig. 73. Interiör mot V. Foto 1965.
Interior looking W.

belades 1764 med tegel (RÄK.); i mittgången kalksten. Tornrummet öppnar sig mot långhuset medelst en hög och bred, svagt spetsbågig öppning, sannolikt utvidgad under gotisk tid. Nu igensatt med träpanel och glas, av träspröjsar indelat i rutor. Raksluten dörr; övre delen av glas, indelat i rutor. Tornrummet användes numera som materialrum, tidigare även arkivrum (SNABBINV.). En trätrappa i tornrummets SV hörn leder upp till en första övervåning, från vilken en rektangulär öppning i V muren för in till långhusets vind. I andra våningen hänga kyrkans tvenne klockor. I samband med att klockorna 1799 flyttades till tornet genomfördes vissa arbeten, omfattande bl. a. klockstolar, trappa och bjälklag. Arbetet utfördes av mjölnaren Eric Andersson, Hjulsta (ST. PROT. 1798, RÄK. 1798—1800).

Av den äldsta kyrkan kvarstå tornet, V-gaveln samt långhusets och korets N-murar (fig. 65, 126 A). Som ovan visats, ligger tornet i förband med långhuset och är sålunda uppfört samtidigt med detta. Spår efter kärnkyrkans smalare och lägre gavelröste synas å nuvarande V gavelröstets insida (fig. 68, 71). Att det äldsta långhuset har varit smalare, bekräftas ävenledes av det förhållandet, att tornet ej är centralt beläget på V-gaveln utan

DEN ÄLDSTA
KYRKAN

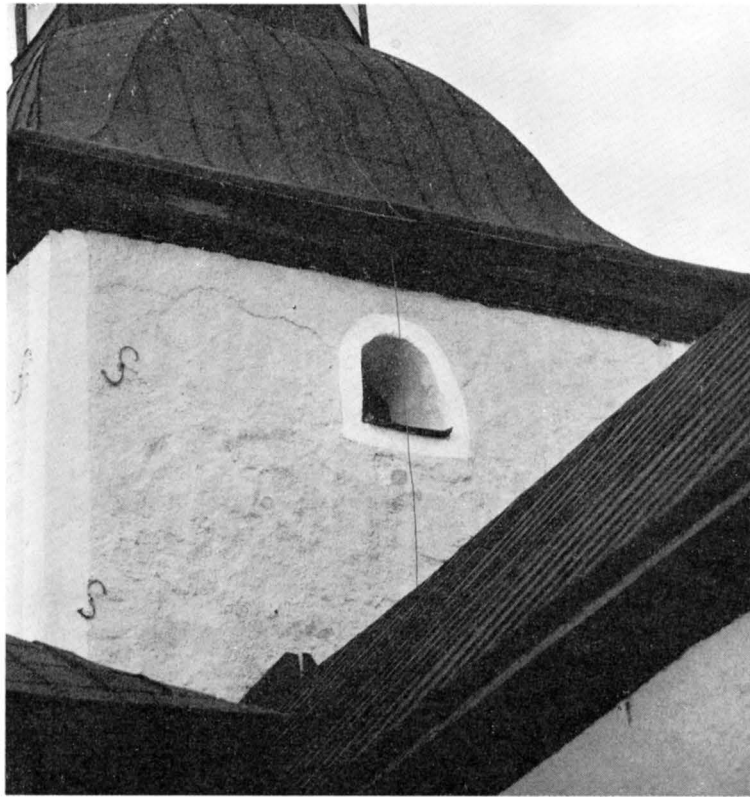

Fig. 74. Tornets Ö ljudglugg. Enl. urspr. omfattning i S har gluggen avsmalnats något uppåt. Foto 1965.

E sound hole of tower. Judging from the original size in S, the hole has been narrowed somewhat upwards.

är förskjutet åt N (fig. 65). En vinkel i N-muren vid sakristians V mur (vid x å fig. 65) anger det äldsta långhusets utsträckning åt Ö. N-muren är fram till denna vinkel 1,3 m lägre än övriga murar, som höjdes vid en stor utbyggnad åt S (s. 100). Till kärnkyrkan var fogat ett smalare kor, av vilket N-muren kvarstår. Av ojämnheter på korets nuvarande innervägg framgår, att detta sträckte sig nästan fram till ingången mellan koret och sakristian (vid y å fig. 65). En tydlig skarv i korets N-mur mot sakristian visar, att N-muren har blivit förhöjd (fig. 69). Enligt skarven var kärnkyrkans kor lägre än dess långhus (jfr Hilleshög, SvK, Up VI, s. 219). Koret har sannolikt varit försett med absid i analogi med planutvecklingen hos flertalet upplandskyrkor under medeltiden (jfr Hilleshög, Spånga, SvK, Up VI, s. 219; Sthlm VIII, s. 100). En sten med svängd konturlinje ovanför predikstolen härrör möjligen från en bortbruten triumfbåge mellan koret och långhuset. Innertakets utseende i äldsta kyrkan är okänt. Förmodligen hade kyrkan plant innertak eller öppen takstol.

Fig. 75. Kyrkan från V. Foto 1962.
The church from W.

Fig. 76. Kyrkan 1681. Efter AF-
RITNINGAR
The church, 1681.

Enköpings-Näs äldsta kyrka tillhör den romanska kyrkotyp, som äger representanter i Sånga och Hilleshögs kyrkor i Färentuna härad i Uppland och som har S. Pers kyrka i Sigtuna till förebild. Som en bakre gräns för denna kyrkotyps datering har angivits 1100-talets tredje fjärdedel (SvK, VI, Up s. 230, 304). Det liksom hos Sånga kyrka galberade tornet och den uppåt avsmalnande ljudgluggen (s. 90) visa även inflytande från S. Olofs kyrka i Sigtuna (SvK, Up, VI, s. 304). Ytterligare underlag för kyrkans datering till omkr. 1200 ger kyrkans dopfunt från samma tid (fig. 98). Den äldsta kyrkan uppfördes förmodligen som gårdskyrka, vilket antagande stödes av korets utveckling under nästa skede (se nedan).

KORET
FÖRLÄNGES

Såsom ojämnheter på korets N innermur visa, har koret blivit förlängt åt Ö (fig. 126 B). Å AF- RITNINGAR markeras ett mindre korfönster i Ö-gavelns N del (fig. 76, s. 84). Härav kan slutas, att en äldre Ö-gavel till ett långt, rakslutet kor, smalare än långhuset, har införlivats med den nuvarande Ö-gaveln. Som ovan har framhållits, anger en skarv i korets N-mur mot sakristian, att kärnkirkans kor var lägre än dess långhus. Då samma

Fig. 77. Sakristians Ö-mur med spår efter tillbyggnad, möjligen gravkor, blottade vid yttre rest. 1956. Foto N. Sundquist 1956, Upplandsmuseet.

E wall of vestry, with traces of an extension, possibly a burial chapel, revealed during restoration, 1956.

skarv sträcker sig över den utvidgade delen av muren, har koret icke höjts under detta skede. Av placeringen av ingången från koret till sakristian framgår, att koret var tvådelat (fig. 65). Ofta uppdelades det långa, gotiska koret i tvenne rum, ett altarrum i Ö och ett angränsande rum för socknens adelsmän.⁷ Denna uppdelning av koret talar för att kyrkan har varit en gårdskyrka. Det långsträckta koret vann framförallt under 1300-talet alltmer insteg i Uppland. Tiggarmunkarnas arkitektur, här närmast representerad av franciskanernas kyrka i Enköping, har måhända härvidlag övat inflytande. Franciskanerkyrkan hade ett långt kor av samma bredd som huvudskeppet.⁸ Motsvarigheter till kyrkans långsträckta kor finnas hos Skå och Järfälla kyrkor i Uppland (SvK, Up VI,

⁷ A. TUULSE, Der Kernbau des Doms zu Strängnäs und sein Umkreis, Antikvariskt arkiv 25, Sthlm 1964, s. 56 f.

⁸ N. SUNDQUIST, En bok om Enköping, Upplands fornminnesförenings tidskrift 1944, s. 64 ff. — Dens., S:t Ilians kyrka och Franciskanklostret, Enköping 1965, s. 13 ff.

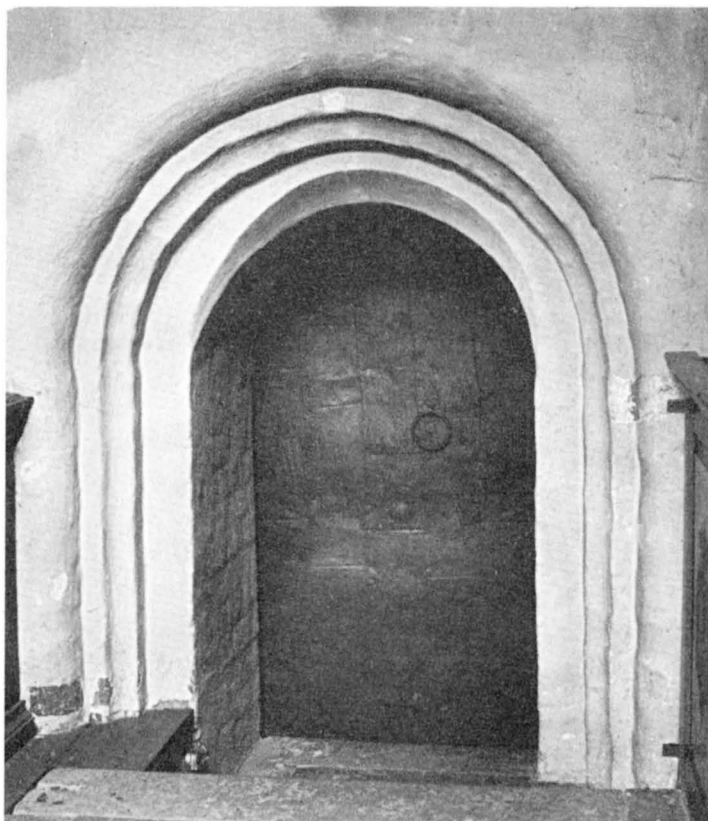

Fig. 78. Sakristians ingång i korets N-mur. Foto 1965.
Entrance to vestry in N wall of chancel.

s. 392, 541 f). I den förra kyrkan är korets förlängning av valvformen i den samtida sakristian daterad till 1300-talet. Ofta fick det långa gotiska koret samma bredd som långhuset såsom i Teda (s. 161) och Sollentuna (SvK, Up VI, s. 606). Underlag för en närmare datering av detta skede giva den samtida sakristians portal och valv, som kunna dateras till tiden omkr. 1300 eller decennierna därefter (se nedan). En träskulptur av S. Mikael (s. 110) från samma tid tillhör måhända de inventarier, som brukar anskaffas för att pryda kyrkan efter dylika större ombyggnader.

SAKRISTIA

I samband med korets förlängning synes sakristian ha uppförts vid korets N-mur (fig. 64, 77). Byggnaden är uppförd av gråsten med valv, omfattningar samt senare ilappningar av tegel. I Ö muren en rundbågig fönsteröppning, utvidgad 1766 (vis. PROT. 1746, 1766). Gråmålad träram och spröjsverk samt järngaller. I Ö murens övre del en liten ljusglugg, återupptagen vid en restaurering 1956 (fig. 64, s. 106). Sakristian täckes av ett snedtak, vilket sedan 1888 är belagt med svartmålad plåt (RÄK.). Vindskidor av

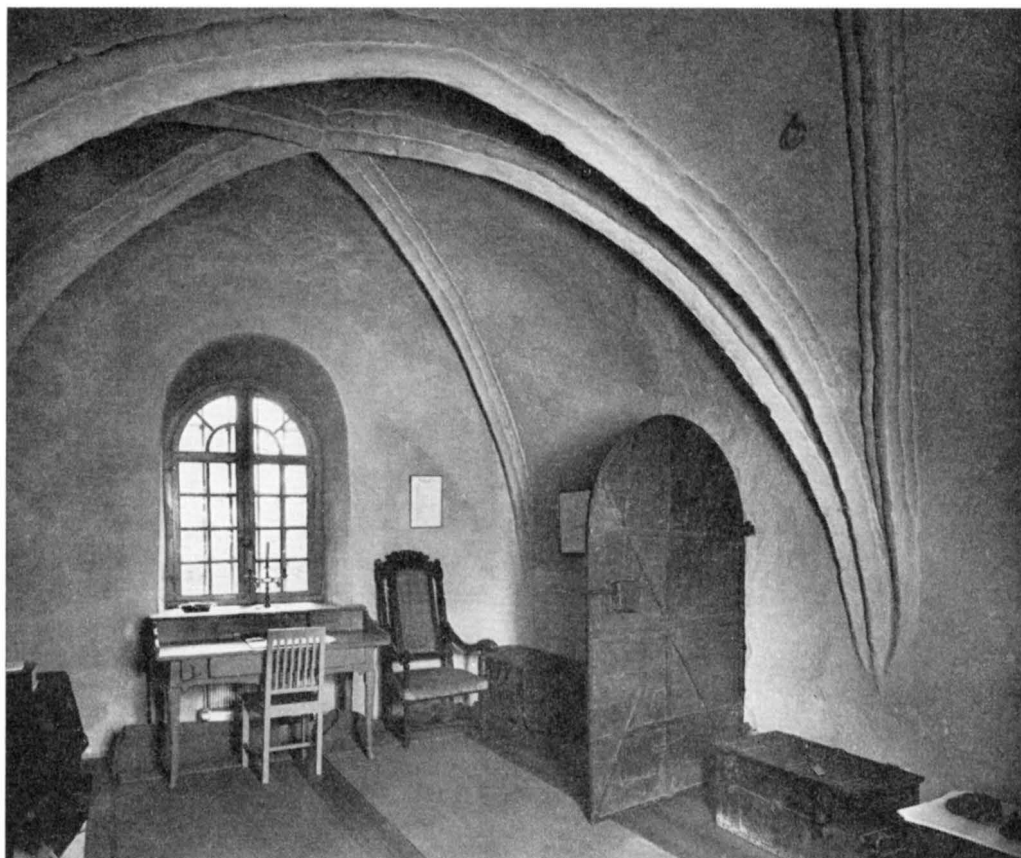

Fig. 79. Sakristians interiör mot Ö. Foto 1965.
Interior of vestry looking E.

svartmålad plåt med konturerade avslutningar. Av ovannämnda skarv i korets N-mur mot sakristian (s. 92) framgår, att koret och därmed även sakristians ursprungliga takresning har varit lägre. Den nuvarande takresningen härrör från nästa byggnadsskede, då kyrkan höjdes (s. 100). Portalen till sakristian med tvenne språng och ett hålkäl har motsvarigheter i Spånga och Vendel från tiden omkr. 1300 (fig. 78, SvK, Sthlm VIII, s. 103 ff, fig. 76; G. BOËTHIUS, s. 103). Rummet täckes av tvenne kryssvalv av tegel med ribbor av päronformad sektion med utpräglad gotiskt formspråk (fig. 79 jfr valven i Skå kyrkas sakristia SvK, Up VI, s. 392, fig. 367). Valven ge jämte portalen underlag för periodens datering till tiden omkr. 1300 eller decennierna därefter. I N väggens Ö del tvenne nischer invändigt klädda med trä, vilka synas ha tjänat som förvaringsplats för altarkärl. Väggar och valv putsade och avfärgade i ljust gult. Golv av fernissad furu, inlagt 1949 (BSt). Stengolv omtalas i RÄK. 1702. Nytt golv inlades 1810 (RÄK.).

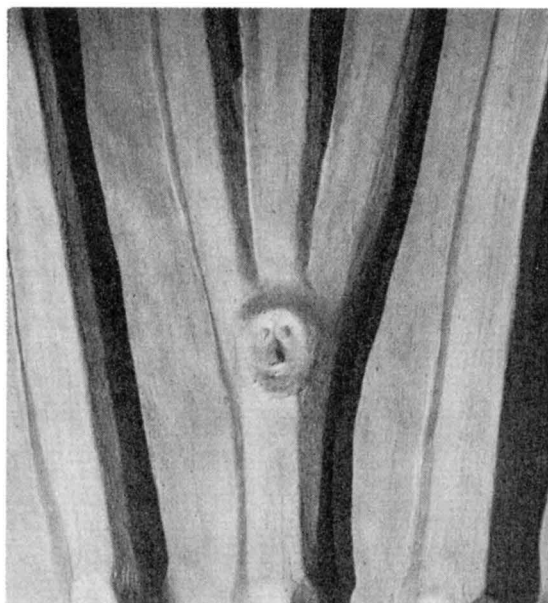

Fig. 80. Ansiktsmask i valv fig. 82. Foto 1965.
Face in vaulting, fig. 82.

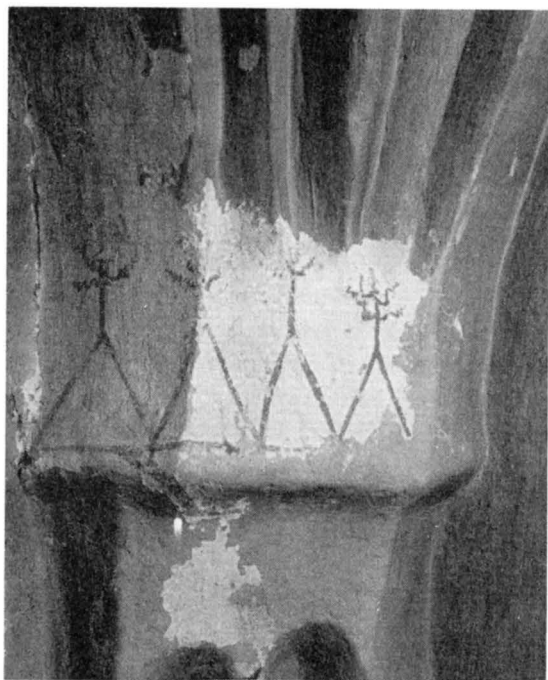

Fig. 81. Valvanfang ovanför läktaren med
fragment av medeltida kalkmålningar. Foto
1965.
Vault abutment above gallery with fragments
of medieval murals.

Fig. 82. Stjärnvalv i koret. 1400-talets slut. Foto 1965. S. 100.
Stellar vaulting in chancel; end of 15th century.

En vinkällare, belägen under golvet i sakristians V del, murades 1766 av båtsmannen Johan Berg (RÄK.). L 165, B 100, Dj 100. En av tegel murad trappa för ned till källaren, vilken täckes av en stenhäll och en trälucka.

Vid restaureringen 1956 framkom å sakristians Ö-mur spår efter en lägre byggnad, fogad till denna mur, måhända ett gravkor, omnämnt i arkivalierna (s. 106). Ovanför fönstret i Ö-muren iakttages en mot koret stigande gränslinje efter denna byggnads tak. En vertikal linje N om fönstret markerar byggnadens utsträckning mot N (fig. 77).

UTVIDGNING
ÅT S

Under nästa byggnadskede utvidgades kyrkan åt S (fig. 126 C). Därvid utflyttades långhusets och korets S-murar, varvid en stor salbyggnad bildades. På grund av att sakristian var fogad till korets N-mur, utflyttade man ej denna mur. Spåren efter kärnkyrkans lägre gavelröste (fig. 68, 71, s. 91) visa, att kyrkan har höjts i samband med utvidgningen. Tornet blev genom utvidgningen förskjutet åt N. Man valde dock att låta den nya högre takresningen träffa tornmurens mitt. Detta framgår av murskarvar efter påbyggnader vid 1800-talets början, då kyrkan erhöll sin nuvarande takresning (fig. 67, 68, s. 86). Även det förhållandet att Ö-gavelns blindering är förskjutet åt N samt avskuren på N sidan bekräftar, att taket tidigare hade denna resning (fig. 64). I samband med den övriga kyrkans förhöjning synes även sakristian ha fått sin nuvarande högre takresning. Spår av ett korfönster i S delen av Ö gavelmuren samt ett fönster i Ö delen av S-muren från detta skede (fig. 67, 76, s. 84). Det senare ansluter sig icke till travändelningen, varav kan slutas, att välvning icke från början var planerad i den utvidgade kyrkan. Ävenledes putsrester ovanför valven visa, att kyrkan ej har välvts omedelbart efter utvidgningen utan en tid stått valvlös med ett högre innertak, förmodligen öppen takstol eller plant trätak. Kyrkans välvning under 1400-talets senare fjärdedel angiver främre gränsen för utbyggnadens datering. Förmodligen ägde kyrkans vidgning rum några decennier före långhusets välvning (jfr Svinnegarn, s. 33).

KYRKAN
VÄLVES

Kyrkans valv ansluta sig till den uppländska stjärnvalvsarkitekturen under 1400-talets senare del (s. 86, fig. 80—82). Valv av samma typ återfinnas hos den näraliggande Vårfrukyrkan i Enköping, som erhöll tre nya stjärnvalv i samband med korbygget sannolikt vid slutet av 1480-talet.⁹ Valvtypen är rikt utbredd i Uppland, Västmanland, Dalarna, Gästrikland, Södermanland och Norrland. Den kom i synnerhet till användning under Sten Sture d.ä.:s tid och har av Erik Lundberg erhållit benämningen sturevalv (LUNDBERG II, s. 125 ff). I vissa valv av denna typ utformades delar av ribbverket som gubbar med stretande armar. Skärningspunkter markerades med ansiktsmasker. Hit höra Vårfrukyrkans och Enköpings-Näs kyrkas valv; de senare blott med gubbansikten i ribbornas skärningspunkter. I Vårfrukyrkan och Enköpings-Näs kyrka iakttages vidare en annan förändring av stjärnmönstret: stjärnarmarnas strålar äro i korvalven dubblade, så att de bli fem i stället för tre såsom i valv av normal sturetyp. De få fragmenten av medeltida kalkmålningar å tvenne valvanfang ge intet underlag för en närmare datering av valven. Ö gavelröstet har av den typiskt senmedeltida orneringen att döma ombyggt i samband med valvslagningen (fig. 64). Orneringen synes vara en efterbildning av Svinnegarns

⁹ N. SUNDQUIST, Vårfrukyrkan i Enköping, Enköping 1952, s. 16 f, 60 f.

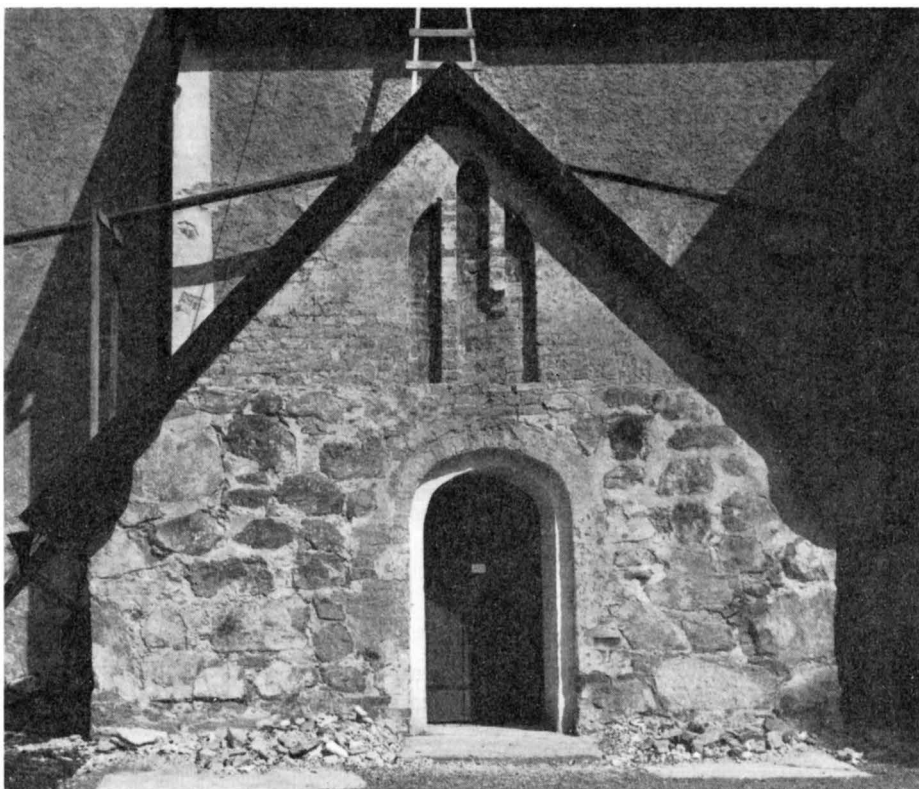

Fig. 83. Vapenhusets gavel vid yttre rest. 1956. Foto N. Sundquist 1956, Upplandsmuseet.
Gable of porch at restoration 1956.

kyrkas Ö tegelblindering, ehuru ej utförd med samma omsorgsfulla tegelbehandling (fig. 5, s. 8). Liknande korsornering å Härnevi kyrkas V-gavel från 1400-talets senare del.¹⁰

Under samma period torde vapenhuset ha blivit uppfört i SV (fig. 83, 87, 126 D). Byggnadsmaterialet är gråsten med tegel i gavelröste, valv och portalomfattning. Byggnaden har sadeltak, vilket 1888 belades med svartmålad plåt (RÄK.). Vindskidor av svartmålad plåt med konturerade avslutningar och svarttjärade hammarband. Rundbågig, ensprångig ytterportal ej centralt placerad i gavelmuren utan förskjuten åt Ö. Sannolikt har ingången fått denna placering för att den skulle korrespondera med den tidigare S-ingången. Brunmålad dörr av breda plankor med dörring på fyrsidigt, smitt järnbeslag med liljor i hörnen. Fyrsidigt nyckelbeslag med liljor i tre av hörnen. Stort stocklås. V om portalen uppe på yttermuren ett solur av täljsten, före restaureringen 1956

VAPENHUS

¹⁰ G. BOËTHIUS, fig. 32; Å. NISBETH, Härnevi kyrka, Upplands kyrkor 97, s. 196.

Fig. 84. Oxenstiernska sköldemärket och Sparrevapnet, detalj av fig. 86. Foto 1965.
Oxenstierna shield device and Sparre coat-of-arms; detail of fig. 86.

Fig. 85. Basilisk, detalj av fig. 86. Foto 1965.
Basilisk, detail of fig. 86.

placerat rakt ovanför portalen. Soluret uppsattes 1773 av urmakaren Jonas Wiberg, Enköping (RÄK.). Vapenhusets inre täckes av ett tunnvalv av tegel. Valvet reparerades 1670 av murmästaren Anders Olufson, Enköping (RÄK.). Valv och väggar putsade och avfärgade i ljus grågult. Golv av tegel, inlagt 1759 (RÄK.).

MEDELTIDA
KYRKDÖRR

I ingången mellan vapenhus och långhus dörr av utvändigt järnbeslaget trä (fig. 86). Bandformat smidda gångjärnsbeslag, utgående från fyrsidig platta, genombruten av ett kors. Tvenne av plattans hörn ha utlöpare i form av S-formade, förgrenade bladrankor. Bladen äro försedda med klooliknande hakar. Gångjärnsbeslaget avslutas av ett liljeornament. Fyrsidig nyckelskylt samt dörringsbeslag, vardera med åtta liljeornament. Dörring med tvenne djurhuvuden, vända mot varandra. I övre bågfältet ett stort hjul, flankerat av måne och pentagram. Som fyllnadselement mellan gångjärnsbeslagen en basilisk (fig. 85), en oxpanna med tvenne horn (oxenstiernska sköldemärket), en snedställd sköld med vapen för ätten Sparre (fig. 84), en åttauddig och en sjuuddig stjärna, tvenne rundlar och ett fyrsidigt beslag, de tre senare genombrutna av sexuddiga stjärnor, strödda liljeornament samt tvenne fyrfotadjur. Flera av ornamenten har symbolik, som går tillbaka till äldre förebilder från romansk tid. Hjulet är sålunda en evighetssymbol. Pentagram tecknades som skydd mot onda demoner på kyrkdörrar, dörrtrösklar o. dyl. Leksand har ett pentagram på sin kyrkport. Basiliken, ett fabeldjur med fågelhuvud, vingar och ödlesvans, symboliserar stundom döden. Sexuddig stjärna förekommer som Betlehemsstjärna. Bland smidesbeslagen förekomma dels plattsmide såsom gångjärnsbeslag och liljeornament dels smide med plastisk karaktär såsom måne, basilisk och oxpanna. Sparreskölden med dess urtagning för lansens har en form, som förekommer under

Fig. 86. Kyrkdörr i ingången mellan vapenhus och långhus. Rikt ornerad med smidesbeslag, 1400-talets slut. Foto 1965.
Church door between porch and nave. Richly ornamented with ironwork; end of 15th century.

1400-talets senare del (jfr s. 170). De båda vapnen å dörren kunna knytas till Nils Fadersson Sparre och hans gemål Kristina Nilsson Oxenstierna, vilka 1475-94 innehade egendomen Hjulsta i Enköpings-Näs sn.¹¹ Det kan även nämnas att en gravhäll i kyrkan från 1484 (nr 7) över Nils Faderssons son Ulf och andra icke namngivna barn är ornerad med Sparre- och Oxenstierna-vapen av samma utformning som på kyrkdörren (s. 131, fig. 112).

Byggnadsarbetena under denna period ha sannolikt genomförts med stöd av Nils Fadersson Sparre. Perioden synes sålunda ha infallit under 1400-talets sista decennier.

GRAVKOR

År 1623 uppfördes det Gyllenanckarska gravkoret vid kyrkans S sida (fig. 87, 126 E). Gravkoret är byggt av tegel på sexsidig plan. I vardera SÖ, S och SV muren en hög, rundbågig fönsteröppning med grågrönmålade karmar. Indelade av järnkors samt spröjsar av trä. Solbänkar av svartmålad plåt. Vid jämförelse med AFRITNINGAR framgår att fönsteröppningarna äro utvidgade. Sannolikt ägde detta rum i samband med reparationer å gravkoret på 1760-talet (VIS. PROT. 1763, DOMKAP., Adliga gravar 1707—1758). Byggnaden täckes av ett valmat tak med det nedre fallet svagt svängt; belades 1808 med svartmålad plåt (ant. om gårdar i C nr 1). Taket krönes av ett svartmålat kors. Det nuvarande yttertaget tillkom sannolikt 1806, då gravkoret reparerades av byggmästaren Björckström (ST. PROT. 1805). I samband med att takstolen fick sin nuvarande högre resning (s. 86), synes gravkoret ha sänkts och en tidigare hög, rikare utformad, tornspireliknande huv borttagits. Gravkorets tidigare högre tak synes å AFRITNINGAR och kartan från 1723 i LSt (fig. 63, 76). Under gravkorets S fönster en med svartmålad dubbeldörr försedd ingång till korets gravvalv. Sannolikt upptagen på 1760-talet (se ovan). Ovanför S fönstret en inskriftstavla av kalksten (fig. 89). Överst tvenne vapen: t. v. två korslagda ankaren med fyra kulor i vinklarna (Gyllenanckar), t. h. tre stjärnor (Arp). Inskr. ovanför vapnen: GORGONIO HENDRIKSON¹² MARGARETA SKARINGSDOTTRE. Under vapnen

¹¹ NILS FADERSSSON SPARRE, riksråd. Erhöll 1475 vid skifte med brodern BENGT FADERSSSON *Hjulsta* i Enköpings-Näs sn, där han bodde ännu 1494. — G.m. KRISTINA NILSDOTTER, dotter till riksrådet Nils Jönsson Oxenstierna (H. GILLINGSTAM, *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden*, Sthlm 1952, s. 317).

¹² GORGONIUS HENRIKSSON GYLLENANCKAR, † 1628. Assessor i Svea hovrätt. Ägde *Brunnsholm* i Enköpings-Näs sn. — G. 1 m. MARGARETA URNE, dotter till landsdomaren i Skåne, Lage Urne till Bälteberga och Edel Joakimsdotter Bing; g. 2 m. ELSE NORBY, dotter till landsdomaren på Falster och Lolland Laurids Norby och Margareta Normand; g. 3 m. MARGARETA ARP, dotter till befallningsmannen över Värmland, rikskammarrådet Schering Eriksson Arp och Anna Olofsdotter Stengafvel, syster till Henrik Olofsson (s. 131, not 44). — Gravkoret var i Brunnsholms ägo fram till 1806, då det överfördes på ägaren till Hjulsta HENRIK JOHAN LAGERHJELM (se nedan). Härvid utflyttades större delen av de Brunnsholm tillhöriga kistorna, vilka nedgrävdes på kyrkogården (ant. om gårdar i C nr 1). — HENRIK JOHAN LAGERHJELM, f. 1750, † 1814. Lagman, ägde *Hjulsta* i Enköpings-Näs sn. — G.m. HEDVIG CHRISTINA ULRIKA CAROLINA DOHNA, f. 1746, † 1800, dotter till generallöjtnanten Fredrik Carl Dohna och Fredrika Ulrika Sture (s. 115, not 20).

Fig. 87. Gyllenanckarska gravkoret, uppfört 1623, från SV. Foto 1962.
Gyllenanckar chapel, erected 1623, from SW.

följande inskr.: ANNO 1623 ÄR DENNE BEGRAFNING BYGD AF EDLE OCH WELBORDIG / GORGONIO HENDRIKSON TIL EDEBY MEDH HANS KARE HVSFRV EDLE / OCH WELBORDIG FR MARGARETA SKARINSDOTTER TIL BRVNSHOLM / TIL DEM OCH DERES EFTERKOMMANDE GVDH TERAS SIELAR HVGVALE / SOM HÄR INNE I HERRANOM HVILA OCH FORLAENA DEM EN GLADELIGH WPS / STANDELSE MEDH ALLA GIRISTTHROGNA PÅ DEN YTERSTA DAGEN AMEN.

Gravkorets interiör (fig. 88) har vitputsade väggar och valv. Rummet täckes av ett kryssvalv av tegel med i putsen markerade krater, vilande på fyra runda sköldbågar. Golv av obehandlade furuplankor. Gravkoret öppnar sig mot kyrkan medelst en hög och

bred rundbåge; denna försattes 1932 med glas i träram; till gravkoret en dubbeldörr likaledes av glas i träram (BSt). Glasvägg och dörr indelade i rutor av vitmålade träspröjsar. Gravrummet under koret täckes av ett vitkalkat tunnvalv. Den del av rummet, där kistorna förvaras, är avstängd av en mur.

AV AFRITNINGAR framgår, att gravkoret tidigare har haft en högre, tornliknande uppbyggnad (fig. 76). Formen hos gravkoret står så nära det Gustavianska gravkorets vid Riddarholmskyrkan, påbörjat 1633, att en konsthistorisk eller personhistorisk förbindelse dem emellan kan förefinnas (LILJEGREN, s. 102, 107). Enligt Liljegren torde den ordinarie byggmästaren vid slottet vid denna tidpunkt, Louis Gillis, ha uppfört gravkoret. Sannolikt har denne därvid varit bunden av anvisningar av riksrådet, främst av riksantikvarien Johan Bureus, Gustaf Adolfs gamle lärare. Som Liljegren nämner som en anmärkningsvärd tillfällighet besökte denne på 1620-talet Enköpings-Näs kyrka (s. 110). Närmast som en kopia av Gustavianska gravkoret uppfördes 1651 Lennart Torstenssons gravkor vid Riddarholmskyrkan (LILJEGREN, s. 112 f). Samma tornliknande typ av gravkor som Gyllenanckarska gravkoret uppfördes 1656 för ätten Gyllenstierna vid Bälinge kyrka i Södermanland (Sörmländska kyrkor I: 1, s. 4 f).

Ett tidigare gravkor för ägarna till Brunnsholm har varit beläget vid kyrkans Ö-gavel (ant. om gårdar i C nr 1). Huruvida det här har varit fråga om en fristående eller till kyrkan fogad byggnad framgår ej av arkivalierna. Möjligen härröra spår efter en byggnad, fogad till sakristians Ö-mur, från detta gravkor (s. 100, fig. 77). Det äldre gravkoret nedrevs vid Gyllenanckarska gravkorets uppförande.

RESTAU-
RERINGAR

Utom de ovan omtalade ändringarna genomgick kyrkans inre en restaurering 1878—79: Väggarna omkalkades, den fasta inredningen samt en järnbeslagen dörr mellan vapenhus och långhus (s. 102) vitmålades, nya fönsterbågar insattes (RÅK., handl. i ATA).

År 1939 ägde en inre restaurering rum på grundval av ett 1930 upprättat förslag av ark. Sven Brandel¹³ (BSt). Den innebar i huvudsak följande åtgärder: ombyggnad av bänkarna (s. 116), ommålning av kyrkans fasta inredning och framtagning av äldre marmorering på vissa inredningsföremål av konservatorn John Österlund. Smårutat glas i blyspröjsar insattes i Ö gavelmurens och S-murens fönsteröppningar (s. 82). Den järnbeslagna dörren mellan vapenhus och kyrkorum renoverades (s. 102).

Kyrkans yttre renoverades 1956 under ledning av byggmästaren Evald Hedman, Nykvarn, med landsantikvarien Nils Sundquist, Uppsala, som kulturhistorisk kontrollant (BSt). Murarna lagades, spritputsades och avfärgades i en gul färgton. Blinderingen å vapenhusets gavelröste, som var igensatt, framknackades. I sakristians Ö-mur upptogs en igensatt fönsterglugg och försågs med antikglas (s. 96). Fönsterbågar, karmar och ytterdörrar målades.

UPP-
VÄRMNING

Elektrisk värmeledning installerades 1949—50 enl. förslag 1948 av Älvkarleby kraftverk, fastställt 1949 (BSt; RÅK.). Dessförinnan uppvärmdes kyrkan av en värmeugn vid

¹³ SVEN ADOLF BRANDEL, f. 1886, † 1931. Arkitekt, antikvarie, ledde restaureringar av ett stort antal av Sveriges äldre kyrkor, bl. a. Östra Ryd, Täby, Värmdö, Färentuna, Årsunda och Rödö.

Fig. 88. Interiör av Gyllenanckarska gravkoret mot S.
Foto 1965.
Interior of Gyllenanckars chapel
looking S.

Fig. 89. Inskriftstavla
av kalksten i gravkorets
S-mur. Foto 1962.
Limestone tablet on S wall
of chapel.

långhusets N vägg; inköptes 1892 från Bolinders verkstad, Stockholm (RÄK.; ST. PROT.). En kamin insattes i sakristian 1894 (RÄK.) Sakristian erhöll 1829 kakelugn (RÄK.), nu borttagen.

BELYSNING Elektrisk belysning installerades 1956 av Elbolaget Annerlind & C:O AB, Enköping (BSt; RÄK.).

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTAR-
ANORDNING

Altare murat och vitputsat med skiva av trä. Tillverkat 1756 av snickarmästaren Schröder (RÄK.). Rikskanslern Axel Oxenstierna lät 1645 på egen bekostnad flytta altaret, som tidigare stod en bit från Ö-muren, intill denna mur (RÄK., s. 88, not 6). — Altarring, rektangulär, gråmålad med enkla gröngråmarmorade fyllningar samt grå och tegelröda lister. Knäfallspall klädd med röd plysch. Torde vara identisk med en altarring, tillkommen 1696 (RÄK.).

Altarprydnad bestående av en oljemålning på duk, Korsfästelsen, av okänd konstnär, infattad i ett ramverk av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 90). Inskr. å målningens nedre del: LAGMAN LAGERHJELM¹² TILL HJULSTA / LÅTIT RENOVERA DENNA TAFLA I STOCKHOLM ÅR 1808 (nu dolt av ramen:) AF ANDERS LUNDMARK¹⁴ (INV. 1828). Uppsatsens ramverk består av tvenne kolonner på socklar, uppbärande ett förkroppat entablement, predella och krön. På kolonnernas socklar tvenne vapen: å den N för grevliga ätten nr 4 Oxenstierna af Södermöre, å den S för grevliga ätten nr 10 Oxenstierna af Croneborg. Å predellan en oljemålning på duk, framställande Herdarnas tillbedjan. Uppsatsens krön består av en oljemålning på duk, framställande Kristi uppståndelse, flankerad av voluter och basunblåsande putti; överst eldurnor och basunblåsande ängel. Altarprydnaden flankeras av tvenne allegoriska kvinnofigurer i friskulptur. Den N med kalk i h. hand och bok i v. hand framställer Tron. Den S har bok i h. hand och nyckel i v. hand. Den sistnämnda handen och dess attribut senare påsatta, sannolikt vid renoveringen 1808 (se inskr. ovan). En spik efter ett ankare visar, att figuren ursprungligen har framställt Hoppet. Altaruppsatsens polykromi: ljusare och mörkare grått, listverk och snideri förgyllda. Altaruppsatsen skänktes 1682 av Gabriel och Christina Oxenstierna,¹⁵ Hjulsta, som låtit tillverka den för 1200 dlr kopparmynt (ant. om gåvor i C nr 1).

¹⁴ ANDERS LUNDMARK, f. 1773, † 1834. Målare, tavelkonservator. Befattning som »hofmålare och restauratör af K. Maj:ts taflor» 1813.

¹⁵ GABRIEL OXENSTIERNNA AF CRONEBORG, f. 1642, † 1707. Greve, guvernör i Zweibrücken, ägde *Hjulsta* i Enköpings-Näs sn. — G.m. CHRISTINA OXENSTIERNNA AF SÖDERMÖRE, f. 1651, † 1711.

Fig. 90. Altarprydnad från 1682. Foto 1965.
Reredos, 1682.

MEDELTIDA
TRÄ-
SKULPTURER

Fig. 91. Detalj av träskulptur fig. 93. Foto 1965.
Detail of wooden figure, fig. 93.

Fig. 92. Draken, detalj av fig. 93. Foto 1965.
The Dragon, detail of fig. 93.

PREDIKSTOL

S. Mikael, trampande på draken, av polykromerad och förgylld ek i skåp av furu med tvenne dörrar (fig. 91—94). I händerna har ängeln hållit en nu förlo-rad lans. Spår av målning och förgyllning: å figurens dräkt guld och blått; å draken svart, rött och vitt. Å flygeldörrarnas insidor: t. v. fragment av figural målning; t. h. framställes S. Mikael och själavägningen. Å dörrarnas utsidor: t. v. figur med gloria, t. h. fragment av figural målning (fig. 94). H 182, figurens H 111. Av stilen framgår, att en äldre figur har insatts i ett yngre skåp. S. Mikael och draken torde härröra från 1300-talets förra del, medan skåpet kan dateras till 1400-talets slut. Drakens huvud möjligen senare påsatt (fig. 92). Då S. Mikael även framställes i själavägningen på en av flygeldörrarna, torde skåpet tidigare ha hyst en annan figur, måhända en Maria-skulptur.

Av försvunnen träskulptur må nämnas två »stoder», enl. INV. 1622 försålda. Vid auktion 1767 avyttrades bl. a. ett skåp med »bilder» samt en S. Göransfigur (RÄK.).

Predikstol (fig. 95) av snidat, marmorat och förgyllt trä; består av korg med underrede, ljudtak och trappa med bröstvärn och dörr. Polygonal korg, utsvängd nedtill. På korgens sidor rektangulära fyllningar med snidade akantusornament. Kraftigt listverk å korgens övre och nedre del, det nedre med bred vulst, ornerad med växtornament. Inåtsvängt underrede med druvklase. Platt ljudtak, krönt av fyra eldurnor och tvenne vapen: Sack-Lillie. Under ljudtaket en duva med strålkran. Bröstvärn med kraftigt listverk och

rektangulära fyllningar med snidade akantusornament. Dörrömfattningen består av tvenne pilastrar, uppbärande en segmentgavel med skulpterat änglahuvud; segmentga-

Fig. 93. S Mikael, träskulptur från 1300-talets förra del, insatt i skåp från 1400-talets slut. Foto 1965.
St. Michael, wooden figure, first half of 14th century, placed in late 15th century shrine.

Fig. 94. Helgonskåp fig. 93 med fragment av figural målning å flygeldörrarnas utsidor. Foto 1965
Shrine, fig. 93, with fragment of figure painting on outsides of wing doors.

veln flankeras av eldurnor samt krönes av blomsterurna. Dörr med enkla, rektangulära fyllningar. På väggen bakom predikstolen Jehovahsol. Polykromi: marmorering i ljusst grått med mörkare grå spegelfyllningar, vulst samt underrede; förgyllt snideri. Predikstolen skänktes 1701 av Carl Filip Sack¹⁶, vilken lätit tillverka den i Stockholm (ant. om

¹⁶ CARL FILIP SACK, f. 1660, † 1708. Överstelöjtnant vid Upplands tremänningskavallerireg., ägde *Hacksta* i Enköpings-Näs sn. — G.m. CHRISTINA BEATA LILLIE, f. 1677, † 1727.

Fig. 95. Predikstol, tillverkad i Stockholm, gåva 1701. Foto 1965.
Pulpit, made in Stockholm, presented 1701.

gåvor i C nr 1). Redan 1677 hade dåvarande ägaren till Hacksta Anders Lilliehöök¹⁷ förordnat 500 dlr kopparmynt till en ny predikstol (RÄK. 1685, 1690).

¹⁷ ANDERS LILLIEHÖÖK AF FÄRDALA, f. 1635, † 1685. Friherre, ambassadör i Polen. — G. 1 m. MARTA HORN AF MARIENBORG, f. 1646, † 1668, g. 2 m. MARIA ELISABET BÅÅT, f. 1649, † 1682.

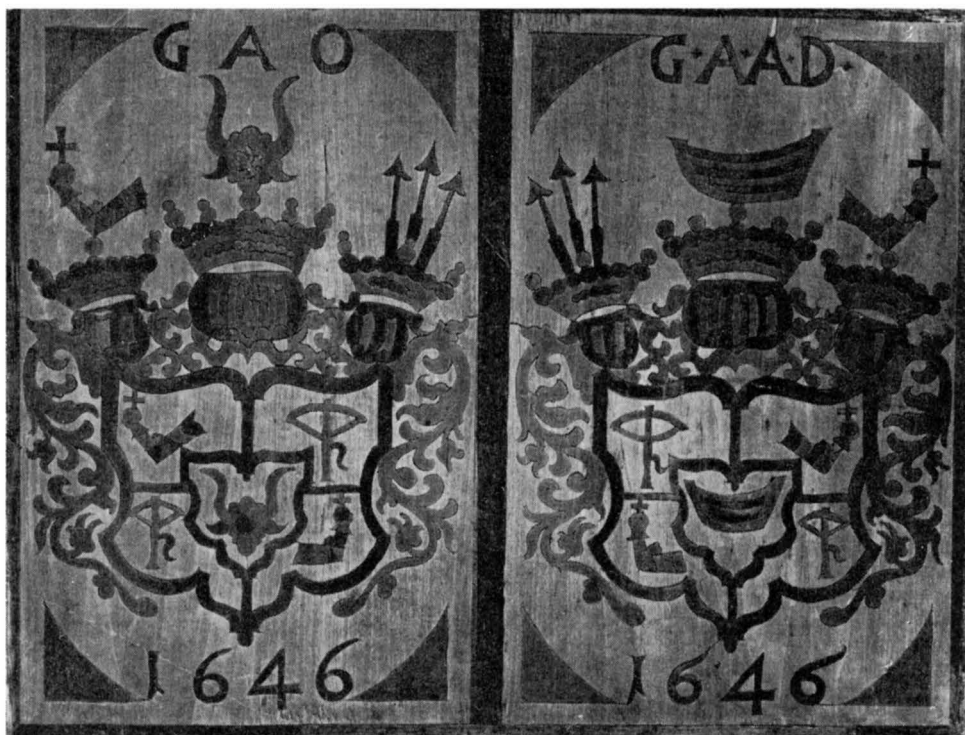

Fig. 96. Bänkdörr med vapen i intarsia för Axel Oxenstierna och Anna Åkesdotter Bååt från 1646. Foto 1965.

Pew door, with inlaid coat-of-arms of Axel Oxenstierna and Anna Åkesdotter Bååt, 1646.

TIMGLAS Timglas för fyra glas. Ställ och ståndare av förgylld metall. H 25, med ståndare 52. Upptages som nyförvärv 1746 samt gåva av grevinnan Lillie,¹⁶ Hacksta (INV.) — Timglas omtalas tidigast i INV. 1661, då detta uppgives vara fördärvat. År 1672 skänkte Erik Pärsson, fogde på Nybyholm, ännu ett timglas till kyrkan (ant. om gåvor i C nr 1).

**BÄNK-
INREDNING** Slutna bänkinredning (fig. 73), gråmarmorerad; mellanstycken med svartmålade fyllningar, upptill och nedtill halvcirkelformigt avslutade; dörrar med rödmarmorerade rektangulära fyllningar med avfasade hörn, mörkt grå, röda och svarta lister. En tvärställd bänk å vardera sidan om altaret samt de tre främsta bänkarna å ömse sidor om mittgången äro avsedda för socknens herrgårdar. Å dessas bänkdörrar gråmarmorerade fyllningar, ornerade med följande vapen: Å de tvärställda bänkarna å vardera sidan om altaret Bonde-Sparre¹⁸ (Nybyholm), bänkrad nr 1 Oxenstierna-Bååt med resp. inskr. GAO (Greve Axel Oxenstierna, Hjulsta, s. 88, not 6) 1646. GAAD (Grevinnan Anna Åkes-

¹⁸ TORD BERNHARD BONDE, f. 1711, † 1785. Greve, hovmarskalk, ägde Nybyholm i Enköpings-Näs sn. — G.m. MARGARETA SOFIA SPARRE, f. 1724, † 1791, dotter till generaladjutanten Per Sparre af Rossvik och hans andra hustru Sigrid Ebba Fleming.

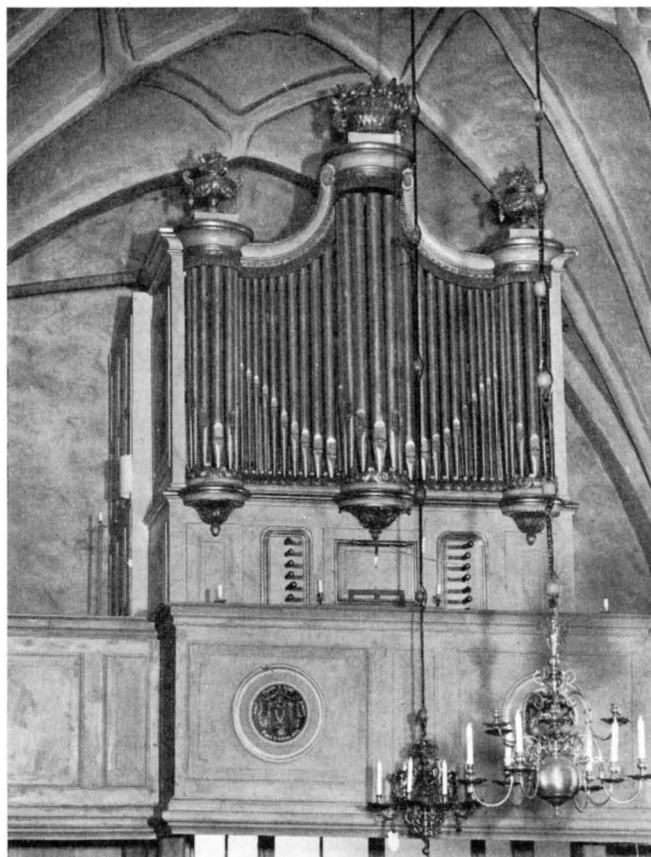

Fig. 97. Orgel av Peter Niclas Forsberg 1781. Foto 1965. S. 116.
Organ by Peter Niclas Forsberg, 1781.

dotter) 1646 (fig. 96), bänkrad nr 2 Adlermarck-Wulfvenstierna¹⁹ (Hacksta), bänkrad nr 3 Dohna-Sture med resp. inskr. F.C.D. (*Fredrik Carl Dohna*²⁰, Brunnsholm) F.U.S. (*Fredrika Ulrika Sture*). Vapnen å bänkrad nr 1 utförda i intarsia, övriga vapen målade. Ovannämnda bänkar, som i utförandet skilja sig från övrig bänkinredning, torde ha byggts av ägarna till resp. herrgårdar. Av arkivalierna framgår sålunda, att rikskanslern Axel Oxenstierna (s. 88, not 6) låtit bygga en bänk på manfolkssidan i koret (ant. om gårdar i C nr 1). Övrig bänkinredning förfärdigades 1758—61 av snickarmästaren Schrö-

¹⁹ CARL MAGNUS ADLERMARCK, f. 1708, † 1775. Friherre, lagman i Södermanland, ägde *Hacksta* i Enköpings-Näs sn. — G.m. ANNA BEATA WULFVENSTIERNAN, f. 1721, † 1768, dotter till kammarrådet friherre Jonas Wulfvenstierna och hans första hustru Maria Gyllenkrok (s. 124, not 33).

²⁰ FREDRIK CARL DOHNA, f. 1721, † 1784. Greve, generallöjtnant, ägde *Hjulsta* i Enköpings-Näs sn. — G. 1 m. FREDRIKA ULRIKA STURE, f. 1719, † 1772; g. 2 m. HEDVIG ULRIKA DE GEER, f. 1752, † 1813.

der, samt gråmarmorades 1763 av målaren Jan Fried: Linman, Stockholm (RÄK., st. PROT. 1758, VIS. PROT. 1763). Bänkar i tornrummet tillverkades 1764 av snickarmästaren Carl Fried. Broman samt målades av Georg German (RÄK.). Vid restaureringen 1939 ombyggdes bänkarna enligt ett av ark. Sven Brandel (s. 106, not 13) upprättat förslag, varvid gavlar och sitsar breddades, ryggar tillbakalutades samt den nuvarande målningen tillkom; dessförinnan voro bänkarna vitmålade (BSt). — Föregående bänkinredning påträffas tidigast 1637, då bänkarna renoverades och nya bänkar förfärdigades (RÄK.). Denna bänkinrednings planering och fördelning framgår av bänklängder från 1662 och 1685 (i resp. LI nr 2 och C nr 1).

LÄKTARE Låktare i V, uppbyren av fyra gråmarmorade, fyrsidiga träpelare med avfasade hörn (fig. 73). Läktarbarriär, gråmarmorerad med fyllningar, Å ett framspringande mittparti tvenne vapen, Dohna-de Geer,²⁰ med resp. inskr. GREF FREDRIC CARL DOHNA FIDES CANDORE DEO (trohet mot Gud med rent hjärta) samt HEDV: ULR: DE GEER NON SANS CAUSE (icke utan orsak). Målade på koppar av hovmålaren Lars Bolander²¹ (ant. om gåvor i C nr 1). I kyrkorummets SV hörn leder en trappa upp till läktaren. Läktargolv av trä. Läktaren byggdes 1758—59 (VIS. PROT. 1763). År 1758 utgick betalning till murmästaren Eric Söderholm, Enköping, snickarmästaren Schröder, samt snickargesällen Eric Sahlström för arbete med läktarbyggnaden. Gråmarmorades 1763 av målaren Jan Fried: Linman, Stockholm (RÄK.). — Rörande tidigare läktare kan inhämtas, att material till läktare anskaffades 1689 (RÄK.).

ORGEL Orgel, byggd 1781 av hovvaktmästaren Peter Niclas Forsberg.²² Till större delen bestod av Fredrik Carl Dohna²⁰ och hans hustru Hedvig Ulrika de Geer, Hjulsta (ant. om gåvor i C nr 1). Fasaden (fig. 97) har tre halvrunda framspringande partier; krönes av en blomsterkorg och tvenne blomsterurnor. Gråmarmorerad med förgyllda lister och ornament. Orgelverk med 11 stämmor, manual och bihangspedal (urspr. disp. i C nr 1). Reparerades 1789 av orgelbyggaren Matthias Swahlberg (s. 52, not 44), Enköping (RÄK.) samt 1856 av musikdirektören och kh i Teda Johan Ad. Lundell.²³ Restaurerad 1948—52 av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB (RÄK; BSt, handl.). Vid den senare reparationen utbyttes en stämma (st. PROT.). — En mindre modern orgel, tillverkad av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB, tillkom på 1950-talet (BSt).

NUMMERTAVLOR Två nummertavlor, rektangulära; förgyllda ramar krönte av snidade rosetter. Fästade vid väggpilastrarna N och S om altaret. H resp. 97 och 110, B 75. Skänkta 1798 av kanslirådet Carl Gustaf Adlermarck,²⁴ Hacksta (INV. 1804). — En nu försvunnen nummertavla anskaffades 1752 (RÄK.).

²¹ LARS BOLANDER, f. 1731, † 1795. Dekorationsmålare, även verksam som stafflimålare. Har utfört dekorationsmåleri bl. a. i Ekolsunds och Strömsholms slott.

²² PETER NICLAS FORSBERG har även byggt orgelverken i Teda (s. 180) samt i Sänga kyrkor, det senare tidigare i Lovö kyrka (SvK, Up VI, s. 348, 470).

²³ JOHAN A. LUNDELL, † 1867. Musikdirektör, kh i Teda 1852.

²⁴ CARL GUSTAF ADLERMARCK, f. 1747, † 1810. Friherre, kansliråd. — G. 1 m. HEDVIG ELISABETH POSSE, f. 1755, † 1774; g. 2 m. ANNA ELISABET BOIJE, f. 1752, † 1807.

Fig. 98. Dopfunt av rödbrun sandsten. Äldre mälardalstyp, omkr. 1200. Foto 1965.
Reddish-brown sandstone font. Old Mälär-valley type, ca. 1200.

Dopfunt av rödbrun sandsten (fig. 98). Halvsfärisk cuppa på fot, försedd med en DOPREDSKAP vulst. Uttömningshål. H 79, D 69. Äldre mälardalstyp i likhet med dopfuntarna i Svinne-garns och Kalmar kyrkor (s. 53, SvK, Up VII, s. 417 f). Omkr. 1200.

Dopfat: — 1. Av mässing (fig. 99). I botten rosettliknande motiv, omgivet av fem änglar i halvfigur i drivet arbete. Runt rosettmotivet samt runt brättet stansad bård. På brättet nött, otydbar stpl. D 51. 1500-talstyp. Upptaget i äldsta INV. 1622. — 2. Av tenn. Stplr under botten med initialerna IEG, stadsnamnet WESTERÅS samt årsbokstaven H 3 (= 1814). L 33, B 27. Inköpt 1815 (RÄK.).

En försvunnen dopskål av tenn skänktes 1663 av Lars Brynilsson, fogde på Hjulsta (ant. om gåvor i C nr 1). År 1735 inköptes en dopskål av tenn, 1768 en dopskål med lock, båda nu borta (RÄK.).

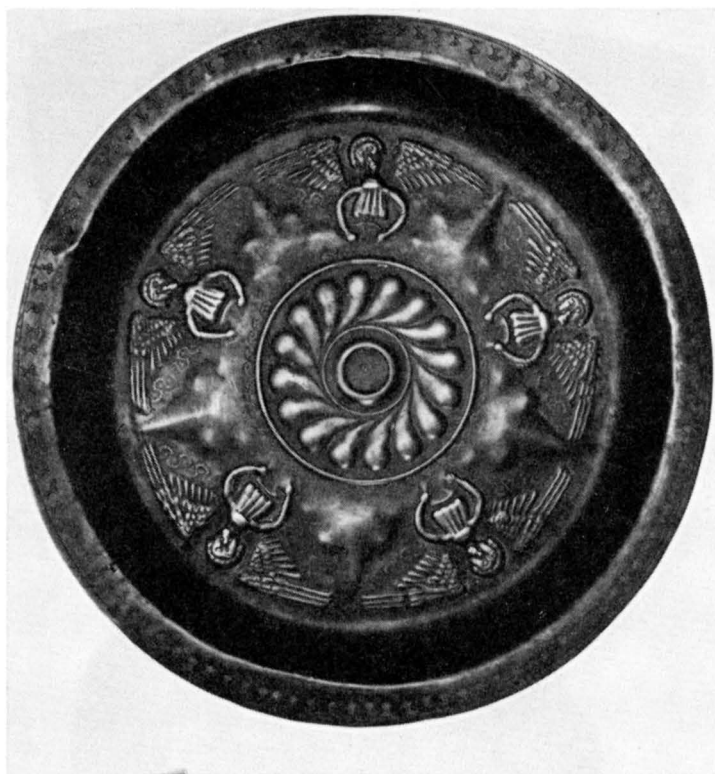

Fig. 99. Dopfat av mässing med ornering i drivet och stansat arbete. 1500-talstyp. Foto 1965.

Brass baptismal bowl ornamented in chased and punched work. 16th century type.

NATTVARDS-
KÄRL

Kalk av förgyllt silver (fig. 100). Bågarformig cuppa, sexpassformad fot, profilerat skaft och nod med sex utsprång. På cuppans liv ingraverade vapen — Sack och Posse — med resp. inskr.: CPVS (= *Christina Posse von Sack*)²⁵ och CCDP (= *Christina Christersdotter Posse*). Inskr. runt fotens botten: 1753 ÄR DENA KALCK PÅ ÖSTRA DELEN TILLÖKT MED 8 LOD AF KYRCKANS EGIT SILFWER. D 16 DEC. På cuppan stplr av Eric Ahlin, Enköping, verksam 1750—1763 (1782). På foten stplr med initialerna NB åsyftande Nicolaus Breuman, Stockholm, verksam 1666—1676 (1677). H 23, cuppans D 13. — Tillhörande paten av förgyllt silver. D 16. Kalk och paten gåva 1663 av Christina Posse,²⁵ Hacksta (ant. om förvärv 1663—90 i LI nr 2). — Föregående kalk och paten upptagas tidigast i INV. 1622. Avyttrades 1717 (RÄK.).

²⁵ CHRISTINA POSSE VON SACK, f. 1630, † 1668. — G.m. landshövdingen i Kalmar län CARL FILIP VON SACK (natural. SACK) f. 1620, † 1661. Ägde *Hacksta* i Enköpings-Näs sn.

Fig. 100. Kalk av förgyllt silver från 1663. Foto 1965.
Silver-gilt chalice, 1663.

Fig. 101. Ciborium av förgylld koppar. Runt
asken figurer av pressat bleck. 1300-talet. Foto
1965. S. 120.

Ciborium, gilded copper. Figures of pressed plate
around the case; 14th century.

Vinkannor: — 1. Av silver, foten delvis förgylld. Pärnformad med snås, handtag och lock med profilerad knopp. På livet ingraverat vapen för ätten Arp med inskr. MSDA (= *Margareta Scheringsdotter Arp*, s. 104, not 12). Stplr vid övre kanten med initialerna AT samt åldermansranka, åsyftande Abraham Trautzell, † 1710, Stockholm, verksam 1700—1710 (1712—). Enl. RÄK. omgjord 1704 av guldsmeden Petter Henning (UPMARK, s. 75 f.). Abraham Trautzell var i lära hos dennes fader Henning Petri, Nyköping (UPMARK, s. 593 f.), och har av stpln att döma fått hand om arbetet (UPMARK, s. 86). H 24. Gåva 1632 av Margareta Scheringsdotter Arp, Brunnsholm (RÄK.). — 2. Av silver, inuti förgylld. Pärnformad med snås, handtag och lock, krönt av tvenne blommor. På fyra

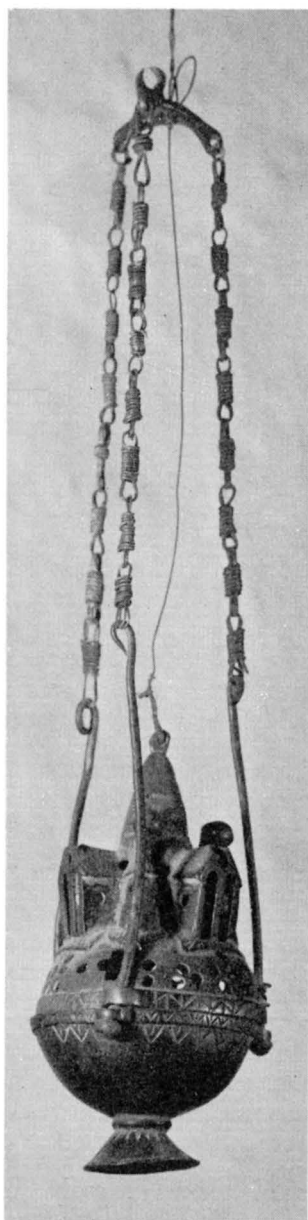

Fig. 102. Rökelsekar av malm
i form av en kyrka. 1200-talet.
Foto 1965.

Bronze censer shaped like a
church; 13th century.

fötter. Graverad inskr. på handtagets övre sida: ÅR 1852 DEN
20 JUNI ÄR DENNA KANNA GIFVEN / TILL ENKÖPINGS NÄS
FÖRSAMLINGS KYRKA AF DESS / KYRKOHERDE PROSTEN CARL
TRYSEN²⁶ OCH HANS / FRU PROSTINNAN EBBA SOILANDER.
Stplr under botten av Gustaf Theodor Folcker, f. 1811,
† 1877, Stockholm, verksam 1835—1887 (1880) samt års-
bokstaven γ 4 (= 1853). H 28.

Vinkrus av tenn. Rektangulärt. H 25. Torde vara identisk
med en fyrkantig tennflaska, upptagen i INV. 1712. I
samma INV. en åttkantig tennflaska, nu borta.

Oblataskar: — 1. Av silver. Åttasidig med lock. Runt
locket samt askens övre och nedre kant gjutna ornamentala
bårder. Under botten ingraverat: 18 ½ LOD ANNO 1709. Ålder-
mansranka och stplr under botten med initialerna ES, åsyf-
tande Erik Bengtsson Starin, † 1710, Stockholm, verksam
1686—1710. H 3,5, B 9,5. Inköpt 1709 (RÄK.). — 2. Av näver,
med lock. Oval. H 9, L 20, B 13. Sannolikt identisk med en
oblatask, inköpt 1820 (RÄK.).

En tidigare oblatask tillverkades i Stockholm 1624,
försåld 1709 (RÄK.).

Ciborium av förgylld koppar (fig. 101). Rund ask, rund
fot, smalt skaft med knapp. Fästen till lock, locket förlorat.
Å askens sidor fyra sittande manliga figurer av pressat bleck.
Figurernas attribut förlorade. H 21. 1300-talet (UPPS. UTST.).

Sockenbudstyg: Kalk av silver med spår av förgyll-
ning. Bågarformig cuppa, rund fot och nod. Inskr. runt fot-
plattan: ENKÖPINGS-NÄS KYRKA. Å fotplattan stplr med ini-
tialerna OY, åsyftande Olof Yttraeus, Uppsala, verksam
1773—1810 samt årsbokstaven υ 2 (= 1802). Sockenbuds-
tyget omgjordes 1802 (RÄK.). H 15, cuppens D 6. — Paten
av silver, ovan förgylld. Under botten samma inskr. och stplr
som kalken. D 8,5. — Oblatask av silver, rund. Under botten
samma inskr. och stplr som kalk och paten. D 4. — Glas-
flaska. H 9. I svart etui. Ett fodral till sockenbudstygat svar-
vades 1775 av E. Juhlin, Enköping (RÄK.). Sockenbudskalk
av silver med paten samt en liten tillhörande tennflaska

²⁶ CARL P. TRYSEN, † 1863. Kh i Enköpings-Näs 1825. — G.m. EBBA
SOILANDER, f. 1792, † 1881.

Fig. 103. Brudkrona av förgyllt silver, inköpt 1707. Foto 1965.
Silver-gilt bridal crown, purchased 1707.

upptages tidigast i inv. 1622. År 1624 skänkte Gorgonius Gyllenanckar (s. 104, not 12) 3 lod silver, av vilket skulle tillverkas en oblatask till sockenbudstyget (ant. om gåvor i C nr 1).

Sked av silver. Stplr vid skaftets fäste med initialerna *MTB*, åsyftande Mathias Tegelborg, f. 1738, † 1793, Enköping, verksam 1778—1793 (1800).

Brudkrona av förgyllt silver (fig. 103). Runt ringens övre kant 10 gjutna ansikten av oförgyllt silver. Ringen krönes av fem större och fem mindre genombrutna spetsar. Mellan de större spetsarna en ring, vid vilken änglahuvuden äro fästade. Lövkläppar. Inga stplr. H 91, D resp. 7 och 12. I näverfodral. Inköpt 1707 (RÄK.).

Rökelsekar av malm i form av en kyrka med koniskt mittorn (fig. 102). Tydliga gavlar och fönster. En del av kyrkans krön avbrutna. Fot rund. H 19. 1200-talet (UPPS. UTST.). — Ett nu försvunnet rökelsekar av förgylld koppar med fyra silverbilder kring övre kanten upptages i inv. 1691.

Ljuskronor: — 1. Av mässing med 8 armar i en krans. Prydnadsarmar med reflexblommor och gjutna kvinnohuvuden, prismaformade hängen, nedtill större prismaformat hänge. Snäckformade droppskålar. Hängande mässingsplatta med inskr.: SOLI DEO

LJUS-
REDSKAP

GLORIA / CUM CURA PASTORIS / ERICI MAGNI²⁷ IN / HONOREM HUIUS / ECCLESIAE PERVENI / ANNO 1659. (= Ära åt Gud allena, genom kyrkoherden Erici Magnis försorg har jag kommit till denna kyrkas ära år 1659). H 70. Inköpt 1659 (RÄK).. — 2. Av mässing med 10 armar med 15 ljuspipor (fig. 104). Blomformade droppskålar, avslutad av stor genombruten kula med druvklase nederst. Inskr. på kulan: MONUMENTUM GLORIAE DEI AEDIS HUIJ (= hujus) DECORI PARENTUMQ (= parentumque) PIAE MEMORIAE SACRATUM AB HAEREDIB (= haeredibus) DE BRUNSHOLM (= Detta minnesmärke är vigd till Guds ära, detta hus prydnad och till kärleksfull åminnelse av föräldrarna av arvingarna till Brunns-holm). H 98. Skänkt 1665 av Gabriel Gyllenanckars²⁸ till Brunns-holm arvingar. Inköpspris 392 dlr kopparmynt (ant. om gåvor i vol. C nr 1). — 3. Av mässing med 12 armar i två kransar. Stammen krönt av dubbelörn och avslutad av stor kula. H 90. Sannolikt identisk med en ljuskrona, skänkt 1695 av Bengt Gyllenanckar,²⁹ Brunns-holm (ant. om gåvor i C nr 1, nämnes här och i INV. blott ha 8 pipor). — 4. Av glas med 7 armar i en krans. Hängen i form av druvklasar, löv, kulor och prismor. H 102. Skänkt av majoren Johan Fredrik Nauckhoff, Hacksta,³⁰ nyförvärv 1856 (INV. 1856).

En nu försvunnen liten ljuskrona av mässing skänktes 1639 av Gabriel Gyllenanckar,²⁸ Brunns-holm (ant. om gåvor i C nr 1). År 1761 inköptes en ljuskrona av järn med 6 pipor till tornrummet (RÄK.; VIS. PROT. 1763).

Ljusarmar: — 1. Av mässing för 2 ljus. Rund väggplatta, vridna armar och skaft, runda droppskålar. Ornamentik i drivet arbete. L 38. Tidigast omnämnd i INV. 1662. — 2. Av mässing för 3 ljus (fig. 105). Väggplatta, rund, avskuren upptill, vridna armar, runda droppskålar. Växtornamentik och ornamental dekor i drivet och punsat arbete. Sköldformig mässingsplatta med inskr.: LARS ANDERSSON / SWAN³¹ ANNO 1690. L 50.

Ljusstakar: — 1. Av malm för 3 ljus. Rund fotplatta, profilerat skaft. H 38. Troligtvis identisk med en ljusstake, skänkt 1668 av fogden å Hjulsta Anders Olufson (ant. om gåvor i C nr 1). — 2. Ett par av tenn för ett ljus. Sexsidig fotplatta, skaft med knapp och sexsidig skaftring. Under botten stplr: Kvinnofigur 69 RW (R.W. mästare i England omkr. 1669). H 24. Skänkta 1671 av fogden å Hjulsta Anders Olufson (nyförvärv 1663—90 i L I nr 1). — 3. Av tenn för ett ljus. Stor, kupig, rund fot, skaft med äggformad knapp och rund skaftring. Under botten stplr med initialerna LS CM. H 24. Tidigast upptagen i INV. 1691. — 4. Ett par av tenn för ett ljus. Åttasidig fotplatta och skaftring. Under botten

²⁷ ERICUS MAGNI DANMARCHIANUS, † 1661. Kh i Enköpings-Näs 1622.

²⁸ GABRIEL GYLLENANCKAR, f. 1611, † 1657. Landshövding i Kalmar län, på Öland samt i Kronobergs län, ägde *Brunnsolm* i Enköpings-Näs sn. — G.m. MARIA SPARRE, f. 1613, † 1657.

²⁹ BENGT GYLLENANCKAR, f. 1646, † 1696. Vice president, ägde *Brunns-holm* i Enköpings-Näs sn. — G.m. CHRISTINA MAGDALENA SACK, f. 1659, † 1732, dotter till landshövdingen Carl Filip Sack och Christina Posse (s. 118, not 25).

³⁰ JOHAN FREDRIK NAUCKHOFF, f. 1795, † 1864. Major. — G.m. HEDVIG CHARLOTTA AXELINA PRINTZENSKÖLD, f. 1805, † 1895.

³¹ LARS ANDERSSON SWAN, bokhållare å *Brunns-holm* i Enköpings-Näs sn (ant. om gåvor i C nr 1).

Fig. 104. Ljuskröna (nr 2) av mässing från 1665. Foto 1965.
Chandelier, brass, 1665.

Fig. 105. Ljusarm (nr 1) av mässing från 1690.
Foto 1965.
Candle bracket, brass, 1690.

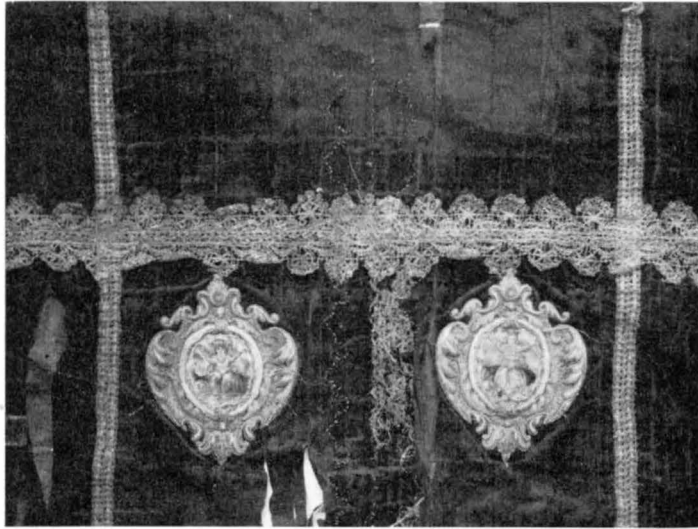

Fig. 106. Antependium (nr 1) av svart sammet med besättning, sannolikt av sydtyskt arbete från 1600-talet. Detalj. Foto Pietas 1953, ATA.

Altar frontal, of black velvet with decoration; probably south German work; 17th century. Detail.

stplr med initialerna MB (= Melchior Beck, kanngjutare i Sthlm 1693—1747). — 5. Av mässing för 3 ljus. H 60. Rokoko. Torde vara identisk med en av de trearmade Pinsback-ljusstakar,³² som 1759 förärades av Jonas Wulfvenstierna³³ (inv. 1763). — 6. Sex st av tenn för ett ljus. Rund fot med tumgrepp. Stplr under botten: med initialerna IH samt årsbokstaven M (= 1770). H 8.

Av nu försvunna ljusstakar upptager inv. 1622 fyra st ljusstakar av koppar, en ljusstake av järn, ett par ljusstakar av järn med många pipor samt en hög ljusstake av järn med tre pipor.

TEXTILIER

Antependier: — 1. Av svart sammet; 5 våder, markerade med genombrutna band (fig. 106). Horisontalt och mittpå, så att ett kors bildas, placerad bård av knypplad uddspets av silver, tidig 1600-talstyp; 2 rader placerade med uddarna ut. Nedanför denna applicerade två broderade kartuscher, utförda i guld och silver. Inom kartuschramen ett fält i silke, broderat ljusblått, varpå framställes en kvinna med upplyftade armar iförd röd klädnad ridande på en brun björn. Broderierna torde framställa ett personligt vapen för biskop eller annan prelat (Pietas, rapport 1953). Samma kartuscher återkomma på sidostyckena, där »krönta» av kardinalshattar, också utförda i samma högklassiga broderi

³² *Pinsback*, förr namn på ett slags mässing.

³³ JONAS WULFVENSTIERNA, f. 1681, † 1762. Friherre 1762 men ej introd., kammarråd, inköpte *Hacksta* i Enköpings-Näs sn 1730. — G. 1 m. MARIA GYLLENKROK, f. 1692, † 1727; g. 2 m. ANNA STEUCHIA; adlad STEUCH, f. 1684, † 1737.

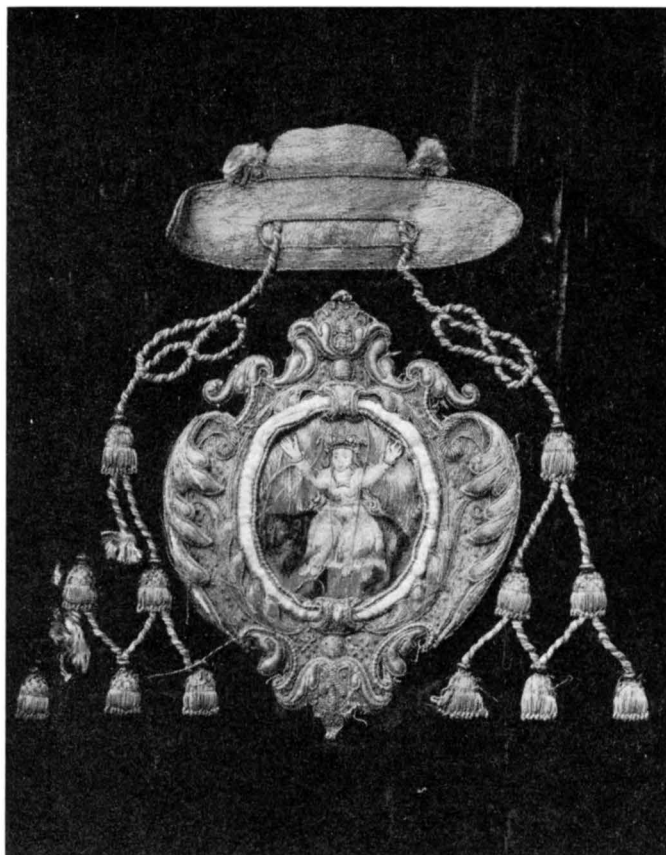

Fig. 107. Broderad kartusch, krönt av kardinalshatt, applicerad å antependium fig. 106. Foto Pietas 1953, ATA.
Embroidered cartouche, crowned with a cardinal's hat, attached to the altar frontal, fig. 106.

(fig. 107). Brunt linnefoder. L 280, B 92. Starkt ruinerat tillstånd. Sannolikt sydtyskt arbete från 1600-talet enl. dr von Freedens³⁴, Würzburg (Pietas, rapport 1953). Troligen krigsbyte. Sammeten och anordningen som antependium förskriver sig från omkr. 1700. Besättningen torde delvis ha överförts från ett äldre föremål i likhet med vad som skett med den till antependiet hörande mässhaken (s. 127). Dennas besättning härrör delvis från en mässhake, skänkt 1659 av Carl Filip von Sack (s. 118, not 25, Hacksta). Samtidigt skänkte denne ett antependium av samma utförande, från vilken ovannämnda besättning delvis torde ha överförts (ant. om gåvor i C nr 1). — 2. Av röd sammet av guldband indelat i 5 våder (fig. 108). Applikationsbroderi i guldtråd och paljetter, 1600-talet. Mittpå i rikt guldreliefbroderi ett kors samt tvenne vapen — Sack med

³⁴ MAX VON FREEDEN, chef för Mainfränkisches Museum, Würzburg.

Fig. 108. Antependium (nr 2) av röd sammet med applikationer, 1600-talet. Vapnen, årtalet 1661 senare tillsatta. Detalj. Foto Libraria 1933, ATA.

Altar frontal, of red velvet with applications, 17th century. The arms, the year 1661 later attached. Detail.

initialerna CPVS (= Christina Posse von Sack, s. 118, not 25) och Posse med initialerna CPCD (= Christina Posse Christersdotter). Vapnen samt med garn snott årtal: 1661 tillsatta senare; ovanför korset horisontalt anbringad guldfrans av senare datum. Linnefoder i rött och blått. L 345, B 102. Gåva 1664 av Christina Posse, Hacksta (nyförvärv 1663—90 i L I nr 2). — 3. Av svart sammet. Guldfrans längs antependiets övre parti; guldspets i nedre kanten. Vertikala bårder av guldspets. Brunt linnefoder. L 345, B 102. Gåva 1765 av Carl Magnus Adlermarck (s. 115, not 19, ant. om gåvor i C nr 1). — 4. Av svart sammet. Guldfrans längs antependiets övre och nedre del. Vertikalt anbringade broderier i guldtråd. Ljusbrunt linnefoder. L 354, B 107. Gåva 1903 av Anna Ahlström, Nybyholm (RÄK. 1903).

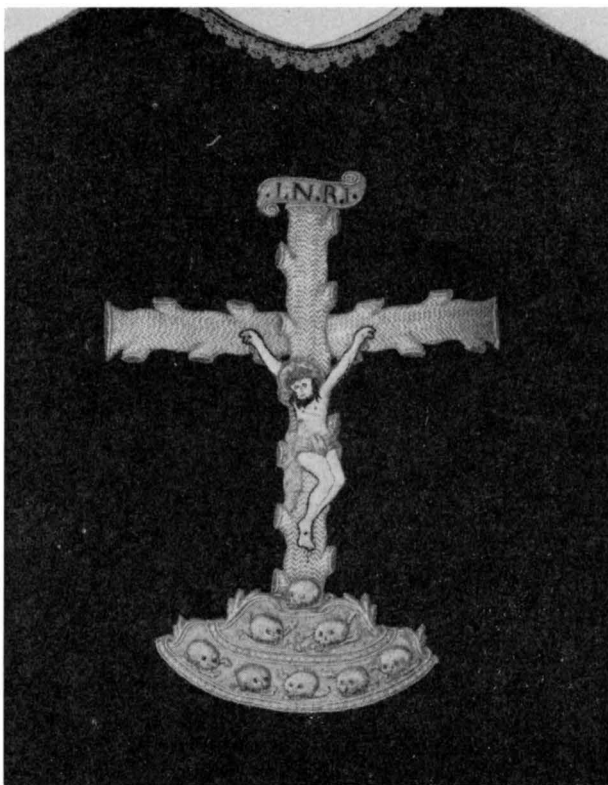

Fig. 109. Mässhake (nr 2) av svart sammet med applikationsbroderier, 1500-talet (?). Detalj. Foto Pietas 1953, ATA.

Chasuble, of black velvet with application embroidery, 16th century (?). Detail.

Mässhakar: — 1. Av grön, mönstrad sammet. På ryggstycket kors av guldband, mitt på framstycket vertikalt anbringat guldband. På ryggstycket märken efter tidigare årtal: 630. På fodret broderad inskr.: GSB (= Görvel Snakenborg³⁵) 1630. — 2. Av svart sammet med applikationsbroderier (fig. 109). På ryggstycket krucifix i rikt reliefbroderi i silver. Korsets stam och armar i form av avsågade grenar. Korsets fot utformad som en profilerad sockel, nedtill prespektiviskt avrundad, på vilken vila åtta dödsskallar, ordnade i tre rader. Krucifixus i atlassiden med hår och törnekrona i broderat silke; gloria i guldtråd. Överst INRI på språkband. Nederst inskr. i silverband: ANNO 1779, senare än krucifixet, som torde stamma från 1500-talet(?). På framstycket kartusch med kvinna ridande på en björn av samma utförande som å antependium nr 1. Ringning med sprund. I kanten knypplad silverspets. Besättningen synes 1779 ha överförts från en

³⁵ GÖRVEL JÖNSDOTTER SNAKENBORG BÅÅT, † 1635. — G. m. vice amiralen NILS GYLLENSTJERNA, f. 1585, † 1622, dotter till ståthållaren Jöns Ulfsson Snakenborg Bååt och Christina Joensdotter Gyllenhorn, dotter till riksrådet Joen Olsson till Hacksta.

tidigare mässhake. Ett upphöjt silverkrucifix omnämnes på en nu försvunnen mässhake av svart sammet, skänkt 1659 av Carl Filip von Sack, Hacksta (s. 118, not 25; RÄK. 1659, INV. 1691). Konserverad och undersökt av Pietas 1953 (rapport). — 3. Av svart sammet. Märken efter besättning, nu överförd till mässhake nr 4. Nedtill å ryggstycket märken efter årtalet: ANNO 1756. Gåva 1756 av Jonas Wulfvenstierna Hacksta (s. 124, not 33, ant. om gåvor i C nr 1). — 4. Av svart sammet. Å ryggstycket kors av guldband, å framstycket Jehovahsol i guldreliiefsöm. Kantad med guldband. Förfärdigad 1897, varvid besättningen överfördes från mässhake nr 3 (INV. 1897). — 5. Av vitt mönstrat siden med applikationer och broderier. På ryggstycket kors med strålkran; å korset broderade rundlar, inneslutande kors. På framstycket kors med strålkran. Signerad: ENK-NÄS KYRKA UNGDOMSKRETSEN 2.12 1951. D L-P.

Stola av violett linne med kors broderade i grått ylle och silver. Tillkommen 1964.

Kalkkläden: — 1. Av blått siden med broderade blommor i färger. Kantat med bred spets. Mått 33 × 33 (utan spets). Gåva av Regina Westman, Räfslösa (INV. 1763). — 2. Av vitt linne med strödda blommor och blad broderade med vit lintråd; i kanten applicerad bård med broderade blommor och blad i färger och silver. Mått 56 × 56. Gåva av Regina Westman (INV. 1763). Av utförandet att döma 1600-tal. — 3. Av vitt siden. Över hela ytan guldpaljetter; bård i ytterkanterna samt i mitten kors av guldspets. Kantad med guldspets. Mått 32 × 36. Gåva av kammarjungfrun Nelsing, Brunnsholm (nyförvärv i INV. 1796). — 4. Av vitt siden med broderi i guld med guldpaljetter: i hörnen blommor och sädesax; på mitten kors med törnekrans, omgivet av strålkran. Mellan tvenne bårder runt korset följande inskr.: O GUDS LAMB SOM BORTTAGER VERLDENES SYNDER. Kantad med guldfrens. Mått 47 × 47. Skänkt av Amelie Ottilia Holm 1874. Omklätt 1903 (INV. 1897, senare påfört).

Kollektdyna av röd sammet. L 45, B 39. Gåva 1894 av fru Eleonora Kantzow³⁶ (INV. 1897).

Håvar: — 1. Av sammet, mönstrad i rött på gul botten med invävda guldtrådar, troligen från Italien, 1500-talets början (fig. 110). Guldgaloner och tofs upptill. Mässingshylsa, brunt skinnfoder. Gåva 1682 av Gabriel och Christina Oxenstierna, Hjulsta (s. 108, not 15; ant. om gåvor i C nr 1). — 2. Av svart sammet. Guldgaloner och tofs. Mässingshylsa, brunt skinnfoder. Gåva 1797 av Carl Gustaf Adlermarck, Hacksta (s. 116, not 24; INV. 1804). — 3. Av brun mönstrad sammet, bottentyg av blått siden. Försilvrad hylsa och ring. Inskr. på hylsan: GÅVA TILL/NÄS KYRKA ÅR 1934 / AV ANNA PEYRON. / IN MEMORIAM:/ KONSUL PEYRON / NYBYHOLM / OCH / KONSULINNAN / PEYRON.³⁷ Brunt skinnfoder.

³⁶ LOVISA AURORA ELEONORA LILJENCRANTZ, f. 1847, † 1911. — G. m. majoren JOHAN ALBERT KANTZOW (s. 137).

³⁷ ADOLPH PEYRON, f. 1823, † 1907. Köpman, politiker, ägde *Nybyholm* i Enköpings-Näs sn. — G. m. ANNA INGEBORG ERICA AF WETTERSTEDT.

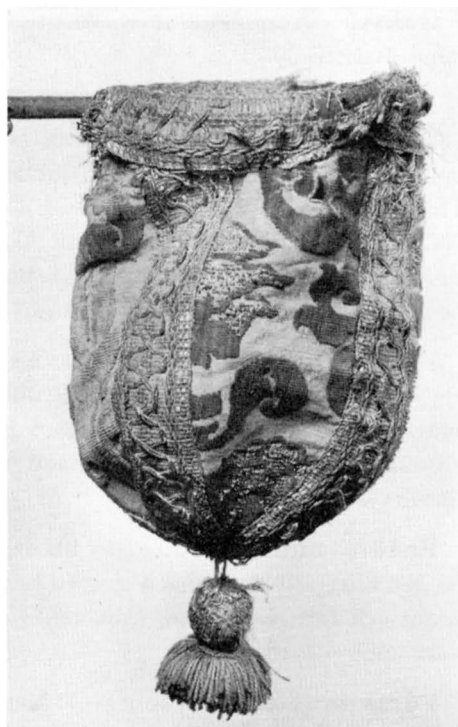

Fig. 110. Håv av röd mönstrad sammet, troligen från Italien, 1500-talets början. Foto 1965.
Collection bag of red patterned velvet, probably from Italy; beginning of 16th century.

Brudpäll av guldmoiré i fyra våder. Kantad med flerfärgad silkesfrans. L 105, B 103 (utan frans). Gåva av kyrkoherden Johan Netselius³⁸ och hans hustru (nyförvärv i VIS. PROT. 1751).

Dopklänning av vit tyll med broderi i vitt i form av blomrankor. Vitt sidenfoder.

Predikstolskläden: — 1. Av svart sammet med broderi i silver och rött silke: på mitten hjärta med blodsdroppar, därunder tvenne korslagda facklor; kantat med guldband, guldfrans nedtill. Broderad inskr. å fodret: BRODERAD AV THYRA TAMM F KANTZOW 1933 (s. 137). L 58, B 47. — 2. Av rött ylle med broderi i guld samt grönt silke: på mitten Guds öga, stjärnor, rundlar och rektanglar. Kantat med guldband; guldfrans nedtill. Broderad inskr. å fodret: BRODERAD AV THYRA TAMM F KANTZOW 1934. L 49, B 45.

Bokdynor: — 1. Av svart sammet. Kantad med guldfrans. L 45, B 27. — 2. Av röd sidendamast. Baksida av vit sidendamast. L 37, B 25. — 3 och 4. Av ljusbrunt siden med växtornament broderade i mångfärgat silke, turkiskt arbete. Baksidor av siden i resp. brunt och guld. Mått 33 × 33. Skänkta av fru Anna Peyron³⁷ 1934 (INV. 1938—).

³⁸ JOHAN NETSELIUS, f. 1669, † 1751. Komminister i Enköpings-Näs 1696, kh 1725.

Bokställning, klädd med svart sammet. I kanten bård samt å mitten kors av guldband. L 47, B 30.

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

Försvunna antependier: — 1. Av blå sammet, förfärdigat av en gammal korkåpa; besättning av gyllenduk vid sidorna, tvenne vapen samt inskr.: HA 1 3 av silver. Tidigast omnämnt i INV. 1622. — 2. Av röd damast med broderade vapen — Gyllenhorn³⁹ och Bååt. Tidigast upptaget i INV. 1622. — 3. Av blommönstrat atlassiden i rött och vitt. Gåva 1663 av Christina Posse (s. 118, not 25, nyförvärv 1663—90 i C nr 1). Av blommönstrad cassian⁴⁰ i blått; i kanten broderade bårder. Tidigast omnämnt i INV. 1691. — Fyra antependier försålles å auktion 1767 (RÄK.).

Försvunna mässhakar: — 1. Av svart sammet med tvenne vapen av silver. På ryggstycket gult kors. Gåva från Brunnsholm. — 2. Av röd sammet, gammal. — 3. Av svart Park,⁴¹ gammal. 1—3. Tidigast omnämnda i INV. 1622. — 4. Av rosenmönstrad silverduk, kantad med breda guldband. Gåva 1663 av Christina Posse (s. 118, not 25, nyförvärv 1663—90 i L I nr 2).

En försvunnen korkåpa av blå sammet, omsydd till brudpäll, upptages i INV. 1622. År 1663 skänkte Christina Posse en korkåpa av vit silverduk, mönstrad med blommor i brunt och rött. Guldband, frans omkring »kragen» samt tvenne spännen av silver (nyförvärv 1663—90 i L I nr 2).

Försvunna kalkkläden: — 1. Med »sölfknytning». Gåva från Hacksta. — 2. Av vit »plit», gammalt utan »knytning». — 3. Av »plit», gammalt, till sockenbudskalken. 1—3 i INV. 1622. — 4. Med figurer. Gåva 1627 av fru Carin Mecks, Hacksta (s. 132, not 45; RÄK.). — 5. Med broderi i guld och silke från Preussen. Gåva 1635 av ryttaren Olof Grelsson (RÄK.). — 6. Av röd och vit blommönstrad atlas. Gåva 1663 av fru Christina Posse, Hacksta (s. 118, not 25; ant. om gåvor i C nr 1). — 7. Med broderi i silke. Gåva 1663 av Christin Matzdotter, Stockholm (nyförvärv 1663—90 i L I nr 2). — 8. Med blommor, broderade i silke. Gåva 1697 av Christina Magdalena Sack (s. 122, not 29; ant. om gåvor i C nr 1).

Försvunna håvar: År 1672 skänkte Erik Pärsson, fogde på Nybyholm, en håv med klocka (nyförvärv 1663—90 i L I nr 2). — En gammal håv av rött atlassiden med spetsar, tidigast upptagen i INV. 1691.

Försvunna kyrkvaktarrocker omnämnas i RÄK.: År 1776 förfärdigades en rock av kamlot;⁴² år 1807 en rock av grå vadmal med krage och uppslag av svart kläde.

³⁹ ARENT JONSSON GYLLENHORN, † 1580. Ägde *Hacksta* i Enköpings-Näs sn. — G. m. ANNA BJÖRNSDOTTER BÅÅT, dotter till riksrådet Björn Pedersson (Bååt) och Brita Nilsson (Grip).

⁴⁰ *Cassian* = med värmd metallvals mönstrat tyg.

⁴¹ »Park» = parkym, tyg av linvarp med bonadsinslag.

⁴² *Kamlot* = ylletyg.

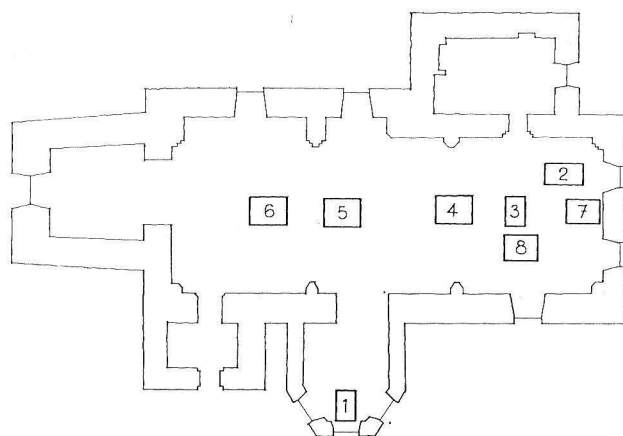

Fig. 111. Schema över gravhällarnas placering. Uppm. J. Söderberg 1966.
Plan showing position of grave monuments.

Gravhällar (platser angivna å fig. 111): — 1. Av röd kalksten med smalare fotända, i GRAVHÄLLAR träram (fig. 112). På mitten tvenne vapen — Sparre och Oxenstierna. Inskr. runt hällan: ANO. DNI. MCDI(XXXIII / OB)IJT. ULPHO FILIUS. DNI. NICOLAI FADERSON / MILITIS. CÜ. FRIB. / ET. SORORIBUS. EIUS. CÜ. MAURICO. ET. CETERIS⁴³ (År 1484 avled Ulph son till soldaten Herr Nicolaus Faderson (s. 104, not 11) jämte sina bröder och systrar, jämte Mauricus med flera). Sprucken. L 153, B 82, resp. 73 (utan ram). I gravkoret; låg tidigare under orgelläktaren (KLINGSPÖR). — 2. Av grå kalksten (fig. 113). På mitten tvenne vapen inom lagerkrans: 1) stengavel. Inskr. HOS (*Henrik Olofsson*),⁴⁴ 2) ros. Inskr. MID (*Margareta Jacobsdotter*). I vardera hörnet tvenne vapen inom cirkel: överst t. v. samt nederst t. h. 1) stengavel. Inskr. HOF (*Henrik Olofsson Fäderne*), 2) lejon. Inskr. HOM (*Henrik Olofsson Möderne*); överst t. h. samt nederst t. v. 1) ros. Inskr. MIF (*Margareta Jacobsdotter Fäderne*), 2) tvärbjälke, belagd med bladranka. Inskr. MIM (*Margareta Jacobsdotter Möderne*). Inskr. runt hällan: HAER LIGGER / WELBOERDIGE HENRICK OLOFSON TIL / BRUNSHOLM SAM/PT HANS ELSKELIGE KIERE HUSTRU MARGARETA / IACOBSDOTTER / MEDH 4 THERAS BAERN BEGRAFVEN GUDH / THERAS SIEL/AR NÅDELIGEN BEWARE AMEN 1594. Inskr. å hällens övte del: ANNO 94 THEN 26 MAII / AFSOPNADE I HERRAN/OM SALIGE HENRI(CK) OL/OFSON AETATIS SUAE 36 ÅHR. Inskr. å hällens nedre del: FRW MARGARETA IACO/BSDOTTERS.

⁴³ Inskr. enl. GARDELL, Gravmonument från Sveriges medeltid, I, Sthlm 1945, s. 399. — Konjekturer och suppleringar inneslutna inom klammer.

⁴⁴ HENRIK OLOFSSON STENGAFVEL, f. 1558, † 1594. Ägde *Brunnsholm* i Enköpings-Näs sn. — G. m. MARGARETA JAKOBSDOTTER, † 1594, dotter till riksrådet och ståthållaren över Östergötland Jakob Turesson (Rosengren) och Metta Ryning.

L 208, B 115. Hällen inhägnades fordom av ett skrank, vilket borttogs 1672, då dopfunten flyttades till korets N sida, där gravhällen är belägen (ant. om gårdar, Brunnsholm, i C nr 1). — 3. Av röd kalksten (fig. 114). Å hällens övre del ett vapen: 1) delad sköld, överst blomma, nederst snedställda rutor; hjälmprydnad: två fjädrar. Inskr. CATHRINA MECKS,⁴⁵ 2) blomma;⁴⁶ hjälmprydnad: halv kvinnofigur, Inskr.: OTTO VON SACK,⁴⁵ 3) tre fåglar; hjälmprydnad: krönt figur. Inskr.: CHRISTINA WERN/STEDT.⁴⁵ Inskr. runt hällen: HIER LIGT BEGRABEN DIE EDLE UND / WOLGBORNE FRAW FRAW (sic!) CATHARINA MECKS SELIGER ERB/GESSEN ZU SACKMOISE UND HACK/STADT MIT IHREN BEIDEN KINDERN DEN 19 OCTOB: AO 1628 (Här ligger begravnen den ädla och välborna fru Catharina Mecks salig arvinge till Sackmoise och Hacksta med sina båda barn den 19 oktober år 1628). Inskr. under vapnen: DIESEN GRAB STEIN HAT DER / WOHLLEDLE GESTRENGE VESTE / UNDT MANHAFTE OTTO VON / SACK ZU SACKMOISE HACK/STADT UNDT KYDINGHOLM ERB/GESESEN WOHLBESTALTER OBRI/STER UBER EIN REGIMENT SUDER / MANLANDISCH REUTER ZUM GE/DECHTNIS FUR SICH UNDT SEINE/ERN AUSSHAWEN UNDT VER/FERTIGEN LASSEN (Denna gravsten har den högädle, stränge, faste och manhaftige Otto von Sack, arvinge till Sackmoise, Hacksta och Kydingholm, överste över ett sörmländskt kavalleriregemente låtit utse och förfärdiga till åminnelse för sig och de sina). Inskr. å hjärtformat fält, avslutat med dödskalle samt tvenne korslagda ben: IOB AM 19 / ICH WEIS DAS MEIN ERLOSER / LEBET UND ER WIRD T MICH HER/NACH AUS DER ERDEN AUFFERWEC/KEN UND WERDE DARNACH MIT DIE/SER MEI(N)ER HAUT U(M)BGEHEN UND WER/DE IN MEINEM FLEISCH GOT SEHEN DAN / WER DE ICH MIR SEHEN UND / MEINE AUGEN WERDEN / IHN SHAWEN UND / KEN FREMBDER. (Jag vet, att min förlössare lever och han skall efter detta uppväcka mig ur jorden, och jag skall därefter med denna min hud bliva omklädd och skall i mitt kött se Gud, därefter skall jag se mig och mina ögon skola skåda honom och ingen främling). L 163, B 107. — 4. Av grå kalksten. I hörnen ansiktsmasker. Inskr. på mitten å ett runt fält, omgivet av växtbård: CARL / PHILIP VON SACK / CHRISTINA / POSSE CHRIST/ERSDOTTER / ANNO MDCLXV (s. 118, not 25). L 201, B 143. — 5. Av grå kalksten. I övre hörnen änglahuvuden, i nedre hörnen, t. v. dödskalle, t. h. delvis bortslagen figur. Inskr. å ovalt fält på mitten: SEPULCHRUM / HIULESTA / DIENSE / ANNO / 1678 (Hjulstagraven år 1678). L 193, B 137. — 6. Av grå kalksten. Å hällens nedre hälft ett nedsänkt fält med krucifix, omgivet av bågställning. I övre hörnen barnhuvuden, i nedre hörnen, t. v. kors med vingar, t. h. dödskalle. Å hällens övre del samt runt stenen nött inskr. med bl. a. årtalen 1633 och 1717. L 205, B 154. Sannolikt identisk med en av KLINGSPOR (s. 80) omnämnd gravhäll över befallningsmannen vid Hacksta, Esplunda

⁴⁵ OTTO VON SACK, natural. SACK, f. 1589, † 1658. Överste för Södermanlands ryttare, vilka han förde i övergången av Leck och slaget vid Lützen 1632. — G. 1 m. CARIN MECKS, f. 1599, † 1628, dotter till Hans Claesson till *Hacksta* och Brita Gyllenhorn; g. 2 m. CHRISTINA VON WERNSTEDT, f. 1600, † 1654, dotter till ståthållaren Christoffer von Wernstedt och Lucretia Magnusdotter (dotter till hertig Magnus av Östergötland).

⁴⁶ Torde vara en förvanskning av vapnet för adliga ätten nr 63 Sack: i rött fält fyra säckar.

Fig. 112. Gravhäll (nr 1) över Nils Faderssons son Ulf, † 1484, och andra icke namngivna barn. Foto 1965.

Grave monument, in memory of Nils Fadersson's son, Ulf, † 1484, and other unnamed children of the same father.

Fig. 113. Gravhäll (nr 2) över Henrik Olofsson Stengafvel, † 1594. Foto 1965.

Grave monument, in memory of Henrik Olofsson Stengafvel, † 1594.

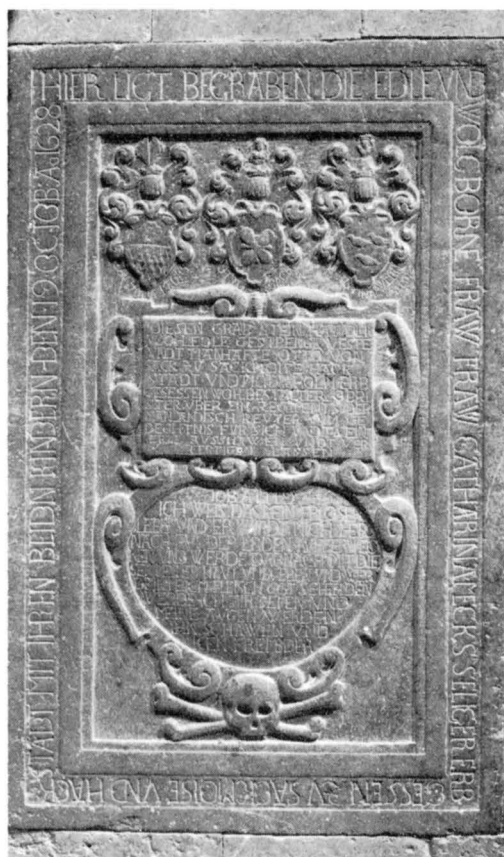

Fig. 114. Gravhäll (nr 3) över Catharina Mecks, † 1628. Foto 1965.

Grave monument, in memory of Catharina Mecks, † 1628.

m. fl. gods, Bruhn, f. 1633, † 1691, samt hans hustru Susanna Sparrman.⁴⁷ — 7. Innanför altarringen, nu täckt av altarmatta. Inskr. enl. KLINGSPOR: HIC IACET SEPULTUS VIR REVDUS DN. ERICUS ERICI QVICK⁴⁸ QUONDAM PASTOR IN NÄÅS CUM DUABUS DILECTISSIMIS UXORIBUS B.M.D.W.N.P.D.B. ANNO 1691 (Här ligger begravnen värdade mannen herr Ericus Erics Qvick fordom kyrkoherde i Näs med två högt älskade hustrur B.M.D.W.N.P.D.B. år 1691). — 8. Av grå kalksten med hörnringar. Inskr.: HAKSTAS GRAF / AO 1755. L 190, B 146.

⁴⁷ SUSANNA SPARRMAN, dotter till kh i Sparrsätra och Bred 1631 Ericus Johannis Rungius, † 1655, och Ingeborg Sparrman.

⁴⁸ ERIC ERIKSSON QVECK, † 1691. Kh i Enköpings-Näs 1662, riksdagsman 1676.

Fig. 115. Epitafium (nr 1) av trä över Gorgonius Gyllenanckar, † 1628.
Skadat. Foto 1965.

Wooden memorial tablet, in memory of Gorgonius Gyllenanckar, † 1628.
Damaged.

Epitafier: — 1. Av trä bestående av en rektangulär inskriftstavla med triangulärt överstycke (fig. 115). Snidade sidopartier med djurhuvuden och kvinnoansikten, skadade; epitafiets avslutning nedtill borta. Å inskriftstavlan fragment av tryckt inskr. bl. a. EPITAPHIUM — ONIO — samt årtalet 1628, varav kan slutas att epitafiets inskr. gäller Gorgonius Gyllenanckar, † 1628 (s. 104, not 12). L 70, B 56. — 2. Av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 116). Snidat mittparti med änglar och knäböjande kvinnofigur i relief inom bågställning. Mittpartiet flankerat av nischer med socklar till nu försvunna skulpturer. Avslutas upptill och nedtill av broskverkskartuscher; den övre med inskr.: ÄHRA WARE / GUDH I HÖYDEN / OCH FRIJDH PÅ JORDENNE. / OCH MENNISKORNA EN GODH / WANDEL LUC 2. 14; den nedre med inskr.: THEN HELGE / ANDA SKAL KOMMA ÖFWER / TIGH OCH THENS

EPITAFIER

Fig. 116. Epitafium (nr 2) av skulpterat trä, 1600-talets mitt. Upp-satt i gravkoret 1939 över Albert Kantzow, † 1922. Foto 1965.
 Memorial tablet, of carved wood, mid-17th century. Installed in 1939 in memory of Albert Kantzow, † 1922.

Fig. 117. Epitafium (nr 3) av marmor med ram av trä, över Gustaf Wulfwenstierna, † 1758. Tillskrivet Jean Eric Rehn. Foto 1965.

Memorial tablet, marble with wooden frame, in memory of Gustaf Wulfwenstierna, † 1758. Attributed to Jean Eric Rehn.

HÖGSTES KRAFFT SKALL / ÖFWERSKYGGIA TIGH. THERFÖRE OCH / THET HELGA SOM AFF
TIGH FÖDDT / WARDER SKALL KALLAS GUDS SOHN / . CYR. 135. Nederst ett rektangulärt fält
med följande inskr.: IN MEMORIAM / ELEONORE LILJENCRANTZ 18 ¹²/₈ 47 19 ²⁹/₉ 11 —
ALBERT KANTZOW 18 ²⁵/₈ 39 19 ¹⁶/₂ 22/ THYRA KANTZOW 18 ³/₁₂ 72 — HUGO TAMM 18
¹³/₉ 71 / GUD VARE DERAS SJÄLAR NÅDELIG (s. 128, not 36). L c:a 205, B 122. Av den sena
broskverksstilen att döma från 1600-talets mitt. Eventuellt överstycke till ett tidigare
epitafium eller altartavla till ett gårds- eller slottskapell. Uppsatt av godsägaren Hugo
Tamm på 100-årsdagen av Albert Kantzows födelse (odat. tidn. klipp i PÅ). — 3. Av
brunröd marmor (fig. 117). Ram av grönmarmorerat och förgyllt trä, upptill avslutad med
urna, nedtill krönt kartusch med Wulfvenstierenska vapnet. Förgylld inskr.: IHS / HÄR

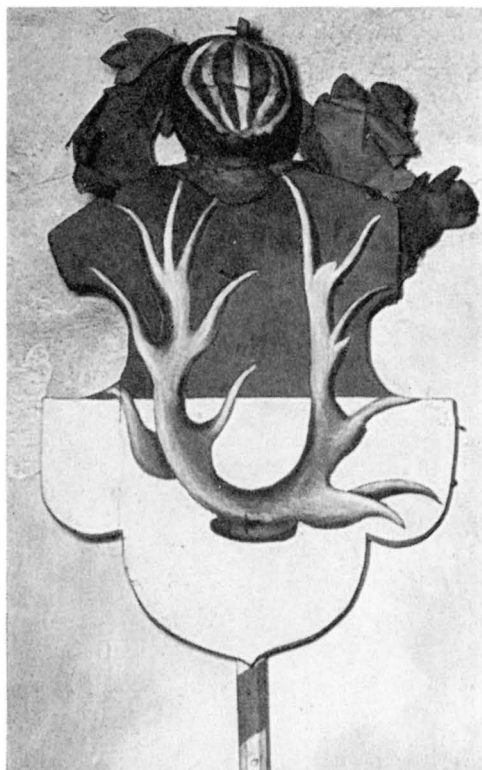

Fig. 118. Begravningsvapen (nr 1) över adliga ätten Gyllenhorn, 1500-talet. Foto 1965.
Funeral coat-of-arms of the Gyllenhorn family; 16th century.

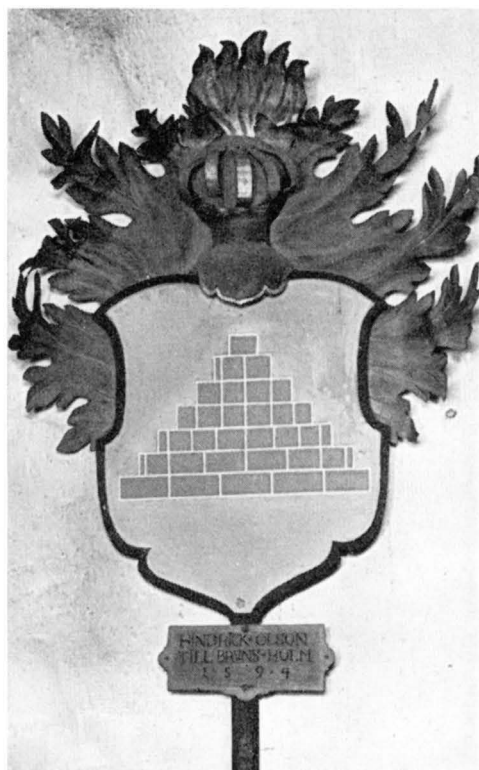

Fig. 119. Begravningsvapen (nr 2) över Henrik Olofsson Stengafvel, † 1594. Foto 1965.
Funeral coat-of-arms of Henrik Olofsson Stengafvel, † 1594.

HWILAR / WÄLBORNE HERR / GUSTAF WULFWENSTIERNA⁴⁹ / FÖDD I STOCKHOLM D 16 SEPT 1714 / TILL WÄRDIGHET / CANSEL RÅD EXTRAORD ENVOIJE / UTI RÜSL OCH PREUSS RIDD AF NO / TILL SNILLE LYSANDE / TILL KUNDSKAP GRUNDELIG / TILL SEDER REN OCH BEHAGELIG / TILL TANKESÄTT / EMOT SKAPAREN ÖDMIUK / EMOT RIKET TROGEN / UTI WÄNSKAP STADIG / DÖD UTI STRALSUND D 9 MAII 1758 / TILL DES ÅMINNELSE ÄR DENNA STEN / UPPREST AF HANS SORGBUNDNE FADER 1760. L c:a 340, B 156. Kan på stilistiska grunder hänföras till Jean Eric Rehn. En ritning till ett epitafium av Rehn i Nationalmuseum har en i hög grad likartad komposition.⁵⁰

⁴⁹ GUSTAF WULFWENSTIERNA, son till kammarrådet friherre Jonas Wulfvenstierna och hans första hustru Maria Gyllenkrok (s. 124, not 33).

⁵⁰ Tessin-Härlemanska saml. 3018, Nationalmuseum. — Ett utkast till samma epitafium i Bellingasaml.: B XII: 57. — JEAN ERIC REHN, f. 1717, † 1793. Arkitekt, konsthantverkare. R. har utfört ritn. till bl. a. Gimo, Forsmark och Sturehov. Utförde omfattande inredningsarbeten bl. a. på kungl. slottet i Sthlm.

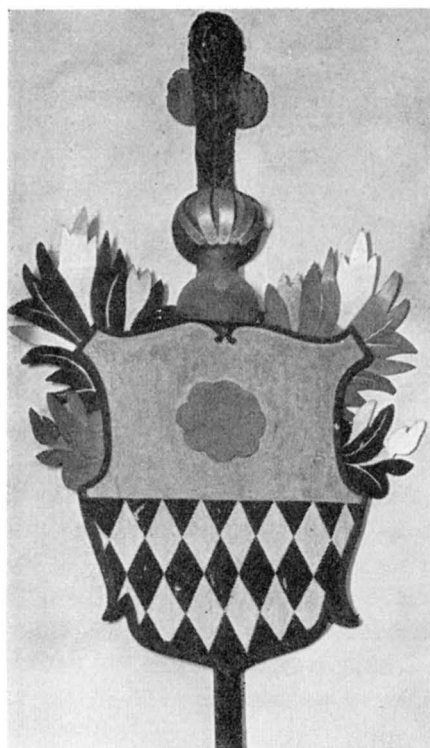

Fig. 120. Begravningsvapen (nr 3) sannolikt över Hans Mecks, ägare till Hacksta 1598. Foto 1965.

Funeral coat-of-arms probably of Hans Mecks, owner of Hacksta, 1598.

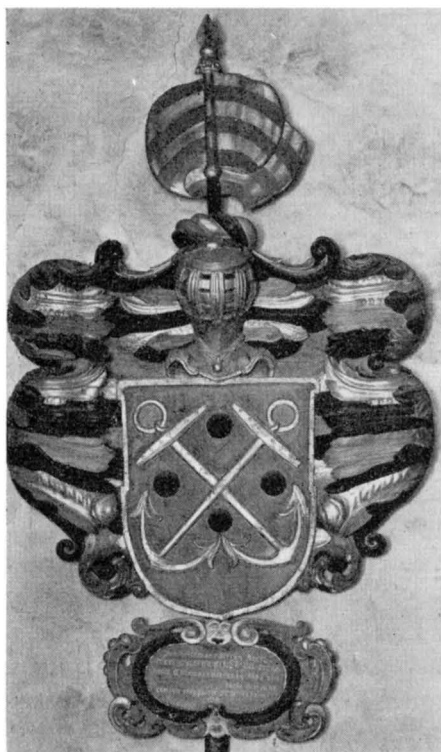

Fig. 121. Begravningsvapen (nr 6) över Axel Gyllenanckar, † 1669. Foto 1965.

Funeral coat-of-arms of Axel Gyllenanckar, † 1669.

På korets och långhusets väggar samt i gravkoret äro ett antal begravningsvapen upphängda (s. 64, not 58).

BEGRAV-
NINGSVAPEN

1. Av målat trä (fig. 118). Vapen för adliga ätten nr 116 Gyllenhorn.⁵¹ Rester av hjälmtäcke av plåt: akantusverk. H 85.

2. Över Henrik Olofsson Stengafvel, Brunsholm (fig. 119, s. 131, not 44). Av målat och förgyllt trä. Vapen: i blått fält röd stengavel. Hjälmtäcke av plåt: akantusverk. Inskr. nederst å rektangulär platta av trä: HINDRICK OLSON / TILL BRUNSHOLM / 1594, H 90.

3. Av målat och förgyllt trä (fig. 120). Vapen: Delad sköld, överst i gyllene fält röd blomma, nederst snedställda rutor i svart och silver (Mecks). Hjälmtäcke av plåt:

⁵¹ *Hacksta* i Enköpings-Näs sn ägdes i början av 1500-talet av medlemmar av den ätt, som sedermera fick namnet GYLLENHORN. — OLOF JOENSSON GYLLENHORN, fogde på Västerås slott, häradshövding i Åsunda härad, bebodde Hacksta redan 1500.

akantusverk. Hjälmprydnad: påfågelsfjädrar. H 75. Torde vara identisk med en vapensköld som enl. KLINGSPOR (s. 83, not 1) bar inskr.: HANS MECKS.⁵²

4. Över Gabriel Gyllenanckar (s. 122, not 28). Av snidat trä med spår av målning och förgyllning. Vapen för adliga ätten nr 47 Gyllenanckar. Hjälmtäcke av plåt: akantusverk. Hjälmprydnad: fana. Inskr. på rektangulär platta av plåt, förstörd, enl. tidigare uppteckning av KLINGSPOR: HANS KONGLIGE MAY:TS VÅR ALLERNÅDIGSTE KONUNGS OCH HERRES TROMAN OCH LANDSHÖFDINGE ÖFVER KRONEBERGS LÄN DEN EDLE OCH WÄLBORNE HERRE HERR GABRIEL GYLLENANKAR 1657. H c:a 140. Flankerad av tvenne fanstänger. I gravkoret.

5. Över Otto von Sack (s. 132, not 45, fig. 122). Av snidat, målat och förgyllt trä. Vapen för adliga ätten nr 63 Sack. Hjälmtäcke av plåt: akantusverk. Hjälmprydnad: halv kvinnofigur. Inskr.: HANS KONL: MAY:TS VÅR ALLERNÅDIGSTE / KONUNGS OCH HERRES FORDOM TROO/MAN ÖFVERSTE AF ET REGEMENTE / SUDERMANLANDS CAVALLERIE OCH COMMEN/DANT PÅ RIGA DEN EDLE OCH WÄLBORNE / HERRE HERR OTTO VON SACK TILL HACKE/STADH KUDINGHOLM OCH DAELA FÖDD PÅ / TRIEKATEN UTHI LIFFLAND ANNO 1589 / ANNANDAGH PÅSCK HWILKEN SAHL I / HERRANOM AFSOMNADE I STOCKHOLM / DEN 16 NOVEMBRIS ANNO 1658. H c:a 130.

6. Över Axel Gyllenanckar⁵³ (fig. 121). Av snidat, målat och förgyllt trä. Vapen för adliga ätten nr 47 Gyllenanckar. Hjälmtäcke: akantusverk. Hjälmprydnad: fana. Inskr. nederst å kartusch: DEN WELBORNE HERREN HERR / AXEL GYLLENANCKAR TIL BRUNS/HOLM ANCKARSUM EDBY FÖDD DEN — / DÖDDE DEN 10 DE/CEMBRIS 1669 PÅ SIT 23 ÅLDERDOMS/ÅHR. H c:a 180.

7. Av målat trä. Vapen för adliga ätten nr 47 Gyllenanckar. Hjälmtäcke av plåt: akantusverk. Hjälmprydnad: fana. Inskr. plåt.; inskr. förstörd. H 105.

An vapen, 10 st, av plåt med vapen i heraldiska färger på svart botten. Tillhöra epitafium nr 2 och nedan nämnda kista. Samtliga H c:a 49. — 1. Vapen för grevliga ätten nr 10 Oxenstierna af Croneborg. — 2. Vapen för grevliga ätten nr 65 Dohna. — 3. Vapen för adliga ätten nr 7 Sparre af Rossvik. — 4. Vapen för adliga och friherrliga ätterna nr 2223 och 376 Kantzow. — 5. Vapen för friherrliga och grevliga ätterna nr 297 och 120 Liljencrantz (hjärtvapnet saknas). — 6. Kvadrerad sköld: 1 och 4 i blått fält krona med korslagda stänger, 2 i rött fält arm med svärd, 3 i rött fält arm med vågskål. Hjälmprydnad: tvenne armar och ett lejon. — 7. Vapen för ätten Bonde: i gult fält röd båt med påfågelsfjädrar i för och akter. — 8. Vapen för adliga ätten nr 792 Lagerhjelm. — 9. Kluven sköld: t. v. fält i guld, t. h. i blått fält vit bjälke. Hjälmprydnad: tvenne armar. — 10. Vapen för grevliga ätten nr 4 Oxenstierna af Södermöre.

I AFKITNINGAR (fig. 76) avbildas 14 vapen, som 1681 funnos i kyrkan. Av dessa ha

⁵² HANS CLAESSON MECKS, ägde *Hacksta* i Enköpings-Näs sn. — G. 1598 m. BRITA GYLLENHORN, dotter till Arent Jonsson Gyllenhorn till *Hacksta* och Anna Björnsdotter Bååt.

⁵³ AXEL GYLLENANCKAR, döpt 1647, † 1669. Son till landshövdingen Gabriel Gyllenanckar och Maria Sparre af Rossvik (s. 122, not 28).

Fig. 122. Begravningsvapen (nr 5) över Otto von Sack, † 1658. Foto 1965.

Funeral coat-of-arms of Otto von Sack, † 1658.

vapen för ätterna Gyllenhorn, Oxenstierna, Stengavel, Grip, Dohna, Mecks och Gyllen-
anckar kunnat identifieras. — Ett nu försvunnet begravningsvapen över Olof
Henriksson,⁵⁴ Brunnsholm, omnämnes i HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK».

Kista av ek. Inskr.: MAJOREN VID SVEA LIFGARDE / FRIHERRE I. A. KANTZOW / * 25/8
1839 † 1922 16/12 (s. 128, not 36). H 79, L 118, B 68. I gravkoret. — På kistan blå fana
med tre gyllene stjärnor. Mått: 64 × 64.

Fanstånger, 17 st. I tornrummet.

Porträtt av Karl XIV Johan. Gravyr av C. Forssell⁵⁵ 1822 efter målning av E. Gérard.
Förgylld träram. H 82, B 58. — Porträtt av ärkebiskopen Nathan Söderblom.⁵⁶ Gravyr
av Gabriel Strandberg 1924. Brun träram. H 64, B 76. — Kopia av Hadorphs avritning
av kyrkan 1681 (AFRITNINGAR). Av Ivar Köndell. Snidad träram i svart och silver. H 50,
B 45.

TAVLOR

Av försvunna tavlor må nämnas en triangulär tavla av trä, av PALMSKIÖLD (nr 275,
s. 1017 verte) kallad »bäncketafla». PALMSKIÖLD citerar delvis tavlans inskr. Enligt

⁵⁴ OLOF HENRIKSSON STENGAFVEL. Omnämnd 1562 som »den lagkunnige». Ägde *Brunnsholm* i Enköpings-Näs sn. — G. 1555 m. BRITA ERIKSDOTTER, dotter till Erik Olofsson och Ingrid Larsdotter (Lilje).

⁵⁵ CHRISTIAN DIDRIK FORSELL, f. 1777, † 1852. Kopparstickare med porträttgravyrer som specialitet. F. mest känd för eftervärlden genom gravyrverket »Ett år i Sverige».

⁵⁶ LARS OLOF JONATHAN (NATHAN) SÖDERBLOM, f. 1866, † 1931. Ärkebiskop 1914.

KLINGSPORS (s. 83) fullständigare beskrivning och uppteckning hade tavlan överst tvenne vapen — Grip och Trolle; över dessa inskr.; PEDER. GRIIPS. FÆDERNE. OG. MÖDERNE. Inskr. på mitten: ANNO. DNI M.D. LXXII. T. h. tvenne vapen — Ulfstand och Bille; över dessa inskr.: HER. TRWD. GREGER. SONS. FÆDERNE. OK. MÖDERNE. T. v. danska Brahe-vapnet samt en blank sköld; över dessa inskr.: HER. LAGE. BRADES. FÆDERNE. OK. MÖDERNE. Inskr. under sistnämnda fyra vapen. FORNEMDE. HER. TRUD. OG. HER. LAAGE. VORO. FÖDDE. I. DANMARK. OK. VORO. DANMARKS. RIKES. RAAD. Runt kanten av tavlan inskr.: DESSE. ÆRE. MINE. FRAMLIDNE. SALIGE. HUSBÖNDER. GUD. DERES. SIEEL. NADE. DEN. FÖRSTE. HEET. PEDER. GRIIP. TIL FOLNÆS. DEN 2. HER. TRUD. VLFSTANDT. TIL. TOROP. DEN 3. HER. LAGE. BRADE. TIL. KRAGHOLM. OCH. HAR. IAG. FRU. GÖREL. FAARS. DOTR. TIL HIULSTA. ÖVERLEVAD. TEM. ALLE. TREE.⁵⁷

KUNGATAL
M. M.

Hedengranstavlor ha funnits över Uppsala möte 1693, Karl XII:s begravning 1697, segern vid Narva 1700, och återställandet av religionsfriheten i Schlesien 1707 (INV. 1712). Minnestavlor ha varit uppsatta i kyrkan över Carin Mecks och Otto von Sack 1628 (s. 132, not 45), Carin von Sack, kyrkoherdarna Eric Queck 1691 (s. 134, not 48), Pehr Dahlman⁵⁸ 1693, Eric Kindberg⁵⁹ 1725 och Johan Netselius 1751 (s. 129, not 38, INV. 1804).

Enl. PALMSKIÖLD (nr 275, s. 1019) ha porträtt varit upphängda i koret över drottning Kristina, Gabriel Oxenstierna (s. 108, not 15), Jacob de la Gardie,⁶⁰ Carl Carlsson Gyllenhielm,⁶¹ Axel Oxenstierna (s. 88, not 6) och Gabriel Bengtsson Oxenstierna.⁶²

Gustaf III:s tal 1771 och 1772, skadade och undanlagda. — Series pastorum, upprättad 1934 (INV. 1938—).

BÖCKER

Bland äldre böcker må nämnas: — 1. Liber cantus. Tryckt (på papper) av Eskil Hansson, Uppsala, 1620. 4:o. (UPPS. UTST.). — 2. Handskrivet pergamentsfragment från ett under 1400-talet skrivet antiphonarium cum responsoriis et hymnis. Fragmentet innehåller delar av officierna för Exaltatio crucis (korsupphöjelsen, 14/9) och för ärkeängeln Michael (29/9). Å fig. 123 återgives t. v. slutet av Laudes och början av hymnen »Signum crucis mirabile olim», t. h. slutet av versikeln ur lectio quarta, responsoriet med versikel ur lectio quinta samt början av lectio sexta för Michaelisdagen.⁶³ Brun träram. Dagermått: H 31, B 45. Inramad 1930, tidigare utgörande omslag till nr 1, enl. ant.

⁵⁷ GÖRVEL FADERSDOTTER, f. 1517, † 1605. — G. 1 m. PEDER NILSSON GRIP, f. 1507, † 1533; g. 2 m. danska riksrådet TRUED ULFSTAND, f. 1467, † 1545; g. 3 m. danska riksrådet LAVE BRAHE, † 1567. Dotter till Fader Nilsson (Sparre) till *Hjulsta* och Botilda Knutsdotter (Tre Rosor). — Enl. KLINGSPOR förvaras en ritn. till tavlan i Fiholms arkiv. — Tavlan även omnämnd i HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK».

⁵⁸ PEHR DAHLMAN, stud. 1660, pvgd 1673. Kh i Enköpings-Näs 1693.

⁵⁹ ERIK KINDBERG, † 1725 (enl. minnestavlan). Kh i Enköpings-Näs 1695.

⁶⁰ JAKOB DE LA GARDIE, f. 1583, † 1652. Greve, riksråd.

⁶¹ CARL CARLSSON GYLLENHELM, f. 1574, † 1650. Friherre, riksamiral.

⁶² GABRIEL BENGTSSON OXENSTIERNA, f. 1586, † 1656. Greve, guvernör i Finland, generalguvernör över Livland, riksamiral.

⁶³ För bestämning och tydning av detta fragment är förf. fil. dr TONI SCHMID tack skyldig.

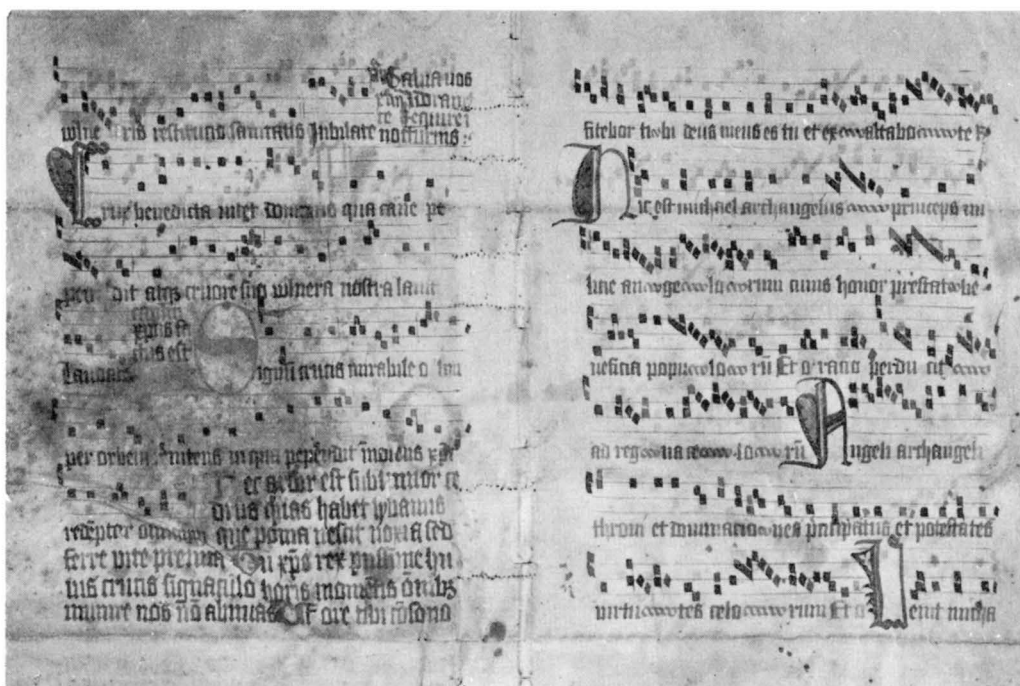

Fig. 123. Handskrivet fragment av antiphonarium å pergament. 1400-talet. Tidigare omslag till Liber cantus Upsaliensis. Foto 1965.

Fragment of antiphonarium, written by hand on parchment. 15th century. Earlier cover of Liber cantus Upsaliensis.

fäst vid fragmentet. — 3. Liber cantus Upsal (ofullständig). Handskriven avskrift på papper. Inskr. på pärmens insida: LIBER LAURENTII JONÆ.⁶⁴ 4:o. — 4. Karl XII:s bibel 1703. Brun läderpärm med Karl XII:s namnskiffer i guldpressning, mässingsbeslag. Folio. — 5. Psalmbook 1821 för »Hjulsta fruntimmersbänk». Brunt läderband med guldpressning. Inskr. på pärmens insida samt försättsbladet med personliga data över ägare till Hjulsta. 4:o.

Brudbänk av snidad furu. Ryggstöd med rundsvarvade dockor. Ryggstödet kan fällas åt två håll. H 90, L 114, B 54. Möjligen identisk med en brudbänk, upptagen i INV. 1622. — En nu försvunnen brudstol redovisas i samma INV. År 1656 skänktes ännu en brudstol, nu borta (RÄK.).

Karmstol med rektangulär stoppad ryggbricka; snidad överstycke. Profilerade ben med snidad tvärså. H 130. Barock.

Förvaringskistor: — 1. Av trä med järnbeslag. Tre hänglås, fyra bärringar, en å vardera kortsidan, två nedtill å framsidan. H 51, B 48, L 91. — 2. Av järn med två hänglås. H 42, B 42, L 81. Torde vara identisk med en kista för kyrkans silver, inköpt 1802 (RÄK.). — 3. Av järn med två hänglås. H 41, B 39, L 68. Sannolikt identisk med en kassakista, inköpt 1777 (INV. 1804).

⁶⁴ LAURENTIUS JONÆ, † 1626. Kh i Enköpings-Näs 1602.

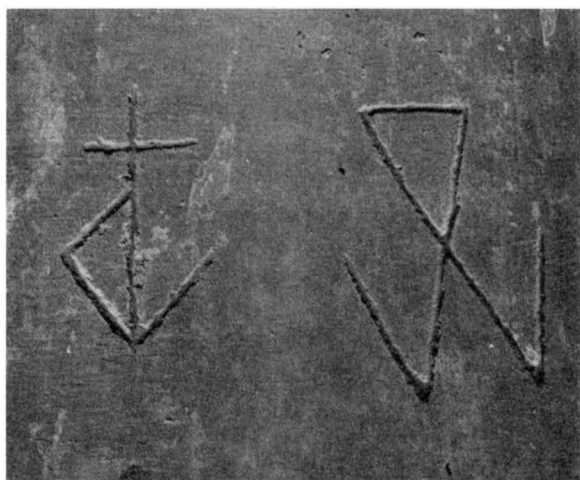

Fig. 124. Gjutarmärken å storklockan fig. 125.

Founders' marks on large bell fig. 125.

DIVERSE

Fattigbösssa av koppar. Vid denna fästad en inskriftstavla av svartmålad plåt; överst Guds öga, därunder följande inskr.: RÄCK / THEM FATTIGE TINA HAND / PÅ TETH / TU SKALT RIKELIGA VÄLSIGNAD / VARDA. / SYR: CAP: 7 v: 36. H 73.

Två vaser av tenn. Graverat kors å vasens liv. Stplr under botten med initialerna so samt årsbokstaven M 8 (= 1938). H 20.

KLOCKOR

Klockorna hänga sedan 1799 i tornet (s. 91). — 1. Storklockan (fig. 125) saknar inskr. och årtal. På skriftbandet runt halsen, begränsat av dubbla linjer, 5 reliefer: 1) och 2) i resp. N och S cirkelrunda, framställande Maria med Jesusbarnet; 3) stående mansfigur invid ett högt kors; 4) och 5) sittande mansfigur med skägg (?) och gloria: Samtliga H 5. På S sidan av klockans liv tvenne gjutarmärken (fig. 124). Det v. H 8, det h. H 9. Klockans H 80, D 99. Det v. gjutarmärket, ehuru omvänt, finns enl. ÅMARK även på lillklockan i Hiding, Närke. Det h. gjutarmärket återfinns på lillklockan i den närbelägna Aspö kyrka, Södermanland, samt på en 1522 gjuten klocka i S. Marienkirche, Berlin.⁶⁵ — Lillklockan har runt halsen växtornament, runt slagringen lyror och växtornament. På S sidan följande inskr. inom ram av vinrankor, krönt av Jehovahs namn: VID KLANGEN AF MIN RÖST / MÅ HÅRDA HJERTAN RÖRAS / BETRYCKTA FINNA TRÖST / FÖRFÖRDA ÅTERFÖRAS; / SIG SAMLE WID MITT LJUD / TILL SENSTA EFTER TID, / ETT FOLK, SOM TACKAR GUD, / FÖR FRIHET, BRÖD OCH FRID; På N sidan inskr. inom kedjeram: ÅR 1832 / UNDER / KONUNG CARL XIV JOHANS REGERING / DÅ / D.R. CARL VON ROSENSTEIN⁶⁶ VAR ÄRKEBISKOP / ROBERT VON CRÆMER⁶⁷ LANDSHÖVDING / CARL PETTER TRYSEN (s. 120, not 26) KYRKOHERDE / PEHR NILSSON I WÄPPEBY / ERIK ABRAHAMSSON I BÄRBY / KYRKOVÄRDAR / OMGJÖTS DENNA KLOCKA / AF / S. CHR. GRÖN-

⁶⁵ M. ÅMARK, Sveriges medeltida kyrkklockor, Sthlm 1960, s. 27.

⁶⁶ CARL VON ROSENSTEIN, f. 1766, † 1836. Ärkebiskop 1819.

⁶⁷ ROBERT FREDRIC VON KRAEMER, f. 1791, † 1880. Landshövding i Uppsala län 1830.

Fig. 125. Storklockan. 1500-talets förra hälft. Foto 1965.

Large bell. First half of 16th century.

WALL⁶⁸ I STOCKHOLM. H 70, D 90. Skänkt 1628 av Otto von Sack (s. 132, not 45), Hacksta, till minne av hustrun Caren Mecks, 1628. Hitförd från Preussen (RÄK). Omgjuten 1742 i Stockholm (RÄK.) samt enl. ovan citerade inskr. 1832. Före omgjutningen 1832 fanns följande inskr. runt klockan (INV. 1763): GUD GIF FRID I TINO LANDE, LYCKO OCH SALIGHET I ALLO STÄNDER! Inskr. på N sidan; RESPEK. HERRSKAPER ÄGDE SÄTERIER I SOCHNEN, NEMLIGEN: HJULSTAD HÖGWÄLBORNE HERR BURGREFVEN GREFVEN OCH GENERAL MAJOREN CARL AUGUST TIL DONA CARDWINDEN MED DESS GREFWINNA, HÖGWÄLBORNA FRU HEDVIG CHRISTINA SOOP, FRIHERRINNA TIL LIMMINGE.⁶⁹ HACKSTA: WÄLBORNE HERR CAMMAR-

⁶⁸ SAMUEL CHRISTOPHER GRÖNWALL, † 1838. Verksam i Sthlm 1825—38, ålderman 1838.

⁶⁹ CARL AUGUST DOHNA, f. 1691, † 1744. Greve, generalmajor. — G. m. HEDVIG ULRIKA CHRISTINA SOOP, f. 1703, † 1776, dotter till landshövdingen Karl Gustaf Soop af Limingo och Eleonora Elisabet Oxenstierna af Croneborg.

RÅDET JONAS WULFVENSTIERNÄ (s. 124, not 33). BRUNSHOLM: HÖGWÄLBORNE HERR BARON CARL MAGNUS DANCKWARDT.⁷⁰ NYBYHOLM: HÖGWÄLBORNA FRÖKEN MARGARETA SOPHIA SPARRE (s. 129, not 18). FÖRSAMLINGENS SJÄLASÖRJARE WORO DÅ FÖR TIDEN KYRKOHERDEN HERR JOHAN NETZELIUS (s. 134, not 38), COMMINISTERN HERR SAMUEL MYRMAN.⁷¹ Inskr. på S sidan: TILL GUDS NAMNS ÄRO, OCH FÖRSAMLINGEN UTI NÄS SOCKEN WID ENEKIÖPING TIL NYTTA OCH HEDER, ÄR DENNA KLOCKA OMGUTEN OCH TILÖKAD I STOCKHOLM ÅR 1742 AF JOHAN FALSTEN,⁷² DÅ ÅRET FÖRUT DEN 24 NOVEMB. HENNES HÖGST SALIGA KONGL. MAJ:TS VÅR ALLERNÅDIGSTA OCH HULDERIKA DROTTNING OCH LANDSENS MODER ULRIKA ELEONORA MED DÖDEN AFGÅDT. KYRKOWÄRDAR: AND: ANDERSSON I WEPPEBY, LARS OLSSON I SWEPNÄS.

⁷⁰ CARL MAGNUS DANCKWARDT, adl. och friherre VON DANCKWARDT, dp 1712, † 1763. Ryttnästare, ägde *Brunnsholm* i Enköpings-Näs sn. — G. m. INGA VON HEIJNE, f. 1721, † 1758.

⁷¹ SAMUEL MYRMAN, † 1770. Komminister i Enköpings-Näs 1726.

⁷² JOHAN FAHLSTEN, f 1706, † 1767. Verksam i Sthlm 1740—60, ålderman 1749.

SUMMARY

I. Granite rubble church with gabled W tower and narrower, lower chancel, probably with apse (fig. 126 A). The tower, W gable and N walls of nave and chancel of this church remain (fig. 65). Flat wooden ceiling or open timber roof. The type shows influence of St. Per's and St. Olof's churches at Sigtuna. Erected ca. 1200, probably as a manor church.

Furnishings: Sandstone font, old Mälars-valley type, ca. 1200 (fig. 98). Bronze censer, 13th century (fig. 102).

II. Chancel extended westwards, the same height as the older part, giving the church a long, straight-ended chancel of the same type as those in Skå and Järfälla churches in Uppland (fig. 126 B). Judging from the situation of the vestry doorway, this chancel was divided into two parts. The chancel window in the E gable is shown in a drawing 1681 of the church (fig. 76).—Vestry was built in the north, with two cross vaults with ribs pear-shaped in section (figs. 77, 79). The doorway leading into the vestry, with its double-chamfering and a fillet, is reminiscent of doorway in Spånga and Vendel churches in Uppland (fig. 78); ca. 1300 or the following decades.

Furnishings: St. Michael, a wooden figure dating from the first half of the 14th century, placed in a later shrine (figs. 91—94; see period IV). Ciborium of gilded copper, 14th century (fig. 101).

III. The church was extended southwards and became a hall church in character (fig. 126 C). At the same time, the walls of the church were heightened. The new roof met the middle of the tower wall (see period VII). There are traces of two blocked up windows from this period, one in E gable and one in the E part of the S wall (fig. 67). The position of the latter suggests that vaulting was not planned

originally in the enlarged church. Open timber roof or flat wooden ceiling. Second half of the 15th century, a few decades before the vaulting was erected.

IV. Vaulting—three stellar vaults—with bevelled half-brick ribs and old men's faces at the intersections of the ribs (figs. 126 D, 80—82), belonging to the group of "Sture vaults" of the so-called "old man" type of vault. Fragments of murals on two vault abutments (fig. 81) are from the same period.—In conjunction with the construction of the vaulting, the E gable was rebuilt and furnished with ornamentation of the same type as in Svinnegarn Church (fig. 64).—Porch built in SW (figs. 87—89). Church door richly ornamented with ironwork (figs. 84—86). Among the wrought iron fittings are the coats-of-arms of the Sparre and Oxenstierna families, which suggests that building during this period was financed by Nils Fadersonn Sparre and Kristina Oxenstierna, who owned Hjulsta 1475—94—.

Furnishings: Late 15th century shrine (figs. 93—94). Grave monument, 1484 (no. 1, fig. 112). Fragment of antiphonarium, written by hand on parchment (fig. 123). 16th century furnishings: Collection bag of velvet from beginning of 16th century (fig. 110). Large bell with two founders' marks, one dated 1522 (figs. 124—125). Grave monument, 1594 (no. 2, fig. 113). Hatchments (nos. 1, 2, figs. 118—119).

V. 17th century: Gyllenanckar chapel built 1623 on S side of church (figs. 126 E, 87—89).—In 1626, building was carried out on roof, tower and porch, and new rafters were probably erected, after the upper S wall of the tower collapsed and an earlier fire.—Restoration of tower, 1689, when the cupola (fig. 76) and other items were altered.

Furnishings: Altar decoration, 1682 (fig. 90), communion vessels (fig. 100), lighting units (fig. 104, 105), textiles, including a chasuble, 1630 and early 17th century ornamentation on altar frontal and chasuble (figs. 106—107, 109), memorial tablet, ca. 1650 (fig. 116), hatchments (figs. 120—122), *Liber cantus Upsaliensis*, 1620.

VI. 18th century: Present cupola on tower, 1731—33 (fig. 75). Windows enlarged and new windows, 1756—58.—Chapel restored during 1760's, when windows seem to have been enlarged, and the doorway in the S wall made (fig. 87).—In 1799, building was carried out in the tower, when the bells were moved in from the bell tower.

Furnishings: Pulpit, 1701 (fig. 95), pews, 1758—61 (figs. 73, 96), gallery, 1781, organ by Peter Niclas Forsberg, 1781 (fig. 97), communion vessels, bridal crown (fig. 103), memorial tablet, 1760, attributed to Jean Eric Rehn (fig. 117).

VII. 19th century: Present roof trusses erected 1806, and were given their present pitch. In conjunction with this, the S wall was heightened and the gables were extended southwards with brickwork (figs. 67, 70). The joints in the masonry after this extension and the sloping ornamental brickwork on the E gable (fig. 64) indicate that the previous roof trusses met the middle of the tower. At the same time, the chapel walls seem to have been lowered, and the tall, spire-like cupola (fig. 76) was replaced by the present roof (fig. 87).—The outer walls were rendered, 1807—1809.—Interior restored 1878—79;

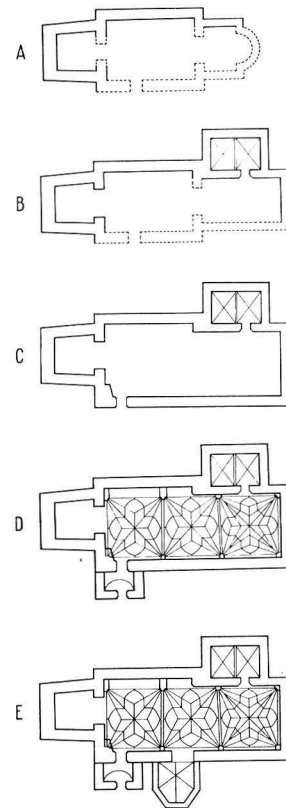

Fig. 126. Kyrkobyggnadens utveckling, 1:1 000. Av I. Rosell, ritad av J. Nömmik.

Development of church.

the walls were limewashed, fixed furnishings painted white and new window-frames inserted.—The roof was covered with sheet metal 1882—92.

Furnishings: Communion vessels, textiles; small bell recast, 1832.

VIII. 20th century: Interior restored in 1939 according to plans by Architect S. Brandel. Pews rebuilt, old marbling on fixed furnishings uncovered, antique glass in lead comes in E and S windows.—External restoration in 1956. Walls repaired and spray plastered, ornamental brickwork on gable of porch freed from plaster (fig. 83), a blocked-up little window in E wall of vestry reopened. Blocked-up windows and joints in the masonry marked in the plaster.

Fig. 127. Teda kyrka från SV. Foto 1962.
Teda Church from SW.

TEDA KYRKA

UPPLAND, UPPSALA LÄN, ÅSUNDA HÄRAD
ÅSUNDA STORKOMMUN

UPPSALA ÄRKESTIFT, TRÖGDS OCH ÅSUNDA KONTRAKT

Beskrivningen utförd av INGRID ROSELL, avslutad 1966.

KÄLLPUBLIKATIONER OCH BEARBETN.: AFRTNINGAR, pl. 123 (kyrkan 1681 från SO, muralmål.). — G. AXEL-NILSSON, Dekorativ stenhuggarkonst i yngre vasastil, Lund 1950, s. 311 ff. — G. BOËTHIUS, s. 113, 156. — ERICI, s. 184. — FOLKUNGATID. UTST. 1957, nr 39. — KLINGSPOB, II, s. 90 ff. — KÄLLSTRÖM, s. 269. — B. NERMAN, Var låg centrum i Fjädrundalands småkonungadöme? Fornvännen 1963: 4, s. 165 f. — RABÉN, s. 112. — SV. RUNINSKR. VIII, s. 356 f. — Upps. utst., nr 280, 506, 532.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: RÅ: OXENSTIERNSKA SAML. (E 649, Ulfsparreska graven). — KB: HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK» (F f 10, Ulfsparreska graven). — UUB: NORDIN, vol. 39, s. 93 verte (uppbörden 1531);¹ WESTIN, nr 1445 (kyrkogårdsmur m. m.). — ATA: IHRFORS, I: 2, s. 625 ff (med

¹ För Teda redovisas: »ii klocka mitt annan kopar vogh tillhopa iii Skpd i lispd Sillf ii löde marc iii lott penningar XVI st.»

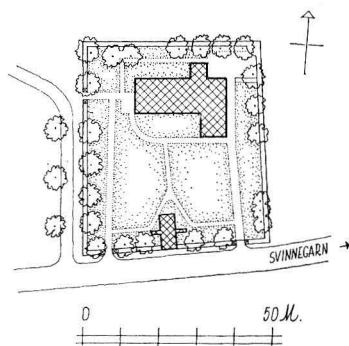

Fig. 128. Kyrkogårdsplan, 1:2 000. Uppm. J. Söderberg 1955.

Plan of churchyard.

avritn. av kyrkan från S); INV. 1829; SNABBINV. 1917 (M. ÅMARK); skr. ang. utgrävning av Saltgravkoret av S. T. KJELLBERG 1924—26; plan och sektion av det utgrävda gravkoret av S. T. KJELLBERG 1924; restaureringsförsl. 1930 (6 blad) av ark. S. BRANDEL; skr. ang. el. uppvärm. och inre kalkstrykn. 1937; rapport om orgeln av E. ERICI 1939; skr. ang. konservering av orgeln 1948; ang. restaurering 1954—55; fotos av kyrka, inredn. och inv. — BST: Försl. till indeln. av kyrkogården av ark. Å. NOREEN, stadfäst 1923 (1 blad); restaureringsprogram 1923 av ark. Å. NOREEN; försl. till målat korfönster av G. PAULI, stadfäst 1923 (1 blad); skr. ang. ny altarring 1924; restaureringsprogram 1930 av ark. S. BRANDEL; försl. till el. värmeledn. av Älvkarleby kraftverk, fastställt 1937 (1 blad); försl. till glasmåln. i koret av H. LINDBERG 1959 (1 blad). — LST: Kartor över Teda sn: ägomätn. m. m. av H. BARCKHUS 1691 (B 16, 21¹); örtugadeln. å Tolfsta av O. GERDES och Z. BLACKSTRÖM 1753—54 (B 16, 21²).

KYRKANS ARKIVALIER: ULA: RÄK. 1731—1897 (L I nr 1, 3—5, 7, L III nr 1), RÄK. över försålt silver 1782 (i K I nr 2), strödda RÄK. 1897—1913 (L I nr 9); ST. PROT. 1746—1897 (K I nr 1—3), handl. till ST. PROT. 1907 ang. rest (K II nr 1); KR. PROT. 1845 (i K I nr 2), 1868—1915 (i K I nr 3, K IV nr 1); VIS. PROT. 1685, 1695, 1700, 1702, 1704, 1708 (i J nr 1), 1715 (i N nr 1), 1746 (i N nr 2), 1746—1890 (i J nr 2); INV. 1674, 1715 (i N nr 1), 1746 (i O nr 1), 1763, 1776, 1787 (i J nr 2), odat. (1811 i O nr 1), 1819, 1829, 1842, 1859, 1880 (i J nr 2); ritn. till altarpnydd (1847, O nr 4r); kostnadsförsl. och ritn. till predikstolstak av J. G. ÅHLÉN 1856 (i O nr 2); bänkdelen. 1676 (i N nr 1), 1755 (i J nr 2). — PÄ, Svinnegarn: RÄK. 1898—1961; ST. PROT. 1898—1945; VIS. PROT. 1889—1929; INV. 1938—.

Av pastoratshandl., insända till DOMKAP. förvaras handl. 1653—1899 i ULA (DOMKAP., E V, 129, 1—4). Innehålla bl. a. skr. ang. rep. 1715, VIS. PROT. 1746—1896; handl. ang. besiktn. av kyrkan 1747, rep. av kyrkan 1749, Stureska gravkoret 1750; INV. 1790, 1819, 1842, 1859, 1889. — Yngre handl. förvaras i DOMKAP.

Kyrkan ligger omkr. 1 mil SV om Enköping. — Teda socken »*parochia Thedom*» nämnes första gången 1301 i samband med ett testamente av Carl Gregersson. Enl. detta upplät han egendomen Salta i Teda sn för utbetalning av medel till vissa kloster och kyrkor (SD nr 1339). »*theda*» nämnes 1303 bland de kyrkor, ärkebiskoparna Nils Alleson och Olof visiterade (SD nr 2218). — Ett runstensfragment har funnits »*with Prästegrinden, Söder sijdan om kyrckian*».²

Följande i texten omnämnda gårdar ligga i Teda sn: *Kurö, Salta, Strömsta*.

² Sv. RUNINSKR. VIII, s. 356 f.

Fig. 129. Karta över Teda kyrka med omgivning 1691. LSt.
Map of Teda Church and surroundings, 1691.

KYRKOGÅRD OCH KLOCKSTAPEL

Kyrkogården utgöres av ett i det närmaste rektangulärt område omkring kyrkan och dess klockstapel (fig. 128). Den hade enl. en karta å LSt sin nuvarande utsträckning redan 1691 (fig. 129). Mera detaljerat framställs kyrkogården å en karta från 1753—54 (LSt). — Inhägnaden består av en kallmur av vald och kluven gråsten. Murad inhägnad påträffas tidigast 1704—05, då sockenborna ålades att upprätta den förfallna kyrkogårdsmuren. Murmästare och kalk omnämns i detta sammanhang (tingsprot. 1704—05, WESTIN 1445). Muren var täckt med trätak 1775, då man beslöt borttaga detsamma. Samtidigt reparerades den förfallna muren av Anders Jonsson i Kungsåra (sr. PROT. 1775, vis. PROT. 1776). — Längs muren växa lönn, kastanj, ask och alm. Ett förslag till ordnande av kyrkogården av Eric Hammarström, Kurö, omarbetat av Ärland Noreen³, fastställdes 1923 (BSt).

MUR

³ ÄRLAND NOREEN, f. 1888. Arkitekt, byrådirektör; målare. N. har varit verksam särskilt som restauratör av kyrkor och kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Bl. N.:s restaureringsarbeten märkas Venn-garns slott vid Sigtuna, Läckö slott samt ett hundratal kyrkor.

INGÅNGAR

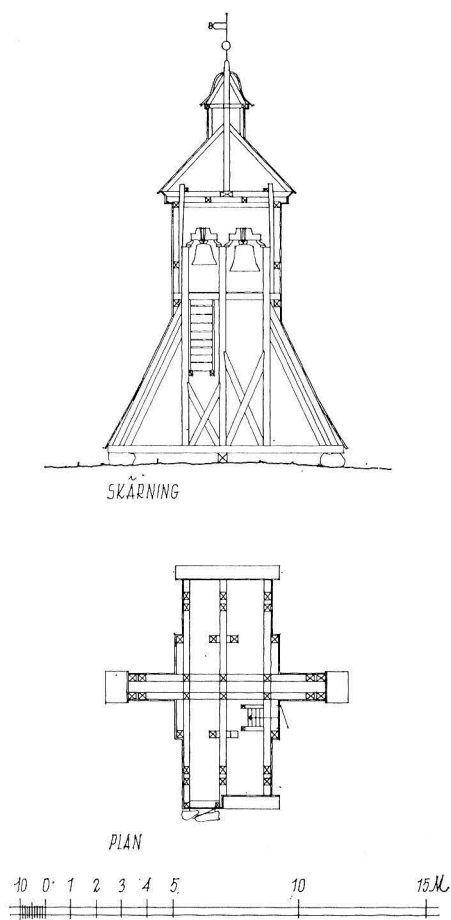

Fig. 130. Klockstapel. Plan och sektion, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955.

Bell tower. Plan and section.

KLOCK-
STAPEL

(fig. 130). Helt inklädd med svarttjärade bräder. Avslutas av karnissvängd huv med lanternin, krönt av en smidd spira med klot och flöjel, bärande inskr.: REPAR 1922. Huv, lanternin och strävor spåntäckta och svarttjärade. För uppförandet av den nuvarande stapeln beräknade man omkr. 1715 en summa av minst 200 dlr (DOMKAP., skr. 1715). Uppförandet synes ha verkställts senare, då en »nyss tillförene skedd klockstapelbyggnad» omnämnes 1749 (DOMKAP., VIS. PROT. 1749). Större arbeten å stapeln ägde rum 1778, då Mats Matsson i Walla ånyo uppbyggde översta delen av stapeln, som var förfallen (ST. PROT. 1778, uppg. om rep. 1775—85 i K I nr 1). År 1803 betalades organisten Dahlman

Kyrkogården har tre ingångar, en i V samt två i S (fig. 127). Ingångarna ha tegelstolpar, vitputsade 1965, tidigare med grå rektangulära fält. Pyramidtak, täckta av svartmålad plåt, de V krönta av lyktor, de S av klot. År 1858 flyttades ingångarna till sina nuvarande platser, varvid nuvarande tegelstolpar uppmurades av byggmästaren Lindblom (PROT. 1858 i O nr 2, ST. PROT. 1858). Å kartan från 1753—54 har kyrkogården tvenne ingångar i V muren samt en ingång i S muren. År 1763 funnos tre stigluckor, en större tillhörande egendomen Strömsta, samt två mindre, av vilka en tillhörde egendomen Salta (VIS. PROT.). Den senare tillkom 1757 och ersattes av en ny 1783 (RÄK. 1757, uppg. om rep. 1775—85 i K I nr 1). År 1776 uppmurade man tegelstolpar med spåntäckta tak till de båda övriga ingångarna (RÄK. 1766, VIS. PROT. 1767). — I ingångarna smidda järngrindar. De V bära inskr.: 1833 AWLK (= A.W.L. Karlsson). Inskr. å grindarna i S-murens V del: INKME(I)DE 1833. Årtalet 1833 syftar på tillkomsttiden (ST. PROT. 1832).

En bod låg fram till 1700-talets mitt i linje med kyrkogårdsmuren (ST. PROT. 1750). Ett utrymme i klockstapelns har sedermera nyttjats som materialbod (bl. a. VIS. PROT. 1871).

Klockstapelns (fig. 127) ligger på S delen av kyrkogården. Byggnaden har rektangulär plan med strävor på Ö och V sidorna

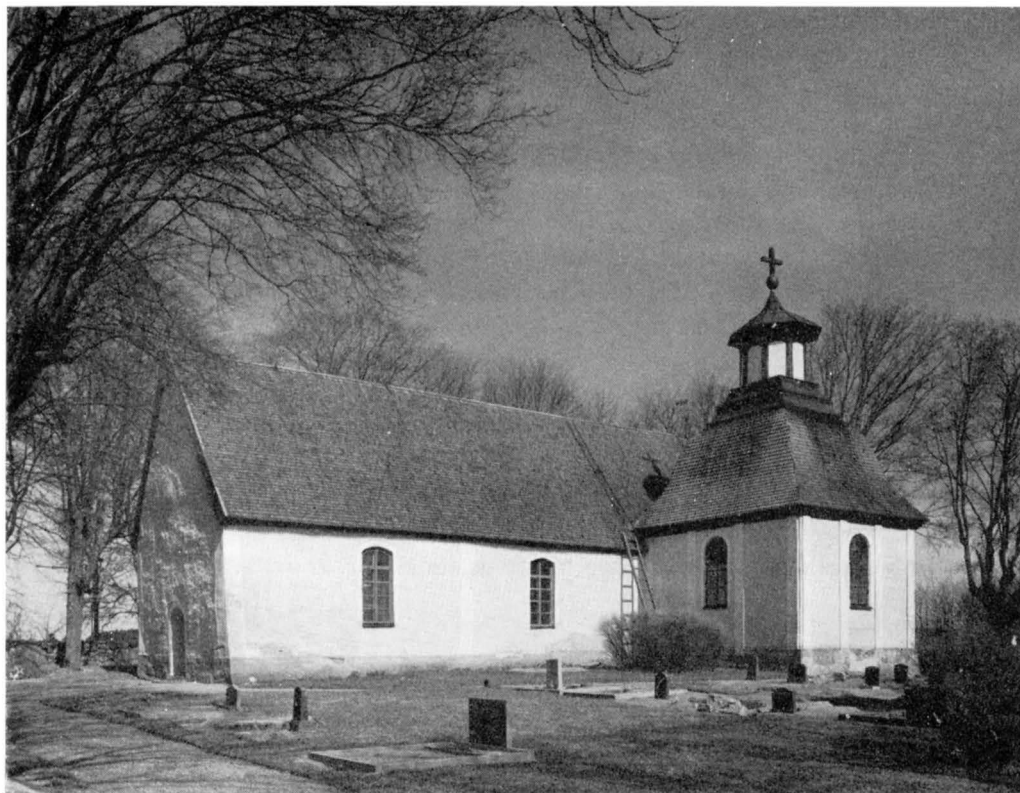

Fig. 131. Kyrkan från SV. Foto 1962.
The church from SW.

för brädslagning av stapeln (RÄK.). Även senare under 1800-talet ägde flera reparationer rum. Senaste större reparation genomfördes 1922 (flöjels inskr.). — En flöjel, bärande årtalet 1533, påträffad i klockstapeln, synes härröra från en äldre stapel. Flöjeln nu sönderrostad och förstörd.⁴ I arkivalierna omnämnes en tidigare klockstapel 1708 (VIS. PROT.). Denna stapel var 1715 så förfallen, att den »intet längre kan ringas uti» (DOMKAP., skr. 1715).

KYRKOPYGGNADEN

Kyrkobyggnaden är salformad, bestående av långhus inrymmande även kor, samt sakristia i N. Det Stureska gravkoret ansluter sig till kyrkan i S (fig. 127, 131—133).

Byggnadsmaterialet består av valda gråstensblock och tegel. Murningstekniken kan studeras å N långhusmuren mot sakristievinden samt å gavelrösternas insidor. Tegel har

PLAN OCH
MATERIAL

⁴ Flöjeln påträffad av kyrkvaktaren Harry Olofsson, Teda.

använts i dörr- och fönsteromfattningar samt senare ilappningar och ändringar. Gravkoret är helt byggt av tegel på sockel av sandstenskvadrar. Yttermurarna äro spritputsade med slätputsade omfattningar och vertikala band å långhusets och gravkorets murar. Sockelpartiet å långhus och sakristia markerat med röd färgton; gravkorets sockel har spår av röd puts. Vitkalkning av exteriören återkommer i arkivalierna i varje fall sedan slutet av 1800-talet (VIS. PROT. 1896). År 1766 rappade murmästaren Dahlbäck kyrkans yttermurar samt avfärgade dem i en ljus gul färgton med ljusröda omfattningar, vertikala band och sockel (RÄK. 1766, VIS. PROT. 1767). Putsen förnyades delvis 1875 av muren Nyberg (RÄK.: 165 dlr). Fasaderna voro från början oputsade. Gråstensmurens ursprungliga utseende kan studeras å N långhusmuren mot sakristievinden (se ovan). Sakristians gavelröste har vitkalkad tegelblindring: kors, stående på horisontalt band (fig. 138). Korets murar äro förstärkta med horisontalt liggande järnband.

FÖNSTER

Långhuset har stickbågiga fönsteröppningar, två i S, två i N, relativt smala, samt en bredare i Ö (fig. 131). I S och N gröngråmålade karmar och spröjsverk av trä; solbänkar av svartmålad plåt. I Ö gråmålad karm och spröjsverk av järn; solbänk av kopparplåt. De S och N fönsteröppningarna upphöggs 1754 av klockaren i Svinnegarn Petrus Norström »uti de förra små och irreguliara fönstrens ställe» (ST. PROT. 1754, RÄK. 1754, VIS.

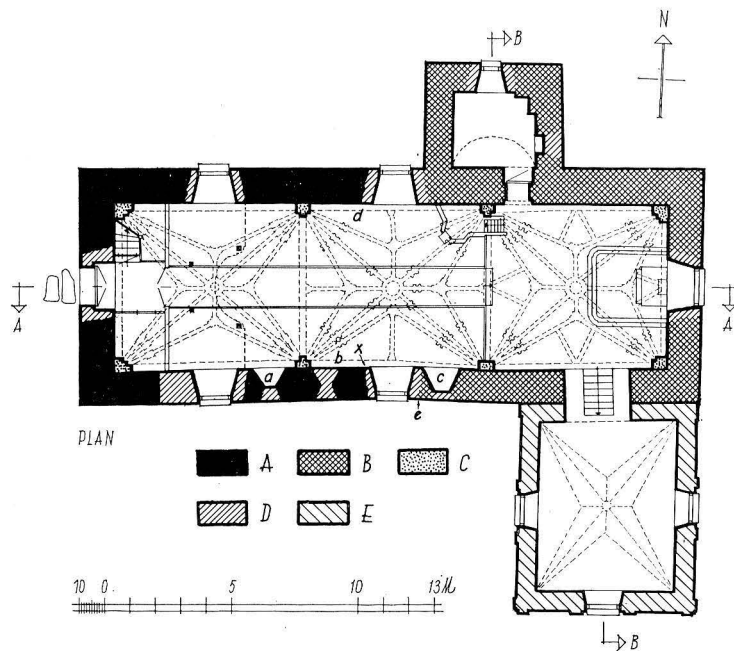
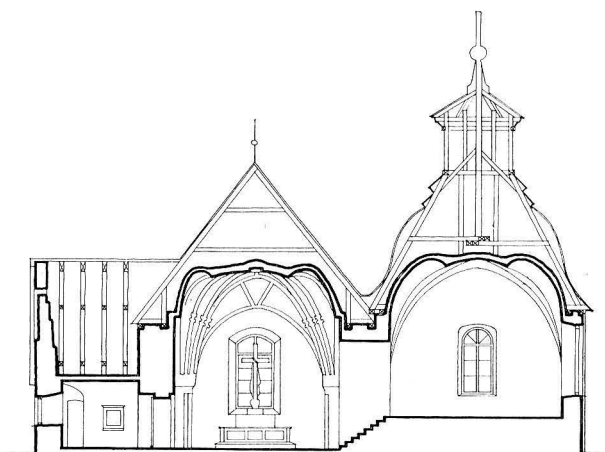
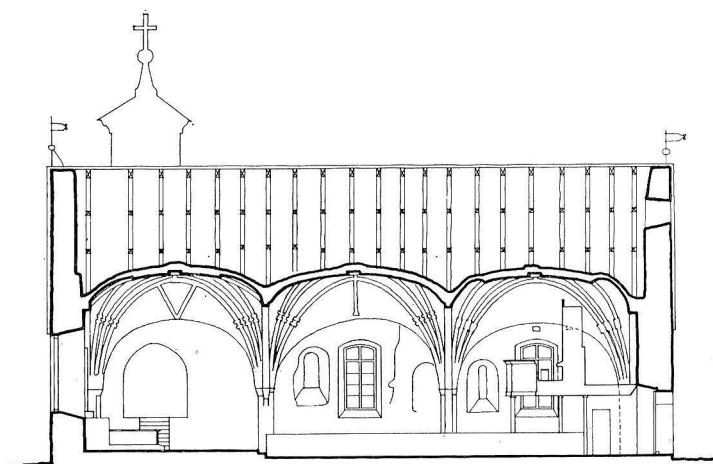

Fig. 132. Plan 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955.
Plan.

SKÄRNING B-B

SKÄRNING A-A

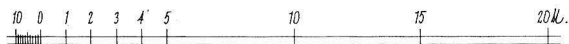

Fig. 133. Tvärsnitt genom koret mot Ö och längdsnitt mot S, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1955, den senare korrigerad 1966.

Cross section of nave looking E and longitudinal section looking S.

Fig. 134. Interiör mot V. Foto 1965.
Interior looking W.

PROT. 1763). Korfönstret fick sitt nuvarande utseende 1767 på bekostnad av Sten Gabriel Sture,⁵ Strömsta (VIS. PROT. 1767). I korfönstret insattes 1960 en glasmålning (s. 170).

Vid en restaurering av kyrkans inre 1954—55 framkommo spår av fyra äldre igensatta rundbågiga fönsteröppningar, tre i S samt en i N. Vid restaureringen framtogs i S långhusmuren: en med träpanel försatt inre fönstersmyg, dekorerad med kalkmålningar samt med dageröppningen igensatt i yttres mygen (fig. 148, c å fig. 132; s. 170); en med tegel igensatt inre fönstersmyg med fragment av kalkmålningar (fig. 146, a å fig. 132; s. 170). Dageröppningen lämnades igensatt i yttre smygen. Spår efter en igensatt fönsteröppning, nära belägen samt i jämnhöjd med förågående markerades med ritsor i putsen (b å fig. 132). I N långhusmuren frampreparerades fragment av målad omfattning till en igensatt fönsteröppning (fig. 147, vid d å fig. 132; s. 170). En teckning av kyrkan 1681 (AFRITNINGAR, fig. 144) visar S-murens fönsteröppningar. Då fönsteröppningarna

⁵ STEN GABRIEL STURE, f. 1730, † 1803. Löjtnant vid Västgöta kavallerireg. — G. 1 m. SOFIA LÖWEN, f. 1727, † 1760, g. 2 m. ELEONORA GUSTAVA BONDE AF BJÖRNÖ, f. 1746, † 1817.

Fig. 135. Interiör mot Ö. Foto 1965.
Interior looking E.

icke ansluta sig till travéindelningen, kunna samtliga dateras till tiden före kyrkans välvning (s. 163). Av utformningen att döma äro de fyra fönsteröppningarna dock icke samtida. Den inre smygen till fönsteröppningen a i S-muren (fig. 146) med sin starka skråning och långsmala, nu igensatta dageröppning, belägen ungefär mitt i murtjockleken, talar för att denna fönsteröppning är ursprunglig och har tillhört den äldsta kyrkans långhus. Fönsteröppningen b, som enl. spåren efter densamma samt 1600-talsteckningen varit nära belägen den föregående samt likartat utformad, synes vara samtida. Den inre smygen till fönsteröppningen c (fig. 148) med sin bredare nu igensatta dageröppning, belägen nära yttre murlivet, visar, att denna fönsteröppning är utvidgad. Då kalkmålningarna i inre smygen äro av 1640-talstyp, synes utvidgningen ha ägt rum vid denna tid (s. 170). Fönsteröppningen torde ha vidgats för att ge mera ljus åt predikstolen, som uppsattes vid S-muren 1644 (s. 175). Dessförinnan förmodligen en spetsbågig fönsteröppning, tillkommen i samband med utvidgningen omkr. 1300 (s. 161). — I V gavelröstets insida synes inre smygen till en igensatt rund fönsteröppning (fig. 133). Tidpunkten för dennas upptagande samt igensättning har icke kunnat fastställas.

Fig. 136. Spår av äldre takkonstruktion ovanför S-murens V fönster. Foto 1965. S. 160.
Traces of older roof construction above W window in S wall.

INGÅNG Ingången i V är stickbågig med vitkalkad, slätputsad omfattning. Upptagen 1754. Samtidigt revs ett vapenhus i SV och ingången från vapenhuset till långhuset igensattes (RÄK., ST. PROT.). I ingången brunmålade dubbla dörrar med panel, mönstrad med snedställda spetsrutor. — Innanför portöppningen ett vindfång med dubbla dörrar, målade i grått, från 1873—74 (ST. PROT. 1872, RÄK. 1873—74).

YTTERTAK Långhuset har svarttjärat, spåntäckt sadeltak med svarttjärade vindskidor av trä med konturerade avslutningar. Svarttjärade hammarband. Långhusets gavelrösten kröns vardera av en smidd spira med flöjel, bärande inskr.: ALDS (= Anna LarsDotter Skytte)⁶ 1653. Årtalet hänsyftar förmodligen på den nuvarande takstolens tillkomst.

INTERIÖR Arbeten med spånslagning, tjärstrykning samt rödfärgning av yttertaket återkomma ofta genom århundradena i kyrkans arkivalier.

Interiören (fig. 134, 135) kalkades i en gråvit ton vid restaureringen 1954—55 (s. 169). Vitkalkning av väggar och valv påträffas tidigast 1754 (ST. PROT.). Väggarna i kor och bänkkvarter bekläddes 1908 nederst med träpanel (s. 169).

⁶ ANNA SKYTTE AF SÄTRA, f. 160(5), levde änka 1637. Ärvde efter sin fader *Salla* i Teda sn. — G. 1 m. rådmannen SVEN HANSSON SVAN, g. 2 m. amiralen HANS HANSSON, † 1631. Dotter till ståt-hällaren Lars Bengtsson, adlad Skytte af Sättra, och hans 1:a hustru Brita Håkansdotter.

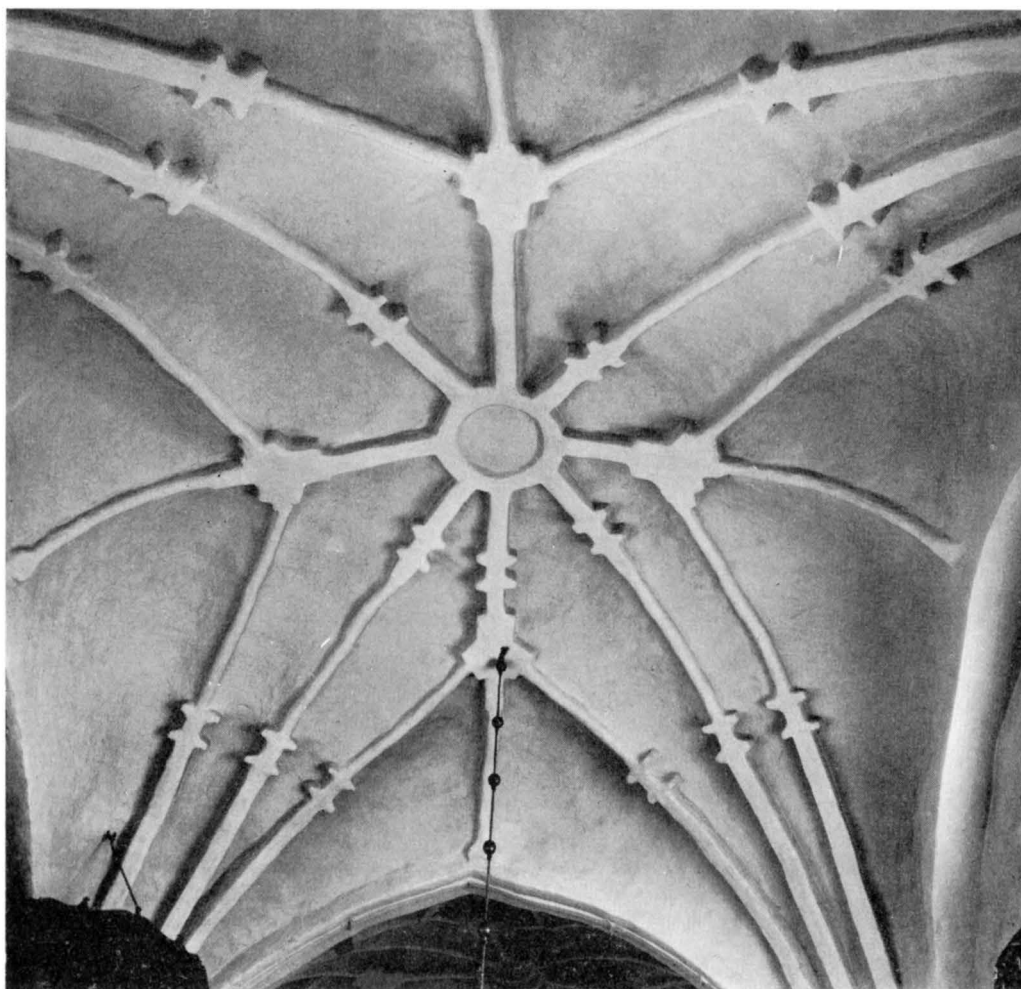

Fig. 137. Stjärnvalv i långhuset, omkr. 1500. Foto 1965.
Stellar vaulting in nave, ca. 1500.

Kyrkorummet är täckt av tre stjärnvalv av tegel med halvstensribbor, överst med rundade, nederst med rätvinkliga hörn (fig. 137). Valven vila på rundbågiga sköldbågar och väggpilastrar samt skiljas av svagt spetsbågiga gördelbågar. Hörnpilastrarna äro två- och tresprångiga, övriga väggpilastrar ensprångiga samt med rektangulär genomskärning (fig. 132). I korvalvet bilda ribborna en åttauddig stjärna; de båda övriga valven ha fyrauddiga stjärnor. I valvhjässorna cirkelformiga ringar med märken efter valvbrickor. Ribborna ha breda föreningslänkar samt tvärstenar. Valvbågarna förstärktes 1754 av klockaren i Svinnegarn Petrus Norström (ST. PROT. 1754, INV. 1763).

VALV

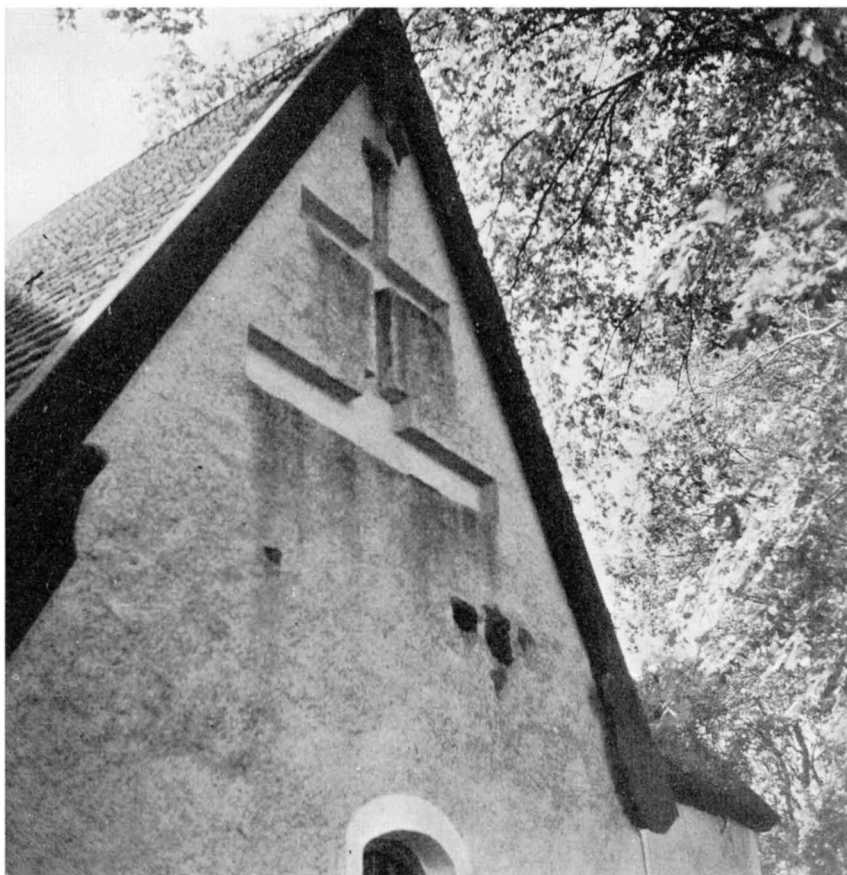

Fig. 138. Sakristians gavelröste. Foto I. Rosell 1962. S. 162.
Gable of vestry.

ÄLDRE
INNERTAK

Om en äldre, lägre liggande takkonstruktion, sannolikt öppen takstol, vittna tvenne avsågade bjälkar ovanför S-murens V fönster (fig. 136).

Golven i koret och långhusets mittgång äro lagda med svarta och vita diagonalställda cementplattor. Inlades i mittgången 1908, i koret 1912 (ST. PROT. 1907, RÄK. 1908, 1912). I bänkkvarteren golv av trä; i koret två gravhällar (s. 191). Golv av sten omtalas tidigast 1773 (ST. PROT.). Golven i kor och mittgång belades 1774 med tegelsten av Mats Matsson, Walla, varvid korgolvet höjdes ett steg över långhusgolvets nivå (ST. PROT. 1774, VIS. PROT. 1776). Nytt golv av trä inlades i bänkkvarteren 1839 (RÄK.). År 1853 omlade soldaten Schön golven i kor och mittgång (RÄK.).

ÄLDSTA
KYRKAN

Av den äldsta kyrkan (fig. 177 A) kvarstår långhuset, vilket ursprungligen sträckte sig fram till x å fig. 132, strax V om S-murens Ö fönsteröppning. Å det nuvarande långhusets innermurar framträda murskarvar efter det äldsta långhuset (fig. 133). Vidare äro

Fig. 139. Sakristian från NV. Foto 1962. S. 162.
Vestry from NW.

hammarbanden skarvade å motsvarande ställen av yttermurarna. Till den äldsta kyrkan torde ha hört ett kor, sannolikt med absid. Enligt spår av en äldre takkonstruktion (s. 160) har kyrkan sannolikt haft öppen takstol (fig. 136). Tvenne igensatta, nära varandra liggande fönsteröppningar i det äldsta långhusets S-mur synas härröra från denna period (s. 157). Planformen hos Teda äldsta kyrka överensstämmer med Svinnegarns och Enköpings-Näs äldsta kyrkor (s. 26, 91). I likhet med dessa båda kyrkor och andra av samma typ i dessa trakter (G. BOËTHIUS, s. 61 f) torde Teda äldsta kyrka ha uppförts omkr. 1200. Då kyrkan var ganska liten, kan den ha blivit uppförd som en gårdskyrka eller ett gårdskapell (jfr Håbo-Tibble, SvK, Up VII, s. 318).

Som murskarvarna i långhuset visa, har kyrkan blivit tillbyggd åt Ö, varvid byggnaden har erhållit sin nuvarande salskyrkokaraktär (fig. 177 B). Ett nytt kor av samma bredd som långhuset byggdes runt det äldre koret, vilket, som brukligt var, torde ha stått kvar under byggnadstiden. Som framgår av fig. 132, har S-muren i den utvidgade delen förskjutit sig något åt S. I likhet med Svinnegarns äldsta kyrkas motsvarande utvidgning

UTVIDGNING
ÅT Ö

Fig. 140. Ingång till sakristian i korets N-mur. Foto 1965.
Entrance to vestry in N wall of chancel.

torde ovanstående tillbyggnad ha ägt rum omkr. 1300. Bidrag till periodens datering giva förutom grundplanen tvenne helgonfigurer från 1300-talets förra hälft, vilka synas ha tillhört ett altarskåp (s. 175). Anskaffandet av ett altarskåp betecknar ofta slutpunkten på en utvidgning.

SAKRISTIA

I samband med utvidgningen åt Ö torde sakristian ha uppförts i NO (fig. 139). Byggnaden är uppförd av gråsten med gavelröste, valv och omfattningar av tegel. I N-muren en stickbågig fönsteröppning med gråmålad karm och spröjsverk av trä. Solbänk av gråmålad plåt; järngaller samt luckor av sammannitade järnplåtar. Fönsteröppningen i N upphöggs 1754 av klockaren i Svinnegarn Petrus Norström, varvid dageröppningen till en fönsteröppning i sakristians Ö mur igensattes i yttre smygen (st. PROT. 1754, RÄK. 1754, INV. 1763 tillägg). Byggnaden har spåntäckt sadeltak och vindskidor av trä med konturerade avslutningar. På gavelnocken spira med klot av trä. Vid takets SV hörn en öppning med trälucka till sakristians vind. Tak, vindskidor samt luckor svarttjärade.

Ingången från koret till sakristian är stickbågig med ensprångig omfattning (fig. 140).

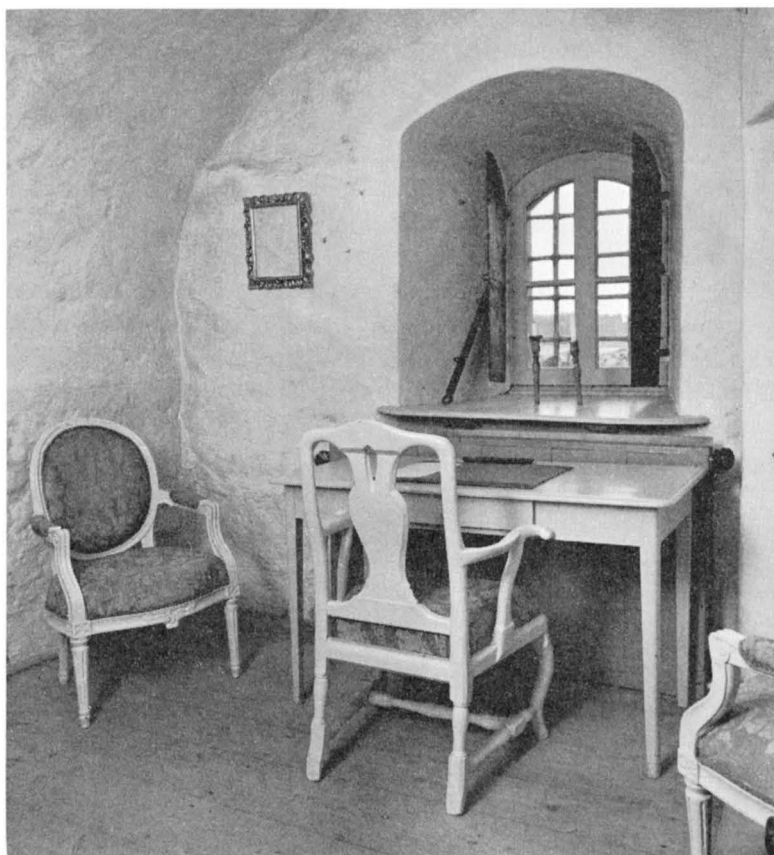

Fig. 141. Sakristians interiör mot N. Foto 1965.
Interior of vestry looking N.

Dörr från 1843 (RÄK.) klädd med sammantvå järnplåtar samt försedd med dörring och stort lås. Då portalomfattningen har senmedeltida utformning, synes en tidigare ingång ha funnits till sakristian. Några tydliga spår efter en dylik äro dock icke skönjbara å sakristians S-mur. Av placeringen av N-murens Ö väggpilaster att döma, synes denna ingång ha igensatts i samband med valvslagningen (fig. 132). Interiören har vitkalkade väggar och tunnvalv av tegel (fig. 141). Ett skåp för förvaring av nattvardsvin inrättades 1754 i inre smygen till det igensatta Ö fönstret (RÄK. 1754, INV. 1763).

De medeltida igensatta fönsteröppningarna ansluta sig icke till travéindelningen, varav kan slutas, att kyrkans stjärnvalv äro sekundära (fig. 156 C, s. 163, 177). Tillhöra gruppen sturevalv i likhet med valven i Enköpings-Näs kyrka, Vårfrukyrkan i Enköping och Stora Tuna kyrka, Dalarna (s. 100). Valvtypen saknar oftast såsom i Teda kyrka dekorativa figurer. Gruppens stora monument äro Stockholms Storkyrkas ringvalv från

1400-talets sista årtionden. Under nästa århundrade börja vissa nya formelement uppträda, såsom ornamentala sidoskott på ribborna och breda punktplattor (LUNDBERG II, s. 125 ff). Beträffande Teda kyrkas valv giva sålunda ribbornas tvärstenar och breda föreningslänkar hållpunkter för valvens datering till tiden omkr. sekelskiftet 1500.

VAPENHUS

Ett vapenhus har varit beläget vid långhusets S-mur (rivet 1754, s. 168). I analogi med de flesta vapenhus av sten i Uppland torde detta ha blivit uppfört vid medeltidens slut, möjligen i samband med valvslagningen. Med hjälp av några grundstenar samt AFRITNINGAR (fig. 144) är det möjligt att få en ganska klar bild av den försvunna byggnaden. Enligt grundstenar vid långhusets S-mur har vapenhuset varit c:a 5,5 m brett. Å AFRITNINGAR har byggnaden sadeltak, en rundbågig portöppning i gavelmuren samt ornerat gavelröste: en rundel, därunder tvenne fönsterblindnisher. Å gavelnocken en spira med flöjel. Några hållpunkter för byggnadens närmare datering giva icke ovannämnda båda källor.

Fig. 142. Stureska gravkoret från SV. Uppfört för Arvid Ivarsson Natt och Dag, † 1683. Foto 1962.
The Sture chapel from SW. Built for Arvid Ivarsson Natt och Dag, † 1683.

Fig. 143. Gravkorets valv. Foto 1965.
Vaulting in chapel.

På 1680-talet uppfördes ett gravkor för Arvid Ivarsson Natt och Dag (s. 190, not 28) vid kyrkans S sida, efter senare innehavare benämnt Stureska gravkoret (fig. 177 D, 142). Byggnaden är uppförd av tegel på kvadratisk plan. Sockel av sandstenskvadrerar. Vitputsade yttermurar, indelade av vertikala band. I vardera Ö, S och V muren en hög, rundbågig fönsteröppning, i Ö och V med antikglas i blyspröjsar. Svartmålade karmar, spröjsverk av järn samt järngaller. Solbänkar av svartmålad plåt. Byggnaden täckes av en spånklädd huv med karnissvängd profil. Den krönes av en åttasidig lanternin, avslutad av klot och kors. I lanterninen åtta öppningar försatta med vitmålat trä. Taket är möjligen ombyggt på 1700-talet, måhända i samband med takreparationer 1754 (s. 168).

GRAVKOR

Gravkorets inre täckes av ett åttadelat stjärnvalv av tegel, vars ribbor förlora sig i rummets hörn (fig. 143). Innerväggar och valv äro vitputsade; nederst runt väggarna

gråmålad träpanel. Golv av trä, inlagt 1908 (ST. PROT.). Gravkoret har en stor, rundbågig öppning mot kyrkorummet, dit åtta trappsteg av tegel leda ned. Trappan tillkom vid restaureringen 1908 (s. 169). Åren 1844—45 betalades soldaten Schön för en tidigare trappa mellan gravkoret och kyrkorummet (RÄK.). Gravkoret inreddes som sakristia 1908. Återställdes vid restaureringen 1954—55 (s. 169).

Under S fönstret synas spår av en igensatt portöppning till gravrummet under koret. Igensattes vid 1900-talets början (skr. 1926 i ATA). Gravrummet har gluggar med järngaller under korets Ö och V fönster.

AV AFRITNINGAR framgår, att gravkoret ännu icke var uppfört 1681 (fig. 144). I en odaterad skrivelse, tillkommen mellan 1745 och 1758, nämnes, att gravkoret har uppförts för omkr. 80 år sedan. Enligt dessa båda källor samt ett i gravkoret upphängt huvudbaner över Arvid Ivarsson Natt och Dag (s. 197) har gravkoret uppförts över denne tiden omkring dennes död 1683.⁷

GRAVHUS

V om ovannämnda gravkor låg fram till tiden omkr. 1830 en byggnad, som närmast kan betecknas som ett gravhus⁸ — ett murat gravrum med överbyggnad av trä (fig. 177 D). Spår av överbyggnaden — ett svagt spetsbågigt mörkare fält i putsen avtecknar sig å långhusets S yttermur (fig. 142). Grävningundersökning av S. T. Kjellberg (ATA, rapport, fotos o. ritn.) samt uppgifter i arkivalierna bidraga till kunskapen om det försvunna gravhusets historia. Vid grävningundersökningen framtoogs en stickbågig portöppning i S långhusmuren (vid e å fig. 132, fig. 145), igensatt med tvenne tegelmurar, en i inre samt en i yttre murlivet. Delar av gravrummets V-mur, skönjbar i markytan, samt S-mur, under markytan, visade ett murverk bestående av kluven gråsten. Å murarnas insidor spår av puts. Med hjälp av ovannämnda båda murar kunde gravhusets mått rekonstrueras: L 300, B 255. Tre trappsteg, två av gråsten och ett av tegel ledde från byggnadens botten upp till portöppningen. Fyllnadsmaterialet utgjordes av tegelfragment, gråsten och jord, i vilket skelettdelar, handtag till likkistor m. m. påträffades.

Teckningen av kyrkan 1681 i AFRITNINGAR återgiver gravhuset som en liten sadeltäckt byggnad (fig. 144). Horisontella streck antyda, att byggnadsmaterialet ovan jord utgjordes av liggtimmer. En senare källa (VIS. PROT. 1763) omnämner gravhuset sålunda: »Utom kyrkan äro på södra sidan 2^{ne} murade grafr . . . den mindre och til tak nog bofälliga tilhörer wälborne Hr hofRättsRådet Lagerstam⁹ på Wårnstad».

I arkivalierna från 1700-talets mitt betecknas gravhuset som en »Skalmgrav» (DOMKAP., Adliga gravar). Senare påträffas byggnaden under benämningen »Saltagravkoret» (VIS. PROT. 1767). Gravhuset synes vara uppfört över Johan Skalm af Karelen, † 1669 (s. 186,

⁷ DOMKAP., Adliga gravar 1707—1758, F VI 4, skr. av Magnus Leverin, kh i Teda från 1745 (s. 201, not 37).

⁸ Se H. WIDEEN, Några gravhustyper i Sverige under 1600-talet, Rtg 1952, s. 37—48. — DENS., Gravhus och benhus, Rtg 1954, s. 45—50.

⁹ SVEN GESTRIN, adlad LAGERSTAM, f. 1680, † 1765. Hovrättsråd, landshövding.

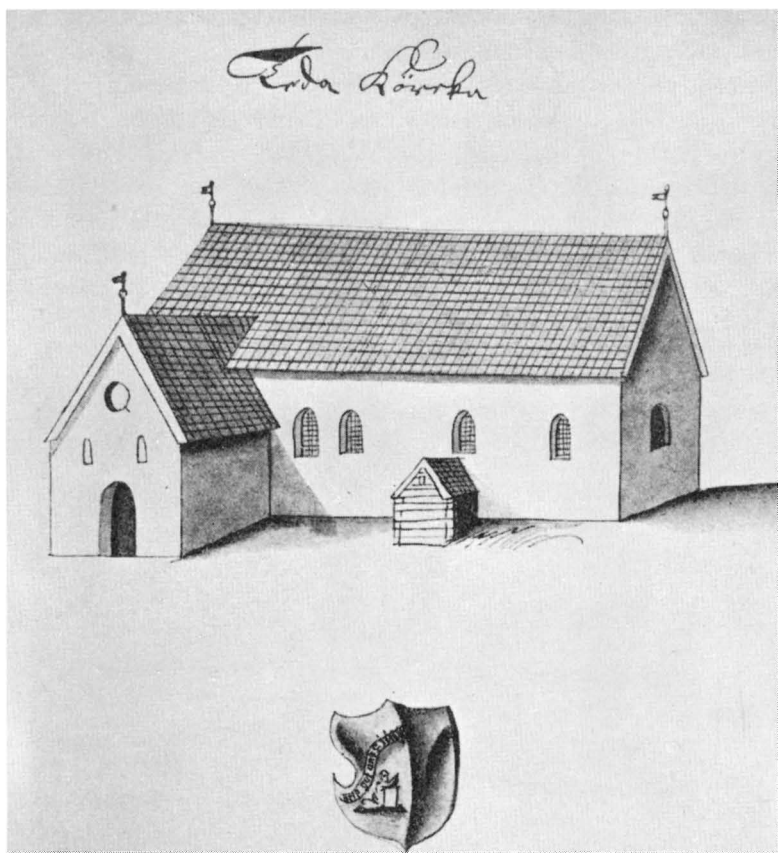

Fig. 144. Kyrkan 1681. Efter AFRIKNINGAR.
The church, 1681.

not 22), samt anhöriga till denne, vilkas begravningsvapen (s. 196 f) voro upphängda över graven vid 1700-talets mitt (DOMKAP., Adliga gravar). Johan Skalm af Karelen blev genom gifte 1667 ägare till egendomen Salta i Teda sn, därav den senare benämningen »Saltagravkoret». — Enl. beslut 1827 raserade man det då fallfärdiga gravhuset (ST. PROT. 1824, 1827).

Reparation av tak och valv till en beräknad summa av minst 300 dlr påbörjades 1715 (DOMKAP. skr. 1715). De väsentligaste förändringarna ägde rum på 1750-talet, då med klassicismens genombrott nya idéer beträffande kyrkornas utformning gjorde sig gällande. Kyrkan omtalas vid denna tid vara »så skröplig och bofällig, at man ei utan största lifsfara vidare uti henne kan gudstjänsten förrätta» (DOMKAP., skr. 1749). En serie omfattande arbeten berörande såväl det yttre som det inre av kyrkan ägde rum 1754: Valvbågarna förstärktes med järnband. Nya fönsteröppningar upphögges i såväl långhuset

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR:
1700-TALET

(s. 154) som sakristian (s. 162). Det »bofälliga» vapenhuset (s. 164) nedrevs, då det hindrade en symmetrisk placering av de nya fönsteröppningarna. Ny ingång upptogs i V gavelmuren; en äldre ingång i S långhusmuren igensattes (fig. 177 E). Interiören vitlimmades, varvid muralmålningar (s. 170) doldes. Klockaren i Svinnegarn Petrus Norström svarade för arbetets utförande (ST. PROT. 1754, RÄK. 1754). Vid samma tillfälle reparerade Olof Jansson i Hjortsberga och Olof Pärsson i Sjösta takstolen samt försåg takfoten med nya syllar (ST. PROT. 1754). Rörande inredning och inventarier må nämnas, att man flyttade predikstolen från S till N väggen (s. 175) samt förfärdigade ny bänkinredning (s. 180). — Vissa reparationer företogs 1781 å V valvet, då en spricka uppstått mellan detta och V gaveln (ST. PROT.).

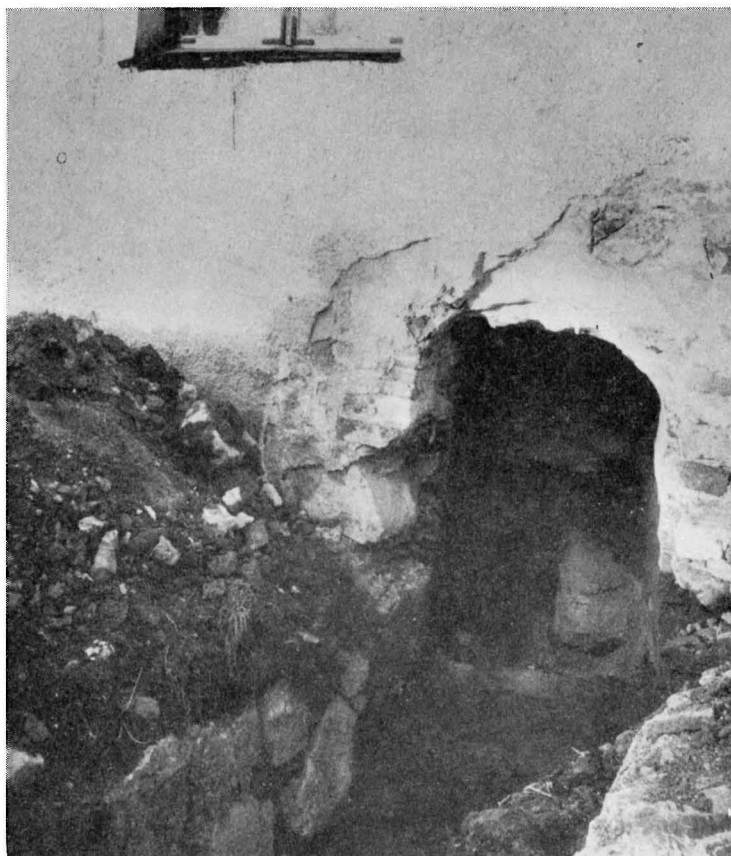

Fig. 145. Portöppning i S långhusmuren (vid e å fig. 132) till tidigare gravhus för Johan Skalm af Karelen, † 1669. Foto vid grävningsundersökning 1924 S. T. Kjellberg. Avfot. N. Lagergren 1924. ATA. S. 166. Doorway in S wall of nave (at e in fig. 132), leading into earlier sepulchral chamber for Johan Skalm af Karelen, † 1669.

Av de förändringar kyrkan genomgick under 1800-talet må nämnas raseringen av Ulfsparreska gravstenen 1804 (s. 194) samt gravhuset för Johan Skalm af Karelen enl. beslut 1817 (s. 167). Eljest företogs blott smärre reparationer, närmast att betraktas som underhållsarbeten. 1800-TALET

En större reparation ägde rum 1908: Bänkarna ombyggdes (s. 180). Väggarna i kor och bänkkvarter inkläddes nederst med träpanel, varvid delar av den äldre bänkinredningen nyttjades. Mittgången breddades och belades med cementplattor. Innanfönster insattes; den fasta inredningen ommålades (ST. PROT. 1907, RÄK. 1908). Då sakristian ansågs mörk och trång, inrättade man det Stureska gravkoret för detta ändamål. I samband härmed förfärdigade man en ny trappa upp till gravkoret, inlade nytt golv av trä samt insatte innanfönster (ST. PROT. 1908). 1900-TALET

Ett restaureringsförslag upprättades 1923 av ark. Ärland Noreen (s. 151, not 3) men kom ej till utförande. En del av ett förslag till restaurering, upprättat av ark. Sven Brandel¹⁰ 1930, genomfördes 1938: interiören vitkalkades, elektrisk värmeledning installerades (ST. PROT. 1937, RÄK. 1938).

Åren 1954—55 restaurerades kyrkans inre enl. förslag av Torsten Hjelm,¹¹ Stockholm: Väggar och valv kalkades i en gråvit ton. I S långhusmuren blevo tvenne inre smygar till medeltida fönsteröppningar med fragment av kalkmålningar framtagna. Ett igensatt fönster i S-muren markerades med ritsar i putsen. Fragment av målad omfattning till ett igensatt fönster i N-muren framtogs och konserverades (s. 156). Äldre färg framtogs på predikstolen; övrig inredning ommålades. Medeltida träskulptur och vapensköldar konserverades. Konservator Torsten Hjelm och konstnärinnan Saga Ekström¹¹ utförde konserveringsarbetet vid restaureringen. Vid samma tillfälle återställdes det Stureska gravkoret. Byggmästare Axel Hagelin, Irsta, ledde arbetet med intendenten S. Drakenberg och antikvarien Åke Nisbeth som kulturhistoriska kontrollanter (BSt, rest. försl. 1954; ATA, rapport 1956).

År 1938 installerades elektrisk uppvärmning av Älvkarleby kraftverk (BSt). Tidigare svarade en kamin vid korets S-vägg för kyrkorummets uppvärmning. — I sakristian uppmurade man kakelugnar 1803 och 1841 (RÄK.); nu borttagna. Spår efter dessa i sakristians NÖ hörn. UPPVÄRMNING
BELYSNING

Elektrisk belysning installerades 1951 (RÄK.).

¹⁰ SVEN BRANDEL, f. 1886, † 1931. Arkitekt, antikvarie vid RAÄ:s avd. för byggnadsärenden. B. har restaurerat ett flertal kyrkor i Uppland, bl. a. i Östra Ryd, Täby, Järfälla och Färentuna. — B. har i SvK beskrivit Klara kyrka i Sthlm samt kyrkorna i Danderyds och Värmdö skeppslag.

¹¹ TORSTEN REGINALD NAPOLEON HJELM, f. 1907. Målare, konsthantverkare. H. har sedan 1930 företrädesvis ägnat sig åt kyrkliga dekorativa uppgifter, bl. a. kormålningar i Agunnaryds kyrka, Kronobergs län, och Åkers kyrka, Jönköpings län. — Senare g. m. SAGA EKSTRÖM.

KALKMÅLNINGAR

Rester av kalkmålningar från tvenne tidsperioder framtogos vid restaureringen 1954—55 av konservatorn Torsten Hjelm (s. 169). Inre smygen till en igensatt ursprunglig fönsteröppning i S-muren (fig. 146, a å fig. 132) har fragment från den första perioden: runt smyg och dageröppning dubbla, rödbruna lister; i smygen indelning med samma lister samt fragment av växtornament i rödbrunt och svart. Fragmenten torde tillhöra en grupp målningar i Södermanland och angränsande delar av Uppland, vilka kunna ledas tillbaka till dekorationer på Gripsholms slott, den s. k. Gripsholmsskolan.¹² De ha sannolikt tillkommit vid 1600-talets början, då ännu Gripsholmsornament från 1500-talets mitt levde kvar genom vandrande gesäller och medhjälpare. — Till den andra perioden höra målningar i den inre smygen till en igensatt fönsteröppning i S-muren (fig. 148, c å fig. 132) samt fragment av målad omfattning till en igensatt fönsteröppning i N-muren (fig. 147, vid d å fig. 132). Målningarna bestå av långa, rikt förgrenade växtrankor med fantasiblommor av 1640-talstyp (jfr Arnö kyrka, Upplands kyrkor, II, s. 100). De synas ha tillkommit i samband med att fönsteröppningen vidgats, då predikstolen 1644 uppsattes vid S-muren (s. 157).

Rörande tidigare muralmålningar giver *AFRITNINGAR* (fig. 144) ett värdefullt komplement: en kliven sköld, i vilkens v. hälft framställes en manlig figur, knäböjande framför ett altare. Ovan figuren ett språkband med inskr.: *HELP GOT UND S. JÜRGE. H. halvan av skölden svart*. Sköldens form samt dess urtagning för lansen överensstämmer med vapensköldars från 1400-talets senare del (jfr Eds kyrka, SvK, Up VI, fig. 683, s. 722 ff). — Samtliga muralmålningar överkalkades 1754 (s. 168).

GLASMÅLNINGAR

I korfönstret insattes 1960 en glasmålning (fig. 149, ritn. i BSt), framställande högtiderna Trettondag, Jul, Påsk, Pingst och Kristi himmelfärdsdag. Måln. har följande inskr.: *SV. PS:/68. LYS HELGA STJÄRNA MILD OCH REN./HARALD LINDBERG¹³/PINXIT 1960./*

¹² R. NORBERG, *Vasatidens kyrkomåleri i Sörmland, Sörml. kyrkor 6*, s. 12 ff.

¹³ HARALD CARL LINDBERG, f. 1901. Målare, tecknare. L. har utfört ett flertal monumentalmåln., bl. a. i lasarettet och tingshuset i Norrtälje, samt glasmåln., bl. a. i Nysätra kyrka, Uppland, och Valbo kyrka, Gästrikland.

Fig. 146. Kalkmålningar i medeltida fönstersmyg i S-muren (a å fig. 132). Gripsholmsskolan, 1600-talets början. Foto 1965.
Murals in medieval window splay in S wall (a in fig. 132). Gripsholm school, beginning of 17th century.

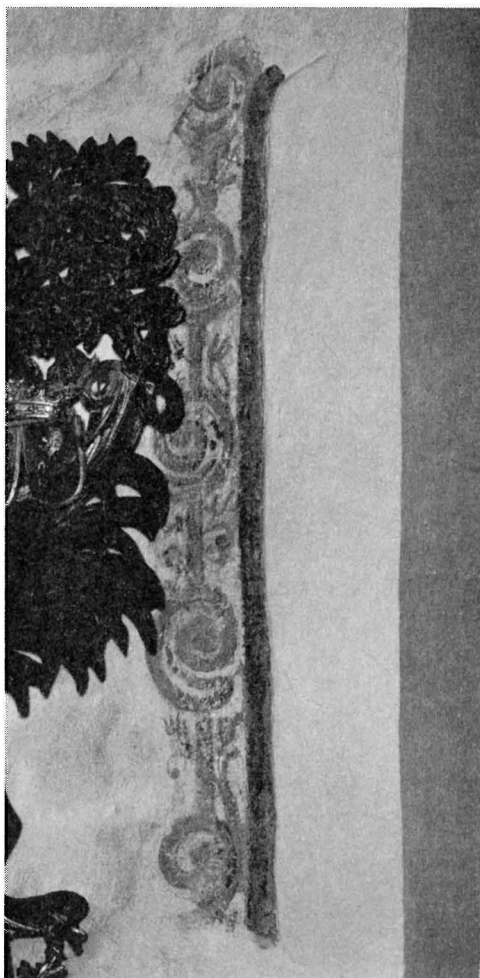

Fig. 147. Fragment av målad omfattning till tidigare fönsteröppning i N-muren (d å fig. 132). 1640-talstyp. Foto 1965.

Fragment of painted surround of earlier window in N wall (d in fig. 132). Type of 1640's.

N.P. RINGSTRÖM./ FÖRÅRAS TEDA KYRKA I NÅDENS ÅR 1960, TILL EN ÄLSKAD MAKAS MINNE AV CARL ANSHELM J:SON SKOGARD. Färger: övervägande rött, blått och gult. — Dessförinnan ett korfönster av färgat glas, insatt 1924 (nu, 1965, i f. d. skolhuset). Färger: grönt, rött, gult och blått. Fönstret indelat i små rutor av blyspröjsar. Ett förslag till fönstret av glasmålerifirman Neuman & Vogel omarbetades av G. Pauli¹⁴ 1923 (BST). Fönstret skänktes 1924 av grosshandlaren Karl Tallström, Kurö (Tidn. Uppland 1/3 1924).

¹⁴ GEORG WILHELM PAULI, f. 1855, † 1935. Målare, tecknare, skulptör, etsare; skriftställare. Från mitten av 90-talet blev P.:s huvudsysselsättning monumentalmåleri, bl. a. i Operans foyer, Dramatens teaterbuffé och Östermalms läroverk i Stockholm.

Fig. 148. Kalkmålningar i fönstersmyg i S-muren (c å fig. 132). 1640-talstyp. Foto 1965.
Murals in window splay in S wall (c in fig. 132). Type of 1640's.

Fig. 149. Korfönster med glasmålningar, framställande årets högtider. Av Harald Lindberg 1960. Foto 1965. S. 170.

Chancel window with stained glass representing the year's festivals. By Harald Lindberg, 1960.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTAR- ANORDNING

Altare av omålad furu från 1775; dessförinnan altare av tegel (INV. 1763 jämte senare påförd ant.). — Altarring från 1924 (RÄK.), kvadratisk med avrundade hörn, målad i grått med rektangulära gulvita fyllningar (fig. 135). Bröstvörn och knäpall kläddes 1955 med gult handvävt ylle (RÄK.). Altarringen utformad i likhet med en äldre sådan, förfärdigad 1804 av snickarmästaren Frisk, Brunnsholm i Enköpings-Näs sn (RÄK.). — Ett »snickare skrank» upptages i äldsta INV. 1674.

Altaruppsats saknas. I dess ställe en glasmålning i korfönstret (s. 170, fig. 149), krönt av Jehovahsol av snidat och förgyllt trä från en tidigare altarprydnad. Före restaureringen 1954—55 stod på altaret ett kors med törnekrona och svepning på en sockel, bestående av en bok med sju insegel; vid korsets fot kalk, palmkvist och ankare. Allt av målat och förgyllt trä. (Korset nu, 1965, i f. d. skolhuset, ornament i en kista i koret). Al-

tarprydnaden tillverkades 1847 av förgyllaren och spegelfabrikören L. Dalman, Västerås (offert o. RÄK. 1847 i O nr 2, ritn. i O nr 4). — I INV. 1763 omnämnes en då borttagen altartavla, »som war af intet värde och mera wanhedrade än hedrade sitt rum».

På altarbordet ett kruzifix av snidat trä på mörkbrunt kors. Fig:s H 29, korsets H 66. Modernt arbete. Deponerat av godsägaren Elof af Sillén,¹⁵ Salta (INV. 1938—).

Kvinnligt helgon av snidad ek (fig. 150—51). Rundskulptur; händerna med eventuella attribut förlorade. Rester av medeltida kredering; vitt dok, i kanten röd bård. Gyllene livklädnad, gyllene blåfodrad mantel. H 81. Figuren synes ha tillhört ett altarskåp av flandriskt eller västtyskt arbete från 1300-talets förra hälft. Av utförandet att döma från samma verkstad som altarskåpsfigurerna i Hubbo kyrka, Västmanland (FOLKUNGATID, UTST. 1957). Konserverad vid restaureringen 1954—55 av konservatorn Torsten Hjelm, Stockholm (ATA, rapport 1956). — Manligt krönt helgon av snidad ek (S. Erik?, fig. 152—53). V. hand samt större delen av h. hands attribut (möjligen ett ciborium) förlorade. Spår av medeltida kredering och målning; gyllene livklädnad med svart halslinning, gyllene blåfodrad mantel. Håret förmodligen ursprungligen förgyllt; spår av senare röd och därpå brun målning. H 48. Från samma altarskåp som föregående figur.

Predikstol av snidat och målat trä (fig. 154—55). Polygonal korg med pokalformat underrede, ljudtak samt trappa med bröstvärn. I korgens sidor grunda nischer, omgivna av snidade bågställningar med ornament i plattskärningsteknik. Framför var och en av nischerna står en figur: de fyra evangelisterna med resp. attribut, Kristus med kors samt Petrus med nyckel. Ovanför var och en resp. inskr.: S MATHEUS. S MARCUS. S. LUCAS. IHS. S. JOANNES. S. PETRUS. I hörnen kolonnetter, vilande på konsoler. Ornament i plattskärningsteknik å kolonnetternas nedre del. Korgens yta i övrigt indelad av en rik snidad ornamentik, företrädesvis i plattskärningsteknik. Nedtill avslutas korgen av en list med snidade ornament, årtalet 1644 samt hängande ornamentplattor. Upptill gesims med tandsnitt. Bokbräde med snidade ornament och änglahuvud. Å underredet målad ornamentik. Platt ljudtak, kantat av en lambrequin och krönt av skulpterade ornament. Förfärdigat 1856 av målaren J. G. Åhlen, Enköping (kostnadsförsl. jämte ritn. i O nr 2, RÄK. 1856). Dessförinnan saknade predikstolen ljudtak i varje fall från 1763 (INV. 1763, ST. PROT. 1763). Trappan har bröstvärn med enkla fyllningar. Förfärdigades 1754 av klockaren Sångfors, i samband med att predikstolen flyttades från S till N långhusmuren (RÄK. 1754, INV. 1763). Predikstolens polykromi: rött, grönt och svart. Den ursprungliga målningen framtog vid restaureringen 1954—55 av konservatorn Torsten Hjelm (ATA, rapport 1956).

Predikstolen tillhör en grupp predikstolar i S Västmanland samt angränsande delar av Uppland, vilken kan dateras till 1600-talets förra hälft. Till denna grupp höra sålunda predikstolarna i Kärrbo och Kungsåra från 1643 och i Irsta från 1642. I samband med

¹⁵ ELOF JOSEF AF SILLÉN, f. 1890. Äger Salta i Teda sn. — G. m. GUNHILD MARIE-LOUISE TIBLIN, f. 1894.

Fig. 151. Detalj av träskulptur, fig. 150. Foto G. Bauer 1957. ATA.
Detail of wooden figure, fig. 150.

Fig. 150. Kvinnligt helgon, träskulptur från altarskåp av flandriskt eller västtyskt arbete. 1300-talets förra hälft. Foto G. Bauer 1957. ATA.

Female saint, wooden figure from triptych of Flemish or west German origin. First half of 14th century.

Fig. 152. Detalj av träskulptur fig. 153. Foto G. Bauer 1957. ATA.
Detail of wooden figure, fig. 153.

Fig. 153. Manligt helgon (S. Erik?), träskulptur från samma altarskåp som fig. 150. Foto G. Bauer 1957. ATA.
Male saint (St. Erik?), wooden figure from same triptych as that in fig. 150.

predikstolen i Irsta nämnes i RÄK. en person, benämnd Johan snickare. Denne är sannolikt identisk med Johan Matzson, vilken 1634 utförde predikstolen i Rättvik. Samme mästare har tillverkat predikstolen i Medåker, Västmanland, från 1627, signerad I.M.S. (RABÉN, s. 112). En träskulptur i Svinnegarns kyrka synes härröra från en nu försvunnen predikstol, som tillhört samma grupp (s. 50).

TIMGLAS

Timglas för fyra glas i träställning på ståndare av snidat och målat trä, krönt av en blomma (fig. 155). H 68. Upptagen i äldsta Inv. 1674 som gåva av Hans Clerck.¹⁶

¹⁶ HANS CLERCK, adlad CLERCK, f. 1607, † 1679. Amiralitetsråd. — G. 1 m. BRITA SVAN, † 1662, g. 2 m. MARGARETA HARTMAN, † 1688.

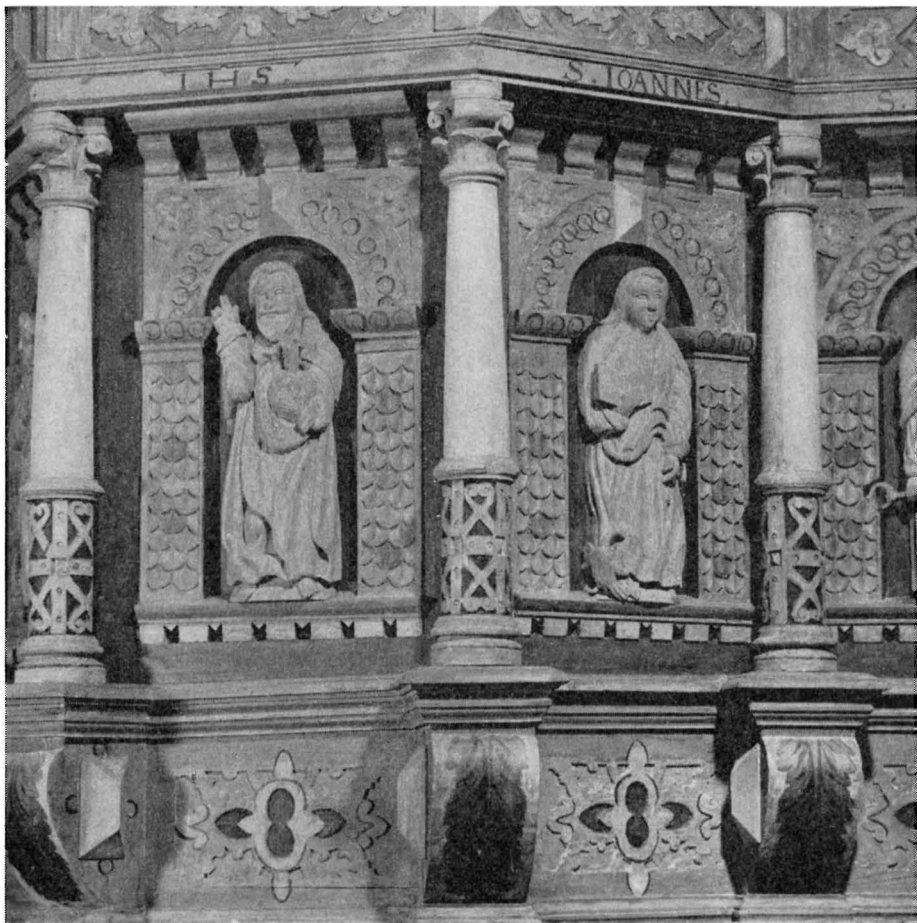

Fig. 154. Detalj av predikstolskorgen, fig. 155. Foto 1965.
Detail of pulpit, fig. 155.

Fig. 155. Predikstol, korgen från 1644, ljudtaket från 1856. Foto 1965.
Pulpit, 1644, sounding board, 1856.

- BÄNK-
INREDNING** Sluten bänkinredning (fig. 134), gråmålad; mellanstycken med röda speglar, upptill och nedtill segmentformigt avslutade; dörrar med gråmarmorerade rektangulära speglar med avfasade hörn, omramade av röda lister. Brunmålade sitsar och ryggstöd med mörkt gråblå övre listverk. I koret en bänk utan ryggstöd på vardera sidan om altaret. Nuvarande bänkinredning förfärdigades 1754 av klockaren Sångfors (ST. PROT., RÄK.). En ombyggnad av bänkarna företogs 1908, varvid de försågos med bredare sitsar och tillbakalutade ryggstöd. Bänkkvarteren gjordes smalare, så att mittgången breddades. Kurö och Strömsta kvinnfolksbänkar vid korets S-mur borttogos vid ombyggnaden (ST. PROT. 1907, RÄK. 1908). — Föregående bänkinredning bestod enl. en bänklängd från 1676 (i N nr 1) av 18 manfolks- och 17 kvinnfolksbänkar.
- LÄKTARE** Läktare i V, uppburen av fyra firsidiga träpelare, målade i ljust brunt (fig. 134). Barriär med inåt svängt mittparti, målade i grått med ljusare grå rektangulära speglar. Läktaren uppförd 1785 (RÄK.).
- ORGEL** Orgel, byggd 1785 av hovvaktmästaren Peter Niclas Forsberg (s. 116, not 22, RÄK. 1785). Till större delen bekostad av Sten Sture, Strömsta (s. 156, not 5, INV. 1787). Fasaden har pipfält, omramade av kolonner samt mittparti med segmentformat krön (fig. 156). Å kolonnerna blomsterurnor; å mittpartiets krön blomrankor samt kartusch med vapen för ätten Sture. Målade i vitt med förgyllda kolonner och ornament. Orgelverk med 6 stämmor, manual och bihangspedal. Ett flertal reparationer av orgelverket ha ägt rum: år 1813 av orgelbyggaren Anders Svanström, Strängnäs (Svinnegarn, s. 52, not 45, ST. PROT. 1812 i ATA, skr. 1939); åren 1846—47 av skolläraren Almgren, Bred (RÄK.). År 1853 utbytte kyrkoherden, musikdirektören J. A. Lundell, Teda, en stämma (RÄK. 1853, VIS. PROT. 1853). Åren 1873—74 reparerades orgelverket av orgelbyggaren Daniel Wallenström¹⁷ (ST. PROT. 1872, RÄK. 1873—74); renoverades 1881 av J. Eriksson, Boglösa (ERICI, s. 190). Från 1921 ej i funktion. År 1948 åter iståndsatt och konserverat av Bröderna Moberg, Sandviken (ATA, rapport 1948).
- NUMMER-
TAVLOR** Två nummertavlor, rektangulära med rundade hörn. Ramar av förgyllt trä med snidade överstycken, framställande Jehovahsol samt avslutningar nedtill, framställande druvklase. H 120, B 55. Upphängda en på vardera sidan om altaret. Nummertavlan på N sidan om altaret inköptes 1805 (INV. 1787, senare påförd ant.). Nummertavlan på S sidan om altaret skänktes 1957 av Henning Tiblin,¹⁸ samt utgör en kopia av den äldre (INV. 1938—). — En tidigare nummertavla med förgyllt träram med snidade växtornament skänktes 1854 av C.G. Linroth, Kurö (INV. 1859). Ramen nu nyttjad till en minnestavla (s. 201).
- DOPREDSKAP** Dopskålsställ av gråmålat och förgyllt trä, bestående av en firsidig uppåt avsmalnande kannelerad pelare. H 75. Tillverkat 1785 (RÄK.). — Dopfontsskaft, runt med

¹⁷ DANIEL WALLESTRÖM, f. 1815, † 1885. Orgelbyggare 1848. Ofta anlita för renoveringar och ombyggnader.

¹⁸ KARL LUDVIG HENNING TIBLIN, f. 1898. Med. lic. Son till godsägaren Karl Ludvig Tiblin, *Salta*, och Elvira Gunhild Charlotta Erlandsson.

Fig. 156. Orgel av Peter Niclas Forsberg 1785. Foto 1965.
Organ by Peter Niclas Forsberg, 1785.

avslätad överyta, uttömningshål (fig. 158). Flätornamentik, tredubbla koncentriska halvcirklar. H 40, D 60. Enl. Birger Nerman ett gravklot från den s. k. Haraldshögen SV om Svinnegarns kyrka.¹⁹ Låg tidigare utanför kyrkans NV hörn (INV. 1829, SNAB-BINV.). Torde vara identiskt med ett av följande föremål, upptagna i äldsta INV. 1674: »funt aff steen wäll uthuggen står i kyrkian Noch eet st aff steen obrukelig Ligger i kyrkioboden».

¹⁹ B. NERMAN, Var låg centrum i Fjädrundalands småkonungadöme? Fornvännen 1963: 4, s. 165 f.

Fig. 157. Dopskål, tillverkad av Jöran Jeschke 1648. Foto 1965.
Baptismal bowl, made by Jöran Jeschke, 1648.

Dopskål av tenn, rund (fig. 157). Profilerat skaft, rund fot, fastsatt vid en träplatta, lock med knopp. På skålen punsat arbete med framställningar av Kristi dop, Kristus, änglar samt följande ingraverade inskr. runt skålens övre kant: THEN · · SOM: TROR: OCH: BLIFWER: DÖPT: HAN: SKAL: WARD: SALIGH: MEN: THEN: SOM: ICKE: TROR: HAN: SKAL: / WARD: FÖRDÖMD: ANNO · 1·6·4·8: Under inskr. ingraverat vapen för ätten nr 154 Skytte af Sätra. Inskr. ovanför vapnet: ANNA LARS/DOTTER. På foten punsade, triangelformade ornament. På locket ingraverade vapen för ätten Skytte samt initialerna ALD (= Anna LarsDotter, s. 158, not 6). H 27, D 24. Den vid foten fastsatta plattan av trä, döljer stplr. Enl. undersökning å Nordiska Museet tillverkad av Jöran Jeschke, kanngjutare i Sthlm 1632—1652.

Kalk av fögyllt silver (fig. 159). Bred cylinderformad cuppa, sexpassformad fot, sexsidigt skaft samt oval nod med sex utsprång med gjutna änglahuvuden. Runt fotens nedre kant är ingraverat en bård, vapen för ätten Ulfsparre samt inskr.: HER IÖRAN KNUTSON ULFSPARRE 1649 (s. 196); under årtalet ett timglas. Inskr. högre upp på foten: TEDA KYRKA 50 LOD. På en av fotens lobber en fastnitad, gjuten krucifixus. Stplr på foten: N B A, åsyftande Nicolaus Brun, f. 1595, omtalas död 1662. Verksam i Västerås 1633—1662 (1668). Cuppan enl. stplr tillverkad av I. G. Åhlén 1871. H 25. Enl. vis. PROT. 1871 omarbetades kalken detta år, varvid cuppan utvidgades. — Tillhörande paten av förgyllt

Fig. 158. Dopfontsskaft med flätornamentik, antagligen ett gravklot. Foto 1965.
S. 181.

Base of font, with cable ornament, probably a graveglobe.

silver (fig. 159). I botten är ingraverat lamm med korsfana samt INRI, på brättet blomma. Under botten ingraverad inskr.: TEDA KYRKA 9 1/4 LOD. D 15,5. Kalk och paten skänkta av Karin Bielke²⁰ (INV. 1764) till minne av sonen Jöran Knutsson Ulfsparre, begravd 1649.

Försvunna kalkar med patener: — 1. Kalk och paten av förgyllt silver, vägande 33 1/4 lod. Omnämns i INV. 1674 som gamla och obrukliga. Avyttrade 1707 för 90 dlr (INV. 1715). — 2. Kalk av förgyllt silver med nod. Vid foten två vapen med resp. initialer H.U.S. och K.N.D. (= Karl Gustaf Arvidsson Natt och Dag²¹; vikt 27 lod). Tillhörande paten, utan dekor (vikt 6 3/4 lod). Skänkta 1701 av Karl Gustaf Arvidsson Natt och Dag, Strömsta (INV. 1674 senare påförd ant, INV. 1746). Avyttrad 1781 (RÄK. över utbränt silver i O nr 1).

²⁰ KARIN BIELKE AF ÅKERÖ, f. 1599, † 1695. — G. 1 m. hovstallmästaren KNUT ULFSPARRE, † 1642, g. 2 m. majoren CARL LILLIE AF ASPENÄS, f. 1608, † 1653, g. 3 m. riksrådet och generallöjtnanten HARALD STAKE, friherre STAKE, f. 1598, † 1677; dotter till ståthållaren över Stockholm Claes Bielke och Elsa Bielke.

²¹ KARL GUSTAF ARVIDSSON NATT OCH DAG, † 1709. Överstelöjtnant. — Son till Arvid Ivarsson Natt och Dag och Märta Kurck (s. 190, not 28).

Fig. 159. Kalk och paten av förgyllt silver från 1649. Kalken vidgad 1871. Foto 1965.
Silver-gilt chalice and paten, 1649. Chalice enlarged in 1871.

Vinkannor: — 1. Av silver, delvis förgylld (fig. 160). Cylinderformad med snås, handtag, tumgrepp och profilerat lock, krönt av en druvklase. På kannans liv ingraverade broskornament samt inskr.: TEDA KYRKA 51 LOD. På locket ingraverade bladrankor. Under botten: 51 $\frac{3}{8}$. Stplr på foten otydbara. H 21. Upptagen i äldsta INV. 1674. Torde härröra från 1600-talets förra hälft. — 2. Av tenn. Sexpassformad med snås, handtag, tumgrepp och lock, krönt av duva. Under botten ingraverad inskr.: TEDA KYRKA samt stplr med initialerna w.s. samt siffrorna 235 4. H 25. Inköpt 1855 (INV. 1859).

Vinkaraff av kristall med lock av tenn. H 32.

Oblatask av silver (fig. 161). Åttasidig med två handtag och lock, krönt av druvklase. Å handtagen gjutna huvuden. På tre kulfötter. Ingraverade blommor på askens liv och lock. Under botten ingraverad inskr.: TEDA KYRKA 23 $\frac{1}{2}$ LOD. Inga stplr. H 15. Upptagen i äldsta INV. 1674. Av samma utförande som vinkanna nr 1. Torde härröra från 1600-talets förra hälft. — En försvunnen oblatask av förgyllt silver med »ritad krants ofwan omkring loc(ket) och cirkel med bokstäfwer M.K.» (= Märta Kurck). Skänkt 1701

Fig. 160. Vinkanna (nr 1) av silver med ingraverade broskornament. 1600-talets första hälft. Foto 1918. ATA.

Wine flagon, in silver with chased ornament. First half of 17th century.

Fig. 161. Oblatask av silver med ingraverade ornament. 1600-talets första hälft. Foto 1918. ATA.

Wafer case of silver with chased ornament. First half of 17th century.

av Karl Gustaf Arvidsson Natt och Dag²¹ (INV. 1674 senare påförd ant., INV. 1746, INV. 1776. Avyttrad 1781 (RÄK. i O nr 1).

Sockenbudstyg: Kalk av silver, delvis förgylld. Bågarformad cuppa, rund fot och päronformad nod. Ingraverad inskr. på cuppan: TEDA KYRKA 16 1/2 LOD. Enl. stplr tillverkad av Berndt Johan Eschenburg 1764, Enköping, 1762—67 (1782). H 13. — Paten av silver, ovan förgylld. Å brättet ingraverade blommor. Under botten samma stplr som kalken. D 8,5. Sockenbudskalken omgjord av en äldre dylik 1764 (RÄK.) — En försvunnen oblatask av silver, delvis förgylld, oval, har tillhört sockenbudstyget (INV. 1746).

GUSTAF
VASAS KON-
FISKATION

Vid Gustaf Vasas konfiskation av kyrksilver lämnades från Teda: en kalk med paten, oförgyllda, två oljekärl, en monstrans, förgylld vägande 8 lödiga mark, ett hängkors med kedja, oförgyllda, en krona, oförgylld, ett ax (votivgåva) samt icke närmare specificerat småsilver (KÄLLSTRÖM, s. 269).

Brudkrona av förgyllt silver. Ring med fyra spetsar. Å ringen blå stenar. Hjärtkläppar. Stplr på ringen: T. ELDH A 9 (= 1951). H 8, nedre D 5,5, övre D 9. Gåva av Teda Kyrkliga Syförening.

LJUS-
REDSKAP

Ljuskronor: — 1. Av malm med 8 armar i en krans. Runda droppskålar. Profilerad mittstam, avslutad av stor kula med ingraverade vapen för ätterna Lillie af Aspenäs och Bielke, omgivna av växtornament. Ovanför resp. vapen initialerna CL (= Carl Lillie), CB (= Carin Bielke, s. 183, not 20). Inskr. runt kulan: DENNA ·· LIUSCRONAN ·· HAFVE ·· WII ·· GIFWIT ·· TIL ·· THEDA ·· KYRKIA ·· VÅRA ·· SALIGE ·· KIERE ·· BARN ·· SOM ·· DÄR ·· LIGGA ·· BEGR. / AFNE ·· TIL ·· TEST ·· ·· AMENTE ·· ANNO 1652. H 100. — 2. Av malm med 6 armar i en krans. Runda droppskålar, S-formade ljusarmar. Profilerad mittstam, krönt av manlig figur samt nedtill avslutad av människoansikte, i munnen hållande en ring bestående av tvenne fiskar. H 75. Skänkt 1714 av Anna Margareta och Maria Skalm till minne av modern Margareta Lindorm²² (INV. 1674 senare påförd ant., INV. 1715). — 3. Av bergkristall på mässingsställ med 4 armar i en krans. Bl. a. blom- och droppformade hängen. H 75. Skänkt av Anna Beata Sture,²³ Strömsta; tidigast påträffad i INV. 1829. — 4. Av slipat glas för ett ljus. Blom-, stjärn- och droppformade hängen. H 100. Skänkt av Carl Arvid Klingspor,²⁴ Nybyholm i Enköpings-Näs sn; nyförvärv 1859 (INV.).

En försvunnen ljuskrona av malm, skänkt av Olaus Petri Willius²⁵ (INV. 1674). Enl. INV. 1715 då ersatt av ljuskrona nr 2. — Tre ljuskronor av järn, odugliga upptagas i INV. 1746.

²² MARGARETA LINDORM, † o. 1714. Ärvde 1667 *Salta* i Teda sn. — G. m. ryttmästaren vid adelsfanereg: JOHAN MATSSON SKALM, adlad SKALM, f. 1615, † 1669; dotter till amiralen Hans Hansson och hans 2:a hustru Anna Skytte samt syster till överstelöjtnanten Lars Hansson, adlad Lindorm. — Döttrar: ANNA MARGARETA, † 1725, g. m. N. N. GESTRIN; MARIA, f. 1664, levde ännu 1738.

²³ ANNA BEATA FLEETWOOD, f. 1784, † 1842. — G. m. översten GUSTAF FREDRIK ADAM STURE, f. 1774, † 1841. Båda begravda i Stureska gravkoret (KLINGSFOR).

²⁴ CARL ARVID KLINGSFOR, f. 1829, † 1903. Major, ägde *Nybyholm* i Enköpings-Näs sn. — G. m. HEDVIG ULRIKA VILHELMINA LILLIESTRÅLE.

²⁵ OLAUS PETRI WILLIUS, † 1673. Kh i Teda 1653.

Ljusarmar: — 1. Ett par av driven och punsad mässing, för ett ljus. Rund väggplatta, vridet skaft med rund skaftknapp samt oval inskriftsplatta med inskr.: PETER / RAWAL/SON. L 32. Upptagen i äldsta INV. 1674. — 2. Av malm, för två ljus. Rund väggplatta, förgrenade ljusarmar; mellan ljushållarna gjuten manlig figur. L 62. Skänkt av Johan Matsson Skalm av Karelen (INV. 1674, s. 186, not 22).

Ljusplåt av mässing, för ett ljus. Med driven och punsad ornering, bestående av bucklor och växtornament; oval reflexsköld. H 61. Torde vara identisk med en dylik, skänkt av Olof Olofson, Jordsberga i Teda sn; tidigast påträffad i äldsta INV. 1674.

Ljusstakar: — 1. Ett par av silver, delvis förgyllda, för ett ljus (fig. 162). Stor kupig rund fot, profilerat skaft med rund skafttring. På foten ingraverat vapen för ätten Bielke samt inskr.: CATARINA BIELKE (s. 183, not 20). Under botten å den ena ljusstaken inskr.: TEDA 152 L; å den andra: TEDA 153 L. Enl. stplr med initialerna NB tillverkade av Nicolaus Breuman, Stockholm, — 1666—1676 (1677—), eller Nicaolaus Brun (s. 182). H 53. Upptagna i äldsta INV. 1674. Uppställda på träställ av samma utförande som dopstället (s. 181). Ställen gåva från Strömsta, 1960-talet. — 2. Ett par av försilvrad mässing, för ett ljus. Rund, kupig fot, vridet skaft med rund skafttring. Drivna och graverade växtornament å skaft, skafttring och fot. H 33. Av typen att döma omkr. 1700. Tidigast påträffade i INV. 1746. — 3. Ett par av tenn, för ett ljus. Fyr-sidig bottenplatta med genombruten kant på fyra fötter i form av snäckor, skaft med kvinnofigur, som uppstår ljuspipan. H 28. Empire. Sannolikt identiska med tvenne tenn-

Fig. 162. Ljusstake (nr 1) av silver, omkr. 1670. H 53. Foto 1965.

Candle-stick, silver; ca 1670.

ljusstakar, inköpta på auktion 1850 (RÄK.). — 4. Ett par av tenn, för ett ljus. Fyrsidig bottenplatta med genombruten kant, på kulfötter. Räfflat skaft. H 25. Empire. — 5. Ett par av malm, för tre ljus. Fyrsidig fot. H 52. Inköpta 1859 (RÄK., INV.). — 6. Ett par av försilvråd metall. Rund fot med bladbård. H 21. Möjligen identiska med ett par ljusstakar, skänkta 1860 (INV. 1859 senare påförd ant.).

Av nu försvunna ljusstakar upptagas i INV. 1674 två ljusstakar av malm, den ena för 5 ljus, den andra för 3 ljus.

TEXTILIER

Antependier: — 1. Antependium eller täcke av något slag, sammansatt av 9 självständiga bårder, arbetade med applikation av sammet på tunt tyg (fig. 164). På 4 bårder röd sammet mot tunt guldivävt siden, på de övriga 5 grön sammet mot gul sidentaft. Klumpig »ranka» av renässanskaraktär med reciprokt omväxlande färg, d. v. s. det löpande motivet utskuret i sammeten och använt både positivt och negativt. Grovt, svenskt arbete för profant bruk. 1600-talets mitt. De tunna tygerna till större delen förintade, varigenom fodertyget, av vit lärft, blottats. Bårderna äro lättvindigt hopsydd, kant i kant, till ett rektangulärt täcke, vars långsidor kantats med en smal remsa tryckt bomullstyng av sen 1700-talstyp(?), vilket anger tiden för hopfogandet eller senare reparation. L 166, B 102. Enl. senare påförd ant. till INV. 1674 gåva 1724 av Sten Arvidsson Sture,²⁶ Strömsta. Enl. ovan anförda skäl synes härvid materialet till antependiet åsyftas. — 2. Av svart sammet. Bårder av silverband; årtalet 1781 i silverplåt, tillverkat av guldsmeden Mathias Tegelborg, Enköping (verksam 1778—93 (1800); jfr RÄK. 1781 i O nr 1). L 255, B 93. — 3. Av blå sammet, sammansatt av 7 våder. Å mitten kors, IHS samt korslagda palm- och lagerkvistar i silvertrådsbroderi. Gråbrunt bomullsfoder. Broderat årtal på fodret: 1879. L 349, B 100. Gåva 1879 av Charlotta Gustava och Hilda Augusta Gripensvärd,²⁷ Strömsta (INV. 1880). — 4. Av gråvitt ylle. Oblekt bomullsfoder. L 226, B 107. Tillverkat av textilkonstnärinnan Rut Eriksson, Västerås. Gåva 1955 av Teda kyrkliga syförening (INV. 1938—).

Mässhakar: — 1. Av stormönstrig sidenbrokad i blått, vitt och guld, ursprungligen säkert även andra färger (fig. 163). Det symmetriska mönstret består av vertikala rankor bildande spetsovaler, vari rikt utformade palmetter. Vackert och typiskt turkiskt arbete från 1600-talet. Mässhaken, som saknar annan dekor, är förfärdigad av ett nytt tygstycke icke, som vanligen är fallet med denna typ, omsydd av en turkisk rock. Nu svagt rosa-färgat linnefoder. Brokaden är blekt, mycket skör och sliten, förmodligen olämpligt tvättad. Sannolikt identisk med en mässhake från 1694, ursprungligen med besättning av

²⁶ STEN ARVIDSSON STURE, f. 1681, † 1730. Generalmajor, ägde *Strömsta* i Teda sn. — G. m. HEDVIG MARIA PIPER, f. 1697, † 1767.

²⁷ CHARLOTTA GUSTAVA GRIPENSVÄRD, f. 1862, † 1905. — HILDA AUGUSTA GRIPENSVÄRD, f. 1864. G. m. överstelöjtnanten JOHAN AXEL GYLLENSVÄRD, f. 1849. Döttrar till Fredrik Gripensvärd och Hilda Gustava Spens. Ägde *Strömsta* i Teda sn.

Fig. 163. Mässhake (nr 1) av stormönstrig sidenbrokad. Turkiskt arbete, 1600-talet. Detalj. Foto 1965.

Chasuble of large patterned silk brocade. Turkish work, 17th century. Detail

Fig. 164. Antependium (nr 1) med applikationer av röd och grön sammet på tunt tyg. Grovt, svenskt arbete för profant bruk, 1600-talets mitt. Detalj. Foto 1918, ATA.

Altar frontal with applications of red and green velvet on thin silk materials. Coarse Swedish work for secular use, mid-17th century. Detail.

guld- och silverbroderi, tvenne vapen samt initialerna AIS (= Arvid Ivarsson²⁸) MK (= Märta Kurck; INV. 1715). — 2. Av svart sammet, kantad med silvergaloner. På ryggstycket kors av silvergaloner samt årtalet 1781 i applicerad silverreliefsöm. Svart bomulls-foder. Tillverkad av fru Fischer, Stockholm (RÄK. i O nr 1). — 3. Av svart sammet, kantad med guldgaloner. På ryggstycket kors av guldgaloner. Å korset törnekrona och sol samt nedtill korslagda palm- och lagerkvistar i applicerad guldreliiefsöm. Svart bomulls-foder. Broderad inskr. å fodret: 1841. Inköpt 1841 (RÄK., INV.). — 4. Av vitt ylle. På rygg- och framstyckena applicerade kors av blått ylle. Ljusblått sidenfoder. Materialet gåva av godsägaren Elof af Sillén, Salta. 1960-talet. Enl. uppgift av denne vävt av nunnor i Holland.

Fyra stolor av resp. vitt, grönt, rött och violett linne. Den vita, gröna och röda med kors av guldgaloner, den violetta med kors av silvergaloner. Moderna. Gåva av Teda kyrkliga syförening.

Kalkkläde av vitt siden. I mitten broderi i guld och grönt silke, bestående av kors med initialerna INRI. I hörnen broderade och applicerade passare, sädesax, knippen med Kristi blodsdroppe och förgätmigej med inskr.: PRÖFVE MÄNNISKAN SIG SJELFVAN / OCH ÄTE AF DETTA BRÖD / OCH DRICKE AF DENNA KALK / DETTA GJÖRE TILL MIN ÅMINNELSE. Vid kanten broderad bård med växtornament i guldtråd; i kanten guldspets. Broderad inskr. på fodret: SARA MARIA WULF 1794. Mått: 50 × 50.

Håvar: — 1. Av brun, urspr. svart, sammet med smala silvergaloner och tofs. Inköpt 1781 (RÄK. i O nr 1). — 2. Av svart sammet med silvergaloner, frans och tofs. Inköpt från Libraria 1938 (RÄK.). — 3. Av röd sammet med broderi i guld och färgat silke: stjärnor samt två korsblommor. Frans och tofs. Skänkt 1938 av kyrkvärden Melker Andersson, Sjögsta (INV. 1938—). Inköpt från Libraria 1938 (RÄK.).

Bokstöd, klätt med svart sammet. Dekoreras med kors och bård av guldgaloner. L 34, B 25. Tillverkat och skänkt av lantbrukaren J. D. Hjort, Jordsberga i Teda sn, 1938 (INV. 1938—). — Bokkudde (i f. d. skolhuset) av svart sammet med guldfrans. Mått: 26 × 26.

Ryamatta, grå med bård i blått och gult med vita stjärnor. L 368, B 258. Tillverkad och skänkt av Teda kyrkliga syförening 1955 (INV. 1938—).

Brudpäll, (nu, 1965, i f. d. skolhuset) av siden i guld och silver, mönstrat med växtornament. Sammansatt av två våder. Guld och silverfrans, delvis borta. L 140, B 110. Upptagen som nyförvärv i INV. 1763.

I kyrkans INV. upptagas talrika textilier, vilka av olika anledningar senare ha utmönstrats:

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

Försvunna antependier: — 1. Av gyllenduk med guld- och silverbroderi, initialerna CB (= Carin Bielke, s. 183, not 20) samt ett vapen av smitt silver (INV. 1674, 1776). — 2.

²⁸ ARVID IVARSSON NATT OCH DAG, f. 1633, † 1683. Friherre, vice president i Svea hovrätt, ägde *Strömsta* i Teda sn. — G. m. MÄRTA KURCK, f. 1636, † 1698, dotter till riksrådet och presidenten Jöns Knutsson Kurck och hans 2:a hustru Sofia de la Gardie.

Av röd, blommönstrad damast med smala guldgaloner, vapen för ätten Ulfsparre samt inskr. av smitt, förgyllt silver: JUNGFRU ANNA ULFSPARRE 1647 (INV. 1674, 1746, 1829; s. 194). Några bokstäver och siffror av förgyllt silverplåt, fästade på svart sammet samt uppsatta nedanför Ulfsparreska epitafiet, torde delvis härröra från ovan nämnda antependium: ANN / 1647 / WLFSPARRE / AW NVS. Mellan de båda sistnämnda namnens initialer ett vapen för ätten Ulfsparre i förgyllt silverplåt. — 3. Av blommönstrad silvermoiré med silverbroderi, tvenne vapen samt initialerna A.I.S. (= Arvid Ivarsson²⁸) M.K. (= Märta Kurck) samt årtalet 1694 (INV. 1746). Enl. INV. 1787 avyttrat.

Försvunna mässhakar: I äldsta INV. 1674 upptagas: — 1. Av blått sammet, skänkt av Frans Wackerbart.²⁹ — 2. Av gul atlas med kors. — 3. Av blå damast. — 4. Av svart damast, skänkt av Otto Johansson. — 5. Av diromdrij.³⁰ — 6. Av målad lärft. — 7. Av svart blommönstrad damast, skänkt av Margareta Lindorm (s. 186, not 22). — 8. Av röd damast, skänkt av Margareta Lindorm.³¹ — År 1771 skänktes en blå och vit mässhake med enkla silverspetsar från Salta (INV. 1776). — Tvenne gamla till större delen förstörda mässhakar »brukades år 1754 til dammets undanrödiande wid kyrkans whitlimning inuti» (INV. 1763).

Försvunna kalkkläden. I äldsta INV. 1674 upptagas ett rött kalkkläde med guldarbete, ett vitt med silverknytning samt tre st utan närmare beskrivning. År 1752 skänkte Hedvig Maria Sture (s. 188, not 26), Strömsta, ett kalkkläde med guldbroderi (INV. 1746 senare påförd ant.). Ett kalkkläde av flor med silver i kanten omgjordes och förbättrades 1781 (INV. 1776 senare påförd ant.).

Av övriga försvunna textilier må nämnas tvenne hå var med silverbeslag och klocka, en av gyllenduk, tidigast upptagen i INV. 1674, en av röd sammet, tidigast upptagen i INV. 1746. — En brudpäll av vit lärft, broderad med svart silke, upptages i äldsta INV. 1674. — Kyrkvaktarrocker av kläde anskaffades bl. a. 1816 och 1836 (RÄK.).

Gravhällar: — 1. Av röd granit; i hörnen inristade kors. L 160, B 70. — 2. Av grå granit med märken efter hörningar. L 160, B 105. Båda belägna i korets SV hörn. — Rörande tidigare gravhällar må nämnas, att golvet i såväl koret som mittgången 1763 omtalas vara ojämnt på grund av »grafwars upptagande» (VIS. PROT.).

Ett gravmonument över medlemmar av ätten Ulfsparre har varit uppställt i korets N del. Med hjälp av arkivaliska uppgifter samt bevarade delar av monumentet är det möjligt att få en ganska klar bild av detta och dess historia. Över ett gravvalv för ätten Ulfsparre höjde sig golvet ursprungligen omkr. en aln över det övriga korgolvets nivå³²

²⁹ FRANS HENRIK WACKERBART, † på 1640-talet. Erhöll *Kurö* som förläning 1610. Fick avstå godset 1620.

³⁰ *Diromdrij* (diridumdej m. m.) = ett slags tyg av skiftande sammansättning och kvalitet, belagt på 15- och 1600-talet. D. i ovanstående mässhake förmodligen liktydigt med ett halvsiden (A.M. FRANZÉN).

³¹ Ryttmästaren JOHAN MATSSON SKALM hade fört mässhakar med sig från Polen (bouppteckn. av Margareta Lindorm 1704, WESTIN 1445).

³² Den Ulfsparreska gravstenen »fram i choren uphögd» omtalas i HADORPHS »ANNOTATIONSBOOK», F f 10, KB).

Fig. 165. Skadade putti från gravskrank av sandsten till Ulfsparreska gravmonumentet. Omkr. 1650.
Foto I. Anderson 1949. ATA.

Damaged putti from grave kerb of sandstone, belonging to the Ulfsparre grave monument. Ca. 1650.

GRAV-
SKRANK

(J: 2, odat. skr.). Runt den upphöjda platsen var uppställt ett gravskrank av sandsten. I VIS. PROT. 1763 (DOMKAP.) beskrives skranket sålunda: »thet war af kåstelig och wälhuggen marmor både till pelare och Crants, med wackra Bilder . . .». Gravmonumentet, som upptog mer än en tredjedel av koret, hade följande mått: L 7 alnar, B 4 $\frac{1}{4}$ alnar, H 3,3 alnar. Omkring gravskranket fanns följande inskr.: UNDER THETTA EPITAPHIUM LIGGA THE WÄLBORNE ULFSPARRAR BEGRAFNA, HWILCKET AF MIG CARL LILJA TIL APELNÄS OCH KURÖN, HENNES KONGL. MAJESTÄTS BESTÄLLTER MAJOR TIL HÄST, SAMT MIN KÄRA HUSTRU, DEN WÄLBORNA FRU CATHARINA BIELKE, FRU TIL ÖJARÄDH, CURÖN OCH BIELKES-TA HAFWA LÅTIT UPPSÄTTJA, MIN KÄRA HUSFRUS SAL BARN EFTER HENNES FÖRRA MAN DEN

Fig. 166. Balustrar från Ulfsparreska gravskranket. Foto I. Anderson 1949, ATA.
Balusters from the Ulfsparre grave kerb.

Fig. 167. Kartusch från Ulfsparreska gravskranket. Foto I. Anderson 1949, ATA.
Cartouche from the Ulfsparre grave kerb.

Fig. 168. Skulpterad hörnstolpe från Ulfsparreska gravskranket. Foto I. Anderson 1949, ATA.
Sculptured corner post from the Ulfsparre grave kerb.

WÄLBORNE HERR KNUT JÖRANSSON ULFSPARRE TIL EWERLDELIG ÅMINNELSE, OCH SÅSOM GUD SJELF SITT TEMPEL I JERUSALEM, ALTSÅ WILJA OCK WIJ THETTA HELIGA RUMMET FÖR ALLA ONDA MENNISKJORS WÅLD HAFWA BEFREDAT MED DESSA ORD: GUD SOM I HIMELEN BOR, FÖRSTÖRE DEN MENNISKJA SOM SINE HAND UTRÄCKER AT FÖRSTÖRA OCH NEDERSLÅ DENNA BEGRAFNING ESRA 16 CAP. V. 16. I inskr. ytterligare några bibelhänvisningar, bl. a.: JOB: 14: 12. ESAI 26: 19. PHIL. 1: 22. MATTH. 21: V 9. (DOMKAP., VIS. PROT. 1763, s. 183, not 20).

De bevarade delarna av skranket (nu, 1965, i f. d. skolhuset samt i en kista i koret) bestå bl. a. av skadade putti, balustrar, en rikt skulpterad hörnstolpe, kartusch med broskverksvoluter, en maskaron samt delar av profilerade lister, allt av sandsten (fig. 165—67). Å fragmenten spår av målning och förgyllning.

EPITAFIUM

Av gravmonumentet återstår även ett epitafium av svart, ådrig marmor och alabaster, nu uppsatt på korets N-vägg (fig. 169). Består av rektangulär inskriftstavla, försedd med smal ram samt omfattning av kolonnetter. Dessa uppbära ett entablement, krönt av en sörjande putti av samma utförande som ovan nämnda putti, vilka hört till gravskranket. Å ömse sidor om kolonnetterna socklar till nu förlorade skulpturer. Under inskriftstavlan en bred, profilerad list, därunder en rektangulär platta. Avslutning nedtill, troligtvis i form av en kartusch, nu förlorad. Inskr.: HER LIGGA BEGRAFNA SAMSYSKO/N WÄLBORNA WLFSPARRAR HERRE / OCH ARFWINGAR TILL ÖIERID / CURÖN OCH BIELKESTAD HER / JÖRAN KNUTSON FÖDDES / 1628 DEN 15 APRIL OCH DÖDE / I FRANKRICKE DEN 23 MAY / 1647. J. MARIA FÖDES DEN 9 SE/PTEMBER 1624 DÖDDE DEN 3 / FEBRUARI 1625 J. ELIZABETH FÖ/DES DEN 3 AUGUSTI 1627 / DÖDE DEN 3 AUGUSTI 1634 / J. ANNA FÖDES DEN 26 SEPTEMBER / 1631 OCH DÖDE DEN 4 FEBRUARI 16/47 THEM ALLA MED OSS EN EWIGH / FRÖGD FÖRLÄNE HERREN GUDH / I HIMMELS HÖGD.

Göran Axel-Nilsson hänför i sin gradualavhandling 1950 (s. 311 ff) monumentet »möjligent» till en till namnet okänd mästare, som företrädesvis arbetat för släkten Banér. Enl. ett antagande av Axel-Nilsson skulle denne mästare ha utgått ur Jost Hennes³³ verkstad. Härtill är så att foga, att det till monumentet hörande epitafiet i sin utformning nära ansluter sig till ett epitafium över Peter Banér i Uppsala domkyrka, daterat till 1648. Ulfsparreska monumentets tillkomsttid kan begränsas till mellan åren 1649 och 1653. År 1649 begrovs det sist avlidna barnet Jöran Ulfsparre,³⁴ år 1653 avled Carl Lillie, som låtit uppsätta monumentet.

På 1740-talet framfördes önskemål, att gravskranket måtte nedtagas på grund av det stora utrymme, det upptog i koret (vis. PROT. 1746). Raseringen av skranket genomfördes emellertid först 1804 genom fänriken Johan Wulffs försorg. Man murade ett nytt lägre

³³ G. AXEL-NILSSON, Dekorativ stenhuggarkonst i yngre vasastil, Lund 1950. — JOST HENNE, verksam i Sverige från o. 1629, † 1644. Stenbildhuggare och arkitekt av tysk härkomst. Under H:s ledning och konstnärliga medverkan uppfördes 1623—33 Riddarholmskyrkans gustavianska gravkor. Bl. H:s övriga arbeten märkas sydportalen till Tyska kyrkan i Sthlm samt gravmonumentet över Magnus Brahe och hans båda gemåler i Västerås domkyrka.

³⁴ OXENSTIERNSKA SAML., Carl Lillie t. Axel Oxenstierna $\frac{6}{4}$ 1649, RA. — Axel Oxenstierna inbjöds till de båda sist avlidna barnens begravningar (ibidem $\frac{16}{9}$ 1647, $\frac{6}{4}$ 1649, RA).

Fig. 169. Epitafium av marmor och alabaster, tillhörande Ulfsparrska gravmonumentet. Foto 1965.
Memorial tablet, marble and alabaster, belonging to the Ulfsparre grave monument.

gravvalv av tegel, varvid golvet därovan sänktes till det övriga korgolvets nivå. Arbetet utfördes av murmästaren Holm, Enköping (st. prot. 1804, räk. 1805). Gravvalvet igenmurades vid 1900-talets början (kr. prot. 1903).

På Stureska gravkorets och långhusets väggar hänga 23 begravningsvapen (s. 64, not 58). Den nuvarande upphängningen härrör från restaureringen 1954—55, då vapnen konserverades av Torsten Hjelm (s. 169, not 11) och Saga Ekström (inv. 1938—). Då Stureska gravkoret 1908 inreddes som sakristia (s. 166) och skåp placerades vid dess väggar, spriddes begravningsvapnen till olika förvaringsutrymmen och blevo illa medfarna. På 1920-talet framtogs ett antal vapen och uppsattes på långhusets väggar samt läktarbarriären (skr. 1925 i ATA). Före 1908 förvarades 22 begravningsvapen, stående i gravkoret samt ett (Natt och Dag) upphängt på korets S-vägg (inv. 1829, 1859, 1880). Numera finnas följande begravningsvapen uppsatta i kyrkan:

BEGRAV-
NINGSVAPEN

Fig. 170. Huvudbaner (nr 1) över Jöran Knutsson Ulfsparre, † 1647. Foto 1965.
Funeral coat-of-arms of Jöran Knutsson Ulfsparre † 1647.

Fig. 171. Huvudbaner (nr 2) över Hans Skalm af Karelen, † 1652. Foto 1965.
Funeral coat-of-arms of Hans Skalm af Karelen, † 1652.

Huvudbaner: — 1. Över Jöran Knutsson Ulfsparre av snidat, målat och förgyllt trä med hjälmtäcke av plåt: akantusblad (fig. 170). Vapen för adliga ätten nr 9 Ulfsparre af Broxvik. Hjälmprydnad avslagen. Inskr. nederst å inskr. plåt nu utplånad, upptecknad av KLINGSPOR (s. 93): DEN WÄLB. H:R JÖRAN KNUTSSON ULFSPARRE TILL ÖYARED, CURÖO OCH BJELKESTAD AFSOMNADE I HERRANOM I PARIS I FRANKRIKE D. 23 MAIJ 1647. Med stång. H c:a 70 (utan stång).

2. Över Hans Skalm af Karelen av snidat och målat trä med hjälmtäcke av plåt: akantusblad (fig. 171). Vapen för adliga ätten nr 453 Skalm af Karelen. Nederst inskr. plåt med inskr., supplerad efter KLINGSPOR (s. 93): HÄR LIGGER BEGR/AFWEN EDLE OCH / WÄLB. HANS SKALM / OCH ÄHR AFSOMNAD / I HERRANOM D 10 / JULIJ ANNO 1652. Med stång. H c:a 70 (utan stång).

3. Över Johan Skalm af Karelen av snidat, målat och förgyllt trä med hjälmtäcke av akantusblad. Vapen för adliga ätten nr 453 Skalm af Karelen (fig. 172). Nederst kartusch med inskr.: KONGL MAYTYS TILL SWERIE TROTJEN(ARE) OCH WÄLBESTÄLT RYTTMÄSTARE UNDER ADELS / FANAN DEN EDLE OCH WELB. HERRE HR JOHAN / SKALM ÄHR FÖDD ANNO 1615 DEN 24 JUNY / OCH I HERRANOM SALIGEN AFSOMNAD / DEN 3 MARTY 1669. H c:a 150.

4. Över Johan Skalm af Karelen av snidat och målat trä med hjälmtäcke avakan-

Fig. 172. Huvudbaner (nr 3) över Johan Skalm af Karelen, † 1669. Foto 1965.
Funeral coat-of-arms of Johan Skalm af Karelen, † 1669.

tusblad. Vapen för adliga ätten nr 453 Skalm af Karelen. Nederst kartusch med inskr. nu utplånad, upptecknad av KLINGSPOR (s. 93): DEN EDLE OCH WELBORNE HERR JOHAN SKALM³⁵ ÄR FÖDD 1661 D. 16 JUNI OCH I HERRANOM SAHLIGEN AFSOMNAD D. 2 MARS ANNO 1678. H c:a 100.

5—7. Av snidat, målat och förgyllt trä med hjälmtäcken av akantusblad. Vapen för adliga ätten nr 13 Natt och Dag: — 5. Kartusch med utplånad inskr. Med stång. H c:a 150 (utan stång). — 6. Kartusch med utplånad inskr. Hjälmprydnad: tre strutsfjädrar. Med stång. H c:a 200 (utan stång). — 7. Kartusch med spår av inskr. Hjälmprydnad: fyra strutsfjädrar (fig. 173). Med stång. Hc:a 300 (utan stång). Ett av ovannämnda huvudbaner för Arvid Ivarsson Natt och Dag (s. 190, not 28) med tidigare delvis tydbar inskr., upptecknad av KLINGSPOR (s. 92): - - - - VICE PRESIDENT - - - - HOFRÄTT - - - - 1633 - - JA-

³⁵ Son till Johan Matsson Skalm och Margareta Lindorm (s. 186, not 22).

Fig. 173. Huvudbaner (nr 7) med vapen för adliga ätten nr 13 Natt och Dag. Foto 1965.

Funeral coat-of-arms with the arms of the Natt och Dag family.

NUARI 1683. Ett av huvudbanereren för Axel Arvidsson Natt och Dag³⁶ med inskr. enl. KLINGSPOR (s. 92): ---- ÄR FÖDD I STOCKHOLM D. 4 JULII 1682 --- DERSAMMASTÄDES D. 16 NOV. 1683.

Anvapan, 14 st, till huvudbaneret över Arvid Ivarsson Natt och Dag (se ovan 5—7). Av snidat och målat trä med hjälmtäcken av akantusblad. Nederst kartuscher utan inskr. Samtliga H c:a 80.

Fäderneanor (fig. 174): 1. Vapen för adliga ätten nr 13 Natt och Dag. Hjälmprydnad: strutsplym. — 2. Bielke. Vapen: i blått fält två gula bjälkar. — 3. Gyllenstierna. Vapen: i blått fält gul stjärna. — 4. Grip. Vapen: i gult fält svart griphuvud. Hjälmprydnad: griphuvud och strutsplym. — 5. Gylta. Vapen: kvadrerad sköld 1 och 4 blått fält, 2 och 3 gult fält. — 6. Lillie. Vapen: i gult fält blå lilja. — 7. Vapen: i grått fält röd snedbjälke (Krumme?). — I serien har ingått ett nu försvunnet anvapen för ätten Hogenskild (KLINGSPOR, s. 92).

³⁶ AXEL ARVIDSSON NATT OCH DAG, son till Arvid Ivarsson Natt och Dag och Märta Kurek (s. 190, not 29).

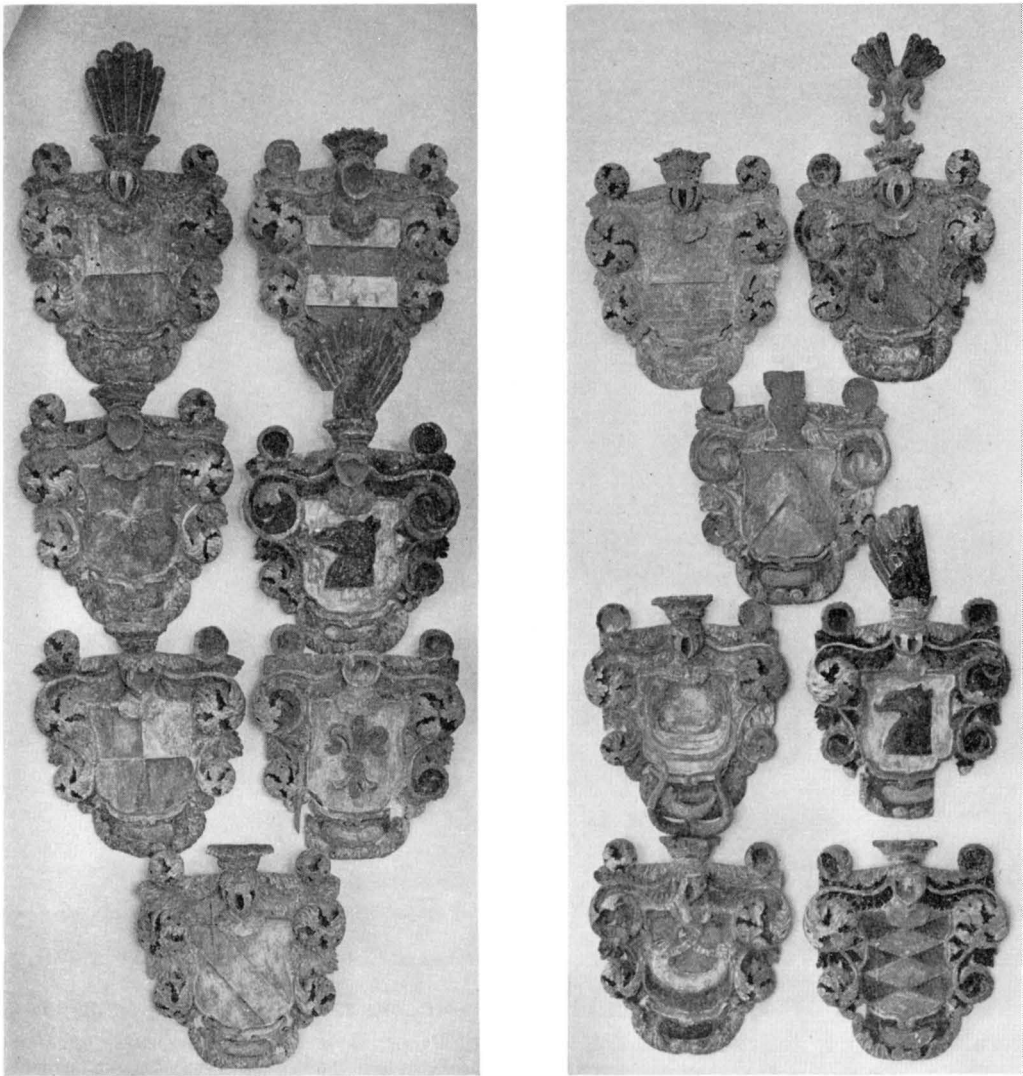

Fig. 174. Anvapan (t. v. fäderneanor, t. h. möderneanor), till huvudbaner över Arvid Ivarsson Natt och Dag, † 1683. Foto 1965.

Coat-of-arms of Arvid Ivarsson Natt och Dag, † 1683. Left paternal arms, right maternal arms.

Möderneanor (fig. 174): 1. Posse. Vapen: i grått fält en hel och två halva röda stengavlar. — 2. Winstorp. Vapen: kluven sköld t. h. rött fält med två gula snedbjälkar, t. v. gult fält med halv blå lilja. Hjälmprydnad: lilja och tvenne strutsplymer. — 3. Sparre. Vapen: i blått fält röd sparre. — 4. Bååt. Vapen: i gult fält röd båt med påfågelsfjädrar i för och akter. — 5. Grip. Vapen: i gult fält svart griphuvud. Hjälmprydnad: griphuvud och

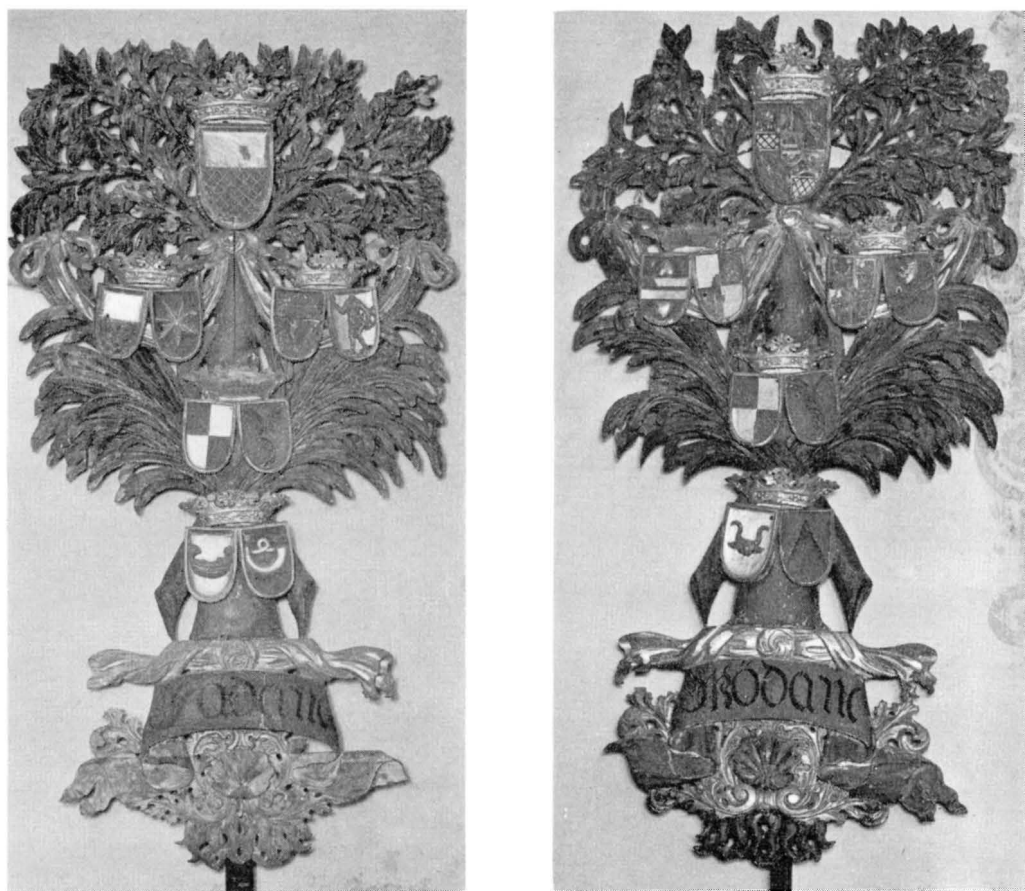

Fig. 175. Anvapan t. v. fäderneanor, t. h. möderneanor till ett av huvudbaneren för ätten Natt och Dag.
Foto 1965.

Paternal arms (left) and maternal arms (right) to one of the funeral coat-of arms of the Natt och Dag family.

strutsplym. — 6. Gyllenhorn. Vapen: i blått fält gult horn med gult band. Hjälmprydnad: horn. — 7. Vapen: i blått fält gula diagonalställda rutor (Bese?). — I serien har ingått ett nu försvunnet vapen för ätten Trolle (KLINGSPÖR, s. 92).

Anträd, 2 st, till ett av huvudbaneren för ätten Natt och Dag (se ovan 5—7). Av snidat, målat och förgyllt trä med hjälmtäcken av akantusblad. H c:a 250.

Fäderneanor (fig. 175): Huvudvapen för ätten nr 13 Natt och Dag. Nederst inskr. å band: FÄDANE. Anvapan: — 1. Vapen för ätten nr 13 Natt och Dag. — 2. Gyllenstierna. Vapen: i blått fält gyllene stjärna. — 3. Posse. Vapen: i grått fält en hel och två halva röda stengavlar. — 4. Trolle. Vapen: i gyllene fält rött troll utan huvud. — 5. Gylta. Vapen: 1 och 4 blått fält 2 och 3 gyllene fält. — 6. Vapen: i rött fält tre grå vingar. — 7. Bååt. Vapen: i gyllene fält röd båt. — 8. Gyllenhorn. Vapen: i blått fält gyllene horn.

Möderneanor (fig. 175): Huvudvapen för ätten Kurck: hjärtvapen: i blått fält två gyllene tvärbjälkar, åtföljda av två gyllene hjärtan. Kvadrerad sköld 1 och 4 överst i blått fält gyllene lejon, nederst gyllene fält med gallerverk, 2 och 3 i rött fält snedställd vågskura. Nederst band med inskr.: MÖDANE. Anvapen: — 1. Kurck. Vapen: i blått fält två gyllene tvärbjälkar, åtföljda av två gyllene hjärtan. — 2. Gylta. Vapen: kvadrerad sköld 1 och 4 blått fält, 2 och 3 gyllene fält. — 3. De la Gardie. Vapen: kvadrerad sköld 1 och 4 i blått fält halvmåne med två stjärnor, 2 och 3 i gyllene fält lejon, uppstigande ur rött torn. — 4. Gyllenhjelm. Vapen: i blått fält grå ström och halvt gyllene lejon. — 5. Gylta. Vapen: kvadrerad sköld 1 och 4 blått fält, 2 och 3 gyllene fält. — 6. Vapen: i rött fält tre grå vingar. — 7. Oxenstierna. Vapen: i gyllene fält rött oxhorn med panna. — 8. Gera. Vapen: i grått fält spets i blått.

Rörande försvunna begravningsvapen nämner KLINGSPOR ännu ett vapen för ätten Skalm af Kårelen.

Dräktvärja med mässingsfäste i form av ett lejon, som biter sig i svansen. L 166. VÄRJA
Torde ha tillhört något av ovannämnda begravningsvapen.

Gravkammaren under Stureska gravkoret, till vilken ingången nu är igensatt (s. 166), innehåller enl. KLINGSPOR (s. 93) 18 kistor, 8 av koppar och 10 av trä. Bland dessa kunna kistor för följande personer nämnas: Arvid Ivarsson Natt och Dag, Märta Kurck, Axel Arvidsson Natt och Dag. KISTOR

Minnestavla med kopia av teckningen av kyrkan 1681 i AF RITNINGAR. Därunder följande inskr.: KYRKAN ÄR FRÅN MITTEN AV 1300-TALET. VALVEN / INSLOGOS EFTER 1450. PREDIKSTOLEN FRÅN ÅR 1644 / STURESKA GRAVKORET FRÅN SLUTET AV 1600-TALET. / ORGELN BYGGDES ÅR 1781. KYRKAN RESTAURERAD ÅR / 1754. KYRKOHERDE VAR DÅ MAGNUS LEVERIN.³⁷ KLOCKAREN PETR. NORSTRÖM FRÅN SVINNEGARN / UTFÖRDE ARBETET. DÅVARANDE KLOCKAREN I TEDA / SÅNGFORS BYGGDE SAMMA ÅR KYRKANS BÄNKAR. / ORGELN RESTAURERAD ÅR 1949 AV BRÖDERNA MOBERG / SANDVIKEN. KYRKAN ÅTER RESTAURERAD 1954—/55. DÅ VAR PER KÖNDELL³⁸ KYRKOHERDE OCH EVERT / LENNEP³⁹ KOMMINISTER I TEDA. KANTOR VAR UNO / BAGGE. KYRKVÄRDAR VORO ELOF AF SILÉN (s. 175, not 15) PÅ / SALTA OCH AXEL JONSSON I EKEBY. / KONSERVATOR VAR TORSTEN HJELM (s. 169, not 11), STOCK/HOLM OCH HANS MEDHJÄLPARE KONSTNÄRINNAN / SAGA EKSTRÖM, STRÄNGNÄS. / BYGGMÄSTARE VAR AXEL HAGELIN, IRSTA. Förgylld snidad träram från en tidigare nummertavla (s. 180). H 100, B 77. Utförd 1955 av konservatorn Torsten Hjelm (inv. 1938—). MINNES-TAVLOR M. M.

Gustaf III:s tal den 21 augusti 1772. Grå träram, delvis förgylld, krönt av krona och palmkvistar. Under talet följande inskr. med bläck: HWAD KAN OSS NÅNSIN MER I TIMLIG MÅTTO ÖNSKAS, / ÄN AT KUNG GUSTAFS PSALM MÅ STÄNDIGT HOS OSS GRÖNSKAS? / UNDERDÅNIGAST FRÅGADT AF M: LEVERIN,³⁷ PR: & P:N THEDA. L 70, B 58. — Även Gustaf IV Adolfs tal 1800 har funnits (ram till detta tal inköptes 1800, RÄK.).

³⁷ MAGNUS LEVERIN, † 1773. Kh i Teda 1745; dessförinnan huspredikant på *Strömsta* i Teda sn.

³⁸ PER ÅKE ÖSTEN KÖNDELL, f. 1905. Kh i Svinnegarn, Enköpings-Näs och Teda 1945.

³⁹ KARL EVERT LENNEP, f. 1902. Tf kh i Estuna 1957.

Series pastorum i svart träram. H 48, B 28. Upprättad av fru Rut Magnusson (INV. 1938—).

Porträtt av Gustaf III. Kopparstick efter målning av Lorens Pasch d. y.⁴⁰ Förgylld träram, krönt av kartusch med krona. H 80, B 50. Gåva av fru Norlin,⁴¹ Strömsta (INV. 1842).

MÖBLER

Fyra karmstolar, målade i ljus grått med sekundär klädsel av blågrå blommönstrad damast. — 1 och 2. Stoppad sits. Bondrokoko. H 95. — 3 och 4. Medaljongformad stoppad ryggbricka, stoppad sits. Frambräde med snidade blomornament. Gustaviansk typ. H 91. Tvenne länstolar inköptes 1817 (RÄK.). År 1852 antecknas tvenne dylika som nyförvärv (INV. 1842, senare påförd ant.).

Förvaringskistor: — 1. Av trä med kraftiga järnbeslag, bildande rutor. Stänges med tre överfall för hänglås och två i locket infällda lås. H 52, L 105, B 55. Sannolikt identisk med en kista inköpt på auktion 1750 (RÄK.). — 2. Av trä, beslagen med järnband. Grön-målad. Tvenne överslag för hänglås, ett infällt lås. Myntspringa i locket. H 40, L 80, B 47. Tillverkad av snickaren Nygren 1852 (RÄK.). — 3. Av brunt trä med välvt lock, beslagen med järnband. Tre lås fyra bärringar, två å vardera kortsidan. H 58, L 108, B 50.

DIVERSE

Karl XII:s bibel 1704. Brun läderpärm med guldpresning och Karl XII:s namnskiffer. Folio.

Silverbägare: — 1. Utan ornering. Under botten ingraverad inskr.: TILL THEDA KYRKA SOM MINNE AV ÅREN PÅ STRÖMSTA 1930—1939. SKC. Stplr under botten: RT G 9 (= 1957). H 20. — 2. Ett par, delvis förgyllda. Punsade växtornament å bägarens övre del. Enl. stplr tillverkade av Guldsmeds-AB 1951. H 18. Inköpta 1953 (INV. 1938—). — 3. Delvis förgylld. I övre kanten ingraverad bård. Runt foten gjutna bladornament. Å livet ingraverad inskr.: MA (= Melker Andersson) FRÅN TEDA KOMMUN 19³¹/₁₂ 51. Enl. stplr tillverkad av Guldsmeds-AB 1951. H 20. Skänkt 1954 av Sigrid Andersson, Sjösta. Har tidigare tillhört dennas broder, kyrkvärden Melker Andersson (INV. 1938—).

KLOCKOR

Bland diverse försvunna inventarier kunna nämnas: straffstockar från 1757 och 1819, plikt-pallar från 1843, penninglåda från 1731 (RÄK.).

Klockorna hänga i klockstapeln. — 1. Storklockan (fig. 176) har runt halsen följande inskr.: ISTA CAMPANA EST FABRICATA IN HONOREM S. BIRGITTÆ MCDVII (= Denna klocka är förfärdigad till S. Birgittas ära 1407). Inskr. på klockans liv: THENNA KLÅCKA ÄR FÖRST GUTIN ÅHR 1407 SOM OFVANSTÄENDE GAMBLA SKRIFT / BETYGAR OCH ALLTSEDAN TIENT THEDA FÖRSAMBLING TILL ALLA TIDEGJÄRDER / OCH SIÄLARINGNINGAR MEN ANNO 1675 SÖNDRSPRUCKIN SEDAN HON HEEL OCH HELBREGDA I 268 ÅHR HAFVER BRUKAD WARIT NU ÄR HON GUDI TIL ÄHRA OCH DES / KYRKIO TILL GAGN OMGUTIN OCH MEDH TRE SKEPPUNDS WIGHT FÖRBÄTTRAT GENOM / DEN HÖGWÄLBORNE HERRES HER ARWID IF-

⁴⁰ LORENS PASCH D. Y., f. 1733, † 1805. Målare, tecknare, professor och direktör vid Konstakademien. — S. STRÖMBOM, Porträttmålaren Lorens Pasch d. y., Sthlm 1915.

⁴¹ JOHAN FREDRIK NORLIN, † 1852. Major, ägde *Strömsta* i Teda sn 1833—52.

Fig. 176. Storklockan av Johan Meyer 1678. Foto 1965.

Large bell by Johan Meyer, 1678.

WARSONS (s. 190, not 28) HERRES TIL STRÖMSTADH WÄSTERBYHOLM / OCH HYLLENÄS VICE PRÆSIDENTS UTHI KONGL. SVEA HOFRÄT SAMPT HANS K HUSFRUS / HÖGWÄLBORNA FRU MÄRTA KURKS FRIHERREDOTTERS AF LEMPELE FRUU TILL KIULAHOLM OCH / MALSTADNÄS BEKOSTNADH HVILKET THEDA FÖRSAMBLING TILL TACKSAMHEET OCH EWIGH / IHUGKOMMELSE HAFWER WELAT THETTA SIT FÖRNÄHMA SOCKNE HERSKAP AF STRÖMSTADH GÅRDH / TILLSÄTTIA LÅTA ÅHR 1677 IN DECEMBRI. Ovan inskr. vapen för ätterna Natt och Dag och Kurck. På N sidan av klockans liv mansfigur i relief. Inskr. runt slagringen: SOLI DEO GLORIA. HOLMLÆ ME FUNDEBAT IOHAN MEYER ANNO 1678 (= Ära åt Gud allena. Iohan Meyer⁴² göt mig i Stockholm år 1678). H 90, D 132. — 2. Lillklockan har följande inskr. inom ramar av växtornament, 4 änglahuvuden och 2 kronor

⁴² JOHAN MEYER, † 1679, verksam 1660—1679, Stockholm. Mästare omkr. 1655, son till Gerdt Meyer, Kungl. styckgjutare.

på V sidan: ACH MIN CHRISTEN NÄR DU HÖR / MED MIG RINGAS, STRAXT DIG GÖR / FÄRDIG AT I KYRCKAN GÅ / HWAREST DU KAN LÄRA FÅ, / HUR DU TRO OCH LEFUA BÖR / OM DU WIL, ENÄR DU DÖR, / FARA HÄDAN UTI FRID, / OCH BLI SÄLL TIL EWIG TID. / MAGNUS LEVERIN (s. 201, not 37) PASTOR I THEDA. På Ö sidan: GUD I TIL ÄRA / HANS FÖRSAMLING TIL NYTTA / OCH MIN MAKA TIL HIELP / BLEF JAG GUTEN / PÅ KYRCKANS OCH FÖR SAMLINGENS / BEKÅSTNAD, ÅR / 1768 / AF / LARS BJÖRKMAN⁴³ / WID SAHLA / DÅ OLOF PÄRSSON I HJORTSBERGA OCH / BÖRJE ANDERSSON I SIOGSTA / WORO KYRCKOWÄRDAR. Runt hals och slagring växtornament. På byglarna ansiktsmasker. H 80, D 106.

⁴³ LARS BJÖRKMAN, † omkr. 1800, Sala, verksam 1761—1787. mästare 1759, rådman, måg till klockgjutaren Isaac Rockman d. ä.

SUMMARY

I. Granite rubble church without tower, probably with narrower chancel terminating in an apse (fig. 177 A). Joints in the masonry in the interior walls of the nave, and joints in the breast-timbers indicate the E extension of the oldest nave (fig. 133). Two blocked-up windows, very close to each other, of which one of the interior splays still remains, date from this period (a and b in fig. 132, fig. 146). Traces of an older roof construction, probably open timber roof (fig. 136). Erected ca. 1200, probably as a manor church or chapel.

Furnishings: Foot of a font with cable moulding, probably a grave-globe (fig. 158).

II. The church was extended eastwards and equipped with a straight-ended chancel the same width as the nave (fig. 177 B).—Vestry with ornamented gable built at N side of church (figs. 138—141); brickwork barrel vault constructed. Ca. 1300.

Furnishings: Two figures of saints, carved oak, probably from a triptych of Flemish or West German origin (figs. 150—153). First half of 14th century.

III. The nave covered with stellar vaulting of brick with rings at the crowns, transverse stones and wide uniting links (figs. 177 C, 137). Belongs to a group of Sture vaults dating from ca. 1500.—An entrance was made into the vestry, probably in conjunction with the construction of the vaulting (fig. 140).—A mural (coat-of-arms) dating from the same period is now covered with limewash (fig. 144).—S porch (fig. 144) from this period, demolished 1754. Ca. 1500.

IV. 17th century: Paintings, of the Gripsholm school, in medieval window splays (a in fig. 132, fig. 146); beginning of 17th century Paintings in style of 1640's in window splays (c in fig. 132, fig. 148). The window was widened and decorated probably in conjunction with the erection of the pulpit by the S wall in 1644. Fragment of painted surround (d in fig. 132) from the same time.—Roof repaired in 1653; probably new roof trusses.—Sepulchral chamber of Johan Skalm af Karelen, † 1699, by S wall

of the church (figs. 144—145); demolished ca. 1830.—Burial chapel for Arvid Ivarsson Natt och Dag, † 1683 (later called the Sture chapel), added to the church in SE (figs. 177 D, 142—143).

Furnishings: Pulpit, 1644, by a master associated with Johan Matzson (figs. 154—155), hourglass (fig. 155), baptismal bowl, 1648, by Jöran Jeschke (fig. 157), communion vessels (figs. 159—161), altar frontal or cover, Swedish work, ca. 1650 (fig. 164), chasuble, typical Turkish work, 17th century (fig. 163), grave monument with sandstone grave kerb in memory of the children of Carin Bielke and Knut Ulfsparre, ca. 1650 (demolished 1804); some fragments remain (figs. 165—168). Memorial tablet belonging to same (fig. 169). Hatchments (figs. 170—175). The great bell was recast by Johan Meyer in 1678 (fig. 176).

V. 18th century: Thorough restoration in 1754 under the supervision of the parish clerk, Petrus Norström, Svinnegarn. Vaulting reinforced with iron bands, present windows in nave and vestry made, porch (fig. 144) demolished, S doorway blocked up, new entrance made in W (fig. 177 E). Interior limewashed, covering up the murals.

Furnishings: Pulpit moved from S to N side, 1754, pews, 1754 (rebuilt 1908), gallery, 1785, organ by Peter Niclas Forsberg, 1785 (fig. 156), baptismal bowl support, 1785, lighting units, small bell, 1768.

VI. 19th century: Sepulchral chamber for Johan Skalm af Karelen, † 1669 (fig. 144); demolished ca. 1827.

Furnishings: Altar decoration, 1847 (removed at the restoration 1954—55), hymnboard, 1805, lighting units, textiles; grave kerb removed 1804.

VII. 20th century: Repairs, 1908, pews rebuilt, when the centre aisle was widened and paved with concrete slabs, furnishings repainted, and the Sture chapel converted into a vestry.—The interior was restored 1954—55, according to plans by Torsten Hjelm: the interior limewashed, the inner splays of two blocked-up windows uncovered, fragments of paintings revealed and conserved (figs. 146—148). Sture chapel restored. Old paint on pulpit uncovered, and the rest of the fixed furnishings repainted; medieval wooden sculptures and hatchments preserved.

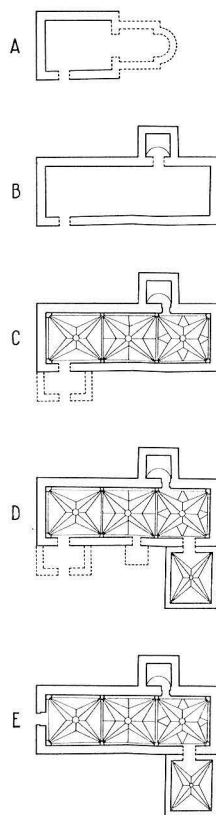

Fig. 177. Kyrkobyggnadens utveckling, 1:1 000. Av I. Rosell 1966, ritad av J. Nömmik. Development of church.

(Forts. från omslagets 2:a sida)

SÖDERMANLAND. (100) Band I, h. 1. *Strängnäs domkyrka, medeltidens byggnadshistoria* (2 vol.).

Pris 50 kr.

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 6: 50.
» (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 8: 25.
» (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 8: 75.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 4 kr.
» (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 6 kr.
» (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad*, norra delen. Pris 14 kr.
» (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad*, södra delen. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Närdsjö härad*, östra delen. Pris 7: 50.
» (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad*, södra delen. Pris 6 kr.
» (69) Band III, h. 3. *Närdsjö härad*, västra delen. Pris 10 kr.
» (70) Band III, h. 4. *Närdsjö härad*, östra delen. Med register till Bd III. Pris 10 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Semlinghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
» (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad*, östra delen. Pris 7: 50.
» (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad*, västra delen. Pris 7: 50.
» (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad*, sydvästra delen. Pris 9 kr.
» (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad*, nordöstra delen. Pris 9: 25.
» (88) Band V, h. 5. *Lyhundra härad*, sydvästra delen. Pris 28: 50.
» (110) Band V, h. 6. *Lyhundra härad*, nordöstra delen 1. Pris 40 kr.
» (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad*, västra delen. Pris 13 kr.
» (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad*, mellersta delen. Pris 10 kr.
» (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad*, östra delen. Pris 8: 50.
» (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad*, södra delen. Pris 12 kr.
» (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad*, norra delen. Med register till Bd VI. Pris 13 kr.
» (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*, Pris 13 kr.
» (94) Band VII, h. 2. *Håbo härad*, södra delen. Pris 38 kr.
» (98) Band VII, h. 3. *Håbo härad*, mellersta delen. Pris 30 kr.

VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 4: 75.

» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 3: 25.

VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Kållands härad*, norra delen. Pris 5: 40.

» (4) Band I, h. 2. *Kållands härad*, sydöstra delen. 4: 50.

» (15) Band I, h. 3. *Kållands härad*, sydvästra delen. I. Pris 5 kr.

» (16) Band I, h. 4. *Kållands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I.
Pris 5 kr.

ÖLAND. (108) Band I, h. 1. *Inledning. Översikt av de skriftliga källorna*. Pris 20 kr.

ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 7 kr.

» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 6: 50.

» (99) Band I, h. 3. *Bankekinds härad*, mellersta delen. Pris 32. kr.

» (43) Band II, *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 7: 50.

Vol. 1 t. o. m. 11 (avser de inom parentes angivna numren) slutsålda från förlaget.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Vasagatan 16, Stockholm 1

Tel. 22 95 00, 08/22 95 40

SVERIGES KYRKOR

UPPLAND

Publicerat område

Under utarbetning

BAND XI. HÄFTE 1.

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

*På uppdrag av Kgl Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien
utgivet av Sten Karling, Armin Tuulse och Per-Olof Westlund*

Arbetet avser att giva i enhetlig form utförda, rikt illustrerade vetenskapliga beskrivningar över Sveriges kyrkliga konst- och kulturminnen, sådana dessa bevarats i våra kyrkobyggnader och deras inventarier. Dessa landets rikaste konst- och kulturhistoriska skattkammare äro ännu alltför litet kända. Verket SVERIGES KYRKOR vill i lättillgänglig form göra dessa skatter bekanta för allmänheten, som i denna publikation skall finna ett underbart rikt, intressant och mångsidigt material framlagt i vetenskapligt vederhäftiga beskrivningar och i ett rikt och vackert avbildningsmaterial.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln
eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

VASAGATAN 16 • STOCKHOLM 1

Tel. 22 95 00, 08/22 95 40

Pris 40: —